JOSÉ

SARAMAGO

Istoria asediului LISABONEI

EDITURA UNIVERS

JOSÉ SARAMAGO

Istoria asediului Lisabonei

Traducere, prefață și note de MIOARA CARAGEA

Editura UNIVERS • București, 1997

ISTORIA ASEDIULUI LISABONEI
este primul roman din seria de autor „José Saramago“,
în care vor mai apărea:

MEMORIALUL MÎNĂSTIRII
EVANGHELIA DUPĂ ISUS CRISTOS
ANUL MORȚII LUI RICARDO REIS
ESEU DESPRE ORBIRE

JOCUL CU ISTORIA

APĂRUT ÎN 1989, *Istoria asediului Lisabonei* se înscrie în seria romanelor de mare succes publicate de José Saramago începînd cu 1980: *Levantado do Chão (Ridicat de la pămînt)* – 1980, *Memorial do Convento*[1] *(Memorialul mînăstirii)* – 1982, *O Ano da Morte de Ricardo Reis (Anul morţii lui Ricardo Reis)* – 1984, *A Jangada de Pedra*[2] *(Pluta de piatră)* – 1986, *O Evangelho Segundo Jesus Cristo (Evanghelia după Isus Cristos)* – 1992, *Ensaio sobre a Cegueira (Eseu despre orbire)* – 1995.

Cu toate că majoritatea îşi situează intriga în epoci în general îndepărtate, autorul refuză să le considere romane „istorice". Un roman istoric în sens tradiţional este un efort mimetic de a reconstitui o realitate revolută şi insesizabilă, o construcţie iluzorie în care romancierul pretinde că ar putea anula distanţa temporală, vorbind din interiorul epocii în care se situează, ca avocat al valorilor şi al experienţelor trecute. Pentru José Saramago însă, romanul nu este o simplă reutilizare a informaţiilor oferite de discursul istoric cu scopul de a da credibilitate unei ficţiuni, ci o rescriere a istoriei din perspectiva unei conştiinţe contemporane care-şi croieşte drum prin prezent reevaluînd în permanenţă efectele istoriei asupra propriei vieţi şi a lumii care-l înconjoară.

În numeroasele sale intervenţii publice sau în volumele de jurnal apărute în ultimii ani, Saramago dedică largi spaţii relaţiei dintre ficţiune istorică, discurs istoriografic şi istorie ca realitate ontologică. Pentru romancierul portughez, istoria şi ficţiunea nu sînt separate de o frontieră ireductibilă: există în permanenţă contaminări reciproce şi un nesfîrşit dialog intertextual între cele două formaţiuni discursive. Din acest punct de vedere – spune Saramago – ar fi interesant un demers care ar încerca „să verifice ce parte de ficţiune intră, vizibilă sau subterană, în substanţa deja compozită a ceea ce numim Istorie, şi, de asemenea, chestiune nu mai puţin seducătoare, ce semnale profunde lasă Istoria ca atare, la fiecare pas, în literatură în general şi în ficţiune în particular[3]". Ambele domenii discursive se înscriu în acelaşi „orizont" sau „continent" al memoriei şi au aceeaşi materialitate: textul. Omul însuşi se defineşte în întregul său în

---

[1] Tradus în română sub titlul *Memorialul de la Mafra*, Editura Univers, 1988.

[2] Roman tradus în română în 1990 la Editura Univers.

[3] *Cadernos de Lançarote*, III, Lisboa, Editorial Caminho, 1996, p. 20.

orizontul memoriei, este un receptacol, un mediator şi un donator de memorie. Fiinţele umane sînt „moştenitoare de cuvinte, care lasă de-a lungul timpului şi al timpurilor un testament de cuvinte, ceea ce au şi ceea ce sînt[1]". Raportarea la memorie (la textele care o poartă) este singura cale de acces la realitate: „nu putem şti, în mod real, ce este realitatea", deci „percepţia noastră este de fapt o lectură între altele, o lectură a altor lecturi, la infinit[2]".

Saramago îşi defineşte propria ficţiune ca pe o activitate hermeneutică, exercitată asupra memoriei culturale, concepută ca un text constituit şi succesiv modificat în timp, şi care, prin confruntarea cu spaţiul de experienţă al subiectului, va suferi o nouă transformare: „Cine mi-a citit cu atenţie cărţile ştie că, dincolo de istoriile pe care le povestesc, ceea ce există acolo este o continuă muncă asupra materialelor memoriei, sau, ca s-o spun cu mai multă precizie, asupra memoriei pe care o dobîndesc faţă de ceea ce, în trecut, a fost deja memorie în mod succesiv adăugată şi reorganizată, în căutarea unei coerenţe proprii în fiecare moment al său şi al meu[3]". Dialogul dintre prezentul subiectului şi textele trecutului se manifestă, într-un prim moment, ca o tensiune generatoare de frustrare: „sentimentul meu obişnuit în raport cu Istoria este mai ales cel de insatisfacţie. Să spunem că nu mă satisface ceea ce mi se spune: mă informează, mă lămureşte, bineînţeles, pentru că tocmai de aceea se scrie Istoria, dar adevărul este că mă lasă întotdeauna cu această senzaţie de lipsă, de absenţă – aici lipseşte ceva". Istoria este lacunară şi incertă, un „teritoriu al îndoielii" şi al minciunii, unde se dă „cea mai riscantă bătălie a omului cu sine însuşi". De aceea, declară Saramago, axul operei sale romaneşti îl constituie „meditaţia asupra erorii": „Formula curentă – meditaţia asupra adevărului – este, fără îndoială, filosofic mai nobilă, dar fiind croarea credincioasa însoţitoare a oamenilor, cred că la ea, mult mai mult decît la adevăr, va trebui să reflectăm[4]". Chestionarea erorii este asumată ca un refuz care îşi depăşeşte dimensiunea pur negativă prin generarea unui discurs alternativ. Negaţia devine „motorul ficţiunii" şi toată opera lui Saramago este generată de un *nu* iniţial. Ficţiunea se constituie ca o depăşire a negaţiei printr-o activitate de corectare, de completare şi de adăugire a memoriei deja existente: „în ficţiunea mea e de parcă aş vrea uneori să corectez, iar alteori, chiar mai mult decît atît, ca şi cum aş vrea să adaug, ca şi cum aş vrea să spun: «atenţie!, e bine ce aţi spus, dar lipseşte un lucru pe care eu am venit să îl spun»"[5]. Chiar dacă începe ca o subversiune, departe de a fi un gest distructiv, ficţiunea constituie aşadar

---

[1] *Cadernos...*, II, Lisboa, Editorial Caminho, 1995, p. 61.
[2] Idem, p. 72.
[3] *Cadernos...*, III, pp. 19-20.
[4] *Cadernos...*, II, p. 45.
[5] *Entrevista com José Saramago.* În: *Vértice*, 1989, n° 14, p. 86.

un plus de sens adăugat lumii, înscriindu-se într-un lanț semnificant și acceptînd intervenția unei memorii viitoare: „acum doar trebuie să aștept ca cineva, în mod succesiv uitînd și aducîndu-și aminte, să adauge la ceea ce eu am adăugat cuvîntul care încă mai lipsește[1]".

Între romanele lui José Saramago, *Istoria asediului Lisabonei* ocupă un loc aparte, putînd fi considerat ca spațiul unei adevărate puneri în scenă a *poieticii* specifice construcției unui roman istoric, așa cum o practică romancierul portughez. Aici, autorul își ficționalizează propria reflecție asupra relațiilor dintre cele două mari formațiuni discursive: istoria și literatura, descriind în mod explicit modalitățile de fabricare a ficțiunii pornind de la istorie și de rescriere a istoriei pornind de la ficțiune și punînd în scenă un traiect posibil de transformare a cititorului într-un producător de texte alternative, mai simplu spus, în scriitor (fără însă conotațiile sacralizante ale termenului), în virtutea „dreptului la replică", presupus de actul de comunicare literară. Spre deosebire de celelalte romane, unde negația era implicită, în *Istoria asediului Lisabonei*, aceasta devine explicită, dînd glas ideii autorului că „istoria într-un anumit fel încă mai este de făcut": „În cîmpul restrîns, specific, al ficțiunii, aceasta este preocuparea mea, și mai ales, în acest caz unde istoria este, ca să spun așa, întoarsă pe dos, stă cu picioarele în sus"[2].

Acțiunea romanului se declanșează prin „intromisiunea violentă a unui nu care, în sfîrșit, nu avea ce să caute" în textul în care este introdus.

După ani de zile de muncă impecabilă, corectorul de carte Raimundo Silva introduce într-un text istoric o modificare, un *nu* care neagă un eveniment istoric real: participarea cruciaților la asediul și cucerirea Lisabonei de către regele Dom Afonso Henriques în 1147. Frauda este descoperită la timp, iar ediția mincinoasă va conține o eroată ce va nega negația. Deși corectorul se așteaptă la sancțiuni severe, editura se va mulțumi să numească o persoană însărcinată cu supravegherea și controlul activității corectorilor, Maria Sara, care îl va îndemna pe Raimundo Silva să scrie o nouă *Istorie a asediului Lisabonei* în care însă cruciații într-adevăr nu îi vor fi ajutat pe portughezi să cucerească Lisabona. Crearea noii variante coincide cu nașterea și maturizarea treptată a unei afecțiuni amoroase între editoare și corectorul pe cale să devină autor. Romanul ia sfîrșit în momentul cînd Lisabona este cucerită conform noii istorii, iar cei doi protagoniști au devenit un cuplu.

Istoria asediului Lisabonei – titlul romanului – va dobîndi pe parcursul cărții o serie de referenți alternativi, ajungînd să desemneze succesiv, și de multe ori fără delimitări explicite, o multiplicitate de texte, diferențiate tipologic: romanul propriu-zis, semnat de José Saramago, tratatul istoriografic fictiv care provoacă replica polemică a corectorului, pluralitatea de texte care se referă la asediul Lisabonei și care constituie tradiția cu care

---

[1] *Cadernos...*, II, p. 62.

[2] *Vértice*, p. 86.

corectorul va intra în dialog pentru scrierea propriei variante, textul care descrie construcţia progresivă a ficţiunii create de Raimundo Silva şi textul – menţionat, dar niciodată citat – al noii sale istorii. De asemenea, „istoria asediului Lisabonei" va fi şi metafora asediului amoros al celor doi protagonişti în care invitaţia la libertatea invenţiei lansată de Maria Sara şi replica creatoare a lui Raimundo Silva vor însemna tot atîtea atuuri în complicatul joc al seducţiei şi cuceririi erotice.

Problematica raporturilor dintre discursul istoric şi cel ficţional va circumscrie spaţiul de intervenţie pe care îl va descrie textul romanesc. Intervenţia, tematizată ca practică de corectare, este enunţată încă din epigraful care deschide romanul: „Cîtă vreme nu vei găsi adevărul, nu-l vei putea corecta. Dacă însă nu-l vei corecta, nu-l vei găsi. Dar pînă atunci nu te resemna". Extras dintr-o fictivă, deci falsă, *Carte a sfaturilor*, paradoxalul, şi falsul, citat reaminteşte modul în care Saramago îşi descrie demersul de căutare a adevărului ca pe o activitate necontenită de identificare şi de eliminare a erorii din cîmpul cunoaşterii. Din această perspectivă, profesiunea de corector a personajului principal, în portugheză *revisor* (cel care revizuieşte, vede încă o dată, stăruitor, beneficiază de un plus de vedere), nu este un simplu accident biografic, ci reprezintă în mod metaforic condiţia specifică a omului care caută adevărul, dedicîndu-şi viaţa corectării perpetue şi minuţioase a greşelilor.

Indicaţii mai ample asupra erorii şi a corectării ei se găsesc în primul capitol al romanului, un soi de introducere cu valoare programatică pentru producerea sau lectura diverselor texte purtînd titlul *Istoria asediului Lisabonei*, inclusiv a romanului care le înglobează.

Un corector anonim – abia în capitolul al III-lea acesta va dobîndi o identitate – şi un autor care, pe parcursul romanului, nu va fi niciodată numit şi, de asemenea, nu va accede niciodată la statutul de personaj – poartă o discuţie, evoluînd progresiv de la o ironie politicoasă la o ostilitate abia stăpînită, despre *deleatur*. Asimilat sugestiv cu imaginea şarpelui care îşi muşcă propria coadă – simbol al vieţii şi al duratei – acest semn tipografic este reprezentantul prin excelenţă al capacităţii de intervenţie asupra unui text. Din punctul de vedere al autorului şi al instituţiei literare pe care o reprezintă, corectorul este un cititor cu o poziţie – inferioară – bine stabilită în ierarhia instituţională. Operaţia de corectare este limitată de competenţele atribuite corectorului în cadrul instituţiei literare. El nu-şi poate permite să corecteze decît greşelile tipografice, fără a avea dreptul de a interveni asupra acelora care îi depăşesc competenţa statuată, chiar dacă, în mod real, ar avea capacitatea să o facă. Raportul dintre corector şi autor este, din punctul de vedere al acestuia din urmă, zugrăvit de apologul lui Apelles: „cînd meşteşugarul a arătat greşeala de la sandala unei statui, iar apoi, băgînd de seamă că artistul îndreptase meteahna, s-a aventurat să-şi dea cu părerea şi asupra anatomiei genunchiului, Iar atunci" – intervenţia îi aparţine corectorului – „Apelles, furios pe neobrăzat, i-a spus, Să nu se întindă cizmarul mai sus de papuci, frază istorică". „Toţi autorii sînt

Apelles" – calitatea de autor e dublată de o autoritate normativă şi prohibitivă – iar corectorii sînt cizmarii care trebuie să se oprească la critica sandalei, fiind nevoiţi, dacă îşi cunosc şi vor să-şi păstreze locul în „societatea literelor", să treacă cu vederea „defectul genunchiului".

În timp ce pentru autor contează numai rezultatul, forma finală a textului, corectorul preţuieşte formele intermediare, fluide, modificările care revelă traseele de construcţie a textului, „căile pe care le-au bătut şi pe care au rătăcit" autorii „pînă să ajungă la forma definitivă, dacă aşa ceva există". Este de remarcat că, din acest punct de vedere, corectura înseamnă mult mai mult decît un simplu *deleatur*: ea este conţinută potenţial de orice lectură şi desemnează orice operaţie de intervenţie asupra unui text, fiind sinonimă în ultimă instanţă cu actul de a scrie. Literatura este produsă de gestul de a corecta/a scrie, „un gest rafinat şi transfigurator", şi anumiţi autori, precum Balzac sau Eça de Queirós, ale căror manuscrise ne-au parvenit, pot fi consideraţi, pe bună dreptate, „corectori magnifici", care au lăsat în urmă „o feerie pirotehnică de corecturi şi de adăugiri". Intervenţia asupra textului, limitată în cazul corectorului de interdicţia de a cădea în „ispita cizmarului", reprezintă pentru autori modul specific de producţie a operei. Departe deci de a avea un statut monumental şi intangibil, textul este o invitaţie la intervenţie.

În cursul discuţiei este introdusă tema raporturilor dintre literatură şi istorie. Pentru istoric, este de la sine înţeles clivajul epistemologic dintre cele două discursuri. Neasimilabilă literaturii, ca discurs divergent, istoria se află, în schimb, într-un raport nemijlocit cu realitatea, fiind o reflectare fidelă a trecutului; ea „a fost viaţă reală, pe vremea cînd încă nu putea fi numită istorie". În definiţia istoriei, autorul ignoră caracterul ei textual, luînd în consideraţie numai contractul cu adevărul pe care în mod tradiţional istoria pretinde că îl are cu realul. În acelaşi timp, el împărtăşeşte iluzia realistă care afirmă că istoria are capacitatea de a scoate la iveală, de a identifica şi de a revela un real care poate fi recuperat integral. Presupune de asemenea credinţa că trecutul poate fi descris ca şi cum ar fi perceput şi că prin urmare naraţiunea istorică are o articulare naturală: cea a vieţii omeneşti. Dacă ar fi să-l situăm pe istoric în cadrul paradigmelor epistemologice identificabile în interiorul discursului istoric, acesta ar putea fi clasificat ca reprezentant al istoriografiei narative empiriste, prizonier al iluziei realiste comune ştiinţei istorice a veacului pozitivist.

Pentru corector, în schimb, diferenţierile discursive dintre istorie şi literatură sînt pur convenţionale, ţinînd de „clasificarea tradiţională a genurilor". Amîndurora le aplică, pe lîngă o lectură tehnică dictată de specificul profesiunii sale, o alta, cea mai importantă, pe care o defineşte ca „voluptuoasă". Prin lectura estetică, opoziţiile discursive sînt neutralizate şi istoria este citită ca operă literară. Linia de demarcaţie nu se situează între cele două tipuri de discurs, ci între acestea şi viaţa reală. Literatura are, în cazul corectorului, un sens plurisemiotic; ea înglobează toate tipurile de discurs – atît pe cele lingvistice, cît şi pe cele aparţinînd

altor sisteme simbolice: muzica sau pictura. Din această perspectivă panliterară, în care „mai ales istoria" este literatură prin caracterul ei scriptural, supus jocurilor intertextuale, este legitimă îndoiala corectorului că „istoria a fost viață reală" și insinuarea finală a unei posibile „corectări" chiar a realității istorice.

În acest context, negația care anulează ajutorul dat de cruciați portughezilor pentru a cuceri Lisabona are semnificația unui refuz atît al unui anumit mod de a face istoria, confundată cu „o cronică ameliorată a statului[1]" cît și al topicii istorice tradiționale impuse de surse și de tradiția istoriografică pe care s-a construit imaginea fabulos-eroică a epocii de întemeiere a Portugaliei.

Prin *nu*, corectorul Raimundo Silva inițiază un joc, face un prim gest inaugurator, riscînd și pariind pe propria-i viață. În plan existențial, gestul îi pune în pericol cariera și îi poate modifica viața deschizînd-o imprevizibilului. În plan textual, negația falsifică istoria, deschizînd posibilitatea rescrierii ei: „acum în carte scrie că cruciații Nu-i vor ajuta pe portughezi să cucerească Lisabona, așa stă scris, devenind așadar adevăr, deși unul diferit, ceea ce numim fals a învins ceea ce numim adevărat, i-a luat locul, va îndrăzni oare cineva să povestească istoria nouă, cum să nu".

Cum se va construi această „Nouă Istorie" a asediului Lisabonei? Prin formularea unor întrebări. Prima generală: Ce voi scrie? este imediat particularizată: De unde trebuie să încep? care precizează termenul *ad quo* al perioadei istorice tratate de viitoarea narațiune, termenul *ad quem* fiind deja fixat de subiect: „S-ar putea crede că prima întrebare e cea mai importantă dintre cele două, de vreme ce ea va decide obiectivele și lecțiile scrierii viitoare, dar, neputînd și nevrînd Raimundo Silva să coboare într-atît în trecut încît să ajungă să scrie o Istorie a Portugaliei, din fericire scurtă, pentru că a început numai de cîțiva ani, iar limita apropiată e deja la vedere, limită care e, cum am spus, Asediul Lisabonei, și ducînd lipsă de o suficientă încadrare narativă o relatare care ar începe doar în momentul cînd cruciații ar răspunde, Nu, cererii regelui, atunci a doua întrebare se înfățișează ca o referință factuală și cronologică de neocolit, ceea ce echivalează cu a întreba, folosind vorbele omului obișnuit, De ce capăt apuc eu asta".

Necesitatea înscrierii intrigii viitorului text într-o logică a verosimilului îl conduce pe Raimundo Silva la o nouă întrebare: Care a fost motivul refuzului cruciaților de a-i ajuta pe portughezi? Negația introdusă în text trebuie să-și creeze retroactiv o cauză. Inițial corectorul caută motivația refuzului cruciaților în ordinea realității istorice, trecînd în revistă cîteva motivații posibile: clima, dar „e bine știut că străinii, fără excepție, adoră soarele nostru strălucitor, briza suavă, cerul de un albastru incomparabil", ariditatea pămîntului, „dar o atare neghiobie ar putea fi concepută numai de mintea cuiva care nu cunoaște Lisabona și împrejurimile ei, o grădină a plăcerilor pentru orice suflet cumsecade", o eventuală epidemie care i-ar fi speriat pe cruciați, dar „oamenii epocii nu se temeau de cîteva cazuri

[1] Paul Ricoeur, *Temps et récit*, I, Paris, Seuil, 1985, p. 193.

endemice", iar în Portugalia „se poartă cutremurele". În ordinea realului, refuzul cruciaţilor nu poate fi justificat. Răspunsul trebuie deci căutat în ordinea ficţiunii pe care negaţia a fondat-o. Pentru un fapt fals o cauză falsă: „cînd am scris Nu, cruciaţii au plecat, aşa că n-are nici un rost să caut răspuns pentru De ce în istoria numită adevărată, trebuie să-l inventez chiar eu, diferit pentru a putea fi fals, şi fals pentru a putea fi diferit".

Motivaţia pe care corectorul, în mod semnificativ, o descoperă într-un moment de auto-percepţie ironică va fi miracolul de la Ourique, un fapt esenţial al repertoriului de *loci communes* al epocii henriquine.

Pe 25 iulie 1139, Dom Afonso Henriques a repurtat, la Ourique, prima sa mare victorie asupra maurilor, înfrîngînd un numeros contingent de musulmani, comandat de cinci regi. Ca primă bătălie cîştigată de oştirile portugheze, bătălia de la Ourique a avut un puternic efect moral asupra portughezilor, dovedindu-le că maurii puteau fi învinşi. Importanţa evenimentului a fost mai mult simbolică decît concretă, abia în 1147 Dom Afonso Henriques reuşind să iniţieze un şir de cuceriri efective ale unor cetăţi şi oraşe arabe, ceea ce va duce la o extindere definitivă a teritoriului portughez spre sudul peninsular.

Deşi încă din secolul al XII-lea importanţa victoriei este exagerată în raport cu alte evenimente ale domniei lui Dom Afonso Henriques, cronicile medievale nu menţionează nici un fapt miraculos legat de bătălia de la Ourique. În Renaştere însă, relatării tradiţionale a bătăliei i se adaugă o legendă crudită care susţine că, în ajunul bătăliei, Dom Afonso Henriques ar fi avut o viziune cristică. Teofania este menţionată pentru prima dată de Vasco Fernandes de Lucena, ambasadorul lui Dom João al II-lea pe lîngă Sfîntul Scaun, în discursul *De Obedientia* ţinut în faţa lui Inocenţiu al VIII-lea în 1485. *Crónica de el-rei Dom Afonso Henriques*[1], scrisă de Duarte Galvão în prima decadă a secolului al XVI-lea, preia legenda susţinînd de asemenea că tot atunci oştirile l-ar fi proclamat rege pe cel care nu fusese pînă atunci decît *dux portucalensis*, vasal al lui Don Alfonso al VII-lea. Legitimităţii divine i se adaugă o legitimitate populară. Legenda este reluată şi dezvoltată, în secolul al XVII-lea, de şcoala istorică de la Alcobaça: Frei Bernardo de Brito (*Crónica de Cister*, 1602) şi Frei António Brandão (*Monarquia Lusitana*, a 3ª parte, 1632) îi conferă noi valori: Isus răstignit i-ar fi prezis regelui creştin nu numai victoria în bătălie, ci şi protecţie pentru ţară, glorii viitoare şi crearea unui imperiu. Portugalia şi regii ei sînt învestiţi cu o autentică misiune carismatică şi miracolul de la Ourique devine o dogmă a istoriografiei naţionale. Abia istoriografia ştiinţifică a secolului al XIX-lea, prin primul ei mare reprezentant, Alexandre Herculano, va pune la îndoială realitatea istorică a

---

[1] *Crónica de el-rei D. Afonso Henriques* de Duarte Galvão (ed. estabelecida por Tomás da Fonseca em 1935, com prefácio de José Mattoso), Lisboa, Imprensa Nacional, 1986.

miracolului, ceea ce în epocă a provocat un adevărat scandal la scară națională. Chiar marcat de incredulitate, miracolul continuă însă să facă parte din memoria culturală ca mit fondator reprezentat în forme multiple: profeție istorică cu valoare prescriptivă pentru lectura trecutului portughez, emblemă națională (*as quinas* – cele cinci scuturi mici de pe stema Portugaliei ar aminti cele cinci răni ale lui Isus răstignit pe cruce așa cum acesta i se va fi înfățișat lui Dom Afonso Henriques) și serie de texte literare canonicé, făcînd parte din nucleul dur al memoriei clasice, dintre care Saramago va cita sau va menționa în mod repetat versurile din *Lusiada* (cîntul III, 45) sau textul lui António Brandão din *Monarquia Lusitana* (III, 10, cap. 2). Deși considerat un fals istoric, miracolului de la Ourique continuă să ocupe un loc important în imaginarul portughez, învestiție simbolică de care istoriografia nu este străină. Falsul, acum pe post de legendă, este repetat de fiecare carte de istorie (tradiția obligă), care face astfel loc în text unei ficțiuni, chiar dacă numai pentru a o menționa cu necesara distanță.

În cronologia epocii lui Dom Afonso Henriques, miracolul de la Ourique precede asediul Lisabonei; în ordinea invenției istoriografice, îi este posterior. În ordine simbolică, miracolul este supradimensionat în raport cu celelalte aventuri glorioase ale primului rege portughez. Între aceste evenimente, asediul Lisabonei are un statut paradoxal. În ciuda importanței strategice decisive pe care a reprezentat-o ocuparea marii metropole a Al-Gharb-ului andaluz, cronistica portugheză medievală o situează într-o înscriere minimalizatoare care îi conferă o pondere relativ egală cuceririi altor orașe de mai mică importanță (precum Santarém) sau imediat pierdute (precum Évora). *Crónica da Fundação do Mosteiro de S. Vicente de Lisboa*[1] – o traducere de la sfîrșitul secolului al XIV-lea a unui text latin mai vechi, *Indiculum fundationis Monasterii Beati Sancti Vincentii Ulixbone*[2], tributară și altor surse istoriografice precum *Chronica Gothorum*[3] – ignoră faptul că flota care a debarcat în Lisabona participa la a II-a cruciadă și atribuie incursiunea cruciaților invidiei pe care aceștia o simțiseră aflînd de faptele măreț pe care se pregătea să le întreprindă suveranul Portugaliei. *Crónica de Portugal de 1419*, descoperită abia în secolul nostru și considerată ca făcînd parte din pierduta *Crónica Geral do Reino* a lui Fernão Lopes[4], prezintă de asemenea faptele ca și cum scopul

---

[1] *Portugaliae Monumenta Historica. Scriptores*, vol. I, Lisboa, Academia das Ciências, 1856.

[2] Idem.

[3] Idem.

[4] *Crónica de Portugal de 1419* este cunoscută prin intermediul a două texte din secolul al XVI-lea: *Crónica dos Cinco Reis de Portugal*, ed. de A. de Magalhães Basto, I, Porto, Livraria Civilização, 1945, și *Crónica dos Sete Primeiros Reis de Portugal*. In: *Fontes narrativas da História portuguesa. Crónica dos Sete Primeiros Reis de Portugal*. Edição crítica por Carlos da Silva Tarouca, vol. I, Lisboa, Academia Portuguesa da História, 1952.

expediției cruciaților ar fi fost lupta împotriva maurilor din peninsulă. Ambele cronici, deși menționează contribuția cruciaților la cucerirea Lisabonei, consideră că meritul victoriei trebuie atribuit integral lui Dom Afonso Henriques, ca rege și comandant militar. *Crónica de el-rei Dom Afonso Henriques,* de Duarte Galvão, exaltă virtuțile eroice ale lui Dom Afonso Henriques și interpolează în narațiunea tradițională o serie de elemente miraculoase, fiind prima cronică ce promovează o lectură cvasi-hagiografică a vieții și faptelor celui dintîi monarh portughez, ca prefigurare mitografică a Portugaliei manueline.

În istoriografia renascentistă se poate deci constata aceeași tendință de reelaborare mitologică a asediului ca și în cazul bătăliei de la Ourique. Entuziasmului patriotic al epocii de apogeu al Imperiului portughez îi urmează o fază de demitologizare, în secolul al XIX-lea, cînd descoperirea unor documente contemporane asediului creează un nou relief evenimentului istoric. Dintre acestea cel mai important a fost o amplă scrisoare, cunoscută sub numele *De expugnatione Lixbonensi*[1], pe care un participant la asediu, probabil un cleric, a trimis-o unui corespondent englez. Datorată unui martor ocular, scrisoarea scrisă de/trimisă lui Osbern (dedicația permite această confuzie) hipertrofiază rolul jucat de cruciați în cucerirea Lisabonei, făcînd dificilă integrarea evenimentului – așa cum se încercase în Renaștere – în seria de fapte glorioase, prezise și prescrise de misiunea istorică primită de Dom Afonso Henriques la Ourique. Exaltarea națională din Renaștere face loc unei atitudini de semn contrar care minimalizează cucerirea Lisabonei, considerată un accident istoric. Istoriografia modernă recunoaște că Dom Afonso Henriques era obsedat să cucerească Lisabona, neavînd însă nici cunoștințe strategice, nici tehnică militară, nici o armată suficient de bine antrenată și de numeroasă pentru a întreprinde o asemenea acțiune. Monarhul portughez și oștirile sale știau cel mult, cum spune Oliveira Martins, „să escaladeze cu cuțitul în dinți" zidurile pe care dormitau santinelele. Fără ajutorul cruciaților, Lisabona ar fi fost de necucerit. A apărut astfel, atît în istoriografia națională cît și în cea străină, opinia că

---

[1] Documentul conservat în Universitatea din Cambridge a fost pentru prima dată menționat de Cooper în *On Public Records*, I, 1856, p. 166, cu indicația sumară: *Expeditio francorum, anglorum et variorum nationum ad obsidendum Ulisipona in Portugalia tempore Hildefonsi regis, per Osbernum*, titlu care nu figurează în manuscris. Guvernul portughez l-a însărcinat pe paleograful englez N. E. Hamilton, conservator al secției de manuscrise a Muzeului Britanic, să facă o copie a scrisorii care a fost publicată pentru prima dată în *Portugaliae Monumenta Historica, Scriptores,* vol. I (1856). Scrisoarea a fost tradusă în portugheză de José Augusto de Oliveira sub titlul *Crucesignati anglici epistola de expugnatione Olisiponis.* In: *De expugnatione Lixbonensi. Conquista de Lisboa aos Mouros* (1147). Narrações pelos cruzados Osberno e Arnulfo, testemunhos presenciais do cerco. Texto latino e sua tradução para português pelo Dr. José Augusto de Oliveira. Prefácio do Engenheiro Augusto Vieira da Silva. 2ª ed. (1ª edição 1884), Lisboa, S. Industriais da C.M.L., 1936.

Lisabona a fost un cadou dăruit portughezilor de generozitatea cruciaţilor. Asediul şi cucerirea Lisabonei intră astfel într-un con de umbră datorită, pe de o parte, presiunii exercitate de surse asupra reliefului valoric conferit de istoric secvenţelor evenimenţiale: istoriografia decupează realul conform unei topici impuse de documente, a unei pre-judecăţi. Dar şi pentru că istoria atribuie valoare evenimentelor în funcţie de nişte presupoziţii nedeclarate, a unor prejudecăţi. În cazul în speţă, ceva deranja patriotismul istoricilor: Lisabona a fost cucerită de cruciaţi, de *străini*, iar portughezii au avut o participare minimă la ocuparea viitoarei lor capitale. Interesant este că discursul istoric foloseşte în acest caz expresia: Lisabona a fost cucerită *cu ajutorul* cruciaţilor, dînd participării acestora o valoare instrumentală, cînd, în realitate, ar fi mai corect să se spună: Lisabona a fost cucerită *cu ajutorul* portughezilor, cronicile menţionînd faptul că, după sosirea cruciaţilor, Dom Afonso Henriques şi-a trimis trupele acasă, la asediul oraşului rămînînd să participe doar cîţiva membri ai nobilimii şi vasalii lor.

Indispoziţia naţionalistă, manifestată prin înserierea minimalizatoare, prescrisă de cronicari, a avut însă şi efecte spectaculoase, trezind dorinţa negării unui eveniment neconfortabil. Cum o istorie serioasă nu poate nega un fapt istoric incontestabil, jinduita negare s-a manifestat pe o cale ocolită, prin ipoteze, o formă travestită de ficţionare reparatorie în discursul istoriografic. Au apărut astfel, în anii '40, de exaltare naţionalistă a Statului Nou, studii „serioase" în care savanţii şi-au propus să demonstreze că, şi în cazul în care cruciaţii ar fi refuzat să le dea portughezilor o mînă de ajutor pentru a ocupa Lisabona, aceştia ar fi fost în stare s-o cucerească singuri. Cu prilejul *Congresului Lumii Portugheze*, marea manifestare salazaristă din 1940, traducătorul *Scrisorii* lui Osbern, José Augusto de Oliveira, a publicat un studiu[1] care îşi propunea să demonstreze două lucruri: că portughezii ar fi putut cuceri singuri Lisabona şi că Dom Afonso I a încercat în 1147 să ocupe oraşul fără ajutorul cruciaţilor. Portughezii n-ar fi avut aşadar nevoie de sprijin pentru a-şi cuceri viitoarea capitală, iar ajutorul acordat de cruciaţi, deşi binevenit, n-a fost esenţial. Ca atare, gloria i se cuvine în continuare suveranului şi poporului portughez, iar cucerirea Lisabonei poate fi recuperată de naraţiunea istorică de inspiraţie naţionalistă.

În ordinea tradiţiilor[2], în sensul conferit de Paul Ricoeur acestui plural, miracolul de la Ourique ocupă un loc ierarhic superior istoriei

---

[1] José Augusto de Oliveira, „D. Afonso Henriques empreendeu a conquista de Lisboa sem contar com o auxílio dos cruzados"/Dom Afonso Henriques a întreprins cucerirea Lisabonei fără să conteze pe ajutorul cruciaţilor/. In: *Congresso do Mundo Português*, II volume, Comissão Executiva dos Centenários, 1940, pp. 109-129.

[2] „Les *traditions* consistent dans les contenus transmis en tant que porteurs de sens; elles placent tous les héritages reçus dans l'ordre du symbolique et, virtuellement, dans une dimension langagière et textuelle; à ce titre, les traditions sont des propositions de sens." Paul Ricoeur, *Temps et récit*. 3. *Le temps raconté*, Paris, Seuil, 1985, p. 410.

asediului Lisabonei ca şi celorlalte evenimente ale *Reconquistei* henriquine. El este în mai mare măsură o „propunere de sens", ca eveniment matricial care le justifică şi le conferă sensul: de a împlini profeţia cristică. Din perspectiva miracolului, creat printr-o iluzie retrospectivă, travestită în profetic, toate acţiunile ulterioare ale lui Dom Afonso Henriques se înscriu într-un proiect imperial dictat de providenţă. Cum însă nici o istorie serioasă nu mai poate admite realitatea istorică a revelaţiei divine, în imaginarul istoric al Statului Nou locul miracolului a fost ocupat de ipoteza reparatorie privind lipsa de necesitate a intervenţiei cruciaţilor. Un mit care şi-a pierdut vigoarea, devenind simplă literatură, a făcut loc altuia nou care îşi dobîndeşte credibilitatea travestindu-se în discurs „ştiinţific". Nimeni nu mai poate astăzi crede în mod serios că Isus i s-a înfăţişat regelui Portugaliei, dar se poate divaga imaginar pe ipoteza absenţei cruciaţilor.

Legenda miracolului a fost produsă, ca şi naraţiunea ipotetică a pasivităţii cruciaţilor, de un impuls ideologic: în Renaştere trebuia întemeiată în fabuloasele vremuri ale ecloziunii monarhiei pretenţia Portugaliei la o universală misiune de evanghelizare, iar mai apoi la independenţa faţă de monarhia spaniolă, în secolul nostru trebuia întemeiat naţionalismul (cu corolarele lui: eroismul şi patriotismul istoric al neamului) în perioada de formare a statului portughez. Ambii *topoi* istorici sînt la fel de fictivi şi de lipsiţi de valoare din punct de vedere istoric, doar că primul se înfăţişează cu ingenuitate ca „real", pe cînd celălalt foloseşte tertipurile probabilului, instituind o alternativă a istoriei reale, care diminuează impactul cu o realitate mediocră, simţită ca un prejudiciu adus orgoliului naţional.

Acest dublu fals constituie materia experimentului istoric din romanul lui Saramago. Acolo unde un istoric indică pur şi simplu falsul, distanţîndu-se de el, romancierul se hotărăşte să-l „execute", aşa cum se spune că se execută o partitură muzicală. Întrebarea „Ce-ar fi dacă cruciaţii nu i-ar fi ajutat pe portughezi" devine aserţiune: „Cruciaţii nu i-au ajutat pe portughezi". În alcătuirea intrigii istorice, ceea ce Paul Veyne[1] numeşte *la mise en intrigue*, Saramago alege, pentru a întemeia refuzul cruciaţilor, un element al topicii istorice care precede cronologic evenimentele relatate. Prin simularea retrodicţiei, o operaţie specifică istoriografiei, se ajunge la următorul raţionament: Dacă miracolul a avut într-adevăr loc, este logic ca regele să se laude cu el şi este la fel de logic ca cruciaţii să reacţioneze negativ la fanfaronada regală, refuzînd să creadă că Dumnezeu ar face favoruri unei naţiuni particulare, negîndu-şi astfel propriul mesaj ecumenic.

În noua variantă a *Istoriei asediului Lisabonei*, iluzia retrospectivă devine efectivă şi eficientă la nivelul construcţiei intrigii istorice, anulînd printr-o demonstraţie *ad absurdum* naraţiunea istorică edificată pe ea: dacă miracolul ar fi fost real, el ar fi făcut să devină imposibilă istoria pe care pretinde c-o întemeiază. Reordonînd elementele tradiţiei într-un nou *puzzle*

---

[1] Paul Veyne, *Comment on écrit l'histoire*, Seuil, 1971, pp. 145 – 149.

caleidoscopic, Saramago rescrie istoria, construind un model alternativ în același sens în care știința își construiește modele falsificabile pentru ca, eliminîndu-le, să circumscrie un anumit fenomen. Printr-un proces de încercare și eroare *(trial and error)*, Saramago experimentează topica istorică henriquină, dovedind că este un construct imaginar. Ipoteza pe care o aplică nu este pur și simplu: Ce-ar fi dacă miracolul de la Ourique ar fi avut într-adevăr loc și, din pricina lui, cruciații ar fi refuzat să cucerească Lisabona, ci, mult mai general: Ce-ar fi dacă un anumit discurs istoriografic, cu topicele lui – ideea de proiect istoric, prejudecata continuității, a neabătutei înlănțuiri cauzale, conceptele de popor, de patrie, de misiune – ar fi cu adevărat constitutiv istoriei ca realitate ontologică, și nu un simplu joc de limbaj, impus prin iluzie retrospectivă ca legitate internă trecutului reconstruit.

Mioara CARAGEA

Pentru Pilar

Cîtă vreme nu vei găsi adevărul, nu-l vei putea corecta.
Dacă însă nu-l vei corecta, nu-l vei găsi.
Dar pînă atunci nu te resemna.
Cartea sfaturilor

DA, SPUSE CORECTORUL, numele acestui semn este deleatur, îl folosim ori de cîte ori trebuie să suprimăm sau să ştergem, cuvîntul însuşi o spune, şi are aceeaşi valoare pentru literele desperecheate sau pentru cuvintele întregi, Îmi aduce aminte de o cobră ce s-ar fi răzgîndit în clipa cînd era gata să-şi muşte propria coadă, Bună observaţie, domnule, oricît ne-am agăţa de viaţă, pînă şi şarpele ezită în faţa veşniciei, Desenaţi-l şi pentru mine, dar fără grabă, E foarte simplu, trebuie doar să prinzi gestul, un ochi distrat şi-ar închipui că mîna va descrie teribilul cerc, dar nu, observaţi că n-am isprăvit mişcarea acolo unde am început-o, am trecut pe alături, pe dinăuntru, iar acum voi merge în jos pînă întîlnesc partea inferioară a curbei, va semăna în final cu litera Q majusculă, şi atît, Ce păcat, un desen care făgăduia atît de mult, Să ne mulţumim cu iluzia asemănării, totuşi adevăr grăiesc, domnule, dacă mă pot exprima în stil profetic, că interesul vieţii dintotdeauna a stat în diferenţe, Ce legătură are însă asta cu corectura tipografică, Dumneavoastră, autorii, trăiţi în înălţimea cerurilor şi nu vă irosiţi preţioasa inteligenţă cu mărunţişuri demne de dispreţ ca literele incomplete, răsucite, inversate, cum obişnuiam să clasificăm defectele pe vremea tipăririi manuale, diferenţa şi defectul erau pe atunci acelaşi lucru, Mărturisesc că acest deleatur este la mine mai puţin riguros, o linie grăbită mi-e de ajuns, am încredere în priceperea tipografilor, acest trib colateral al edipienei şi des pomenitei familii a farmaciştilor, capabili să descifreze chiar şi ce n-a apucat să fie scris, Iar apoi se înfiinţează corectorii ca să rezolve problemele, Sînteţi îngerii noştri păzitori, ne încredinţăm vouă, dumneavoastră, de exemplu, îmi aduceţi aminte de neobosita mea mamă, care îmi făcea şi îmi refăcea cărarea din păr pînă cînd părea trasă cu rigla, Mulţumesc pentru comparaţie, însă dacă mama dumneavoastră a murit cumva, ar fi cazul acum să vă căutaţi singur perfecţiunea, vine întotdeauna o zi cînd e nevoie de o corectură şi mai în profunzime, De corectat, corectez, însă dificultăţile cele mai importante le rezolv expeditiv, scriind un cuvînt peste altul, Am observat, N-o spuneţi cu un aseme-

nea ton, în limitele cuvenite fac ce pot, şi cine poate face ce poate, Nici nu sînteţi obligat la mai mult, domnule, mai ales, cum e cazul dumneavoastră, cînd lipseşte gustul pentru modificare, plăcerea de schimbare, simţul rectificării, Autorii corectează mereu, sîntem eternii nemulţumiţi, Altfel nici nu se poate, perfecţiunea sălăşluieşte exclusiv în regatul cerurilor, dar rectificarea făcută de autori e altfel, problematică, foarte diferită de cea pe care o facem noi, Vreţi să daţi a înţelege că secta corectoare iubeşte ce face, N-aş îndrăzni să merg aşa departe, depinde de vocaţie, iar corectorul din vocaţie este un fenomen necunoscut, cu toate astea, pare incontestabil că, în adîncul cel mai tainic al sufletelor noastre·secrete, noi, corectorii, sîntem voluptuoşi, Aşa ceva nu mi-a mai fost dat să aud, Fiecare zi cu bucuria şi durerea ei, şi cu lecţia ei aducătoare de folos, Vorbiţi din proprie experienţă, Vă referiţi la lecţie, Mă refer la voluptate, Bineînţeles că vorbesc din proprie experienţă, ceva experienţă am ajuns să am, ce părere aveţi, dar am beneficiat şi de observarea comportamentului celorlalţi, învăţătură morală la fel de edificatoare, Cîţiva autori din trecut, dacă ne-am lua după criteriul dumneavoastră, aparţin chiar acestei specii, magnifici corectori, mă gîndesc la şpalturile corectate de Balzac, o feerie pirotehnică de corecturi şi de adăugiri, La fel făcea şi Eça al nostru, ca să nu omitem o pildă naţională, Acum îmi spun că şi Eça şi Balzac s-ar fi simţit cei mai fericiţi dintre muritori, în vremea noastră, în faţa unui computer, interpolînd, transpunînd, mutînd linii, inversînd capitole, Iar noi, cititorii, niciodată n-am şti ce căi au bătut şi pe unde au rătăcit pînă să ajungă la forma definitivă, dacă aşa ceva există, Bine, bine, ce importă este rezultatul, n-ar avea nici un rost să cunoaştem încercările şi ezitările lui Camões sau Dante, Sînteţi un om practic, modern, trăiţi deja în secolul douăzeci şi doi, Spuneţi-mi, vă rog, celelalte semne au şi ele nume latineşti, ca deleatur, Dacă au sau au avut, nu ştiu, nu sînt latinist, poate erau aşa de greu de pronunţat încît s-au pierdut, În noaptea timpurilor, Mă veţi ierta că vă contrazic, dar eu n-aş folosi această expresie, Probabil pentru că e un loc comun, Nu mă sinchisesc de aşa ceva, locurile comune, clişeele, şabloanele, ticurile, sentinţele de almanah, maximele şi proverbele, toate pot apărea ca noutăţi, chestiunea e doar să ştii să mînuieşti în mod adecvat cuvintele de dinainte şi de după, Atunci de ce n-aţi spune noaptea timpurilor, Pentru că timpul n-a mai fost noapte cînd oamenii au început să scrie, sau să corecteze, lucru care este, mă tem că mă repet, un gest rafinat şi transfigurator, Îmi place expresia, Şi mie, mai ales pentru c-o spun pentru întîia oară, data viitoare va

avea mai puțin farmec, Va fi devenit un loc comun, Sau un truism, vocabulă erudită, Am impresia că surprind în cuvintele dumneavoastră o anume amărăciune sceptică, Mi se pare mai degrabă un scepticism amar, Cine spune una, o spune și pe cealaltă, Dar nu va spune același lucru, autorii obișnuiau să audă mai bine aceste diferențe, Poate că mi s-au îngroșat timpanele, Scuzați-mă, n-am vrut să vă jignesc, Nu sînt susceptibil, continuați, spuneți-mi de ce vă simțiți așa de amar, sau sceptic, cum doriți, Gîndiți-vă, domnule, la viața de zi cu zi a corectorilor, la tragedia de a trebui să citești o dată, de două ori, de trei, de patru sau de cinci ori cărți care, Probabil nici măcar o singură dată n-ar merita să fie citite, Atenție că nu eu am spus vorbe atît de jignitoare, îmi cunosc foarte bine locul în societatea literelor, voluptuos, da, mărturisesc, dar știu să respect, Nu văd ce lucru cumplit ar putea fi, de altfel mi se părea concluzia logică a frazei dumneavoastră, acea suspensie elocventă, deși nu i se văd punctele, Dacă doriți să vă convingeți de efect, adresați-vă autorilor, provocați-i cu insinuarea mea și cu insinuarea dumneavoastră, și veți vedea cum vă răspund cu mult lăudatul apolog al lui Apelles și al cizmarului, cînd meșteșugarul a arătat greșeala de la sandala unei statui, iar apoi, băgînd de seamă că artistul îndreptase meteahna, s-a aventurat să-și dea cu părerea și asupra anatomiei genunchiului, Iar atunci Apelles, furios pe neobrăzat, i-a spus, Să nu se întindă cizmarul mai sus de papuci, frază istorică, Nimănui nu-i place să i te uiți peste gard, Așadar Apelles avea dreptate, Poate că da, însă numai pînă cînd venea să examineze pictura un înțelept anatomist, Sînteți categoric un sceptic, Toți autorii sînt Apelles, iar ispita cizmarului e dintre cele mai răspîndite la oameni, în sfîrșit, numai corectorul a învățat că munca de a revedea este singura pe lume care nu va avea niciodată sfîrșit, Ați simțit multe ispite ale cizmarului în corectura cărții mele, Vîrsta ne aduce un lucru bun care e un lucru rău, ne potolește, iar ispitele, chiar atunci cînd sînt imperioase, devin mai puțin presante, Cu alte cuvinte, vezi defectul papucului, dar taci, Nu, doar trec cu vederea defectul de la genunchi, Vă place cartea, Îmi place, O spuneți cu foarte puțin entuziasm, Nici eu nu l-am remarcat în întrebarea dumneavoastră, Chestiune de tactică, autorul, oricît l-ar costa, trebuie să-și ia un aer de modestie, Modest, corectorul întotdeauna va trebui să fie, iar dacă, într-o zi, i se năzare să fie lipsit de modestie, se angajează să imite, sub chip omenesc, divina perfecțiune, N-ați revăzut fraza, de două ori să fie dintr-o singură răsuflare, este de neiertat, sînteți de acord, Lăsați papucul în pace, în vorbire totul se iartă, Da, însă nu

vă iert zgîrcenia opiniei, Corectorii, vă amintesc, sînt oameni sobri, au văzut multă literatură şi viaţă, Cartea mea, vă amintesc şi eu, e de istorie, Într-adevăr, aşa ar fi desemnată după clasificarea tradiţională a genurilor, totuşi, neintenţionînd eu să indic şi alte contradicţii, după discreta mea opinie, domnule, tot ce nu e viaţă e literatură, Şi istoria, Istoria mai ales, fără supărare, Dar pictura, dar muzica, Muzica se luptă să reziste încă de cînd s-a născut, se zbate, vrea să scape de cuvînt, bănuiesc că din invidie, dar revine întotdeauna la ascultare, Dar pictura, Ei, pictura nu e decît literatură făcută cu pensula, Sper că n-aţi uitat că omenirea a început să picteze cu mult înainte de a învăţa să scrie, Cunoaşteţi dictonul, dacă n-ai cîine, vînezi cu pisica, va să zică, cine nu poate să scrie pictează, sau desenează, asta fac şi copiii, Vreţi să spuneţi, cu alte cuvinte, că literatura exista deja înainte de a se fi născut, Da, domnule, aşa cum şi omul, cu alte cuvinte, înainte de a fi, era deja, Mi se pare un punct de vedere destul de original, Să nu credeţi asta, domnule, regele Solomon, care a trăit cu atîta vreme în urmă, spunea de atunci că nu se află nimic nou sub roza soarelui, or, dacă, în vremurile acelea depărtate, se ştia asta, ce-ar trebui să spunem noi, acum, după treizeci de secole, dacă nu mă înşală memoria enciclopedică, E curios, eu, şi pe deasupra sînt istoric, nu mi-aş aduce aminte, întrebat pe neaşteptate, că au trecut aşa de mulţi ani, Asta se petrece cu timpul, curge şi nu băgăm de seamă, îţi vezi de treburile zilnice, deodată te reculegi şi exclami, Doamne, cum a mai trecut timpul, ca ieri regele Solomon era viu şi uite că s-au scurs trei mii de ani, Mi se pare că v-aţi greşit vocaţia, ar fi trebuit să vă faceţi istoric sau filosof, aveţi orgoliul şi deprinderile pe care le pretind aceste arte, Îmi lipseşte pregătirea, domnule, ce poate face un biet om fără pregătire, şi aşa am avut destul noroc că am venit pe lume cu genetica pusă la punct, dar, cum s-ar spune, în stare brută, fără altă şlefuire decît primele litere care au rămas şi singurele, V-aţi putea prezenta ca autodidact, produs al unui demn efort personal, nu e nici o ruşine, pe vremuri, societatea se mîndrea cu autodidacţii ei, Asta s-a terminat, a venit dezvoltarea şi s-a terminat, autodidacţii sînt văzuţi cu ochi răi, doar cei care scriu versuri şi istorioare amuzante au voie să fie autodidacţi, norocul lor, însă eu, vă mărturisesc sincer, niciodată n-am avut înclinaţii literare, Apucă-te de filosofie, omule, Sînteţi un umorist plin de spirit, cultivaţi în mod magistral ironia, încep să mă întreb cum de-aţi ajuns să vă dedicaţi istoriei, fiind ea o ştiinţă profundă şi gravă, Sînt ironic numai în viaţa reală, Bine spuneam eu atunci că istoria nu e viaţă reală, ci

doar literatură, nimic mai mult, Însă istoria a fost viață reală, pe vremea cînd încă nu putea fi numită istorie, Sînteți sigur, domnule, În realitate, dumneavoastră sînteți un semn de întrebare cu picioare și unul de mirare cu mîini, Nu-mi lipsește decît capul, Fiecare lucru la timpul său, creierul a fost ultimul lucru în ordinea invențiilor, Sînteți un înțelept, Dragă prietene, să nu exagerăm, Doriți să vedeți ultimele șpalturi, Nu are rost, corecturile de autor sînt gata, restul e rutina reviziei finale, rămîne pe seama dumneavoastră, Mulțumesc pentru încredere, Pe deplin meritată, Așadar, credeți că istoria și viața reală, Da, cred, Vreau să spun că istoria a fost viață reală, Să n-aveți nici o îndoială, Ce s-ar alege de noi dacă n-ar exista semnul deleatur, oftă corectorul.

MUEZINUL S-A TREZIT în zori, în clipa cînd numai o privire de mii de ori mai ageră decît cea dăruită de natură ar fi putut deosebi la răsărit minuscula diferenţă iniţială care desparte noaptea de dimineaţă. Se trezea întotdeauna la acelaşi ceas, după soare, fără să-i pese că e vară sau iarnă, şi nu-i trebuia nici un soi de artefact pentru a măsura timpul, doar o schimbare infinitezimală în bezna încăperii, presimţirea luminii de-abia ghicite pe epiderma frunţii, ca o răsuflare uşoară atingîndu-i sprîncenele, ori prima şi aproape imponderabila mîngîiere care, după cît se ştie sau se crede, este arta exclusivă şi secretul nedescifrat nici pînă în ziua de astăzi al frumoaselor hurii care îi aşteaptă pe credincioşi în paradisul lui Mahomed. Tot un secret, şi de asemenea o minune, dacă nu cumva un mister de nepătruns, este virtutea pe care o au huriile de a-şi recăpăta virginitatea de îndată ce au pierdut-o, supremă beatitudine, se pare, în viaţa veşnică, ceea ce pe deplin dovedeşte că nu se sfîrşesc în cea de aici eforturile proprii şi străine, şi cu atît mai puţin suferinţele nemeritate. Muezinul n-a deschis ochii. Putea să mai stea o vreme culcat, în timp ce soarele se apropia încet de zarea pămîntului, mai avînd însă atîta drum de mers încît nici un cocoş din oraş nu-şi ridicase încă creasta ca să cerceteze mişcarea dimineţii. E adevărat că a lătrat un cîine, fără nici un efect, ceilalţi dormeau, visînd poate că latră în vis. E un vis, îşi spuneau, şi continuau să doarmă, înconjuraţi de o lume populată de mirosuri fără îndoială incitante, însă nici unul atît de aţîţător încît să-i smulgă brusc din somn, cum ar fi fost duhoarea insuportabilă a ameninţării sau a fricii, pentru a nu da decît aceste două exemple elementare. Muezinul se ridică orbecăind prin întuneric, îşi găsi hainele cu care reuşi să se îmbrace şi ieşi din încăpere. Moscheea era cufundată în tăcere, doar paşii lui nesiguri răsunau sub arcade, un tîrşîit de tălpi prudente, de parcă s-ar fi temut că va fi înghiţit de pămînt. La orice altă oră din zi sau din noapte n-ar fi simţit această angoasă a invizibilului, o resimţea numai în ceasul matinal, acesta, cînd trebuia să urce în minaret ca să-i cheme pe credincioşi la prima rugăciune. Un

scrupul superstiţios îi zugrăvea în imaginaţie grava vinovăţie ce i-ar reveni dacă locuitorii ar continua să doarmă atunci cînd soarele ar fi ajuns sus, deasupra fluviului, şi trezindu-se brusc, năuciţi de lumina orbitoare, ar întreba, ţipînd, unde e muezinul care nu i-a chemat la ora cuvenită, unul mai milostiv ar fi zis, O fi bolnav sărmanul, dar nu e adevărat, a dispărut, tîrît în adîncuri de un geniu al întunericului. Scara, în formă de melc, era greu de urcat, mai ales că e bătrîn acest muezin, din fericire nu trebuie să se lege la ochi ca s-o urce, cum sînt legaţi asinii de la moară, ca să nu cadă pe jos de ameţeală. Cînd ajunse în vîrf, simţi pe obraji răcoarea dimineţii şi vibraţia luminii zorilor, încă lipsite de culoare, căci nu poate fi colorată pura luminozitate care precede ziua, înfiorînd subtil pielea, ca nişte degete nevăzute, impresie unică ce ne face să ne întrebăm dacă nu cumva discreditata creaţie divină n-o fi, de fapt, întru umilirea scepticilor şi a ateilor, un fapt ironic al istoriei. Muezinul îşi trecu lent mîna peste parapetul circular pînă cînd dădu de semnul scrijelit în piatră ce indica direcţia oraşului sfînt, Mecca. Era pregătit. Mai aşteptă cîteva clipe cît să-i dea timp soarelui să scalde cu prima lui aură terasele pămîntului, şi pentru a-şi limpezi glasul, fiindcă ştiinţa proclamatoare a unui muezin trebuie să fie evidentă de la cel dintîi strigăt şi în el să se dezvăluie întreagă, iar nu mai tîrziu cînd gîtul s-a netezit deja prin munca vorbelor şi balsamul hranei. La picioarele muezinului se aşterne un oraş, mai jos un rîu, totul încă mai doarme, se simte însă freamătul dinaintea trezirii. Dimineaţa începe să se întindă peste case, pieliţa apei se preschimbă într-o oglindă a cerului, şi atunci muezinul respiră adînc şi strigă, foarte ascuţit, Allahu akbar, clamînd către văzduh neasemuita măreţie a lui Dumnezeu, repetînd, aşa cum va striga şi va repeta şi formulele următoare, într-o litanie extatică, luînd lumea ca martoră că nu există alt Dumnezeu în afară de Allah, şi că Mahomed este trimisul lui pe pămînt, iar, după ce a rostit aceste adevăruri esenţiale, cheamă la rugăciune, Veniţi la azalah, dar, fiind omul leneş din fire, chiar dacă crede în puterea Aceluia care nicicînd nu doarme, muezinul îi dojeneşte cu blîndeţe pe cei ce încă-şi simt pleoapele grele, Rugăciunea e mai bună decît somnul, As-salatu jayrun min an-nawn, pentru cei care îl pricep în limba aceasta, în sfîrşit încheie proclamînd că Allah este unicul Dumnezeu, La ilaha illa llah, dar acum o singură dată, e de ajuns cînd se rostesc adevăruri definitive. Oraşul îşi îngînă rugăciunile, soarele a răsărit şi iluminează terasele, în curînd locuitorii se vor ivi prin curţi. Minaretul e scăldat în lumină. Muezinul e orb.

Nu aşa însă l-a descris istoricul în carte. A spus numai că muezinul a urcat în minaret, convocînd credincioşii la rugăciunea din moschee, fără să precizeze circumstanţele, dacă era dimineaţă sau amiază, sau apunea soarele, fiindcă desigur, în opinia sa, măruntul detaliu nu interesează istoria, cititorul trebuie doar să înţeleagă că autorul cunoaşte suficient de bine datinile epocii pentru a le menţiona în mod responsabil. Şi ar trebui să-i fim recunoscători, fiindcă tema tratată, referindu-se la războaie şi la asediu, deci la virilităţi superioare, se poate dispensa cu uşurinţă de slăbiciunile rugăciunii, în care credinciosul se predă fără luptă, învins fără împotrivire. Cu toate că, pentru a nu lăsa fără o examinare serioasă fapte ce contrazic opoziţiile dintre rugăciune şi război, putem aminti de pe acum, căci e recent, şi fiind atît de numeroşi şi de iluştri martorii încă în viaţă, putem aminti aşadar miracolul de la Ourique[1], faimos între toate, cînd Cristos i-a apărut regelui portughez, iar acesta i-a strigat, în vreme ce oştirea prosternată pe sol se ruga, Necredincioşilor să te înfăţişezi, Doamne, necredincioşilor, şi nu mie care cred în tine, dar Cristos n-a vrut să li se arate maurilor, ce păcat, căci, în locul sîngeroasei bătălii, am fi putut astăzi înregistra, în aceste anale, convertirea miraculoasă a celor o sută cincizeci de mii de barbari care acolo au sfîrşit pierzîndu-şi viaţa, o irosire de suflete strigătoare la cer. Se întîmplă, unele lucruri nu pot fi evitate, nu pregetăm niciodată să-i dăm sfaturi bune lui Dumnezeu, dar destinul îşi are propriile legi inflexibile, care uneori zămislesc efecte artistice neaşteptate, precum fragmentul unde Camões[2] a profitat de înflăcăratul strigăt, distribu-

---

[1] Bătălia de la Ourique (25 iulie 1139) în care Dom Afonso Henriques a repurtat, după cronici, prima sa mare victorie asupra maurilor, înfrîngînd un numeros contingent de musulmani, comandat de cinci regi, a dat naştere unei legende erudite, esenţială în tradiţia primei domnii portugheze. Miracolul de la Ourique consta în viziunea pe care ar fi avut-o Dom Afonso Henriques în ajunul bătăliei, în care Iisus i s-ar fi înfăţişat pe cruce, prevestindu-i victoria şi un destin regal şi imperial pentru familia sa. Tot atunci oştirile l-ar fi proclamat rege pe cel care continua să fie *dux portucalensis*, vasal al regelui Leonului şi Castiliei, Dom Alfonso al VII-lea. Este menţionat pentru prima dată de Vasco Fernandes de Lucena, ambasadorul Portugaliei la Sfîntul Scaun, în discursul *De Obedientia*, pronunţat în faţa Papei în 1485. Legenda a fost reluată şi dezvoltată în secolul al XVII-lea de şcoala istorică cu sediul în mînăstirea Alcobaça: Frei Bernardo de Brito *(Chronica de Cister)* şi Frei António Brandão *(Monarquia Lusitana.*

[2] Camões, *Os Lusíadas*, cîntul III, 45, 7-8. „Păgînilor, păgînilor te-arată/ Nu mie care-ţi ştiu puterea toată!" Bucureşti, Editura pentru literatură universală, 1965. Traducere: Aurel Covaci.

indu-l ca atare în două versuri nemuritoare. Cît e de adevărat că în natură nimic nu se creează şi nimic nu se pierde, totul se refoloseşte.

Bunę mai erau acele vremuri cînd, pentru a primi satisfacţie, nu trebuia decît să cerem cu vorbele potrivite, chiar în cazurile dificile, cînd, ca să spunem aşa, pacientul şi-a pierdut speranţa şi nu mai crede în vindecare. Un exemplu este tot regele nostru care, născut cu picioarele uscate, sau atrofiate, cum se spune în zilele noastre, a fost vindecat miraculos, fără să-l fi atins vreun medic, sau, dacă l-o fi atins, nu i-a folosit la nimic. Ba chiar, desigur pentru că era o persoană sortită tronului, nu există nici un semn că ar fi fost nevoie să fie inoportunate înaltele puteri, ne referim la Sfînta Fecioară şi la Cristos, nu la îngerii dintr-a şasea ierarhie, pentru a se produce evenimentul salvator, graţie căruia, mai ştii, Portugalia şi-a obţinut independenţa. Povestea spune că, dormind în patul său Dom Egas Moniz[1], perceptorul copilului Afonso, i-a apărut Sfînta Maria în vis spunîndu-i, Dom Egas Moniz, dormi, iar el, care nu ştia dacă e treaz sau visa, a întrebat, pentru a fi sigur, Doamnă, cine sînteţi, iar ea a răspuns, cu amabilitate, Eu sînt Fecioara, şi îţi cer să te duci la Cárquere[2], care se află în districtul Resende, şi să sapi în cutare loc şi acolo vei găsi o biserică începută în alte vremuri în numele meu, şi vei găsi de asemenea o statuie de-a mea, repar-o că multă nevoie are după o atît de tristă părăsire, iar apoi, vei sta de veghe şi vei pune copilul pe altar, şi află că în aceeaşi clipă se va face sănătos şi voinic, şi ai grijă de el de acum înainte, că Fiul meu ştiu că are de gînd să-i dea însărcinarea să-i distrugă pe duşmanii credinţei, şi bineînţeles că nu poate s-o facă nevolnic de picioare. S-a trezit Dom

---

[1] Dom Egas Moniz (?-1146), preceptor al tînărului Afonso Henriques, erou al uneia dintre cele mai celebre legende portugheze. În 1127 a reuşit să-l convingă pe regele Leonului să ridice asediul împotriva oraşului Guimarães, garantîndu-i că infantele rebel îi va jura supunere. Cum infantele nu şi-a respectat cuvîntul, Dom Egas Moniz, împreună cu toată familia sa, s-ar fi prezentat la Toledo în faţa lui Don Alfonso al VII-lea, oferindu-şi viaţa ca preţ al sperjurului.

[2] Prima menţiune a miracolului de la Cárquere apare în *Crónica de D. Afonso Henriques* de Duarte Galvão, scrisă la începutul secolului al XVI-lea, dar publicată abia în 1726. Infantele Dom Afonso Henriques s-ar fi născut cu un grav defect fizic: avea picioarele unite printr-o membrană de la genunchi pînă la călcîie. Într-o noapte, Dom Egas Moniz ar fi visat-o pe Sfînta Fecioară care îi poruncea să dezgroape un vechi eremiteriu din satul de munte Cárquere. Între ruine, urma să găsească o statuie a Fecioarei şi, dacă avea să pună copilul pe altar, acesta se va însănătoşi, lucru care s-a şi întîmplat. Cronicarii mistici (şcoala de la Alcobaça) au folosit legenda pentru a dovedi că miracolul de la Ourique a fost precedat de alte intervenţii divine, ceea ce întărea credinţa în originile sacre al Portugaliei.

Egas Moniz cum nu se poate mai vesel, şi-a adunat servitorii şi, urcîndu-se pe catîr, s-a dus la Cárquere şi a pus să se sape în locul indicat de Fecioară, biserica se afla într-adevăr acolo, dar surpriza e a noastră şi nu a lor, pentru că, în acele vremuri binecuvîntate, niciodată nu erau gratuite sau înşelătoare anunţurile care veneau de sus. Adevărul e că Dom Egas Moniz nu a îndeplinit întocmai poruncile Fecioarei, căci foarte clar a reieşit că ea îi ceruse să sape, înţelegînd noi că trebuia s-o facă cu propriile mîini, dar el, ce-a făcut, a dat poruncă altora să sape, robilor gliei, probabil, încă de pe atunci existau inegalităţi sociale. Îi mulţumim Fecioarei că n-a fost mofturoasă şi că n-a uscat din nou picioarele copilului Afonso, fiindcă aşa cum sînt miracole dătătoare de bine, au fost şi miracole dătătoare de rău, stau mărturie nefericiţii porci din Evanghelie care s-au năpustit în prăpastie cînd Bunul Isus le-a vîrît în trup toţi dracii care se cuibăriseră în posedat, de unde li s-a tras martiriul inocentelor animale, şi numai lor, căci mult mai mare fusese păcatul îngerilor rebeli, preschimbaţi pe dată în demoni, cînd cu răscoala, şi, din cîte se ştie, nici unul n-a murit, drept care nu se poate ierta lipsa de prevedere a Domnului Dumnezeul Nostru care din neatenţie a lăsat să-i scape prilejul să termine cu ei o dată pentru totdeauna, bine zice proverbul care atrage atenţia, Cine îşi cruţă duşmanul, de mîinile lui va pieri, să sperăm că n-o să ajungă Dumnezeu să se căiască într-o zi, prea tîrziu. Chiar într-o asemenea eventualitate, dacă în acea clipă fatală va mai avea încă răgazul să-şi amintească de trecuta-i viaţă, să sperăm că i se va face lumină în spirit şi că va înţelege că ar fi trebuit să ne scutească, pe noi toţi, fragili porci şi oameni, de viciile, păcatele şi suferinţele nemulţumirii care sînt, se zice, isprava şi stigmatul celui rău. Între ciocan şi nicovală sîntem un fier înroşit care, de cît de mult este bătut, se stinge.

Ne-am luat deocamdată porţia de istorie sacră. Ar merita, în schimb, să ştim cine a scris relatarea acelei frumoase treziri a muezinului în zorii Lisabonei, cu o asemenea bogăţie de amănunte realiste încît pare opera unui martor ocular, sau, cel puţin, o abilă elaborare dintr-un document contemporan, nu în mod obligatoriu referitor la Lisabona, căci, pentru descriere, nu trebuia decît un oraş, un rîu şi o dimineaţă luminoasă, combinaţie cum nu se poate mai banală, aşa cum ştim. Răspunsul, surprinzător, este că nimeni n-a scris, că, deşi pare, nu este scris, totul a fost numai o reverie vagă în mintea corectorului în vreme ce citea şi corecta greşelile care se strecuraseră în al doilea şi în al treilea şpalt. Corectorul are notabilul talent de a se dedubla, desenează un deleatur şi introduce o virgulă indiscutabilă, şi, în acelaşi timp, fie-ne acceptat neologismul, se

heteronimizează[1], e capabil să urmeze drumul sugerat de o imagine, de o comparație, de o metaforă, adeseori simpla rezonanță a unui cuvînt repetat în șoaptă îl face, prin asociație, să organizeze polifonice edificii verbale care îi preschimbă micul birou într-un spațiu multiplicat prin sine însuși, deși e foarte greu de explicat, în limbaj obișnuit, ce vrea să însemne asta. Aici i se păruse că istoricul adusese prea puțină informație limitîndu-se să vorbească de muezini și minarete în numai cîteva cuvinte, doar pentru a introduce, dacă ne sînt permise judecățile temerare, puțină culoare locală și tentă istorică în tabăra dușmană, imprecizie semantică pe care se cuvine s-o corectăm pe loc, de vreme ce tabăra este a asediatorilor și nu a asediaților, căci aceștia sînt deocamdată instalați destul de comod în orașul care, cu o întrerupere sau două, le aparține din anul șapte sute paisprezece, după socoteala creștină, cea a maurilor este altfel, așa cum știm. Această rectificare o operează chiar corectorul, care deține cunoștințe mai mult decît satisfăcătoare asupra calendarelor și știe că Hegira a început, conform lecțiunii furnizate de Arta de a Verifica Datele, operă indispensabilă, în ziua de șaisprezece iulie șase sute douăzeci și doi, după Cristos, abreviat DC, fără să uite, cu toate acestea, că, anul musulman fiind guvernat de lună, mai scurt deci ca cel al creștinilor, orînduit de soare, întotdeauna este necesar să scădem pentru fiecare secol scurs cîte trei ani întregi. Ce bun corector ar fi el, așa de scrupulos, dacă s-ar îngriji să reteze aripile unui discurs înclinat spre fabulații pe alocuri iresponsabile, aici a păcătuit prin superficialitate, comițînd erori evidente și avansînd aserțiuni dubioase, cel puțin trei din cîte bănuim, care, dacă vor fi dovedite, vor arăta fără drept de apel că istoricul nu avea cîtuși de puțin dreptate dîndu-i sfatul pripit de a se consacra istoriei. Cît despre filosofie, ferească Dumnezeu.

Primul punct suspect, în ordinea inversă a povestirii, este ideea aiurită că ar exista, pe parapetul teraselor moscheii, semne în piatră care ar indica, probabil sub formă de săgeată, direcția către Mecca. Oricît de înaintată ar fi fost în epocă știința geometrică și agrimensoare a arabilor și a altor mauri, este puțin credibil că ar fi știut să determine, cu precizia ce se insinuează, poziția unei kaabe pe suprafața planetei, unde abundă pietrele, una mai sfîntă ca alta. Toate gesturile, plecăciunile sau genuflexiunile, privirile în sus sau în jos, sînt făcute cu aproximație, după fler, dacă ne putem permite acest

---

[1] Aluzie la heteronimii inventați de Fernando Pessoa (1888-1935): o serie de personaje cu statut de autor literar, dotate cu personalitate, temperament, stil și filiație artistică independente.

limbaj de pescar cu undiţa, ce contează însă, în ultimă instanţă, este că Dumnezeu şi Allah ştiu să citească în inimile noastre şi nu ne poartă pică dacă, din ignoranţă, le întoarcem spatele, iar, cînd vorbim de ignoranţă, ne referim la a noastră ca şi la a lor, căci nici ei nu se află întotdeauna acolo unde s-au angajat să stea. Corectorul este un om al timpurilor noastre, a fost învăţat să dea crezare semnelor de circulaţie şi să se bizuie pe ele fără şovăire, aşa că nu e de mirare că a căzut în anacronica ispită, poate mînat de un impuls de caritate, avînd în vedere orbirea muezinului. Calitatea ţesăturii, se ştie, n-o fereşte de pete, ba dimpotrivă, pe cele mai bune stofe, se spune, cade pata, şi se mai spune că o belea nu vine niciodată singură, şi iată o a doua eroare, aceasta într-adevăr foarte gravă, căci l-ar face pe cititorul neprevenit, dacă lucrurile ar fi scrise, dar din fericire nu sînt, să ia drept corectă şi conformă cu faptele vieţii musulmane descrierea actelor muezinului după ce s-a trezit. Cum spuneam, aici e o eroare pentru că almuadenul, cuvînt preferat de istoric, nu şi-a făcut abluţiunile rituale înainte de a-i chema pe credincioşi la rugăciune, aflîndu-se în consecinţă într-o stare de necurăţenie, situaţie mai mult decît improbabilă dacă ne amintim cît de aproape sîntem în timp de primul izvor al Islamului, patru secole şi o ţîră, ca să zicem aşa. Mai încolo nu vor lipsi delăsarea, posturile sărite, interpretările îndoielnice ale unor reguli care par clare, nimic nu plictiseşte mai mult pe oameni ca respectarea riguroasă a principiilor, înainte să cedeze carnea, spiritul deja s-a înmuiat, lui însă nu i se cere socoteală, doar ea, sărmana, este invectivată, insultată şi calomniată. Trăim deocamdată într-o vreme de credinţă totală, muezinul ar fi ultimul dintre oameni dacă ar îndrăzni să urce în minaret cu inima impură şi mîinile murdare, de aceea i-am proclamat sus şi tare inocenţa, descărcîndu-l de culpa cu care l-a împovărat uşurinţa de neiertat a corectorului. În ciuda competenţei profesionale cu care l-am auzit exprimîndu-se în timpul conversaţiei cu istoricul, e momentul să introducem aici o primă îndoială asupra consecinţelor încrederii cu care l-a învestit autorul Istoriei asediului Lisabonei, poate într-un ceas de îngăduitoare oboseală sau cu mintea la călătoria viitoare, permiţînd ca lectura finală a şpalturilor să cadă exclusiv în sarcina tehnicianului în deleatur, fără nici un control. Ne trec fiorii numai la gîndul că acea descriere a dimineţii muezinului ar fi putut să-şi găsească un loc, abuziv, în ştiinţificul text al autorului, amîndoi, şi autorul şi textul, roade ale unor studii îndelungate, cercetări profunde, confruntări minuţioase. Ne îndoim, de exemplu, deşi întotdeauna e prudent să te îndoieşti de propria îndoială, că istoricul ar fi menţionat în relatarea sa cîini şi lătrat de cîini, el ştie

că, pentru arabi, cîinele este un animal impur, aşa cum e şi porcul, fiind va să zică o dovadă de crasă ignoranţă să presupui că maurii din Lisabona, atît de evlavioşi, ar fi putut trăi nas în nas cu haitele de javre. Cocina la uşa casei, coteţul de dulău sau coşuleţul de pechinez sînt născociri creştine, nu e o simplă întîmplare că musulmanii le zic cîini războinicilor crucii, bine că nu le-au zis rîtani, cel puţin nouă nu ne-a ajuns la urechi. Bineînţeles că, dacă într-adevăr aşa stau lucrurile, e regretabil că nu vom avea plăcerea să auzim un cîine lătrînd la lună sau să-l vedem scărpinîndu-şi urechea torturată de păduchi, dar adevărul, cînd, în sfîrşit, l-am găsit, trebuie pus mai presus de orice altă consideraţie, fie pro fie contra, drept care ar fi trebuit, acum şi aici, să contramandăm ca şi cum niciodată n-ar fi fost scrise frazele care au descris ultima dimineaţă paşnică a Lisabonei, dacă n-am fi ştiut că acel discurs fals, deşi coerent, iar acesta e cel mai mare pericol, n-a ieşit niciodată din capul corectorului, nefiind altceva decît o reverie fabulantă şi derizorie.

Corectorul, aşadar, am demonstrat că a greşit, că, dacă n-a greşit, a confundat, că, dacă n-a confundat, şi-a imaginat, şi să arunce prima piatră cel care niciodată n-a greşit, n-a confundat şi nu şi-a imaginat. A greşi, a spus-o cine ştia, e propriu omului, ceea ce înseamnă, dacă nu este cumva o eroare să luăm cuvintele în sens literal, că n-ar fi om adevărat acela care n-a greşit. Totuşi, această maximă supremă nu poate fi utilizată ca scuză universală, care ne-ar absolvi pe toţi de judecăţi şchioape şi de opinii chioare. Cine nu ştie ar face bine să întrebe, dovedind un strop de umilinţă, o precauţie atît de elementară ar trebui să fie mereu prezentă în mintea corectorului, cu atît mai mult cu cît nici n-ar avea nevoie să iasă din casă, din biroul unde lucrează acum, fiindcă nu duce lipsă de cărţi care l-ar elucida, dacă ar avea înţelepciunea şi prudenţa de a nu crede orbeşte în ceea ce presupune că ştie, de aici provin cele mai mari greşeli, nu din neştiinţă. Pe aceste împovărate rafturi, mii şi mii de pagini aşteaptă o scăpărare iniţială de curiozitate sau flăcăruia tenace a îndoielii care caută să se risipească. E demn de laudă corectorul pentru a fi adunat, de-a lungul unei vieţi întregi, atît de multe şi atît de diverse surse de informaţie, deşi o simplă privire ne dezvăluie faptul că din arhiva sa lipsesc tehnologiile informaticii, dar banii, din păcate, nu ajung pentru toate, iar această meserie, e cazul s-o spunem, se înscrie printre cele mai prost plătite din lume. Într-o bună zi, căci Allah e mare, orice corector va avea la dispoziţie un terminal de computer care, ziua şi noptea, îl va ţine legat ombilical de banca centrală de date, nemaiavînd el, ca şi noi, decît dorinţa

ca între datele cunoaşterii totale să nu se fi insinuat, precum diavolul în mînăstire, greşeala ispititoare.

În orice caz, pînă la sosirea numitei zile, cărţile stau aici, precum o galaxie ce pulsează, iar cuvintele, înăuntrul lor, sînt o pulbere cosmică plutitoare, în aşteptarea privirii care le va fixa într-un sens sau le va căuta unul nou, fiindcă, aşa cum se modifică explicaţiile universului, la fel fraza care înainte păruse imuabilă pentru veşnicie oferă pe neaşteptate o altă interpretare, posibilitatea contradicţiei latente, evidenţa propriei erori. Aici, în acest birou, unde adevărul nu poate fi decît un chip suprapus infinitelor măşti variante, sînt înşirate obişnuitele dicţionare de limbă şi vocabularuri, Morais şi Aurélio, Moreno şi Torrinha[1], cîteva gramatici, Manualul Perfectului Corector, vademecum al meseriei, şi de asemenea istoriile Artei, a Lumii în general, a Romanilor, a Perşilor, a Grecilor, a Chinezilor, a Arabilor, a Slavilor, a Portughezilor, în sfîrşit, a mai tot ce este popor şi naţiune particulară, ca şi istoriile Ştiinţei, Literaturilor, Muzicii, Religiilor, Filosofiei, Civilizaţiilor, micul Larousse, Quillet-ul rezumat, Robert-ul concis, Enciclopedia Politică, Luso-braziliana, Britanica, incompletă, Dicţionarul de Istorie şi de Geografie, un Atlas Universal al acestor domenii, cel al lui João Soares[2], vechi, Anuarele Istorice, Dicţionarul Contemporanilor, Biografia Universală, Manualul Librarului, Dicţionarul Fabulei, Biografia Mitologică, Biblioteca Lusitană[3], Dicţionarul de Geografie Comparată, Veche, Medievală şi Modernă, Atlasul Istoric al Studiilor Contemporane, Dicţionarul General al Literaturilor, Artelor Frumoase şi Ştiinţelor Morale şi Politice, şi, ca să terminăm, nu inventarul general, ci cărţile aflate la vedere, Dicţionarul General de Biografie şi de Istorie, de Mitologie, de Geografie Veche şi Modernă, de Antichităţi şi Instituţii Greceşti, Romane, Franceze şi Străine, fără a uita Dicţionarul de Rarităţi, Ciudăţenii şi Curiozităţi, unde, admirabilă coincidenţă care pică la ţanc în această aventuroasă relatare, se dă ca exemplu de eroare afirmaţia înţeleptului Aristotel că musca domestică obişnuită are patru picioare, reducţie aritmetică pe care autorii următori au tot repetat-o veac după veac, deşi copiii

---

[1] Celebre dicţionare de limbă portugheză, denumite după autorii lor.

[2] João Lopes Soares, profesor şi politician portughez (1878-1970), autor al unui *Nou Atlas Şcolar Portughez* (1943).

[3] *Biblioteca Lusitana*, dicţionar bibliografic şi cronologic de autori şi de opere portugheze în patru volume, publicate între 1741-1759 de abatele Diogo Barbosa Machado (1682-1772), unul dintre fondatorii Academiei Regale de Istorie.

aflaseră de mult, datorită cruzimii şi experimentului, că picioarele muştei sînt şase la număr, din vremea lui Aristotel le smulgeau cu voluptate, numărînd, unu, doi, trei, patru, cinci, şase, dar aceiaşi copii, cînd creşteau şi ajungeau să-l citească pe învăţatul grec, îşi spuneau unul altuia, Musca are patru picioare, iată de ce este capabilă autoritatea magistrală şi iată cîte poate pătimi adevărul din pricina lecţiilor care ne sînt administrate despre el.

Această neaşteptată incursiune dincolo de frontierele entomologiei ne arată în mod concludent că erorile puse pe seama corectorului nu sînt de fapt ale lui, ci ale acestor cărţi care n-au făcut altceva decît să repete, fără să le supună verificării, opere mai vechi, aşa că trebuie să-l compătimim pe cel care, nevinovat, a căzut victimă propriei sale bune-credinţe ca şi erorii celorlalţi. E adevărat că, dacă sîntem prea îngăduitori, am putea din nou cădea în deja înfierata dezvinovăţire universală, dar n-o vom face fără o condiţie prealabilă, spre binele lui, invitîndu-l aşadar pe corector să ia aminte la superba lecţie pe care despre erori ne-a dat-o Bacon, tot un înţelept, în cartea sa botezată Novum organum. Împarte el greşelile în patru categorii şi anume, idola tribus, sau erori ale naturii umane, idola specus, sau erori individuale, idola fori, sau erori de limbaj, şi, în sfîrşit idola theatri, sau erori de sistem. În primul caz, erorile rezultă din imperfecţiunea simţurilor, din influenţa prejudecăţilor şi a pasiunilor, din obiceiul de a considera totul după idei primite de-a gata, din insaţiabila noastră curiozitate în ciuda limitelor impuse spiritului nostru, din înclinaţia de-a găsi mai multe analogii între lucruri decît cele care există în mod real. În al doilea caz, sursa erorilor constă în diferenţa dintre spirite, unele se pierd în amănunte, altele în vaste generalizări, şi, de asemenea, în predilecţia pe care o avem pentru anumite ştiinţe, ceea ce ne îndeamnă să reducem totul la ele. În ce priveşte al treilea caz, al erorilor de limbaj, răul rezidă în faptul că, de multe ori, cuvintele n-au nici un fel de înţeles, sau au unul nedeterminat, ori pot fi luate în accepţiuni diverse, şi, în sfîrşit, în al patrulea caz, sînt atît de numeroase erorile sistemelor încît n-am mai termina niciodată dacă ne-am apuca să le enumerăm aici. Să profite deci corectorul de acest catalog şi va prospera, şi să tragă învăţăminte şi din sentinţa lui Seneca, reticentă aşa cum e pe placul zilelor noastre, Onerat discentem turba, non instruit, maximă lapidară pe care mama corectorului, cu mulţi ani în urmă, ignorînd latina, ca şi o bună parte din propria-i limbă, o traducea, cu un scepticism lucid, Cu cît citeşti mai multe, cu atît înveţi mai puţine.

Ceva totuşi se poate salva după examinarea şi contestaţia de mai sus, vom confirma deci că n-a fost o eroare că s-a scris, pentru că, în realitate, este scris, că muezinul era orb. Istoricul, care, numai în treacăt, se referă la minaret şi la almuaden, ignoră poate că, pe atunci şi multă vreme după aceea, muezinii erau orbi aproape cu toţii. Iar dacă o ştie, poate îşi închipuie că apelul la rugăciune era vocaţia proprie invalidităţii, ori că aşa înţelegeau comunităţile maure să rezolve, bineînţeles, doar parţial, aşa cum s-a făcut şi se va face întotdeauna, problema de a da de lucru unor oameni lipsiţi de preţiosul dar al vederii. O greşeală a istoricului, care acum ne poate molipsi pe toţi. Adevărul istoric, s-o afle dumnealui, este că muezinii erau aleşi printre orbi, nu din vreo umanitară politică a muncii sau de orientare profesională fiziologic adecvată, ci pentru că nu puteau să pătrundă în intimitatea curţilor şi a teraselor care se aşterneau sub minaret. Corectorul nu-şi mai aduce aminte de unde ştie asta, o fi citit-o desigur într-o carte demnă de încredere, necorectată de trecerea vremii, de aceea îşi poate acum permite să insiste, da, domnule, muezinii erau orbi. Aproape toţi. Numai că, reflectînd, nu poate alunga o îndoială, oare nu cumva acestor oameni le erau perforaţi limpezii ochi văzători, aşa cum se făcea şi poate încă se mai face cu privighetorile, pentru a nu cunoaşte altă manifestare a luminii decît un glas auzit în beznă, al lor, ori poate al acelui Altul, care se mărgineşte să repete cuvintele pe care, fără întrerupere, le inventăm, vorbele cu care ne străduim să spunem totul, binecuvîntarea şi blestemul, încercînd să-l numim pînă şi pe acela care nicicînd nu va avea un nume, nenumitul.

CORECTORUL ARE NUME, se numeşte Raimundo. Demult venise timpul să aflăm cine e omul despre care am vorbit atît de indiscret, dacă vreodată un nume şi un prenume au adus cu adevărat o îmbunătăţire vizibilă obişnuitelor referinţe signaletice şi celorlalte descrieri, vîrstă, înălţime, greutate, tip morfologic, nuanţă a pielii, culoare a ochilor, şi a părului, drept, creţ, sau ondulat, ori pur şi simplu inexistent, metalul vocii, clară sau răguşită, gesticulaţie caracteristică, mod de a umbla, căci experienţa relaţiilor umane a demonstrat că, ştiind noi toate astea şi uneori mult mai multe, ceea ce ştim nu ne este de folos şi nu sîntem în stare să ne imaginăm ce ne lipseşte. Poate numai o zbîrcitură sau forma unghiilor, sau grosimea încheieturilor, sau linia sprîncenelor, sau o veche cicatrice invizibilă, sau doar un nume de familie care n-a ajuns să fie spus, cel mai preţuit, în cazul de faţă Silva, numele complet este Raimundo Silva, aşa se prezintă cînd trebuie s-o facă, omiţîndu-l pe Benvindo care nu-i place. Nimeni nu e mulţumit cu ceea ce i-a dat soarta, este un adevăr general valabil, şi cel mai puţin Raimundo Silva, care ar trebui să preţuiască numele de Benvindo, care spune exact ceea ce vrea să spună, fii binevenit pe această lume, fiul meu, dar iată că lui nu-i place, ce noroc, spune el, că s-a pierdut tradiţia de a hotărî naşii în spinoasa chestiune a onomasticii, deşi recunoaşte că îi place destul de mult să fie Raimundo, pentru un anumit ton solemn ori antic, care răsună în cuvînt. Din averea doamnei care îl botezase se aşteptau părinţii lui Raimundo să primească o parte pentru viitorul fiului lor, de aceea, nerespectînd obiceiul care dicta să i se dea copilului numai numele naşului, au adăugat şi numele naşei, trecut la masculin. Destinul însă nu răspunde în acelaşi fel tuturor aşteptărilor, ştim bine, dar aici un oarecare paralelism trebuie recunoscut între o avere care n-a adus niciodată vreun beneficiu şi un nume repudiat cu atîta hotărîre, nefiind totuşi cazul să bănuim existenţa unei relaţii de la cauză la efect între dezamăgire şi respingere. Motivele lui Raimundo Benvindo Silva, care nu fuseseră niciodată pricinuite de o ranchiunoasă frustrare, sînt astăzi, unele, pur estetice, nesunîndu-i bine vecinătatea celor două gerunzii,

iar pe celelalte le-am putea numi etice şi ontologice, căci, după lucida sa părere, numai o neagră ironie ar susţine că cineva este cu adevărat binevenit pe lumea asta, ceea ce nu contrazice evidenţa că unii o duc în ea cum nu se poate mai bine.

De pe verandă, un balcon vechi sub o copertină de lemn cu chesoane, se vede fluviul, între rază şi rază, ochii îmbrăţişează o mare imensă, de la dunga roşie a podului pînă la malurile mlăştinoase de la Pencas şi Alcochete. O pîclă rece astupă orizontul, îl aduce atît de aproape încît pare că-l poţi atinge cu mîna, oraşul vizibil este redus doar la colina pe care ne aflăm, cu catedrala la jumătatea coastei, acoperişurile caselor coborînd în trepte spre apa opacă, cenuşie, pe care o fugară dîră albă se desenează cînd trece o navă rapidă, pe cînd altele navighează greoi, lent, de parcă ar lupta cu un curent de mercur, comparaţie mai potrivită nopţii, nu acestui moment. Raimundo Silva s-a trezit mai tîrziu decît îi stă în obicei, lucrase pînă seara tîrziu, o noapte lungă şi istovitoare, iar cînd a deschis dimineaţa fereastra, ceaţa l-a năpădit, mai deasă decît o vedem la ora asta, a prînzului, cînd vremea va trebui să ia o hotărîre, dacă se va încărca sau se va uşura cum spune adagiul popular. În zori, turnurile catedralei erau numai o pată ştearsă de cerneală, din Lisabona nu se percepea decît o rumoare de glasuri şi de sunete nedesluşite, rama ferestrei, cel mai apropiat acoperiş, un automobil în josul străzii. Muezinul, orb, strigase în spaţiul unei dimineţi luminoase, rubinii, trecînd brusc în albastru, culoarea văzduhului între pămîntul pe care păşim şi cerul care ne acoperă, dacă dorim să credem în nevolnicii ochi cu care am venit pe lume, dar corectorul, care azi se simte aproape la fel de orb precum muezinul, s-a mulţumit doar să bombăne, cu proasta dispoziţie a celui care, dormind prost, rătăcise prin vise obsesive, asediu, săbii, iatagane şi praştii baleare, iritat, la trezire, pentru că nu-şi putea aminti cum arătau numitele ustensile de război, de praştii vorbim, vom vorbi şi despre cugetările adînci ale celui care a visat, dar să nu ne lăsăm deocamdată duşi în ispita de a anticipa faptele, acum trebuie doar să regretăm ocazia pierdută de a afla, în sfîrşit, ce fel de ustensile erau numitele praştii, cum se armau şi cum se trăgea cu ele, căci, adesea, în vise se dezvăluie marile mistere, iar printre ele nu includem numărul norocos de la loterie, banalitate supremă şi nedemnă de un visător care se respectă. Întins încă în pat, Raimundo Silva se întreba perplex din ce motiv mai stăruia să se gîndească la praştiile baleare sau fundibule, cum mai erau numite, cu tot atîta proprietate, Baleare nu poate avea nici o legătură cu insulele cu acelaşi nume, va fi venind de la balistică, iar balistica, ştim ce este, arta care se ocupă

de proiectile, de pietrele pe care mașinile le aruncă în ziduri și pe deasupra lor, ca să cadă peste case și peste lumea dinăuntru, înspăimîntată de moarte, dar balistica nu e un cuvînt din vremea aceea, cuvintele nu pot fi transportate ușuratic de aici acolo și de acolo aici, atenție, numaidecît apare careva și zice, Nu pricep. Adormi la loc preț de vreo zece minute, și trezindu-se din nou, acum de-a binelea, alungă din minte mașinăriile care se încăpățînau să revină, lăsînd ca imaginile săbiilor și spadelor să-i ocupe periculos spiritul, zîmbi în penumbra camerei fiindcă știa că era vorba de evidente simboluri falice, atrase desigur în vis de Istoria asediului Lisabonei, însă înrădăcinate undeva în străfunduri, cine s-ar putea îndoi, de vreme ce armele cu vîrf și cu tăiș au rădăcini, bine înfipte, fără îndoială, în inconștient, era de ajuns să privești locul gol din pat, de lîngă el, pentru a înțelege totul. Lungit pe spate, își puse brațele peste ochi, șoptind fără nici un fel de originalitate, Încă o zi, nu-l auzise pe muezin, cum s-o fi descurcînd în religia aceea un arab surd ca să nu lipsească de la rugăciuni, mai ales dimineața, desigur îi va fi cerînd unui vecin, În numele lui Allah, bate-mi cu putere în ușă și nu te opri din bătut pînă nu vin să deschid. Virtutea nu e la fel de facilă ca viciul, dar poate fi ajutată.

În această casă nu trăiește nici o femeie. De două ori pe săptămînă vine una din afară, dar nu trebuie crezut că locul gol din pat are vreo legătură cu vizita bisăptămînală, e vorba de nevoi diferite, explicînd noi imediat că, pentru potolirea cerințelor mai imperioase ale cărnii, corectorul coboară în oraș, angajează, se satisface și plătește, întotdeauna a trebuit să plătească, ce să-i faci, chiar și atunci cînd nu s-a simțit satisfăcut, căci verbul n-are un sens unic, cum îndeobște se crede. Femeia care vine e ceea ce numim o femeie cu ziua, se ocupă de haine, strînge și curăță ce e mai important de prin casă, pune la fiert o oală mare cu supă, aceeași, fasole albă și verdeață, care va ajunge pentru cîteva zile, nu că nu i-ar cădea bine corectorului și alte specialități, dar le rezervă pentru restaurant, unde se duce din cînd în cînd, fără să exagereze prin asiduitate. Nu trăiește deci nici o femeie în această casă și niciodată n-a trăit. Corectorul Raimundo Benvindo Silva este burlac și n-are de gînd să se însoare, Am trecut de cincizeci de ani, spune, cine m-ar mai vrea acum, sau pe cine-aș mai vrea eu acum, cu toate că, așa cum știe toată lumea, este mult mai ușor să dorești decît să fii dorit, iar acest ultim comentariu, care sună ca ecoul unei trecute dureri, preschimbată acum în sentință pentru edificarea obraznicilor, acest comentariu, plus întrebarea care l-a precedat, și le adresează corectorul sie însuși, fiindcă este un om îndeajuns de rezervat ca să nu-și sîcîie

prietenii şi cunoscuţii, pe care îi va fi avînd, deşi, după discreţia pe care o arată, nu e probabil cazul să-i chemăm să depună mărturie. Nu are fraţi, părinţii i-au murit nici prea tîrziu, nici prea devreme, familia, cîtă a mai rămas, s-a împrăştiat, veştile despre ea, atunci cînd sosesc, n-ajung să-i tulbure liniştea de a şti că, în fond, nu o are, bucuria a trecut, doliul nu contează, şi singurul lucru pe care-l simte cu adevărat aproape de sine este şpaltul pe care îl citeşte, atîta cît durează, eroarea care trebuie vînată, şi de asemenea, din cînd în cînd, cîte o preocupare cu care n-ar trebui să-şi bată capul, să se descurce autorii, că de aia se aleg cu laurii, aşa cum este întrebarea actuală asupra praştiilor baleare care i-a revenit în minte şi nu vrea să mai iasă. Raimundo Silva în sfîrşit s-a sculat, îşi caută cu picioarele papucii, Scarpi, scarpi, care e vorba creştină, venită din Italia şi trecută aici la masculin, şi intră în birou, punîndu-şi halatul peste pijama. Din timp în timp, femeia de serviciu îi face cîte o declaraţie solemnă despre necesitatea de a şterge praful de pe cărţi, care, mai ales pe rafturile de sus, unde se îngrămădesc cele foarte rar consultate, seamănă cu un depozit aluvionar, acumulat de-a lungul veacurilor, o pulbere neagră ca cenuşa, de unde vine nu se ştie, nu poate fi scrum de tutun, corectorul de mult s-a lăsat de fumat, este pulberea vremii, şi cu asta am spus totul. Fără să se ştie prea bine din ce motiv, treaba este mereu amînată, ceea ce, vă închipuiţi, nu-i displace din cale afară persoanei ancilare, în propriii săi ochi absolvită de buna sa intenţie, şi care nu pierde nici o ocazie ca să spună, Vedeţi că nu e vina mea.

Raimundo Silva caută prin dicţionare şi enciclopedii, se uită la Arme, la Evul Mediu, caută la Maşini de război, şi găseşte descrieri obişnuite ale arsenalului epocii, rudimentar, e destul să spunem că, pe vremea aceea, nu reuşeai să-ţi omori ţinta aleasă dacă se afla la o distanţă de două sute de paşi, mare, groaznică pierdere, iar la vînătoare, dacă n-avea la îndemînă un arc sau o arbaletă, vînătorul trebuia să se apropie de labele ursului, de coarnele cerbului sau de colţii mistreţului, ce mai poate fi astăzi asemănat cu aventuri aşa primejdioase este corida de tauri, toreadorii sînt ultimii oameni de demult. Nicăieri nu se explică în impunătoarele volume, nici un desen nu dă o imagine cel puţin aproximativă a ucigătorului instrument care-i băga în sperieţi pe mauri, dar această absenţă de informaţie nu constituie o surpriză pentru Raimundo Silva, el vrea acum să descopere de ce i se spunea praştiei baleară, şi trece de la o carte la alta, caută şi iar caută, se enervează, pînă cînd, în sfîrşit, nepreţuitul, inestimabilul Bouillet îl instruieşte că locuitorii Balearelor erau consideraţi, în Antichitate, drept cei mai buni arcaşi ai lumii

cunoscute, adică ai întregii lumi, și că de aici li se trăgea insulelor numele, nimic mai simplu și mai clar, căci în greacă a trage se spune ballô, orice corector e în stare să vadă etimologica linie dreaptă care leagă ballô de Baleare, greșeala, în cazul praștiei, este de a se fi scris baleară, cînd balearică ar fi forma corectă, domnule profesor. Însă Raimundo Silva nu va corecta, cutuma face cîte o lege, dacă nu le-o fi făcînd pe toate, trebuie să respecte, mai presus ca orice, prima poruncă din decalogul unui corector care aspiră la sfințenie și anume că autorii trebuie scutiți de povara ofenselor. Puse cartea la loc, deschise fereastra și ceața năvăli, densă, întunecată, dacă, în locul turlelor catedralei, încă s-ar mai afla minaretul moscheii principale, cu siguranță n-ar putea să-l vadă, atît era de subțire, diafan, aproape imponderabil, iar glasul muezinului ar coborî din cerul alb, direct de la Allah, care, de astă dată, și-ar susține în persoană propria cauză, lucru ce nu i-ar putea fi pe de-a întregul reproșat căci, fiind el cine este, cu siguranță se cunoaște mai bine ca oricine.

Era spre mijlocul amiezii cînd a sunat telefonul. Sunau de la editură, vroiau să știe cum merge corectura, la început a vorbit Mónica de la Producție, care are, ca toți cei ce lucrează în acest sector, obiceiul mențiunii maiestuoase, așadar, Domnule Silva, spuse, Producția întreabă, parcă am auzi, Alteța Sa Regală dorește să știe, și repetă așa cum repetau heralzii, Producția întreabă ce se întîmplă cu șpalturile, dacă mai trebuie să aștepte mult predarea, dar ea, Mónica, încă nu a priceput, după atîta timp de viață petrecută aproape împreună, că Raimundo Silva detestă să fie numit Silva, și atît, nu pentru că l-ar enerva banalitatea numelui, la fel de comun ca Santos sau ca Sousa, ci pentru că simte lipsa lui Raimundo, de aceea răspunse sec, rănind pe nedrept sensibilitatea persoanei amabile care este Mónica, Puteți să le spuneți că mîine e gata, Le spun, domnule Silva, le spun, dar nu mai apucă să adauge nimic pentru că telefonul îi fu luat brusc din mînă de altcineva, Costa la telefon, Raimundo Silva, se prezentă corectorul, Știu, știu, azi am nevoie de șpalturi, mi s-a dat peste cap programarea, dacă nu dau cartea la tipar mîine de dimineață o să iasă un scandal de pomină, și totul din pricina corecturii, Pentru acest gen de carte, subiect, număr de pagini, timpul de corectură nu depășește media, Nu mă luați cu medii, vreau treaba terminată, glasul lui Costa urcase cu un ton, semn că prin apropiere trebuia să fie vreun șef, un director sau poate chiar patronul. Raimundo Silva respiră adînc, argumentă, Corecturile făcute în grabă pot lăsa să se strecoare greșeli, Și cărțile care întîrzie la publicare înseamnă pagube, fără îndoială, patronul asistă la convorbire,

dar Costa adaugă, E preferabil să scape două greşeli de tipar decît să pierdem o zi de vînzare, e bine să ştiţi, nu, patronul nu e acolo, nici vreun director sau vreun şef, Costa n-ar accepta cu atîta naturaleţe greşeli de corectură în favoarea rapidităţii, Este o chestiune de principiu, răspunse Raimundo Silva, iar Costa, implacabil, Nu-mi vorbiţi de principii, pe ale dumneavoastră le ştiu foarte bine, ale mele sînt simple, am nevoie de şpalturi mîine, fără nici o amînare, vă descurcaţi cum ştiţi, răspunderea vă aparţine, I-am spus deja Mónicăi, lucrarea va fi gata mîine, Mîine trebuie să fie deja sub tipar, Va fi gata, puteţi trimite după ea la ora opt, E prea devreme, la ora aceea tipografia e încă închisă, Atunci trimiteţi după ea cînd doriţi, nu mai pot pierde timpul, şi aşează receptorul în furcă. Raimundo Silva este obişnuit, nu pune prea mult la inimă impertinenţele lui Costa, grosolănii din care totuşi lipseşte răutatea, sărmanul Costa care vorbeşte fără oprire de Producţie, Producţia dă întotdeauna de bucluc, spune, cine contează sînt autorii, traducătorii, corectorii, desenatorii, dar, dacă n-ar fi pe aici şi amărîta de producţie, tare aş mai vrea să văd la ce le-ar folosi sapienţa, o editură e ca o echipă de fotbal, multe piruete în faţă, multe pase, multe dribluri, mult joc cu capul, dar, dacă portarul e un paralitic sau un reumatic, totul se duce pe apa sîmbetei, adio campionat, şi Costa sintetizează, algebric de astă dată, Producţia este pentru editură ca portarul pentru echipă. Costa are dreptate.

Sosind ora prînzului, Raimundo Silva îşi va face o omletă din trei ouă cu slănină, exces dietetic pe care ficatul lui încă îl mai suportă. Cu o farfurie de supă, o portocală, un pahar de vin, o cafea la sfîrşit, n-are nevoie de mai mult un om care duce o viaţă sedentară. Spală meticulos farfuriile, folosind mai multă apă şi detergent decît era nevoie, le şterse, le puse în dulapul din bucătărie, e un om ordonat, un corector în sensul absolut al cuvîntului, dacă este posibil să existe vreun cuvînt purtînd în sine un sens absolut, pentru veşnicie, căci absolutul nu cere mai puţin. Înainte de a se apuca din nou de lucru, aruncă o privire afară să vadă cum mai era vremea, se limpezise puţin, celălalt ţărm al fluviului începea să fie vizibil, deocamdată doar o linie întunecată, o pată prelungă de cerneală, frigul nu pare a se fi înmuiat. Pe birou se află patru sute treizeci şi şapte de pagini de şpalt, la două sute nouăzeci şi şapte s-a făcut deja verificarea corecturilor, ce-a mai rămas nu-l sperie pe corector, are la dispoziţie întreaga după-amiază şi noaptea, da, şi noaptea, pentru că are profesionalul scrupul de a face întotdeauna o ultimă lectură, cursivă, precum un cititor obişnuit, în sfîrşit, plăcerea şi fericirea de a înţelege textul fără constrîngere, liber, fără suspiciuni, cîtă dreptate avea autorul care,

într-o zi, a întrebat, Cum ar arăta oare pielea Julietei văzută de ochii unui vultur, or, corectorul, în munca sa atît de încordată, este un vultur, chiar şi atunci cînd începe să-i slăbească vederea, cu toate astea, cînd soseşte ceasul lecturii finale, devine un Romeo privind-o pentru întîia oară pe Julieta, inocent, înfiorat de dragoste.

În acest caz al Istoriei Asediului Lisabonei, Romeo ştie deja că nu va găsi prea multe motive de extaz, cu toate că Raimundo Silva, în cam labirintica discuţie din preambul despre îndreptările greşelilor şi greşelile îndreptărilor, îi spusese autorului că îi plăcea cartea, şi, de fapt, nu minţise. Dar ce înseamnă a plăcea, ne întrebăm noi, între a-ţi plăcea mult şi a nu-ţi plăcea deloc se află puţin şi nu prea, şi nu e suficient să scriem fraza pentru a şti ce proporţie de da, de nu şi de poate presupune, ar trebui s-o rostim cu glas tare, urechea captează vibraţia ultimă, o prinde întotdeauna, iar atunci cînd ne înşelăm sau ne lăsăm înşelaţi este numai pentru că n-am plecat destul urechea la auz. Să recunoaştem totuşi că dialogul pomenit nu a fost în acest punct înşelător, s-a simţit imediat că e vorba de o plăcere fără culoare, distant, Raimundo Silva a rostit acel cuvînt secătuit, şi abia apucase să-l spună că vorba s-a şi vlăguit. În patru sute treizeci şi şapte de pagini nu găsise nici un fapt nou, o interpretare polemică, un document inedit, nici măcar o lectură nouă. Ci doar o nouă repetiţie a poveştilor despre asediu, de o mie de ori spuse şi de o mie de ori epuizate, descrierea locurilor, cuvintele şi faptele personajului regal, sosirea cruciaţilor la Porto şi drumul lor pe mare pînă la Tejo, evenimentele din ziua Sfîntului Petru, ultimatumul dat oraşului, activităţile asediului, luptele şi atacurile, capitularea, în sfîrşit, jefuirea oraşului, die vero que omnium sanctorum celebratur ad laudem et honorem nominis Christi et sanctissimae ejus genitricis purificatum est templum, se spune că a scris Osbern[1], primit în empireul literelor datorită asediului şi cuceririi Lisabonei şi a poveştilor istorisite despre ele, însemnînd această latinească, tradusă peste umărul nostru de cine se

[1] Nume care a fost atribuit, în mod convenţional, autorului (un călugăr englez sau normand) uneia dintre rarele mărturii oculare ale cuceririi Lisabonei de la arabi în 1147. Este vorba de o relatare sub formă de scrisoare, redactată în latină, şi cunoscută sub numele *Crucesignati anglici epistola de expugnatione Olisiponis* sau *De Expugnatione Lyxbonensi,* care a fost descoperită în secolul trecut la Cambridge. Începutul scrisorii, unde apar două indicaţii de nume, Osb. şi R., nu permite identificarea lui Osb. (care ar putea fi la fel de bine Osbern sau Osbert) ca autor sau ca destinatar al textului. Scrisoarea a fost descoperită la jumătatea secolului trecut, fiind publicată pentru prima dată de Alexandre Herculano în *Portugaliae Monumenta Historica: Scriptores* (1856).

pricepe, că, în Ziua Tuturor Sfinţilor, corupta moschee a devenit o prea curată biserică catolică, şi că, de acum înainte, muezinul n-o să mai poată niciodată să-i cheme pe credincioşi la rugăciunea către Allah, îl vor înlocui cu un clopot sau cu un clopoţel după ce au înlocuit un Dumnezeu cu altul, ce frumos ar fi fost dacă îi dădeau drumul să plece în pace, E orb, sărmanul, numai că s-a ivit un alt cruciat tot cu numele de Osbern, orbit de furie ucigaşă, şi a dat cu ochii, drept în calea spadei sale, de un maur bătrîn care nici ca să fugă nu mai avea putere, prăvălit la pămînt, agitîndu-şi braţele şi picioarele de parcă ar fi încercat să se cufunde în adîncuri, pradă acum unei spaime reale în locul celeilalte, imaginare, şi va reuşi, la fel de sigur precum faptul că încă e viu, dar nu pentru multă vreme, spunem noi, şi nu de unul singur, adaugă corectorul, deocamdată se sapă gropile comune. Din cînd în cînd, dinspre fluviu, se aude un urlet răguşit de sirenă, urlă aşa din zori, punînd în gardă navele, dar Raimundo Silva abia acum o aude, poate din pricina profundei şi neaşteptatei tăceri care s-a aşternut în el.

Este ianuarie, noaptea se lasă devreme. Atmosfera din birou îl apasă, înăbuşitoare. Uşile sînt închise. Ca să se apere de frig, corectorul şi-a pus un pled peste genunchi, caloriferul e lîngă masă, aproape frigîndu-i călcîiele. Am priceput deja că locuieşte într-o casă veche, lipsită de confort, datînd dintr-o epocă spartană şi brutală, cînd, pe vreme friguroasă, ieşitul pe stradă era preferabil statului în casă, dacă nu dispuneai decît de un coridor îngheţat unde să-ţi încălzeşti trupul în mici exerciţii de marş. Dar iată că, în această ultimă pagină a Istoriei asediului Lisabonei, Raimundo Silva poate descoperi expresia arzătoare a unui patriotism fervent, pe care, cu siguranţă, va şti să-l recunoască, dacă nu cumva viaţa monotonă şi civilă pe care o duce i l-a slăbit pe al său, acum se va înfiora, da, atins de acea boare unică ce adie dinspre un suflet de erou, dar să citim ce-a scris istoricul, Pe cel mai înalt turn al castelului, semiluna musulmană a coborît pentru ultima oară, acum definitiv, alături de crucea care anunţă lumii botezul sfînt al noului oraş creştin, se înalţă lent în albastrul văzduhului, scăldat în lumină, mîngîiat de briză, desfăşurîndu-se triumfător în gloria victoriei, steagul lui Dom Afonso Henriques, scuturile[1] Portugaliei, la naiba, dar să nu credeţi că înjurătura o adresează corectorul emblemei naţionale, ci este o izbucnire legitimă a celui care, după ce fusese mustrat cu ironie

---

[1] Cinci scuturi mici pe stema Portugaliei care figurează stigmatele lui Iisus, aşa cum a apărut el lui Dom Afonso Henriques din preziua bătăliei de la Ourique.

pentru erori ingenue ale imaginației, va trebui să consimtă să treacă cu vederea altele care nu-i aparțin, cînd acum ar avea chef, și pe bună dreptate, să umple marginile hîrtiei cu o ploaie de indignate deleatur, și totuși știm că n-o va face, corecturi de asemenea calibru l-ar ofensa pe autor, Să-și vadă cizmarul doar de căputele lui, nu e plătit decît pentru asta, așa au sunat cuvintele iritate ale lui Appeles, fără drept de apel. Vezi, totuși aceste erori nu sînt ca cele cu praștia, o simplă bagatelă între un poate-că-da și un poate-că-nu, fiindcă, dacă e să spunem adevărul, puțin ne pasă că azi le numim balearice sau baleare, însă ce n-ar trebui permis în nici un caz este tîmpenia de a vorbi de scuturi pe vremea lui Dom Afonso Întîiul, cînd doar în timpul domniei fiului său Sancho[1] au primit ele un loc pe steag, și nu se știe foarte bine în ce ordine, dacă așezate în centru, în formă de cruce, dacă unul la mijloc, iar celelalte, fiecare în cîte un colț, dacă ocupînd întregul blazon, aceasta fiind, după autoritățile cele mai serioase, ipoteza cea mai demnă de crezare. Pată gravă, dar nu singura, care va macula pentru totdeauna pagina finală a Istoriei asediului Lisabonei, altfel atît de îmbelșugat înzestrată cu trîmbițe răsunătoare, ce de mai tobe, ce de mai retorică zornăitoare, cu oștile aliniate la paradă, așa ni le imaginăm, infanți și cavaleri descălecați, asistînd la coborîrea stindardului abominabil și la arborarea însemnului creștin și lusitan, strigînd, într-un singur glas, Trăiască Portugalia, și bătînd în scuturi cu spadele, într-un energic tărăboi militar, urmează apoi defilarea prin fața regelui, care calcă în picioare, vindicativ, nu numai sîngele maur, ci și semiluna musulmană, o a doua greșeală și gafă supremă, niciodată asemenea steag nu a fost ridicat deasupra zidurilor Lisabonei, căci, așa cum ar trebui să știe istoricul, semiluna pe steag a fost o invenție a imperiului otoman, două sau trei veacuri mai tîrziu. Raimundo Silva puse vîrful pixului pe scuturi, dar se gîndi imediat că, dacă le-ar scoate, și ar mai scoate și semiluna, ar provoca un cutremur pe pagină, totul s-ar prăbuși, istoria ar rămîne fără un deznodămînt pe potriva măreției clipei, iar această lecție este foarte instructivă pentru ca noi să înțelegem importanța unui lucru care, la prima vedere, nu pare a fi decît o bucată de pînză într-o culoare sau în mai multe, cu figuri decupate, și ele de un colorit variat, care tot așa de bine pot fi castele ca și stele, sau lei, sau licorne, sau pajuri, sau sori, sau seceri, sau ciocane, sau stigmate, sau roze, sau săbii, sau macete, sau compasuri, sau roți, sau cedri, sau elefanți, sau tauri, sau berete, sau

---

[1] Dom Sancho I, *O Povoador* (1154-1211), al doilea rege al Portugaliei, care a domnit între 1185-1211.

mîini, sau palmieri, sau cai, sau candelabre, mai ştiu şi eu ce, te pierzi în acest muzeu dacă n-ai un ghid sau un catalog, lucrurile se vor complica şi mai tare cînd le va veni ideea să alipească blazoanele steagurilor, căci toate sînt o singură familie, atunci se va dezlănţui un nesfîrşit torent de flori de crin, de scoici, de fibule, de leoparzi, de albine, de clopoţei, de arbori, de toiege, de mitre, de spice, de urşi, de salamandre, de bîtlani, de inele, de raţe, de porumbei, de mistreţi, de fecioare, de poduri, de corbi şi caravele, de lănci, de cărţi, da, chiar şi de cărţi, Biblia, Coranul, Capitalul, să le ghicească cine poate, şi încă, şi încă, din toate astea putîndu-se deduce că oamenii sînt incapabili să spună cine sînt dacă nu pot susţine că sînt altceva, motiv în fond suficient, în cazul de faţă, pentru a lăsa în pace episodul steagurilor, cel prăbuşit şi cel exaltat, conştienţi însă că e doar o minciună, utilă pînă la un punct, oh, maximă ruşine, căci n-am avut curajul s-o corectăm şi nu am fi în stare să-i punem în loc adevărul substanţial, aspiraţie între toate excesivă, totuşi de nestins, Allah, îndură-te de noi.

Pentru prima dată în atîţia ani de muncă minuţioasă, Raimundo Silva nu va face o lectură definitivă şi completă a unei cărţi. Sînt, cum am spus, patru sute treizeci şi şapte de pagini înţesate cu note, ca să citească totul ar trebui să stea treaz toată noaptea, sau aproape, şi n-are chef de martiraj, lucrarea îi inspiră o hotărîtă antipatie, ca şi autorul, mîine cititorii inocenţi vor spune şi o va repeta tinerimea din şcoli că musca are patru picioare, pentru că a afirmat-o Aristotel, iar la viitorul centenar al cuceririi Lisabonei de la mauri, în anul două mii patruzeci şi şapte, dacă va mai exista o Lisabonă cu portughezi în ea, se va găsi un preşedinte care să evoce suprema oră cînd scuturile, mîndre de triumful victoriei, au luat locul necredincioasei semiluni pe cerul albastru al frumosului nostru oraş.

Cu toate acestea, conştiinţa profesională îi cere ca cel puţin să răsfoiască paginile, lent, lăsîndu-şi ochii experţi să hoinărească peste cuvinte, încrezător că, variindu-şi astfel nivelul de atenţie, cîte o greşeală minoră se va lăsa surprinsă, precum o umbră pe care mişcarea reflectorului a dislocat-o brusc, sau binecunoscuta ocheadă laterală care captează în ultimul moment o imagine ce se eschivează. Nu are importanţă dacă Raimundo Silva a reuşit să plivească integral plictisitoarele file, dar merită să-l observăm în timp ce recitеşte discursul pe care Dom Afonso Henriques l-a ţinut cruciaţilor, conform versiunii zise a lui Osbern, tradusă aici din latină chiar de autorul Istoriei, care nu se încrede în lecţiunile străine, mai ales cînd e vorba de un subiect de o asemenea importanţă, nici mai mult nici mai puţin decît prima cuvîntare atestată a regelui nostru fondator,

căci alta nu i se mai cunoaşte, îndeajuns de autorizată. Pentru Raimundo Silva, discursul este, în întregime, o absurditate, nu că şi-ar permite să pună la îndoială rigoarea traducerii, latina nenumărîndu-se printre darurile sale de corector mediu, ci pentru că nu-i vine, pur şi simplu nu-i vine a crede că din gura acestui rege Afonso, fără haruri, el, de cleric, ar fi putut ieşi atare complicată cuvîntare, amintind mai degrabă de ingenioasele predici pe care călugării le vor rosti de azi în şase sau şapte sute de ani decît de capacităţile limitate ale unei limbi care abia de ieri a început să lege două vorbe. Corectorul surîde batjocoritor cînd deodată îi tresare inima în piept, în fond, dacă Egas Moniz a fost un dascăl atît de bun pe cît îl proclamă analele, dacă nu s-a născut numai ca să-l ducă pe micuţul olog la Cárquere sau, mai tîrziu, ca să intre în Toledo cu funia de gît, atunci, cu siguranţă, nu şi-a privat pupilul de o mulţime de maxime creştine şi politice, şi fiind latina, prin excelenţă, vehicolul acestor perfecţiuni, se poate presupune că regala odraslă, pe lîngă că se exprima în mod firesc în galiciană, latiniza quantum satis pentru a fi în stare, cînd ceasul a sosit, să declame discursul cu pricina în faţa cruciaţilor străini, atît de mulţi şi de culţi, deşi ei, în materie de limbi, n-o vor fi priceput decît pe aceea pe care o ştiau din leagăn şi cîteva rudimente din cealaltă, cu ajutorul călugărilor interpreţi. Va fi ştiut, va să zică, latineşte Dom Afonso Henriques şi, în faimoasa adunare, n-a fost nevoit să pună pe altcineva să vorbească în locul lui, chiar el o fi fost autorul celebrului discurs, ipoteză foarte plauzibilă pentru un om care, cu propria-i mînă, şi tot pe latineşte, a scris Istoria Cuceririi Cetăţii Santarém[1], după cum cu gravitate ne explică Barbosa Machado în Bibliotheca Lusitana, informîndu-ne în plus că, pe vremea sa, manuscrisul se păstra în arhiva Regalei Mînăstiri din Alcobaça[2], la finele unei Cărţi despre Sfîntul Fulgenţiu[3]. Corectorul, trebuie să spunem, nu crede o boabă din ce-i citesc ochii, îi prisoseşte scepticismul, cum el însuşi a declarat-o, şi, pentru a se lămuri, ca şi pentru a risipi puţin plictiseala acestei lecturi impuse, se duce la sursa Istoriografiilor moderne, caută şi găseşte, ştiam eu ce ştiam, Machado, credul, a

---

[1] Cetatea Santarém a fost cucerită de trupele lui Dom Afonso Henriques, conduse de Mem Ramires, la 15 martie 1147.

[2] Fundată în timpul domniei lui Dom Afonso Henriques (1153), mînăstirea cisterciană Alcobaça, panteon regal şi sediul unui important *scriptorium*, a posedat în Evul Mediu cea mai vastă colecţie de codice din Portugalia.

[3] Sfîntul Fulgenţiu (468-533), episcop de Ruspe, în Africa, celebrat pe 1 ianuarie.

copiat fără să verifice ceea ce au scris Frei Bernardo de Brito şi Frei António Brandão[1], aşa se iscă echivocurile istorice, Cutare zice că Cutare a zis că de la Cutărică a auzit, şi cu trei autorităţi de acest soi se face o istorie, ştiindu-se acuma sigur că cea a Cuceririi Cetăţii Santarém a fost scrisă de un canonic augustinian de la Santa Cruz din Coimbra[2], de la care n-a rămas nici măcar numele ca să ocupe în bibliotecă locul pe drept cuvenit, scoţîndu-l de pe rafturi pe regele uzurpator.

Raimundo Silva s-a ridicat în picioare, şi-a pus pledul pe umeri ca o mantie, un capăt măturînd podeaua cînd se mişcă, şi citeşte acum cu glas tare, ca un herald scandîndu-şi proclamaţia, discursul ţinut cruciaţilor de regele şi stăpînul nostru, după cum urmează, Ştim prea bine, şi dovada se află înaintea noastră, că voi trebuie să fiţi bărbaţi puternici, cutezători şi plini de îndemînare, şi, într-adevăr, prezenţa voastră n-a făcut să scadă în ochii noştri ceea ce faima ne-a spus despre voi. Nu v-am chemat aici ca să vedem cît ar trebui făgăduit unor oameni ca voi, atît de bogaţi, pentru ca, îndestulaţi cu darurile noastre, să rămîneţi cu noi la asediul acestui oraş. De la mauri, întotdeauna în alertă, nu am putut nicicînd acumula tezaure, cu care uneori nu poţi trăi în siguranţă. Dar, pentru că nu vrem să ne ignoraţi posibilităţile, nici intenţiile faţă de voi, credem că n-ar trebui să ne dispreţuiţi făgăduiala, căci noi socotim că vi se cuvine să stăpîniţi tot ce posedă ţara noastră. De un lucru sîntem totuşi siguri, şi anume că nu făgăduiala banilor noştri va fi recompensa ce vă va atrage, ci pietatea voastră va fi aceea care vă va îmbia la această înfăptuire, insuflîndu-vă dorinţa unor isprăvi neînchipuit de măreţe. Acum, pentru ca zarva pe care-o fac oamenii voştri să nu perturbe ce am a vă spune, alegeţi pe cine veţi dori pentru ca, retrăgîndu-ne deoparte, în linişte şi pace să hotărîm împreună condiţiile făgăduinţei noastre, şi să decidem asupra celor expuse, pentru ca apoi să fie explicat tuturor laolaltă ceea ce vom fi decis în comun, şi astfel, după ce ambele părţi îşi vor fi dat

---

[1] Aparţinînd amîndoi şcolii istoriografice, afiliate mînăstirii Alcobaça, Frei Bernardo de Brito (1569-1617) şi Frei António Brandão (1584 – 1637), succesiv cronicari regali, au fost autorii primei tentative de a scrie o istorie naţională completă: *Monarquia Lusitana*. Frei Bernardo de Brito a elaborat primele două părţi, publicate în 1597 şi 1609, iar António Brandão, partea a III-a şi a IV-a (1632).

[2] Mînăstire augustiniană, fondată în timpul domniei lui Dom Afonso Henriques (1131), important centru de cultură monastică şi de tradiţie istoriografică, rivală seculară a mînăstirii Alcobaça.

consimțămîntul, cu jurămînt și drepte garanții să fie ratificată înțelegerea în interesul Domnului.

Nu, acest discurs n-a putut fi născocit de un rege începător, fără prea multă experiență diplomatică, aici se simte degetul, mîna și capul unui ecleziastic de prim rang, poate chiar a episcopului orașului Porto, Dom Pedro Pitões[1], și cu siguranță a episcopului de Braga, Dom João Peculiar[2], care, împreună și de comun acord, au reușit să-i convingă pe cruciați, în trecere peste Douro, să poposească pe Tejo ca să ajute la cucerire, zicîndu-le, de exemplu, Cel puțin ascultați motivele pe care, în favoarea ajutorului, vi le putem prezenta și așteptați să vedeți marfa. Și cum călătoria de la Porto la Lisabona a durat trei zile, nu e nevoie să fii înzestrat cu o imaginație prodigioasă pentru a presupune că, pe drum, cei doi prelați le-au schițat un plan, cu scopul de a grăbi lucrurile, cumpănind argumentele, insinuînd multe, ferindu-se pe cît posibil de promisiuni excesiv de liberale, învăluite în prudente rezerve mentale, fără să uite lingușirea, procedeu amăgitor care de obicei rodește mie în sută, chiar dacă e arid terenul și prea puțin abil semănătorul. Raimundo Silva, înfierbîntat, își lasă cu un gest teatral să alunece mantia de pe umeri și zîmbește fără veselie, Discursul ăsta nu-i demn de crezare, mai curînd pare o tiradă shakespeariană decît una rostită de episcopi de periferie, și revine la masa de scris, se așază, clatină din cap descurajat, Și cînd mă gîndesc că niciodată, dar chiar niciodată n-o să ajungem să știm ce vorbe le-a adresat cu adevărat cruciaților Dom Afonso Henriques, le-o fi dat cel puțin bună ziua, și ce altceva, ce altceva, lumina orbitoare a acestei evidențe, că nu putea să știe, îi apăru deodată ca o nenorocire, ar fi în stare să dea orice, nu se întreabă ce anume, poate sufletul, dacă ar exista, ori averea, dacă ar avea, numai pentru a găsi, de preferință în această zonă a Lisabonei unde trăiește și care pe atunci era întregul oraș, un pergament, un papirus, o pagină desperecheată, o tăietură de ziar, o casetă înregistrată, de ce nu, ori o lespede sculptată care să fi păstrat

---

[1] Dom Pedro Pitões, episcop al orașului Porto între 1146-1152. Este cel care a convins armata cruciaților să participe la asediul Lisabonei.

[2] Dom João Peculiar (1100-1175), arhiepiscop de Braga, una dintre figurile majore ale începuturilor statului portughez. Personaj deosebit de cultivat, cu studii în Franța și, după unii autori, chiar de ascendență franceză, a luptat împotriva tentativelor de anexare a diocezelor portugheze de către arhiepiscopiile din Compostela și Toledo, contribuind, prin menținerea acestora sub jurisdicția arhiepiscopatului de Braga, la întărirea independenței noului stat portughez.

cuvîntul adevărat, originalul, ca să zicem aşa, poate nu atît de subtil în artă dialectică precum această versiune pretenţioasă, în care se simte lipsa tocmai a vorbele tari, demne de o asemenea ocazie.

Cina a fost rapidă, simplă, şi mai frugală decît prînzul, însă Raimundo Silva a băut două ceşti de cafea în loc de una, ca să se apere de somnul care curînd va începe să-l ameninţe, avînd în vedere prost dormita noapte din ajun. În ritm regulat, paginile îşi schimbă locul, se perindă tablourile şi episoadele, acum istoricul îşi înnobilează stilul ca să prezinte marea discordie stîrnită printre cruciaţi, după cuvîntarea regală, dacă e sau nu cazul să-i ajute pe portughezii noştri să cucerească Lisabona, dacă vor rămîne aici sau îşi vor continua drumul, cum era prevăzut, către Ţara Sfîntă, unde îi aştepta Domnul Nostru Isus Cristos, în lanţuri turceşti. Argumentau cei seduşi de ideea de a rămîne că a-i alunga pe mauri din oraş, făcîndu-l creştin, este tot un serviciu adus lui Dumnezeu, răspundeau opozanţii că se prea poate să fie un serviciu adus lui Dumnezeu, dar mai mărunt, şi că nişte cavaleri aşa de însemnaţi, cum toţi se lăudau a fi, aveau obligaţia să alerge acolo unde fapta era mai anevoioasă, nu în acest cur al lumii, între mojici şi rîioşi, unii erau probabil maurii, iar ceilalţi portughezii, istoricul însă n-a verificat, n-avea rost să aleagă între cele două insulte. Războinicii zbierau ca stăpîniţi de diavol, iartă-mă Doamne, nestăpîniţi în vorbe şi în gesturi, iar cei care apărau ideea continuării drumului spre Locurile Sfinte afirmau că mult mai mari profituri şi cîştiguri vor scoate extorcînd bani şi mărfuri de la caravelele pe care le vor întîlni pe mare, atît din Spania cît şi din Africa, anacronism de care doar istoricul se face vinovat, caravele în secolul al doisprezecelea, decît vor obţine din cucerirea cetăţii Lisabona, şi cu mai puţină primejdie pentru viaţa lor, zidurile fiind aici înalte şi maurii sumedenie. Nimerise în plin Dom Afonso Henriques, pronosticînd că examinarea propunerii sale va provoca o mare hărmălaie, cuvînt care, fiind de naţionalitate incertă, serveşte totuşi foarte bine pentru a descrie orice zarvă şi tărăboi făcut de flamanzi, boloniezi, bretoni, scoţieni şi normanzi, de-a valma. Pînă la urmă, părţile adverse au căzut la înţelegere, la sfîrşitul unei dispute verbale care a durat toată această zi de Sînpetru, iar mîine, care e treizeci iunie, se vor duce reprezentanţii cruciaţilor, acum reconciliaţi, să-l informeze pe rege că da, domnule, îl vor ajuta la cucerirea Lisabonei, în schimbul averilor duşmanilor, care se uită la ei de sus de pe ziduri, şi a altor facilităţi directe şi indirecte.

De două minute, Raimundo Silva se uită, atît de fix încît pare că n-o mai vede, la pagina unde sînt consemnate aceste fapte de nezdruncinat ale istoriei, nu pentru că ar bănui că aici se ascunde vreo ultimă eroare, vreo greşeală perfidă, care a izbutit să se strecoare în meandrele unei fraze întortocheate, iar acum, provocatoare, îl sfidează, profitînd de ochii lui obosiţi şi de somnul care îl invadează şi îl amorţeşte. Care îl invada şi îl amorţea, ar fi timpurile verbale exacte. Fiindcă, de trei minute, Raimundo Silva e atît de treaz de parcă ar fi luat o pastilă de benzedrină, dintr-un rest pe care îl mai are, pe undeva, prin dosul cărţilor, rămas dintr-o reţetă a unui medic idiot. E fascinat, citeşte şi reciteşte, ia de la capăt acelaşi rînd, acesta care, de fiecare dată, afirmă categoric că cruciaţii îi vor ajuta pe portughezi să cucerească Lisabona. A vrut soarta, ori poate fatalitatea, ca aceste univoce cuvinte să fie reunite pe un singur rînd, prezentîndu-se astfel cu forţa unei legende, a unui distih, a unei sentinţe fără drept de apel, fiind, în acelaşi timp, o provocare, spunînd parcă ironic, Fă din mine altceva dacă eşti în stare. Tensiunea atinse un asemenea grad încît, deodată, Raimundo Silva nu mai suportă, sări în picioare, împingînd scaunul, iar acum se plimbă agitat încolo şi încoace, în micul spaţiu pe care rafturile, sofaua şi biroul i-l lasă liber, spune şi repetă, Ce prostie, ce prostie, şi ca şi cum ar avea nevoie să-şi confirme radicala opinie, ia din nou în mînă foaia de hîrtie, acum putem şi noi, care, mai devreme, nu ştiam ce să credem, să ne convingem că nu există prostia cu pricina, aici se spune foarte clar că cruciaţii îi vor ajuta pe portughezi să cucerească Lisabona, dovada că aşa s-a întîmplat o vom găsi pe paginile următoare, acolo unde este descris asediul, atacul zidurilor, lupta în case şi pe străzi, măcelul excesiv, jaful, Vă rugăm să ne spuneţi, domnule corector, unde este numita prostie, greşeala care ne scapă, e firesc, nu beneficiem de marea dumneavoastră experienţă, uneori privim şi nu vedem, dar ştim să citim, credeţi-ne, da, aveţi dreptate, nu înţelegem întotdeauna totul, se poate bănui de ce, pregătirea tehnică, domnule corector, pregătirea tehnică, şi de asemenea, să fim sinceri, uneori ne e lene să ne uităm în dicţionar, ceea ce ne aduce numai prejudicii. E o prostie, insistă Raimundo Silva de parcă ne-ar răspunde, nu voi face un asemenea lucru şi de ce l-aş face, un corector trebuie să fie un om serios în munca lui, nu se joacă, nu e scamator, respectă ce e stabilit în gramatici şi în îndreptare, se ghidează după reguli şi nu le modifică, se supune unui cod deontologic nescris, dar imperios, e un conservator obligat de convenienţe să-şi ascundă voluptăţile, îndoielile, dacă le are vreo-

dată, le păstrează pentru sine, nici gînd să pună un nu acolo unde autorul a scris da, acest corector n-o va face. Cuvintele pe care le-a rostit Dr. Jekill vor să se împotrivească altora pe care n-am izbutit să le auzim, pronunţate de Mr. Hyde, nu era nevoie să menţionăm aceste două nume ca să pricepem că, în clădirea veche din cartierul Cetăţii, asistăm la o nouă luptă între campionul angelic şi campionul demonic, din care sînt compuse şi în care se divid creaturile, ne referim la cele omeneşti, fără a-i exclude pe corectori. Însă, din nefericire, această bătălie va fi cîştigată de Mr. Hyde, se vede după felul cum surîde Raimundo Silva în acest moment, cu o expresie la care nu ne-am fi aşteptat din partea lui, de pură răutate, i-au dispărut de pe chip toate trăsăturile Dr. Jekill, e evident c-a luat o hotărîre, şi că a fost una malignă, cu mînă sigură ţine pixul şi adaugă un cuvînt pe pagină, un cuvînt pe care istoricul nu l-a scris, pe care, în numele adevărului istoric, nu l-ar fi putut scrie niciodată, cuvîntul Nu, acum în carte scrie că cruciaţii Nu-i vor ajuta pe portughezi să cucerească Lisabona, aşa stă scris, devenind aşadar adevăr, deşi unul diferit, ceea ce numim fals a înfrînt ceea ce numim adevărat, i-a luat locul, va îndrăzni oare cineva să povestească istoria nouă, cum să nu.

În atîţia ani de onorabilă viaţă profesională, Raimundo Silva nu îndrăznise niciodată, în deplină cunoştinţă de cauză, să încalce sus-pomenitul cod deontologic nescris, care ghidează acţiunile corectorului faţă de ideile şi opiniile autorului. Pentru un corector care-şi cunoaşte lungul nasului, autorul ca atare este infailibil. Se ştie, de exemplu, că pînă şi corectorul lui Nietzsche, deşi un credincios fervent, a rezistat tentaţiei de a introduce şi el cuvîntul Nu pe o anumită pagină, transformînd în Dumnezeu n-a murit Dumnezeu e mort al filosofului. Corectorii, dacă ar putea, dacă n-ar fi legaţi de mîini şi de picioare de o serie de interdicţii mai aspre decît codul penal, ar şti cum să schimbe faţa lumii şi să aducă domnia fericirii universale, dînd de băut cui i-e sete, de mîncat cui i-e foame, pace celor ce trăiesc în zbucium, bucurie celor trişti, companie solitarilor, speranţă celui ce-a pierdut-o, ca să nu mai vorbim de eradicarea rapidă a mizeriilor şi a crimelor, căci toate le-ar face printr-o simplă modificare de cuvinte, iar dacă cineva are îndoieli asupra acestor noi demiurgi, n-are decît să-şi aducă aminte că aşa a fost lumea făcută şi făcut omul, cu cuvinte, cu unele şi nu cu altele, pentru ca aşa să fie şi nu altminteri, Facă-se, a zis Dumnezeu, şi imediat s-a făcut.

Raimundo Silva se va opri din citit. E epuizat, i s-au scurs toate forţele în acel Nu în care şi-a sacrificat nu numai imaculata reputaţie pe care a binemeritat-o, ci şi liniştea unei conştiinţe curate. De azi

înainte va trăi aşteptînd momentul, mai curînd sau mai tîrziu, dar inevitabil, cînd cineva îi va cere socoteală pentru eroare, va putea fi autorul pe drept supărat, ori un critic ironic şi implacabil, ori un cititor atent trimiţînd o scrisoare la editură, sau poate, chiar mîine, Costa, cînd va veni după şpalturi, e în stare să apară în persoană, cu un aer eroic şi sacrificat, A trebuit să vin chiar eu, întotdeauna e mai bine ca fiecare să facă mai mult decît îi cere datoria. Şi dacă lui Costa i se va năzări să răsfoiască şpalturile, înainte de a le pune în servietă, dacă îi va sări în ochi pagina maculată de minciună, dacă se va mira de apariţia unui cuvînt pe şpaltul care e deja al patrulea, dacă îşi va da silinţa să citească şi să înţeleagă ce-a fost scris, viaţa îi va fi fost diferită numai o scurtă clipă, Costa va spune, deşi ezitînd, Domnule Silva, aici mi se pare că e o greşeală, iar el se va preface că se uită şi va trebui să se declare de acord, Ce stupizenie din partea mea, nu ştiu cum s-a putut întîmpla aşa ceva, efecte ale nesomnului probabil, asta a fost. Nu va fi necesar să deseneze un deleatur pentru a elimina funestul cuvînt, va fi de ajuns să-l taie, pur şi simplu, aşa cum ar face un copil, lumea se va întoarce pe vechea şi calma ei orbită, ce-a fost va continua să fie şi, de acum înainte, Costa, chiar dacă nu va pomeni de straniul caz, va avea un motiv în plus ca să proclame că Producţia se află deasupra tuturor lucrurilor.

Raimundo Silva s-a culcat. Stă pe spate, cu mîinile sub ceafă, nu simte încă frigul. Îi vine greu să reflecteze la ce-a făcut, nu reuşeşte mai ales să recunoască gravitatea actului, şi chiar se întreabă cum se face că, niciodată pînă acum, nu i-a trecut prin minte ideea de a modifica sensul altor cărţi pe care le-a corectat. Are senzaţia că se dedublează, îndepărtîndu-se de sine însuşi, şi atunci se observă gîndind şi se îngrozeşte. Apoi ridică din umeri, amînă preocuparea care a început să i se insinueze în spirit, O să vedem, mîine hotărăsc dacă las cuvîntul sau îl scot. Cînd se întorcea pe partea dreaptă, cu spatele la jumătatea goală a patului, îşi dădu seama că sirena amuţise, cine ştie de cîtă vreme, Nu, am auzit-o cînd citeam discursul regelui, îmi amintesc exact, între două fraze, mugetul răguşit, ca al unui taur rătăcit în ceaţă, protestînd sub cerul alb, departe de cireadă, e straniu că nu există animale marine cu glasuri capabile să umple vastitatea mării sau lărgimea acestui fluviu, cum mai e oare vremea. Se sculă, se înveli cu halatul gros pe care iarna îl întindea întotdeauna peste aşternuturi, şi deschise fereastra. Ceaţa dispăruse, nu-ţi vine să crezi că atîtea sclipiri se ascunseseră în ea, luminile de pe coastă, celelalte de pe ţărmul din faţă, galbene şi albe, proiectîndu-se în apă ca nişte flăcărui tremurătoare. Frigul s-a înteţit.

Raimundo Silva îşi spuse, reminiscenţă pessoană[1], Dacă aş fuma, mi-aş aprinde acum o ţigără uitîndu-mă la rîu şi gîndindu-mă că totul e vag şi multiplu, dar cum nu fumez, mă voi gîndi numai că totul este multiplu şi vag, într-adevăr, dar fără ţigară, deşi ţigara, dacă aş fuma-o, prin ea însăşi ar exprima multiplicitatea şi vacuitatea lucrurilor, precum fumul, dacă aş fuma. Corectorul zăboveşte la fereastră, nimeni nu-l va chema, Vino înăuntru, să nu răceşti, iar el încearcă să-şi închipuie o voce caldă, dar mai rămîne un minut gînditor, vag şi multiplu, şi, în sfîrşit, ca şi cum s-ar fi repetat chemarea, Vino înăuntru, te rog, consimte să închidă fereastra şi se întoarce în pat, se culcă pe partea dreaptă, aşteptînd. Somnul.

---

[1] Aluzii la cîteva poeme ale lui Fernando Pessoa şi ale unuia dintre heteronimii săi, Álvaro de Campos.

NU ERA ÎNCĂ ORA OPT cînd Costa a sunat la uşă. Corectorul, care avusese o noapte proastă, cu visuri întrerupte şi agitate, adormise în sfîrşit adînc, cel puţin asta îi spunea acea parte din sine care atinsese un nivel suficient de conştiinţă pentru a gîndi, iar somnul profund era o concluzie desprinsă din dificultatea de a trezi cealaltă parte, în ciuda stăruinţelor stridente ale soneriei, patru ţîrîituri, cinci, acum un bîzîit, prelungit parcă la nesfîrşit, de parcă mecanismul butonului s-ar fi înţepenit. Raimundo Silva ştia, bineînţeles, că trebuie să se scoale, totuşi nu putea să lase în pat o jumătate din sine, ori poate mai mult, ce-ar zice Costa, Costa e, desigur, acum nu ne mai trezeşte poliţia în zori, deci, ce-ar zice Costa pomenindu-se faţă în faţă doar cu o jumătate din Raimundo Silva, poate cea numită Benvindo, omul trebuie să meargă întodeauna pe de-a întregul unde este chemat, nu poate explica, Aduc cu mine doar o parte din cel care sînt, restul vine mai tîrziu, a întîrziat pe drum. Soneria ţîrîia în continuare şi Costa începu să-şi facă griji, Ce linişte e-n casă, în sfîrşit jumătatea trează a corectorului reuşeşte să strige răguşit, Vin, şi doar atunci partea adormită îi dă voie în silă să se mişte. Reunit acum în mod precar, nesigur pe picioarele care nu se ştie cui aparţin, traversează camera, uşa de la scară e perpendiculară pe cea de la dormitor, aproape că s-ar putea deschide amîndouă cu un singur gest, Costa e vizibil copleşit de remuşcări pentru matinala alarmă, Scuzaţi-mă, îşi dă seama că n-a zis bună ziua, Bună ziua, scuzaţi, domnule Silva, că am venit atît de devreme, dar e din pricina şpăltuleţelor, Costa chiar vrea să fie iertat, umilul diminutiv nu înseamnă altceva, Da, da, spune corectorul, intraţi în birou.

Cînd Raimundo Silva revine, legîndu-şi cordonul şi îndreptîndu-şi la gît gulerul halatului, care e în tonuri albastre, cu desene în pătrăţele, Costa stă deja cu şpalturile în braţe, le ţine de parcă le-ar cîntări, spune, înţelegător, De fapt, e enorm, dar nu le răsfoieşte, se mulţumeşte să întrebe, uşor îngrijorat, Aţi mai făcut multe corecturi, iar Raimundo Silva răspunde, Nu, şi în acelaşi timp zîmbeşte, din

fericire nimeni nu îl poate întreba din ce motiv, Costa nu ştie că e tras pe sfoară tocmai de acest cuvînt atît de mic, acest Nu care, într-o aceeaşi exclamaţie, ascunde şi dezvăluie, Costa întrebase, Aţi mai făcut multe corecturi, iar corectorul a răspuns, zîmbind, Nu, acum se crispează cînd spune, Dacă doriţi, vă puteţi uita, Costa se miră de bunăvoinţă, e o senzaţie vagă care se risipeşte pe dată, Nu e cazul, mă duc direct la tipografie, mi-au promis că dau drumul la carte de cum ajung cu şpalturile. Dacă va răsfoi cartea şi va da de greşeală, îşi spune corectorul, încă l-ar mai putea convinge cu două sau trei fraze complicate, cu aluzii la context şi la negaţie, la contradicţie şi la aparenţă, la conexiune şi la nedeterminare, însă acum Costa vrea să plece, şi cît mai repede, îl aşteaptă o întreagă tipografie, e mulţumit pentru că Producţia a dobîndit o nouă victorie în lupta împotriva timpului, Azi e prima zi din restul vieţii tale, ar trebui, desigur, să se arate sever, nu e bine ca lucrurile să se rezolve întotdeauna în ultima clipă, trebuie să lucrăm cu o margine mai mare de siguranţă, dar corectorul are un aer atît de neajutorat, îmbrobodit în falsul halat scoţian, neras, cu părul vopsit grotesc contrastînd trist cu firele albe de pe obraz, încît Costa, ins în puterea vîrstei, deşi aparţinînd generaţiilor care au făcut din bunătate deriziune, îşi înăbuşe prea îndreptăţitele-i plîngeri şi, cu un fel de afecţiune, scoate din servietă originalul unei noi cărţi pentru revizie, E mică, puţin peste două sute de pagini, şi nu e mare grabă. Raimundo Silva receptează şi sesizează înţelesul gestului şi al cuvintelor, descifrează sfertul de ton adăugat sau retras unei vocale, auzul său ştie să citească la fel de bine ca şi privirea, şi de aceea simte un fel de remuşcare pentru că îşi bate astfel joc de inocenţa lui Costa, emisar şi purtător al unei erori de care nu e răspunzător, aşa cum li se întîmplă majorităţii oamenilor, care trăiesc şi mor în ignoranţă, afirmînd şi negînd pe seama altora, dar plătind de parcă eroarea ar fi a lor, Allah e însă înţelept, iar restul sînt năluciri ale raţiunii.

A plecat Costa, fericit de a-şi fi început atît de bine ziua, iar Raimundo Silva trece în bucătărie ca să-şi prepare cafeaua cu lapte şi pîinea prăjită cu unt. Pentru acest om al normelor şi al principiilor, pîinea prăjită este aproape un viciu, cu adevărat o manifestare de lăcomie de nestăpînit, în care intră multiple senzaţii, atît vizuale cît şi tactile, atît olfactive cît şi gustative, începînd cu strălucirea prăjitorului cromat, apoi cuţitul tăind feliile, mirosul pîinii prăjite, untul topindu-se, şi, în sfîrşit, plăcerea complexă a gurii, a palatului, a limbii, a dinţilor, de care se lipeşte inefabila peliculă întunecată, rumenită şi moale, şi, din nou, mirosul, acum pe limbă, fie primit în

cer acela care a ştiut să inventeze un lucru atît de sublim. Raimundo Silva chiar a rostit odată aceste cuvinte cu glas tare, într-un moment fugar cînd i s-a părut că i se revărsa direct în sînge opera perfectă de foc şi de pîine, adevărul e că s-ar putea lipsi de untul superfluu fără prea mare suferinţă, cu toate că tare neghiob ar trebui să fie acela care ar refuza ceea ce, adăugat esenţialului, îi dublează plăcerea şi savoarea, asta se petrece în cazul pîinii prăjite şi al untului, de care tocmai am vorbit, la fel s-ar întîmpla şi cu iubirea, dacă Raimundo Silva ar avea mai multă experienţă. Corectorul termină de mîncat, se duce la baie să se bărbierească şi să-şi îngrijească înfăţişarea. Pînă îşi clăbuceşte obrazul evită să se privească direct în oglindă, azi regretă că s-a hotărît să îşi vopsească părul, e prizonierul propriilor sale artificii, fiindcă, mai mult decît neplăcerea pe care i-o provoacă propria imagine, nu suportă ideea că, renunţînd să se vopsească, părul alb, pe care ştie că-l are, va apărea deodată la lumină, ca o erupţie brutală, în locul lentului avans natural pe care, dintr-o stupidă vanitate, s-a hotărît într-o zi să-l întrerupă. Acestea sînt micile mizerii ale spiritului, pe care trupul trebuie să le plătească, el care n-are nici o vină.

În birou, numai pentru a vedea despre ce nouă lucrare este vorba, Raimundo Silva examinează originalul pe care i-l lăsase Costa, Doamne, nu cumva să fie vreo Istorie completă a Portugaliei, căci n-ar lipsi în ea alte ispite de a scrie Da sau de a scrie Nu, sau aceea, poate şi mai seducător speculativă, a infinitului Poate care n-ar mai lăsa piatră peste piatră sau fapt lîngă fapt. Pînă la urmă se dovedeşte a fi doar un roman printre romane, nu trebuie să-şi bată capul să introducă în el ceea ce se află deja acolo, fiindcă aceste cărţi, ficţiunile pe care le povestesc, se fac toate cu o perpetuă îndoială, cu o afirmaţie reticentă, şi mai ales cu spaima de a şti că nimic nu e adevărat şi că trebuie să te prefaci că ar fi, cel puţin o vreme, pînă cînd nu mai poţi rezista evidenţei de neşters a schimbării, şi atunci te întorci spre timpul care a trecut, pentru că e singurul timp adevărat, şi încerci să reconstitui momentul pe care n-am ştiut să-l recunoaştem, care trecea, în vreme ce reconstituiam un altul, şi aşa mai departe, moment după moment, orice roman e aşa, disperare, dorinţă frustrată ca trecutul să nu se fi pierdut definitiv. Cu toate acestea pînă acum nu s-a aflat dacă romanul e cel care-l împiedică pe om să uite, sau imposibilitatea uitării e cea care îl face să scrie romane.

Raimundo Silva are obiceiul igienic de a-şi oferi o zi de libertate de cîte ori termină o corectură. E o descărcare, o purificare, spune, şi atunci descinde din casă în lume, se preumblă pe străzi,

zăbovește prin expoziții, se așază pe o bancă în grădină, se distrage două ore la cinematograf, intră într-un muzeu pentru că simte nevoia urgentă de a revedea un tablou, în sfîrșit, se poartă ca cineva care a venit în vizită și nu se va întoarce prea curînd. Nu întotdeauna totuși îndeplinește tot programul. Adeseori revine acasă la jumătatea după-amiezii, nici prea obosit nici prea plictisit, numai pentru că l-a chemat glasul interior cu care n-are rost să discute, îl așteaptă o carte, alta, pentru că editura, de cît de mult îl prețuiește și îl stimează, nu l-a lăsat niciodată fără lucru pînă acum. În ciuda mulților ani petrecuți într-un mod atît de monoton, simte și acum curiozitatea de a ști ce cuvinte îl vor fi așteptînd, ce conflict, ce teză, ce opinie, ce intrigă, așa s-a întîmplat și cu Istoria asediului Lisabonei, nici nu e de mirare, fiindcă, de pe vremea școlii, nicicînd hazardul ori propria voință nu l-au mai făcut să se intereseze de episoade atît de îndepărtate.

De astă dată însă, Raimundo Silva prevede că nu se va întoarce acasă pînă foarte tîrziu, poate chiar la miezul nopții, se va duce la un film, și nu trebuie să fim excesiv de perspicace pentru a pricepe că dorința lui e să se afle cît mai departe de Costa, dacă se va descoperi frauda al cărei complice și autor este în același timp, și, ca autor, a greșit, iar corectorul n-a îndreptat greșeala. De altfel, s-a făcut aproape ora zece, în tipografie trebuie să se monteze primele zațuri, tipograful, cu gesturile calme și minuțioase care îl denunță pe specialist, face ultimele ajustări, peste cîteva minute vor începe să iasă, revărsîndu-se, foile de hîrtie care vor povesti falsa Istorie a Asediului Lisabonei, și tot peste cîteva minute s-ar putea să sune telefonul, bizar e că încă n-a sunat, iar în receptor se va auzi Costa țipînd, O eroare care nu are nici un fel de explicație, domnule Silva, din fericire am descoperit-o la timp, veniți imediat, luați un taxi, vă privește, nu e o chestiune ce se poate rezolva la telefon, vă cer să fiți prezent, cu martori, lui Costa, din pricina nervozității, i se subțiază vocea, iar Raimundo Silva, la fel de nervos, ba chiar mai mult, cu imaginația înfiebîntată, începe să se îmbrace în pripă, se duce la fereastră să vadă cum e vremea, frig, dar senin. Pe celălalt mal, coșurile înalte aruncă în aer rotocoale de fum care, la început, urcă vertical, pînă cînd vîntul le frînge avîntul, transformîndu-le într-un nor leneș care alunecă spre sud. Raimundo Silva își coboară privirile spre acoperișurile care tapetează vechiul pămînt al Lisabonei. Își sprijină palmele pe parapetul verandei, simte fierul rece și aspru, acum s-a liniștit, se mulțumește să privească, nu se mai gîndește la nimic, iar în acest moment îi vine o idee, cum să-și ocupe ziua

liberă, ceva ce n-a făcut niciodată pînă acum, n-au dreptate oamenii care se plîng cît e de scurtă viaţa, dacă de ea n-au profitat aşa cum le-a fost dată.

Părăsi balconul, se duse în birou, se apucă să caute primele şpalturi din Asediu, încă în posesia sa, ca şi următoarele, nu originalul, acesta rămîne la editură după ce se termină prima corectură, puse totul într-o pungă de hîrtie, dar iată că sună telefonul. Raimundo Silva tresare, mîna stîngă, mînată de obişnuinţă, se apropie de receptor, dar se opreşte la jumătatea drumului şi se retrage, acest obiect negru e o bombă cu ceas care va exploda, o cobră încordată, gata de atac. Încet, ca şi cum s-ar fi temut că îi pot fi auziţi paşii acolo de unde e sunat, corectorul se îndepărtează, murmură, E Costa, totuşi se înşală, şi nu va şti niciodată cine a vrut să-i vorbească în acest ceas al dimineţii, cine şi pentru ce, Costa nu-i va spune, peste cîteva zile, V-am dat un telefon, dar n-a răspuns nimeni, cu atît mai puţin altcineva, dar cine, nu va repeta declaraţia, Ce păcat, aveam să vă dau o veste bună, telefonul a sunat, a sunat, şi nimic. E adevărat, telefonul sună, sună, dar Raimundo Silva nu va răspunde, a ajuns deja pe coridor, gata să iasă, probabil, după atîtea frămîntări şi îndoieli, îşi spune c-o fi fost o greşeală, se mai întîmplă, dar nu vom ajunge s-o ştim, e numai o presupunere, deşi ne-ar plăcea să verificăm ipoteza, lucru care i-ar reda corectorului liniştea sufletească, ceea ce, în situaţia de faţă, nu e, de fapt, decît un mod nesocotit de a vorbi, gîndindu-ne că o asemenea linişte, în împrejurările prezente, s-ar asemăna întru totul cu precara uşurare a unei simple amînări, Îndepărtează paharul acesta de la mine, a spus odată cineva, fără rost, fiindcă din nou va trebui s-o bea pînă la fund.

În timp ce coboară scara, îngustă şi abruptă, Raimundo Silva îşi spuse că încă ar mai avea timp să evite clipele neplăcute care-l aşteaptă atunci cînd temerarul lui gest va fi descoperit, ar putea lua un taxi să dea fuga la tipografie, unde, desigur, Costa e prezent, fericit de a-şi fi dovedit încă o dată eficacitatea, care constituie principala sa caracteristică, fiind Costa producţia în persoană, adoră să se ducă la tipografie, ca să dea, cum s-ar spune, comanda de foc, şi, exact în clipa în care e gata de semnal, năvăleşte pe uşă Raimundo Silva, strigînd, Staţi, opriţi-vă, pare romanescul caz al emisarului, cu sufletul la gură, care-i aduce condamnatului la moarte, în ultima secundă, graţierea regală, ce uşurare, desigur că şi aceasta precară, totuşi e o diferenţă abisală între a şti că vom muri într-o zi şi a avea deja în faţa ochilor sfîrşitul tuturor lucrurilor, plutonul cu arma la ochi, mai bine ca oricine o va spune cel care, scăpînd odată ca prin

urechile acului, a intrat acum definitiv în capcana morții, a scăpat o dată Dostoievski, dar nu și a doua oară. În lumina clară și rece a străzii, Raimundo Silva pare că meditează la ce va face pînă la urmă, dar se preface numai, e doar o aparență, corectorul a pus în scenă, pentru sine însuși, o dezbatere a cărei concluzie este dinainte știută, aici a învins binecunoscuta vorbă a jucătorilor de șah intransigenți, piesă atinsă, piesă jucată, dragul meu Alehin, ce-am scris, am scris. Raimundo Silva respiră adînc, se uită la cele două șiruri de clădiri de pe stînga și de pe dreapta, cu un straniu sentiment de proprietar, care include și pămîntul pe care calcă, el care n-are nici un soi de proprietate sub soare, nici speranța de a obține vreodată așa ceva, după ce s-a pierdut, în timpuri îndepărtate, iluzia sinecurii reprezentată de nașa Benvinda, odihnească-se în pace, dacă o mulțumi-o rugăciunile moștenitorilor legitimi și împroprietăriți, egoiști atît cît le cere natura, pretutindeni aceeași. Dar e adevărat că Raimundo Silva, care, în acest cartier de la poalele cetății, trăiește de atîția ani încît nu le mai știe numărul, neavînd nevoie decît de o simplă referință pentru a recunoaște locurile, simte acum, pe lîngă pomenita satisfacție de proaspăt proprietar, senzația de plăcere liberă și tihnită care poate se va prelungi pînă dincolo de colțul următor, cînd va coti spre strada Bartolomeu de Gusmão, în zona de umbră. În timp ce se plimbă, se întreabă de unde îi vine asemenea siguranță, știind totuși atît de bine că e urmărit de faimoasa sabie a lui Damocles, sub forma unei scrisori de concediere, dintr-un motiv pe deplin îndreptățit, incompetență, fraudă deliberată, premeditare răutăcioasă, incitare la subversiune. Se întreabă și își închipuie că primește răspunsul chiar de la păcatul pe care l-a comis, nu de la păcatul însuși, ci de la consecințele lui evidente, adică, Raimundo Silva, care se află tocmai pe locurile vechiului oraș maur, capătă, de la această coincidență istorică și topografică, o conștiință multiplă, caleidoscopică, datorată, fără îndoială, deciziei sale categorice de a-i obliga pe cruciați să hotărască să nu-i mai ajute pe portughezi, aceștia rămînînd să se descurce cum s-or pricepe mai bine, cu slabele lor forțe naționale, dacă le putem numi deja naționale, știindu-se prea bine că, în urmă cu șapte ani, în ciuda ajutorului dat de altă cruciadă[1], s-au izbit cu capul de ziduri, ori nici măcar n-au încercat să se apropie de ele, mulțumindu-se numai cu hărțuieli,

[1] După *Chronica Gothorum*, Dom Afonso Henriques a făcut în 1140 o primă tentativă nereușită de a cuceri Lisabona, cu ajutorul unei flote franceze *(ex partibus Galliarum)*, formată din 70 de nave.

devastări de grădini şi de livezi, şi alte atentate la proprietatea privată. Or, aceste consideraţii minuţioase au ca unic scop să arate în mod clar, deşi ne costă foarte mult s-o admitem în lumina crudei realităţi, că, pentru Raimundo Silva, şi pînă la noi ordine sau pînă cînd Domnul Dumnezeul Nostru va da o altă dispoziţie, Lisabona continuă să fie a maurilor, fiindcă, să ne fie iertată repetiţia, n-au trecut nici douăzeci şi patru de ore de la fatala clipă cînd cruciaţii şi-au prezentat insultătorul refuz, iar într-un timp atît de scurt portughezii n-ar fi putut să rezolve singuri complexele chestiuni tactice şi strategice ale încercuirii, asediului, bătăliei şi asaltului, să sperăm că într-o ordine descrescătoare a duratei, cînd ceasul va sosi.

Bineînţeles că Patiseria Graciosa, unde corectorul intră în acest moment, nu se afla aici în anul o mie o sută patruzeci şi şapte în care sîntem, sub acest cer de iunie, magnific şi cald în ciuda brizei proaspete ce vine dinspre mare, ca o respiraţie a golfului. O patiserie este, de cînd lumea, un loc foarte bun pentru a afla noutăţile, de obicei oamenii nu intră dacă sînt prea grăbiţi, şi, fiind acesta un cartier popular, unde toată lumea se cunoaşte şi unde familiaritatea cotidianului a redus deja la minim ceremoniile preliminare comunicării, cu excepţia, desigur, a cîtorva formule simple, Bună ziua, Ce mai faci, Pe acasă, totul bine, care se rostesc fără a se da prea multă atenţie semnificaţiei reale a întrebărilor şi a răspunsurilor, este firesc ca treptat conversaţia să ajungă la grijile zilei, care sînt diverse şi toate grave. Oraşul pare un cor de lamentaţii, cu sumedenia de oameni care dau năvală, refugiindu-se din calea trupelor lui Ibn Arrinque[1], Galicianul, fie ca Allah să-l trăsnească şi să-l condamne la cel mai adînc infern, şi vin nefericiţii într-o stare de plîns, cu sîngele revărsîndu-li-se din răni, plîngînd şi ţipînd, destui cu cioturi în loc de mîini, sau cu urechile smulse cu cruzime, sau fără nas, căci aşa înţelege să-şi anunţe sosirea regele portughez, Şi se pare, spune patronul patiseriei, că vin şi cruciaţi pe mare, blestem pe capul lor, se zice că ar fi vreo două sute de nave, de astă dată stăm prost, fără îndoială, Vai, sărmanii, spune o femeie grasă, ştergîndu-şi o lacrimă, acum vin de la Poarta de Fier, atîta mizerie şi năpastă, doctorii nu mai pridideşc, am văzut oameni cu faţa zdrobită, un nenorocit cu ochii scoşi, oroare, oroare, spada Profetului să cadă asupra asasinilor, Va cădea, rosti un bărbat tînăr care, rezemat de tejghea, dădea pe gît un pahar cu lapte, dacă mîna noastră o va ţine, Nu ne vom preda, rosti patronul Patiseriei, au venit şi acum şapte ani portughezi şi

[1] Afonso Henriques.

cruciați și au pățit-o, Sigur că da, replică bărbatul cel tînăr, ștergîndu-și laptele de la gură cu dosul palmei, însă Allah nu obișnuiește să-i ajute pe cei care nu știu să se ajute singuri, iar aceste cinci corăbii cu cruciați care au ancorat pe rîu de mai mult de cinci zile, mă întreb de ce încă nu le-am atacat și scufundat, Că drept lucru ar fi, spuse grăsana, ca plată pentru nenorocirile alor noștri, Ca plată, nu, spune patrronul Patiseriei, că răzbunarea ne va fi însutită, Doar ochii mei sînt porumbițe ucise ce nu vor reveni la cuib, încheie muezinul.

Raimundo Silva intră, spuse bună ziua fără să-i privească pe cei prezenți și se așează la o masă din spatele vitrinei unde erau expuse obișnuitele dulciuri îmbietoare, prăjiturele cu cremă, ecleruri, checuri, plăcințele de orez, dulciuri mînăstirești și nelipsitele cornuri, cu forma care le-a dat numele în franceză, de semilună, lună în creștere, descrescînd de la prima mușcătură, ultim pătrar va să zică, pînă cînd nu se mai văd în farfurie decît niște firimituri, infime corpuri cerești pe care giganticul deget al lui Allah, umezit, le duce la buze, după care nu va mai rămîne decît teribilul vid cosmic, dacă sînt compatibile ființa și neantul. Chelnerul, care nu e totuna cu patronul, se întrerupe din ștersul unor pahare și aduce cafeaua pe care a cerut-o corectorul, îl cunoaște, deși nu e un client de fiecare zi, vine din cînd în cînd, și întotdeauna dă impresia că-și umple aici o pauză întîmplătoare, acum pare că s-a așezat pentru mai multă vreme, deschide un plic din care scoate un pachet gros de foi de hîrtie, chelnerul caută spațiu pentru a pune ceașca și paharul cu apă, pune pliculețul cu zahăr pe farfurioară, și, înainte de a se retrage, repetă comentariul pe care l-a făcut de-a lungul întregii dimineți, vorbește de frigul de afară, Din fericire, azi nu e ceață, corectorul zîmbește de parcă ar fi primit o veste plăcută, E adevărat, din fericire nu e ceață, dar o femeie grasă, de la masa de alături, care bea cacao cu lapte, cu un cremșnit pufos, informează că, după buletinul meteorologic, ea pronunță greșit, Metrologic, pe seară s-ar putea să cadă brumă, să nu-ți vină să crezi, acum e un cer atît de senin, un soare plin de strălucire, observație poetizantă pe care ea nu se încumetă s-o facă, totuși atît de irezistibilă încît o înregistrăm. Vremea, ca și soarta omului, este capricioasă, spune corectorul, conștient de neghiobia frazei. Chelnerul nu răspunse, femeia tăcu, e atitudinea cea mai prudentă față de sentințele definitive, să asculți și să taci, sperînd că aceeași vreme le va transforma în pulbere, întîmplîndu-se totuși adesea să le facă încă și mai definitive, ca pe cele ale grecilor și ale romanilor, condamnate pînă la urmă și ele la uitare, după ce

timpul se va fi depănat cu totul. Chelnerul se întoarse la spălatul paharelor, femeia la restul de cremşnit, şi, îndată, pe furiş, pentru că e o dovadă de proastă creştere, deşi e un gest irezistibil, va vîna cu arătătorul umezit firimiturile prăjiturii, dar nu va reuşi să le adune pe toate, una cîte una, fiindcă fragmentele de cremşnit, o ştim din experienţă, seamănă cu praful cosmic, imposibil de numărat, stropi dintr-o iremediabilă ceaţă infinită. În această patiserie s-ar putea afla şi un bărbăt tînăr, dacă n-ar fi murit în război, iar, în privinţa muezinului, vă amintim că am început să povestim cum şi-a aflat obştescul sfîrşit, podidit de o mizericordioasă spaimă, atunci cînd s-a repezit la el cruciatul Osbern, a nu se confunda cu autorul scrisorii, cu spada fluturînd în aer, şiroind de sînge proaspăt, milostivească-se Allah de creaturile care, deşi îi aparţin, sînt atît de năpăstuite.

În timp ce-şi bea cafeaua, Raimundo Silva caută şpalturile Istoriei asediului Lisabonei care îl interesează, nu discursul regelui, nu episoadele luptei, şi-a pierdut orice curiozitate privind praştiile baleare sau balearice, şi cu atît mai puţin îşi doreşte să afle amănunte despre capitulare şi jaf. A găsit ce căuta, patru file de hîrtie pe care le scoate din pachet şi le reciteşte cu atenţie, sublinind referinţele cu un marcator galben, fluorescent. Femeia cea grasă urmăreşte, cu un respect bănuitor, operaţia, pentru ea de neînţeles, iar apoi, pe neaşteptate, fără să putem stabili nici o relaţie directă de la cauză la efect între un gest străin şi un gînd propriu, adună precipitat firimiturile într-o grămăjoară, şi cu vîrfurile degetelor le apucă, le strînge şi le duce la gură, aspirîndu-le cu voluptate. Incomodat de zgomot, Raimundo Silva îi aruncă o privire de reproş, fără îndoială, îşi zice el, tentaţia regresivă e o constantă a speciei omeneşti, mai treacă meargă că Dom Afonso Henriques mînca grosolan cu degetele, era obiceiul vremii, deşi se constatau pe ici pe colo unele inovaţii, precum moda de a înfige cuţitul în halca de carne şi de a o duce astfel la gură, acum aşteptăm să-i vină căruiva ideea de bun-simţ de a decupa în lamă nişte dinţi, această invenţie întîrzie însă neobişnuit de mult, deşi distraţii inventatori n-ar avea decît să arunce o privire rudimentarelor furci de lemn cu care ţăranii adună şi ridică grîul secerat şi secara, le ridică şi le urcă în căruţă, în plus, pînă azi, experienţa a avut destul timp ca să arate că nimeni nu ajunge prea departe în viaţă şi în meşteşug dacă se lasă ameţit de desfătările curţii. Dar această femeie din patiserie n-are nici o scuză, avînd în vedere că părinţii ei, cu mare bătaie de cap, au învăţat-o cum să se poarte la masă, şi uite că recidivează, poate c-o fi venind

din timpurile necioplite de demult cînd maurii şi creştinii erau la fel de prost crescuţi şi unii şi ceilalţi, opinie de altfel foarte controversată, pentru că sînt autori care afirmă şi se străduiesc să demonstreze că avantajul de civilizaţie era de partea adepţilor lui Mahomed, în vreme ce, pe ceilalţi, mitocani pînă în vîrful unghiilor, lăfăindu-se în îndărătnicia lor, abia dacă începuse să-i gîdile urticaria bunelor maniere, însă totul se va schimba în ziua cînd în suflete le va pătrunde jarul cultului Fecioarei Maria, atît de arzător încît îi va face să-l nesocotească pe cel al Prea Divinului Său Fiu, pentru a nu mai vorbi de nepăsarea cu care, în fiecare zi, îl supără pe Tatăl Nostru Domnul Dumnezeu. Şi astfel se evidenţiază cum, în mod natural, fără nici un efort, alunecînd pe nesimţite de la un subiect la altul, se poate ajunge de la aluatul franţuzesc, mîncat de o femeie în Patiseria Graciosa, la Acela care n-are nevoie de mîncare, dar care ironic a plantat în noi mii de dorinţe şi de nevoi.

Raimundo Silva bagă la loc în plic şpalturile Istoriei asediului Lisabonei, cu excepţia celor patru pagini alese, pe care le împătureşte şi le pune grijuliu într-un buzunar din căptuşeala hainei, se duce apoi la tejghea, unde chelnerul serveşte un pahar cu lapte şi o brioşă unui bărbat tînăr cu figură de şomer şi cu expresia concentrată a celui care prevede că altceva mai consistent astăzi nu va mînca. Corectorul este un observator destul de competent şi de sensibil pentru ca, dintr-o singură privire, să adune o informaţie completă, putem admite, de ce nu, ipoteza că va fi întîlnit cîndva chiar în oglinda din propria-i casă nişte ochi ca aceştia, ai săi, nu e totuşi cazul să-l chestionăm pentru că, în ceea ce-l priveşte, mai mult ne interesează prezentul, iar din memorie vrem să cunoaştem mai ales acea parte a trecutului general modificată de cuvîntul impertinent. Acum e de văzut încotro ne va purta el, fără îndoială, în primul rînd, înapoi la Raimundo Silva, fiindcă orice cuvînt, oricare ar fi el, are această facilitate sau virtute de ne conduce întotdeauna la cel care l-a rostit, iar apoi, cine ştie, va ricoşa spre noi, care îl urmărim precum ogarii, adulmecîndu-i urma, consideraţii în mod evident premature, de vreme ce asediul nici măcar n-a început, maurii, care intră în patiserie, intonează în cor, Vom învinge, vom învinge, cu armele pe care le ţinem în mîini, tot ce se poate, dar pentru asta e nevoie de mai multă strădanie din partea lui Mahomed, căci arme nu prea se zăresc, iar arsenalul, dacă, într-adevăr, glasul poporului e glasul lui Allah, nu e suficient de dotat în raport cu necesităţile. Raimundo Silva îl întreabă pe chelner, Pot lăsa pachetul aici, îl iau înainte să închideţi, înainte de închiderea patiseriei, se înţelege, iar

chelnerul pune plicul între două borcane cu bomboane, în spate, Nimeni nu se va atinge de el, spune, fără să-i treacă prin minte să întrebe de ce Raimundo Silva nu se duce să lase plicul acasă, locuind atît de aproape, pe strada Milagre de Santo António, imediat după colţ, or, chelnerii, în ciuda opiniei generale, sînt persoane discrete, ascultă cu o sfîntă răbdare zvonurile care circulă, azi, mîine, toată viaţa, şi se satură de atîta monotonie, e adevărat că, dintr-o datorie de politeţe profesională şi pentru a nu-şi supăra clientela, care le e raţiunea de a trăi, se prefac a arăta interes şi atenţie, dar, în realitate, se gîndesc întotdeauna la altceva, acesta, de pildă, cum ar putea fi interesat de eventualul răspuns al corectorului, Mă tem să nu sune telefonul. Bărbatul cel tînăr şi-a terminat brioşa, acum îşi clăteşte discret gura cu lapte pentru a îndepărta resturile care i-au rămas lipite de dinţi şi de gingii, totul se foloseşte pînă la ultima firimitură, ne învăţau bunii noştri părinţi, fără ca adînca lor înţelepciune să le aducă totuşi prea multe foloase, şi, după cîte ştim, nu din firimituri s-a clădit regretata avere a naşei Benvinda, Dumnezeu s-o ierte, dacă poate.

Procedează înţelept chelnerul patiseriei, neplecîndu-şi urechea la zvonuri. Prea bine se ştie că, în caz de tensiune internaţională gravă, prima activitate industrială care dă imediat semne de instabilitate şi de prăbuşire e turismul. Or, dacă situaţia, aici, în oraşul Lisabona, ar fi într-adevăr de asediu şi asalt iminent, n-ar sosi toţi aceşti turişti, primii care îşi fac apariţia dimineaţa, în două autocare, unul cu japonezi, cu ochelari şi aparate de fotografiat, altul cu hanorace şi pantaloni în culori americane. Se înşiruie în urma ghizilor şi, umăr la umăr, dar în două coloane separate, atacă urcuşul, intră pe strada Chão da Feira, poarta unde se află firida cu Sfîntul Gheorghe, vor admira sfîntul şi groaznicul balaur, de o ridicolă micime pentru japonezii obişnuiţi cu jivine mult mai prodigioase, de acelaşi soi. În ce-i priveşte pe americani, este vizibil că recunosc cu umilinţă cît de jalnic arată un cow-boy din Vest, prinzînd un viţel înţărcat, în comparaţie cu cavalerul cu arme de argint, neînvins în nici o bătălie, deşi se poate presupune că a renunţat să se mai lupte, culcîndu-se pe laurii cîştigaţi în trecut. Turiştii au intrat în Cetate, liniştea s-a aşternut subit, ne-ar plăcea să scriem că strada a fost cuprinsă de toropeală, dacă acest cuvînt, care, irezistibil, insinuează în trup şi în spirit moliciunea ostenită a unei veri fierbinţi, n-ar fi incongruent cu recea dimineaţă de astăzi, în ciuda păcii locurilor şi a seninătăţii oamenilor. De aici, se poate zări fluviul printre merloanele catedralei, un şir de scobitori deasupra turlelor pe care denivelările solu-

lui le fac invizibile, şi, în ciuda marii distanţe, se simte calmul apelor, se ghiceşte zborul zvîcnit al pescăruşilor deasupra căilor strălucitoare ale undelor. Dacă pe valuri ar pluti într-adevăr cinci corăbii de cruciaţi, demult ar fi început să bombardeze oraşul încremenit, totuşi aşa ceva nu se va întîmpla, pe mauri nu-i pîndeşte nici o primejdie dinspre fluviu, căci s-a spus şi s-a scris, ca să nu existe nici o îndoială, că portughezii nu se vor putea, de astă dată, bizui pe ajutorul celor care au aruncat ancora aici doar ca să se aprovizioneze cu apă, odihnindu-se după ostenelile navigaţiei şi spaimele furtunilor, înainte de a-şi continua călătoria pentru a smulge din mîinile necredincioşilor, nu un oraş banal şi oarecare ca acesta unde ne aflăm, ci glia preţioasă care a simţit greutatea Domnului, păstrînd în vreun loc, pe unde nimeni n-a mai pus piciorul, neatinse de ploaie şi de vînt, urmele paşilor divini, ale tălpilor desculţe.

Raimundo Silva coti la stînga pe strada Milagre do Santo António şi, în faţa casei sale, poate pentru că, aproape fără să-şi dea seama, ciulea urechea la sunetele înconjurătoare, i se păru că aude, o clipă, soneria unui telefon, O fi al meu, se întrebă, dar sunetul venise de foarte aproape, poate de la frizeria de vizavi, şi tot atunci îi trecu prin minte o altă posibilitate, ce imprudenţă, ce prostie cît toate zilele să creadă că omul Producţiei, Costa, va recurge neapărat la telefon, Te pomeneşti că vine direct, şi serviabilă, imaginaţia îi înfăţişă pe dată scena, Costa în automobil, traversînd furibund strada Limoeiro, în urma lui, în curba din faţa Catedralei, mai pluteşte încă în aer scrîşnetul pneurilor, dacă Raimundo Silva nu se pune imediat la adăpost, Costa o să pună mîna pe el, cu motorul fornăind, frînînd brusc în faţa uşii şi rostind cu sufletul la gură, Urcaţi, urcaţi, avem multe de vorbit, nu, nu vreau să vorbesc aici, orice s-ar spune, Costa este un om educat, incapabil să facă o scenă în stradă. Corectorul nu mai zăboveşte, coboară în goană pe Escadinhas de S. Crispim şi se opreşte numai după colţ, unde nu-l poate ajunge privirea scrutătoare a lui Costa. Se aşază pe o treaptă ca să-şi revină din spaimă, alungă un cîine care se apropiase cu botul întins, adulmecîndu-l, şi scoate din buzunar hîrtiile pe care le pusese deoparte din pachetul de şpalturi, le despătureşte şi le întinde pe genunchi.

Intenţia lui, ivită atunci cînd privea de pe verandă acoperişurile coborînd ca nişte trepte spre fluviu, este de a acompania traiectul zidului maur, urmînd informaţiile istoricului, puţine, îndoielnice, precum onorabil o recunoaşte. La cîţiva paşi, în faţa ochilor lui Raimundo Silva, se află un tronson, dacă nu al vechiului şi indestructibilului zid, cel puţin al altuia care ocupă exact locul celui

dinainte, coborînd paralel cu scările, pe sub un şir de ferestre largi, peste care se înalţă acoperişuri ţuguiate. Raimundo Silva se află aşadar în exteriorul zidurilor oraşului, face parte din armata asediatoare, ce frumos ar fi dacă una dintre ferestre s-ar deschide şi o fetişcană maură s-ar ivi cîntînd, Aceasta e Lisabona preţuită, Şi păzită, Aici îţi vei afla, Creştinule, pierzania ta[1], iar după ce a terminat de cîntat a închis cu violenţă geamul, în semn de dispreţ, însă, dacă pe corector nu-l înşală ochii, perdeaua de muselină a fost dată uşor la o parte, şi acest gest simplu a fost de ajuns pentru a risipi ameninţarea din cuvinte, cu condiţia să le înţelegem în sens literal, pentru că e foarte posibil ca Lisabona, în ciuda aparenţelor, să nu fie un oraş, ci o femeie, iar pierzania numai amoroasă, dacă adverbul restrictiv îşi are rostul aici, dragostea fiind unica şi fericita pierzanie. Cîinele s-a apropiat din nou, acum Raimundo Silva îl priveşte cu teamă, dacă o fi turbat, odată, nu mai ştie unde, a citit că unul dintre semnele teribilului flagel este coada pleoştită, iar coada din faţa lui nu arată prea multă vigoare, dar asta poate se datorează hranei insuficiente, căci sînt foarte vizibile coastele animalului, şi tot un semn, acesta însă decisiv, sînt sinistrele bale, curgîndu-i pe colţi, or potaia de faţă, dacă salivează, o fi la stimulul unui miros de mîncare fumegînd pe undeva, pe Escadinhas de S. Crispim. Cîinele, să fim liniştiţi, nu e turbat, pe vremea maurilor ar fi putut să fie, dar acum, într-un oraş ca al nostru, modern, igienic, organizat, pînă şi acest exemplar de cîine vagabond stîrneşte mirare, o fi scăpat de plasa hingherilor pentru că frecventează de preferinţă această străduţă lăturalnică şi abruptă, care cere picioare agile şi plămîni de puştan, calităţi pe care natura nu le dă în mod obligatoriu prinzătorilor de cîini.

Raimundo Silva îşi tot consultă hîrtiile, urmărind mental itinerarul, din cînd în cînd îi aruncă pe furiş cîte o privire cîinelui, şi atunci îi vine în minte descrierea, făcută de istoric, a ororilor foametei, care a bîntuit printre asediaţi, la capătul cîtorva luni de încercuire, n-a mai rămas în viaţă nici cîine nici pisică, s-au făcut nevăzuţi pînă şi şobolanii, dar asta înseamnă că avea dreptate cel care a spus că s-a auzit un lătrat de cîine în dimineaţa senină cînd muezinul a urcat în minaret ca să-i cheme pe credincioşi la rugăciune, şi că foarte tare greşeşte, în schimb, cel care argumentează

---

[1] Pastişă a cîtorva versuri incluse în *Crónica de Dom João I* (1441) de Fernão Lopes. Versurile erau rostite de femeile din Lisabona în timpul celui de-al doilea asediu (1384) la care a fost supus oraşul, de astă dată de către castilienii care pretindeau să stăpînească Portugalia.

că, fiind cîinele un animal impur, maurii nu au ochi să-l vadă, or, să admitem că l-au exclus din case, refuzîndu-i mîngîierea şi hrana, dar nu l-au putut alunga şi din vastul Islam, căci, dacă sîntem în stare să facem casă atît de bună cu propria noastră necurăţenie, de ce-am respinge-o violent pe a altora, în cazul de faţă de natură canină, deci mult mai inocentă decît prima, a fiinţelor omeneşti, care atît de proastă folosinţă dau numelui cîinelui, aruncîndu-i-l în faţă duşmanului, creştinul maurului, maurul creştinului, cu toţii evreului. Pentru a nu vorbi decît despre cei pe care îi cunoaştem cel mai bine, de nobilii portughezi care îşi fac acum apariţia, aceştia sînt plini de atîta grijă şi solicitudine faţă de dogii şi de cîinii lor de vînătoare, încît îi lasă să doarmă cu ei în pat, cu tot atîta sau cu şi mai multă plăcere decît o fac cu concubinele, şi totuşi, explică, dacă poţi, altă vorbă mai grea nu se pricep să găsească pentru a-şi insulta duşmanul cel mai crunt, Cîine, îi spun, de parcă n-ar exista o insultă care să doară mai tare, poate doar Fiu de căţea. Şi toate astea se petrec conform arbitrarei judecăţi a oamenilor, ei fac cuvintele, animalele, sărmanele, sînt străine de asemenea gramatici, asistă la dispută, Cîine, zice maurul, Cîine eşti tu, răspunde creştinul, Ba tu, şi iată că ajung să se bată cu lance, spadă şi pumnal, în timp ce potăile îşi spun, Cîinii sîntem noi, şi pleacă la treburile lor.

Ştiind deja pe unde trebuie s-o ia, Raimundo Silva se ridică, îşi scutură pantalonii şi începe să coboare scările. Cîinele îl urmează, dar de la distanţă, ca unul care ştie ce poate păţi, şi îi e de ajuns ca să se sperie de gestul brusc al omului care se apleacă şi se preface că ia o piatră de pe jos. La capătul scărilor ezită, pare că deliberează, Să merg mai departe, să nu merg, dar se decide şi îl urmează pe corector, care coboară acum pe Calçada do Correio Velho. Prin aceste locuri, sau puţin mai sus, pentru a respecta aliniamentul Scării Sfîntului Crispim, cobora zidul, drept spre renumita Poartă de Fier, alţii spun a Fierului, din care n-a rămas nici o urmă şi nici o ruină cît de măruntă, poate că, dacă am scoate pavajul modern din piaţa Santo António da Sé şi am săpa în adîncime, am da de vreo fundaţie de pe vremuri, cîţiva solzi de rugină de pe arme antice, un miros de mormînt, două schelete îmbrăţişate, de războinici, nu de iubiţi, au strigat în aceeaşi clipă, Cîine, şi, în aceeaşi clipă, unul pe altul s-au ucis. Urcă şi coboară automobile, tramvaiele scrîşnesc în curba din faţa bisericii Madalena, au numărul douăzeci şi opt şi sînt foarte preţuite de regizorii de cinema, iar mai încolo, virînd acum în faţa catedralei, se vede un alt autocar plin de

turişti, trebuie să fie francezi care se cred în Spania. Cîinele şovăie dacă să traverseze, lumea familiară şi cunoscută se află pe străzile de sus, şi, deşi vede că omul priveşte în urmă, coborînd pe strada Padaria, de-a lungul a ceea ce trebuie să fi fost, cu veacuri în urmă, fîşia de zid care se întindea pînă la strada Bacalhoeiros, nu se încumetă să meargă mai departe, poate că teama din prezent a devenit de neîndurat din pricina vreunei vechi sperieturi, pisica opărită se teme şi de apa rece, cîinele la fel. Face drum întors, se întoarce la Escadinhas de S. Crispim, în aşteptarea altor trecători.

Corectorul îşi revizuieşte hîrtiile, intră prin Arco Escuro, ca să vadă scara despre care istoricul susţine că urca pe vremuri spre metereze, sau, mai bine zis, se găseşte pe locul unde se va fi aflat zidul originar, treptele de acum nu pot să fi fost roase de mai mult de două sau trei generaţii de tălpi. Raimundo Silva observă pe îndelete ferestrele întunecate, faţadele calcinate şi murdare, frizele de mozaic, una poartă data de o mie şapte sute şaizeci şi patru, cu o sfîntă Ana învăţînd-o să citească pe fiica sa Maria, iar, din medalioanele laterale, aruncă ocheade sfîntul Marţial care ocroteşte de incendii, şi sfîntul Anton, reparator de ulcioare şi suprem descoperitor de obiecte rătăcite. Friza, în lipsa unui certificat autentic, serveşte ca document aproximativ, dacă data pe care o menţionează este, aşa cum totul ne face să credem, cea a construcţiei clădirii, la nouă ani după cutremur[1]. Corectorul îşi măsoară volumul de cunoştinţe şi descoperă că s-a îmbogăţit, de aceea, întorcîndu-se pe strada Bacalhoeiros, se va uita cu un dispreţ superior la trecători şi la ignoranţi, străini de aceste curiozităţi ale oraşului şi ale vieţii, incapabili pînă şi de a face apropierea între două date atît de explicite. Mai tîrziu totuşi, cînd va ajunge în faţa Porţilor Mării, spunîndu-şi că numele merita o altă traducere arhitectonică, nu doar o prozaică inscripţie municipală, şi, meditînd la nepotrivirile dintre cuvînt şi sens, se va analiza pe sine însuşi şi se va judeca sever, În fond, cu ce drept îi judec eu pe alţii, trăiesc în Lisabona de cînd m-am născut şi niciodată nu m-am gîndit să vin să văd cu propriii mei ochi lucrurile despre care se scrie în cărţi, lucruri pe care uneori le-am privit fără să le văd, aproape la fel de orb ca şi muezinul, dacă n-ar fi apărut ameninţarea lui Costa, probabil că nu mi-ar fi trecut niciodată prin

---

[1] Referire la cutremurul din 1755 care, deşi nu singurul, a fost cel mai devastator seism pe care l-a cunoscut pînă acum Lisabona: în timpul lui şi al valului seismic ce a urmat o mare parte din oraş (inclusiv palatul regal) a fost distrusă şi a pierit un sfert din populaţie.

cap să caut resturile zidului de împrejmuire, porțile, deși cred că astea aparțin zidului fernandin[1], cînd voi ajunge la capătul plimbării voi ști cu siguranță mai multe, dar e la fel de sigur că voi ști și mai puține, tocmai pentru că știu mai mult, cu alte cuvinte, să vedem dacă sînt în stare să mă explic, conștiința de a ști mai mult mă conduce la știința că știu puțin, de altfel, îmi vine să întreb ce înseamnă a ști, avea dreptate istoricul, vocația mea este de filosof, și încă din cei buni, din cei care își așază mîna pe un craniu și își petrec întreaga viață interogîndu-se asupra însemnătății pe care un craniu o are în univers și dacă există vreun motiv pentru care universul s-ar interesa de acest craniu sau pentru ca cineva să se interogheze asupra universului și a craniului, dar acum am sosit, asta o zice indispensabilul ghid, doamnelor și domnilor, turiști, călători sau simpli curioși, la Arco da Conceição unde, pe vremuri, exista celebra fîntînă Preguiça, cu ape nespus de dulci care multora pînă azi le-au potolit setea vindecîndu-i de cheful de a munci.

Raimundo Silva nu se grăbește. Consultă cu gravitate itinerarul, ia cu plăcere minuțioase notițe mentale, complementare ca să spunem așa, care atestă propria sa contemporaneitate, pe Calçada do Correio Velho o mohorîtă agenție funerară, pe cerul de azur spuma albă a unui avion cu reacție, precum, pe azurul mării, o dîră înspumată în urma unei bărci rapide, pensiunea Casa Oliveira Camere Bune de pe strada Padaria, restaurantul Mănîncă Înfruptă-te Plătește Stînga Împrejur, chiar la Portas do Mar, Berăria Arco da Conceição, blazonul casei Mascarenhas, sculptat în piatra de boltă a unei clădiri din Arco de Jesus, unde s-ar putea să se fi aflat o altă poartă a zidului maur, inscripția doveditoare din perete, portalul neoclasic al palatului conților de Coculim, care tot Mascarenhas erau, magazii de fiare vechi, așa sfîrșesc toate gloriile, o lume de lucruri fugare, tranzitorii, cum toate sînt, fără excepție, căci dîra din urma avionului s-a risipit deja, iar, de celelalte, timpul va da socoteală atunci cînd se va împlini, doar să avem răbdare să așteptăm. Corectorul intră în Alfama prin Arco do Chafarriz d'El-Rei, va prînzi pe aici pe undeva, într-o bodegă de pe strada S. João da Praça, pe lîngă turnul S. Pedro, o masă populară portugheză, cu sardele la grătar și pilaf cu roșii, cu salată și cu mult noroc pentru că i s-au nimerit în farfurie cele mai fragede frunze din inima lăptucii, unde, adevăr pe care nu

---

[1] Zid care înconjura întregul oraș, construit în timpul domniei lui Dom Fernando (1367-1383) și care cuprindea o arie de 103 ha, avînd o lungime de 6,5 km, 77 de turnuri și 34 de porți.

toată lumea îl cunoaşte, se cuibăreşte prospeţimea incomparabilă a zorilor de zi, roua sau bura dimineţii, e tot una, dar lăsăm repetiţia din plăcerea de a scrie cuvinte şi de a le pronunţa cu voluptate. La uşa bodegii se află o ţigăncuşă, de vreo doisprezece ani, întinde mîna, aşteptînd, fără să rostească o vorbă, uitîndu-se însă fix la corector care, continuîndu-şi gîndul, nu vede o ţigancă, ci o maură, aflată încă la ceasul primelor nevoi, cînd încă mai existau oameni cărora le putea adresa o rugăminte, iar cîinii, pisicile şi şobolanii îşi credeau viaţa asigurată pînă în clipa morţii naturale, în urma unei boli sau a războiului între specii, pînă la urmă, progresul e o realitate, nimeni nu mai vînează azi în Lisabona aceste vietăţi pentru a le mînca, Dar asediul încă nu s-a sfîrşit, spun ochii ţigăncuşei.

Raimundo Silva va parcurge cu pas mai domol ce i-a rămas de inspectat, o altă porţiune de zid în Pátio do Senhor da Murça, Strada Adiça, pe unde urca zidul de împrejmuire, şi strada Norberto Araújo, botezată recent[1], pe culme un perete masiv, surpat la temelie, acestea sînt pietrele cu adevărat vii, stau aici de nouă sau de zece veacuri, dacă nu de şi mai multă vreme, de pe vremea barbarilor, şi rezistă, suportă neclintite clopotniţa bisericii Santa Luzia ori a Sfîntului Brás, totuna, aici se deschideau, ladies and gentlemen, vechile Porţi ale Soarelui, orientate spre răsărit, primind, cele dintîi, trandafiria răsuflare a zorilor, acum n-a mai rămas decît o piaţetă care le poartă numele, dar efectele speciale ale aurorei nu s-au schimbat, pentru soare, un mileniu face doar cît un trecător suspin de-al nostru, sic transit, care va să zică. Zidul continua într-acolo, în unghi obtuz, foarte deschis, pînă în pereţii fortăreţei, încheindu-se astfel centura ce închidea oraşul, de la firul apei, la poale, pînă la bastioanele din colţurile cetăţii, cap semeţ şi încheieturi robuste, braţe arcuite, degete împletite, ferme, ca ale unei femei gravide care-şi susţine pîntecele rotunjit. Corectorul, obosit, urcă pe strada Cegos, intră în Pátio de D. Fradique, timpul se desface în două şuvoaie ca să nu atingă această aşezare rupestră, căci aşa arăta şi pe timpul goţilor, sau al romanilor, sau al fenicienilor, abia apoi au venit maurii, portughezii de obîrşie, fiii şi nepoţii lor, cei care sîntem noi, puterea şi gloria, decadenţa, prima, a doua, a treia, fiecare divizată în genuri şi subgenuri. În spaţiul dintre casele joase se întîlnesc noaptea trei fantome, a ceea ce a fost, a ceea ce era să fie,

---

[1] Una dintre principalele străzi din Alfama şi-a primit numele de la Norberto Araújo (1889-1952), scriitor pasionat de istoria şi de tradiţiile legendare ale Lisabonei, cărora le-a dedicat numeroase volume.

a ceea ce ar fi putut fi, nu vorbesc, se privesc precum orbii şi îşi păstrează secretul.

Raimundo Silva se aşază pe o bancă de piatră, în umbra rece a serii, îşi consultă, pentru ultima dată, hîrtiile şi constată că nu mai e nimic de văzut, cunoaşte îndeajuns cetatea pentru a nu trebui s-o viziteze acum, chiar dacă e o zi de inventar. Cerul începe să se albească, poate un semn al ceţii promise de meteorologie, temperatura coboară rapid. Corectorul părăseşte piaţa, pe strada Chão da Feira, în faţă e poarta S. Jorge, chiar de la această depărtare poate vedea că mai sînt cîteva persoane care încă îi fac poze sfîntului. La mai puţin de cincizeci de metri, deşi invizibilă de aici, e casa lui, şi pentru prima dată are o luminoasă revelaţie, locuieşte exact pe locul unde, odinioară, se deschidea poarta Alfofa, dacă în interior sau în afară, azi nu mai putem afla, fiind imposibil să ştim dacă Raimundo Silva este un asediat sau un asediator, un viitor învingător sau un învins fără scăpare.

Sub uşă n-a găsit nici un mesaj furibund de la Costa. S-a lăsat noaptea, telefonul n-a sunat. Raimundo Silva petrecu o seară liniştită, căutînd prin rafturi cărţi despre Lisabona maură. Într-un tîrziu, ieşi pe balcon să vadă cum mai era vremea. Ceaţă, dar nu atît de deasă ca cea de ieri. Auzi doi cîini lătrînd şi, în mod inexpicabil, se simţi şi mai uşurat. La interval de veacuri, cîinii continuau să latre, aşadar lumea era aceeaşi. Se duse la culcare. Frînt de oboseală după marşul de peste zi, avu un somn greu, trezindu-se însă de cîteva ori dintr-un vis repetitiv, care îi înfăţişa un zid fără nimic în interior şi care semăna cu un sac legat la gură, aşezat pe malul fluviului, iar, împrejur, coline acoperite de arbori, tufişuri şi văi, pîraie, cîteva case împrăştiate, grădini, măslini, pămînturi mlăştinoase între lunci. La orizont, clar desenate, blocurile turn Amoreiras[1].

---

[1] Un vast complex de construcţii de factură postmodernă, ridicate în Campo de Ourique, care, după unele tradiţii, ar fi chiar acel Ourique unde Dom Afonso Henriques i-ar fi învins pe mauri. Cu toate acestea, tradiţia cea mai comun acceptată situează istoricul Ourique în provincia Alentejo.

TREISPREZECE lungi şi enervante zile i-au trebuit editurii ori căruiva de acolo ca să descopere infracţiunea, iar această eternitate a trăit-o Raimundo Silva de parcă ar fi avut în trup o otravă cu acţiune lentă, la fel de fatală în cele din urmă ca toxicul cel mai fulminant, imitaţie perfectă a morţii pe care fiecare dintre noi şi-o pregăteşte în viaţă şi căreia viaţa îi serveşte drept cocon protector, uter propice şi lichid hrănitor. De patru ori s-a dus la editură fără motiv real, ştiind noi că munca lui este individuală şi domestică, scutită de majoritatea servituţilor care-i încătuşează pe funcţionarii obişnuiţi, limitaţi la sarcini administrative, direcţie literară, producţie, distribuţie şi depozitare, o lume supravegheată pentru care slujba de corector ţine de împărăţia libertăţii. Îl întrebau ce dorea, iar el răspundea, Nimic, am trecut prin apropiere, m-am gîndit să intru. Stătea cîteva minute, atent la conversaţii, la priviri, încercînd să surprindă firul unei suspiciuni, un zîmbet disimulat şi provocator, o frază căreia să-i descifreze înţelesul ocult. Îl evita pe Costa, nu pentru că de el s-ar fi temut în mod deosebit, ci tocmai pentru că îl înşelase, asumîndu-şi astfel Costa figura inocenţei ultragiate, pe care n-o putem înfrunta pentru că am jignit-o, dar ea încă nu ştie. Ne-ar plăcea să spunem că Raimundo Silva se duce la editură precum criminalul ce se întoarce la locul crimei, dar n-ar fi exact, Raimundo Silva e chiar atras de locul unde va fi descoperit delictul şi unde se vor aduna judecătorii pentru a dicta sentinţa care îl va condamna, păcătos, gol, mincinos şi fără apărare.

Corectorul nu se îndoieşte că face o greşeală stupidă, la momentul potrivit îşi vor aminti de aceste vizite ca de expresia deosebit de odioasă a unei maliţii perverse, Ştiaţi răul pe care l-aţi făcut, şi cu toate astea n-aţi avut bărbăţia, aşa vor spune, bărbăţia, francheţea, onestitatea de a mărturisi din proprie voinţă, aşa vor spune, voinţă, aţi aşteptat să vedeţi ce se întîmplă, rîzînd în sinea dumneavoastră, cu o plăcere perversă, insist asupra acestui cuvînt, făcînd mişto de noi, iar vulgaritatea acestor ultime cuvinte va suna disonant în discursul aspru şi moralizator. Ar fi zadarnic să le explicăm că se

înşală, că Raimundo Silva nu căuta decît puţină linişte, puţină uşurare, Încă n-au aflat, va suspina de fiecare dată, dar liniştea şi uşurarea durau puţin, de cum intra în casă se simţea mai încercuit decît fusese vreodată Lisabona.

Nefiind superstiţios, nu-i trecuse prin minte că va da de necaz tocmai în a treisprezecea zi, Numai celor ce cred în prevestiri funeste li se întîmplă ghinioane sau nenorociri în a treisprezecea zi, eu nu m-am ghidat niciodată după comportamente inferioare, aşa ar fi răspuns probabil dacă i-ar fi sugerat cineva asemenea ipoteză. Acest scepticism de principiu explică de ce, la început, a simţit o surpriză iritată, auzind la telefon glasul secretarei directorului, Domnule Raimundo Silva, sînteţi convocat la o şedinţă astăzi, la ora patru, a rostit-o sec, de parcă ar fi citit un text scris şi redactat cu grijă ca să nu lipsească nici un cuvînt indispensabil sau să apară vreunul în plus ce ar putea diminua efectul de panică mentală, de derută logică, acum cînd surpriza şi iritarea şi-au pierdut sensul în faţa evidenţei că a treisprezecea zi nu cruţă nici măcar spiritele puternice, nemulţumindu-se numai cu dominarea celor care nu sînt. Puse telefonul în furcă cu foarte mare grijă şi se uită împrejur, părîndu-i-se că vede pereţii oscilînd, Gata, asta e, rosti. În momente ca acestea, un stoic ar surîde, dacă nu cumva specia clasică s-a stins complet pentru a lăsa locul liber evoluţiilor cinicului modern, care seamănă prea puţin cu strămoşul său filosof şi pedestru. Oricum, pe chipul lui Raimundo Silva înfloreşte un palid surîs, aerul de victimă resemnată este condimentat de o virilă tristeţe, aşa se spune foarte des în romanele psihologice, corectînd înveţi multe.

Corectorul se întreabă dacă e, sau nu, îngrijorat şi nu descoperă răspunsul. Ce i se pare într-adevăr insuportabil este că trebuie să aştepte pînă la ora patru pentru a afla ce modificare va produce editura în destinul lui de corector păcătos, cum o să-i pedepsească insolentul atentat împotriva soliditătii faptelor istorice, care, dimpotrivă, ar trebui permanent apărată de accidente, altfel riscăm să ne pierdem simţul propriei noastre actualităţi, perturbîndu-ni-se grav opiniile care ne ghidează şi convingerile derivate. Acum că s-a descoperit eroarea, e inutil să facem speculaţii asupra consecinţelor pe care le-ar fi avut în viitor prezenţa acelui Nu în Istoria asediului Lisabonei, dacă hazardul i-ar fi permis o mai îndelungată incubaţie, între paginile lipite, imperceptibil pentru ochii cititorilor, dar croindu-şi un drum invizibil precum acele insecte ale lemnului care lasă doar o coajă goală acolo unde mai credem că se află o mobilă solidă. Dădu la o parte şpalturile pe care le corecta, nu cele ale

romanului pe care Costa i le lăsase în memorabila zi, ci o carte subțire de poeme și, rezemîndu-și în palme capul amețit, îi veni în minte o poveste de al cărei titlu și autor nu-și amintea, părîndu-i-se totuși că era ceva de genul Tarzan și Imperiul Pierdut, și unde se vorbea de un oraș cu romani antici și creștini primitivi, totul ascuns într-o junglă din Africa, se știe că imaginația autorilor n-are limite, iar acesta, dacă tot restul se potrivește, nu poate fi decît Edgar Rice Burroughs. Exista și un circ, unde creștinii erau aruncați fiarelor, adică leilor, care, cum acolo era patria lor, erau ușor de procurat, iar romancierul scria, fără totuși să aducă probe și să citeze autorități, că cei mai nervoși dintre nefericiți nu așteptau pasiv atacul leilor, ci o rupeau la fugă, ieșind, cum s-ar zice, în calea morții, nu pentru a intra primii în paradis, ci fiindcă, pur și simplu, nu aveau destulă tărie sufletească să îndure așteptarea inevitabilului. Această amintire a unor lecturi de tinerețe îl făcu pe Raimundo Silva să se gîndească, urmînd cunoscutele căi ale împletirii ideilor, că ar sta poate în mîinile lui să precipite mersul istoriei, să accelereze timpul, ducîndu-se imediat la editură și pretextînd ceva, de exemplu, La patru am o consultație la medic, spuneți ce vreți de la mine, acesta ar fi tonul cu care i-ar vorbi lui Costa, dar e evident că secretara directorului nu l-a chemat la o întîlnire cu producția, cazul său va fi tratat în sferele cele mai înalte, iar această certitudine, în mod absurd, îi măguli vanitatea, Trebuie să fiu nebun, murmură, repetînd cuvinte spuse acum treisprezece zile. I-ar plăcea să descopere, în această confuzie, un sentiment care să le domine pe celelalte, ca să poată răspunde mai tîrziu, dacă va fi întrebat, Și cum v-ați simțit în acea teribilă situație, M-am simțit preocupat, sau indiferent, sau amuzat, sau angoasat, sau temător, sau rușinat, adevărul e însă că nu știe ce simte, nu-și dorește decît să sosească mai repede ora patru, întîlnirea fatală cu leul care-l așteaptă cu botul căscat, în timp ce romanii bat din palme, așa sînt minutele, deși în general se dau la o parte ca să ne lase să trecem, după ce ne-au julit pielea, se va găsi întotdeauna cîte unul să ne devoreze. Toate metaforele asupra timpului și fatalității sînt tragice și, în același timp, inutile, își spuse Raimundo Silva, poate nu exact cu aceste cuvinte însă, cum sensul este ceea ce cu adevărat contează, își păstră în minte remarca, mulțumit de a fi conceput acest gînd. Totuși, reușit cu greu să mănînce, avea un nod în gît, senzație cunoscută, și o strînsoare în stomac, lucru mai puțin obișnuit, exprimînd gravitatea situației. Femeia de menaj, era ziua ei de lucru, văzu că se purta bizar și-l întrebă, Sînteți bolnav, cuvinte care, contrar așteptărilor, avură un

efect stimulator, căci, dacă atitudinea sa îl schimba atît de mult în ochii unui străin încît îl credea bolnav, sosise momentul să se stăpînească, să refuze amărăciunea care îl copleşea, aşa că răspunse, Mă simt foarte bine, şi, în clipa aceea, spunea un adevăr.

La patru fără cinci intră în editură. Găsi tot ce căutase înainte, şoaptele, privirile, chicotelile, şi, de asemenea, pe un chip sau două, o expresie uşor perplexă, a cuiva care nu se mulţumeşte cu evidenţa, fiind totuşi nevoit să creadă în ea. L-au invitat în anticamera direcţiei, unde l-au lăsat să aştepte mai mult de un sfert de oră, ca pentru a demonstra vanitatea temerilor care nu sînt nici pe departe punctuale. Se uită la ceas, era clar că leul întîrziase, azi e extrem de dificil să şofezi prin junglă, chiar dacă e traversată de şosele romane, totuşi, în cazul de faţă, e mai probabil că cineva a avut ideea de a recurge la tactici psihologice verificate, făcîndu-l să aştepte ca să-l dărîme nervos, să-l aducă pe marginea crizei, cu garda lăsată de la primul atac. Raimundo Silva consideră că, ţinînd cont de circumstanţe, se comportă totuşi cu destul calm, de parcă n-a făcut altceva toată viaţa decît să spună minciuni în loc de adevăruri, fără a-i păsa prea mult de deosebire, învăţînd să aleagă între argumentele pro şi contra, acumulate de-a lungul veacurilor de multele dialectici şi cazuistici, care au înmugurit în capul lui homo sapiens. În uşa, brusc deschisă, apăru, nu secretara directorului general, ci a celuilalt, literar, Vă rog, mă însoţiţi, spuse ea, iar Raimundo Silva, deşi observase sintaxa defectuoasă, pricepu că imaginatul calm nu era decît o aparenţă, fragilă, genunchii îi tremurau cînd se sculă de pe canapea, adrenalina i se foia în sînge, sudoarea îi ţîşni brusc din palme şi la subţiori, iar o colică difuză îi dădu chiar un semnal că se va întinde în tot aparatul digestiv, Parc-aş fi un miel dus la tăiere, îşi spuse şi, din fericire, se simţi în stare să se dispreţuiască pe sine însuşi.

Secretara îi făcu loc, Intraţi, şi închise uşa. Raimundo Silva spuse, Bună ziua, două dintre persoanele de faţă îi răspunseră, Bună ziua, a treia, directorul literar, rosti numai, Luaţi loc, domnule Silva. Leul stă şi el aşezat şi se uită, putem presupune că îşi linge botul şi îşi rînjeşte colţii, în vreme ce măsoară consistenţa şi savoarea cărnurilor palidului creştin. Raimundo Silva se aşază picior peste picior, îşi schimbă imediat poziţia, şi atunci îşi dă seama că n-o cunoaşte pe una din persoanele prezente, aşezată la stînga directorului literar, o femeie. Cel din dreapta este directorul Producţiei, dar pe femeie n-a văzut-o niciodată în editură, Cine o fi. Încercă să o observe pe furiş, dar directorul literar luase deja cuvîntul, Îmi închipui că ştiţi de ce v-am chemat, Îmi închipui, Domnul director a

vrut să se ocupe personal de această chestiune, dar o problemă urgentă, apărută în ultima clipă, l-a obligat să plece. Directorul literar tăcu, de parcă ar vrea să-i dea timp lui Raimundo Silva să-şi regrete ghinionul de a fi pierdut ocazia de a fi interogat de directorul general în persoană, dar, în faţa tăcerii corectorului, lăsă pentru prima oară să-i transpară în glas iritarea reprimată, diluînd-o, totuşi, într-un ton vag conciliant, Vă mulţumesc că, implicit, aţi admis responsabilităţile ce vă revin, scutindu-ne de o situaţie deosebit de dezagreabilă, cum ar fi fost, de exemplu, o negaţie sau încercarea de a vă justifica actul. Raimundo Silva îşi spuse că acum aşteptau probabil un răspuns mai complet decît acele vorbe seci, Îmi închipui, dar înainte de a putea deschide gura interveni directorul Producţiei, Eu încă nu-mi pot reveni, domnule Silva, dumneavoastră care lucraţi de atîţia ani pentru editura noastră, un profesionist atît de competent, să comiteţi o asemenea greşeală, N-a fost o greşeală, îi tăie vorba directorul literar, nu e cazul să-i întindeţi această mînă caritabilă domnului Silva, ştim la fel de bine ca şi dumnealui că a fost un gest deliberat, nu-i aşa, domnule Silva, Ce vă face să spuneţi că a fost un gest deliberat, domnule director, Sper că n-aveţi de gînd să reveniţi asupra a ceea ce aţi spus cînd aţi intrat aici şi care cred că a fost prima dumneavoastră intenţie, Nu, nu revin, nu fac decît să întreb. Iritarea directorului literar deveni evidentă, accentuată şi mai mult de ironia cu care îşi sublinia cuvintele, Cred că nu e nevoie să vă spun că dreptul de a pune întrebări şi de a pretinde scuze, pe lîngă alte măsuri pe care intenţionăm să le luăm, nu vă revine dumneavoastră, ci nouă, mai ales mie, care îl reprezint aici pe directorul general, Aveţi întru totul dreptate, domnule director, îmi retrag întrebarea, Nu trebuie să vă retrageţi întrebarea, vă răspund că ştim că e vorba de o faptă deliberată din cauza modului cum aţi scris Nu pe şpalt, cu litere apăsate, bine desenate, în contrast cu caligrafia dumneavoastră obişnuită, rapidă, deşi uşor de citit. În acest moment, directorul literar tăcu pe neaşteptate ca şi cum şi-ar fi dat seama că vorbea prea mult, slăbindu-şi astfel poziţia de judecător. Urmă o tăcere, lui Raimundo Silva i se păruse că, în tot acest timp, femeia nu-şi dezlipise ochii de la el, Cine o fi, dar ea păstra tăcerea de parcă n-o privea nimic din ce se petrecea. La rîndul său, directorul Producţiei, supărat că fusese întrerupt, părea că-şi pierduse interesul faţă de o discuţie care, în mod vizibil, o luase razna, Idiotul ăsta nu pricepe că nu aşa trebuie tratat acest caz, vorbeşte, vorbeşte, îi place să se audă, şi îi dă toate atuurile lui Silva, care trebuie să se amuze la nebunie, uite numai modul cum îşi administrează momentele de

tăcere, ar trebui să fie îngrozit, dar e calmul personificat. Directorul Producţiei se înşela în privinţa calmului lui Raimundo Silva, în rest, poate că nu, căci adevărul e că nu-l cunoaştem destul pe directorul literar pentru a avea o opinie proprie, întemeiată. Deşi nu este, Raimundo Silva pare calm, din pricina dezorientării pe care i-o provoacă modul neaşteptat cum evoluează acest dialog pe care şi-l imaginase literalmente catastrofal, acuzaţia categorică, formală şi solemnă, bîiguielile sale, încercînd să apere ce nu putea fi apărat, ofensa, ironia grea, diatriba, ameninţarea, poate chiar concedierea ca punct culminant sau dispensîndu-se de tot restul, Sînteţi concediat, şi să nu contaţi pe noi că vă vom da vreo scrisoare de recomandare. Acum Raimundo Silva înţelege că trebuie să vorbească, să spună ceva, cu atît mai mult cu cît leul nu-i mai stă ameninţător drept în faţă, s-a dat puţin la o parte şi îşi scarpină distrat coama cu o gheară ruptă, poate că, în acest circ, nu va muri nici un creştin, chiar în lipsa lui Tarzan. Începe, adresîndu-i-se mai întîi directorului Producţiei, apoi, oblic, femeii care stă în continuare tăcută, N-am negat că vorba aceea a fost scrisă de mine, nu m-am gîndit niciodată să neg cînd ar fi ajuns să se afle, dar important nu este că am scris-o, important ar trebui să fie, cred eu, să se descopere de ce am făcut-o, Sper că nu-mi veţi spune că nu ştiţi, îl ironiză directorul literar, reluînd conducerea cazului, E adevărat, domnule director, nu ştiu, Frumos, cu bună ştiinţă comiteţi o fraudă, aduceţi un prejudiciu moral şi material editurii şi autorului, dar încă n-aţi rostit nici un cuvînt de scuză, şi, cu aerul cel mai inocent de pe lume, vreţi să credem că o forţă necunoscută, un spirit din lumea cealaltă v-a condus mîna pe cînd vă aflaţi într-o transă hipnotică. Directorul literar zîmbea, satisfăcut de fluenţa frazei, încercînd însă să împrumute zîmbetului o expresie de zdrobitoare ironie. Nu cred că eram în vreo transă, răspunse Raimundo Silva, îmi amintesc bine împrejurările în care s-au petrecut lucrurile, dar asta nu înseamnă că pentru mine ar fi clar motivul pentru care am scris această eroare deliberată, Ah, recunoaşteţi că a fost deliberată, Desigur, Acum mai trebuie doar să mărturisiţi că n-a fost o eroare, ci o fraudă, şi că, în mod conştient, aţi dorit să aduceţi daune editurii şi să-l faceţi de rîs pe autorul cărţii, Admit că-i vorba de o fraudă, cît despre restul, intenţia mea n-a fost în nici un caz aceasta, Poate o tulburare de moment, sugeră directorul Producţiei, cu tonul unuia care dorea să dea o mînă de ajutor. Raimundo Silva aşteptă reacţia fără îndoială iritată a directorului literar, dar ea nu veni, şi atunci înţelese că fraza era pregătită dinainte, că nu va avea loc nici o concediere, că totul

se va mărgini la vorbe, da, nu, poate, iar senzaţia de uşurare fu atît de intensă încît simţi cum i se moaie trupul, cum i se linişteşte spiritul, acum el ar trebui să spună cuvintele ce se impun, de exemplu, Da, o tulburare de moment, dar nu putem uita că au trecut cîteva ceasuri bune pînă i-am dat şpalturile lui Costa, iar Raimundo Silva se felicită pentru modul abil cum introdusese acel putem, situîndu-se alături de judecătorii săi, ca şi cum le-ar fi spus, Să nu ne lăsăm păcăliţi. Acum directorul literar spuse, Bun, cartea va fi distribuită cu o erată, este o erată ridicolă, unde e scris nu, trebuie citit nu nu, unde e scris cruciaţii nu au ajutat, trebuie citit cruciaţii au ajutat, o să se rîdă pe socoteala noastră, dar, asta e, din fericire am descoperit la timp, iar autorul s-a arătat înţelegător, de altfel, am impresia că vă preţuieşte deosebit de mult, mi-a vorbit de o conversaţie pe care aţi avut-o recent, Da, am vorbit despre deleatur, Despre ce, întrebă femeia, Despre deleatur, nu ştiţi ce înseamnă, întrebă Raimundo Silva cu agresivitate, Ştiu, n-am auzit bine. Intervenţia femeii, la care nimeni nu părea să se aştepte, provocă o deviere a discuţiei, Doamna, spuse directorul literar, va avea de acum înainte sarcina de a-i îndruma pe toţi corectorii care lucrează pentru editură, atît în privinţa timpului şi a ritmurilor de lucru cît şi a urmăririi exactităţii corecturilor, totul va trece pe la dumneaei, dar să revenim la subiectul nostru, editura a hotărît să treacă cu vederea acest dezagreabil incident, avînd în vedere bunele şi corectele servicii prestate pînă astăzi de domnul Silva, vom admite că motivul a fost o stare de oboseală, o obliterare ocazională a simţurilor, în sfîrşit, vom îngropa întîmplarea în uitare, sperînd să nu se mai repete, pe lîngă asta va trebui să trimiteţi o scrisoare de scuze editurii şi alta autorului, autorul spune că nu e cazul, că, într-o zi, veţi sta de vorbă despre acest incident, dar noi credem că e de datoria dumneavoastră, domnule Silva, să scrieţi această scrisoare, O voi scrie, Foarte bine, directorul literar era acum în mod vizibil uşurat, nu trebuie să vă mai spunem că, în perioada care urmează, munca dumneavoastră va fi urmărită cu o deosebită atenţie, nu pentru că am crede că aţi modifica din nou textele cu bună ştiinţă, ci pentru a preveni eventualitatea că, în spiritul dumneavoastră, ar persista impulsuri de neînfrînat care s-ar putea manifesta din nou, iar, în acest caz, nu e nevoie să vă spun că vom fi mult mai puţin îngăduitori. Directorul literar tăcu, aşteptînd să-l audă pe corector făcînd o declaraţie asupra viitoarelor sale intenţii, cel puţin asupra celor conştiente, dat fiind că celelalte, dacă existau, aparţineau regiunilor inconştientului, de nepătruns. Raimundo Silva pricepu ce se aştepta de la el, e adevărat că vorbele cer vorbe, de

aceea se zice Un cuvînt cheamă un altul, dar tot așa de adevărat e că Atunci cînd unul nu mai vrea să continue, mai bine o lași baltă, să ne închipuim că Pelerinul lăsa fără răspuns curiozitatea fatală a scutierului Telmo[1], lucrurile probabil s-ar fi aranjat și n-ar mai fi existat conflict, dramă, moarte, nefericire generală, sau să presupunem că un bărbat întreabă o femeie, Mă iubești, iar ea tace, mulțumindu-se să-l privească, enigmatică și distantă, refuzînd să rostească acel Nu care-l va distruge, sau acel Da care îi va distruge pe amîndoi, să conchidem, așadar, că lumea ar merge mult mai bine dacă fiecare s-ar mulțumi cu ceea ce spune, fără să aștepte să primească răspuns, ba chiar fără s-o ceară și fără s-o dorească. Însă Raimundo Silva trebuie să spună, Mi se pare de înțeles că editura își ia precauții, cum aș putea să i-o reproșez tocmai eu, în sfîrșit, vă rog să mă scuzați, și promit că nu se va mai întîmpla, atîta vreme cît voi avea mintea întreagă, în acest moment făcu o pauză de parcă s-ar fi întrebat dacă era cazul să continue, dar apoi își zise că totul fusese spus, și tăcu.

Directorul literar rosti, Bine, și se pregătea să adauge așteptatele cuvinte, Chestiunea e închisă, acum să ne ducem la treabă, în timp ce se va ridica și îi va întinde mîna lui Raimundo Silva, zîmbind în semn de pace, dar femeia de la stînga lui îi întrerupse mișcarea și generozitatea, Dacă îmi permiteți, mă uimește faptul că domnul Raimundo Silva, acesta e numele dumneavoastră, cred, nici n-a încercat măcar să ne explice din ce motiv a comis un abuz atît de grav, modificînd sensul unei fraze pe care, în calitatea sa de corector, ar fi avut tocmai imperativa datorie de a o respecta și apăra, de aceea există, în fond, corectorii. Leul își făcu din nou apariția, mîrîind, își arătă colții fioroși, ghearele intacte și ascuțite, acum singura noastră speranță, încremeniți în arenă, e să vină în sfîrșit Tarzan, atîrnat de o liană, și strigînd, Ah ah ah oh oh, dacă memoria nu ne înșală, e posibil chiar să-i aducă și pe elefanți ca să-l ajute, din pricina bunei memorii pe care o au. În fața acestui atac neprevăzut, directorul literar și directorul de producție se încruntară din nou, poate pentru a nu fi acuzați de slăbiciune de către o fragilă femeie, conștientă de obligațiile sale profesionale, în ciuda faptului că a fost învestită cu ele de puțină vreme, și îl priviră pe corector cu asprimea de rigoare. Nu băgaseră de seamă că pe chipul femeii nu se zărea nici o urmă de asprime, ci mai curînd un zîmbet ușor, de

---

[1] Aluzie la un personaj din drama istorică *Frei Luís de Sousa* (1844) de Almeida Garrett (1799-1854).

parcă în realitate s-ar fi amuzat de toată situaţia. Raimundo Silva, deconcertat, o privi lung, e o femeie încă tînără, sub patruzeci de ani, se poate ghici că e înaltă, are pielea mată, părul şaten, dacă ar privi-o mai îndeaproape ar desluşi cîteva fire albe, şi are o gură plină, cărnoasă, buzele nu sînt totuşi groase, bizar lucru, un semnal de alarmă vibrează undeva în trupul lui Raimundo Silva, tulburare ar fi poate cuvîntul potrivit, acum ar trebui să alegem adjectivul adecvat pentru a-l acompania, de exemplu, sexuală, dar n-o vom face, Raimundo Silva nu mai poate întîrzia prea mult cu răspunsul, deşi, în situaţii din acestea, se spune de obicei că timpul s-a oprit, lucru pe care timpul nu l-a făcut niciodată de cînd e lumea lume. Zîmbetul încă mai luminează chipul femeii, dar bruscheţea, duritatea cuvintelor nu poate fi ignorată, nici măcar directorii n-au fost atît de direcţi, Raimundo Silva ezită dacă să răspundă cu o agresivitate egală sau să ia tonul conciliator pe care dependenţa sa faţă de această femeie pare că-l recomandă, e clar că ea are mijloace să-i facă zile fripte pe viitor, orice pretext va fi bun, drept care, după ce reflectase cît îi permisese puţinul timp pe care-l avea la dispoziţie, scăzînd clipele petrecute în observaţii fizionomice, răspunse în cele din urmă, Nimeni mai mult ca mine nu şi-ar dori să găsească o explicaţie satisfăcătoare, dar, dacă n-am reuşit pînă acum, mă îndoiesc că voi reuşi vreodată, cred totuşi că în mine trebuie să se fi dat o luptă între partea bună, dacă într-adevăr o am, şi cea rea, pe care o avem cu toţii, între un Dr. Jekill şi un Mr. Hyde, dacă îmi pot permite referinţe clasice, sau, altfel spus, cu propriile mele cuvinte, între tentaţia modificatoare a răului şi spiritul conservator al binelui, uneori mă întreb ce greşeli va fi comis Fernando Pessoa, de corectură şi altele, cu acea încurcătură de heteronimi, un scandal de toată frumuseţea, îmi închipui. Femeia îşi păstră surîsul de-a lungul întregului discurs, şi, zîmbind în continuare, îl întrebă, În afară de Jekill şi Hyde, mai sînteţi şi altceva, Pînă acum am reuşit să fiu Raimundo Silva, Foarte bine, atunci aveţi grijă să rămîneţi aşa, în interesul editurii şi al armoniei relaţiilor noastre viitoare, Profesionale, Sper că nu v-a trecut prin minte că ar putea fi altceva, M-am mărginit să vă completez fraza, este de datoria unui corector să sugereze soluţii care să evite ambiguităţile, de stil ca şi de sens, Îmi imaginez că ştiţi că locul ambiguu este capul celui care aude sau citeşte, Mai ales dacă stimulul i-a venit de la cel care a scris sau a vorbit, Ori dacă aparţine tipului care se autostimulează, Nu cred că e cazul meu, Nu credeţi, Arareori fac afirmaţii peremptorii, Aţi fost peremptoriu scriind acel Nu în Istoria asediului Lisabonei, dar nu reuşiţi să fiţi la fel

în justificarea fraudei, sau cel puțin în explicarea ei, fiindcă justificare nu poate exista, Ne întoarcem de unde am plecat, mă iertați, Vă mulțumesc pentru observație, m-ați scutit de osteneala de a vă spune încă o dată ce cred despre actul dumneavoastră. Raimundo Silva deschise gura ca să răspundă, dar, în acel moment, remarcă expresia uluită de pe chipurile directorilor și hotărî să tacă. Urmă un moment de tăcere, femeia continua să zîmbească, dar, pentru că zîmbea poate de prea mult timp, i se citea pe chip o anumită crispare, și Raimundo Silva simți deodată că se sufocă, atmosfera biroului îl apăsa, O detest pe tipa asta, își spuse și se uită deliberat la directori de parcă ar fi vrut să le dea de înțeles că, din acel moment, numai de la ei va accepta întrebări și numai lor va consimți să le răspundă. Știa că, în ceea ce-i privește, partida era cîștigată, directorii, amîndoi, deja se ridicau în picioare, unul dintre ei rosti, Considerăm închisă discuția, la treabă, dar nu-i întinse mîna lui Raimundo Silva, această pace dubioasă nu merita să fie sărbătorită, cînd corectorul ieși, directorul literar îi spuse celui de la producție, Poate ar fi trebuit să-l concediem, era mai simplu, dar femeia interveni, Am fi pierdut un corector bun, Nu vă veți înțelege cu el, judecînd după cele întîmplate, Poate că nu.

La ieșire, Raimundo Silva se întîlni cu Costa care venea de la tipografie. Îl salută grăbit și își continuă drumul, dar Costa îl reținu apucîndu-l de braț, fără brutalitate, de-abia atingîndu-i mîneca gabardinei, ochii lui Costa erau serioși, aproape compătimitori, dar cuvintele i-au fost cumplite, De ce mi-ați făcut una ca asta, domnule Silva, întrebă, iar Raimundo Silva nu știu ce să-i răspundă, nu reuși decît să nege ca un copil prins cu ocaua mică, Dar nu v-am făcut nimic. Costa clătină din cap, își retrase mîna și își continuă drumul pe coridor, i se părea cu neputință ca omul ăsta să nu fi înțeles că îi adusese o ofensă personală, că adevărata problemă era cea dintre ei doi, Costa și Raimundo Silva, păcălitul și păcălitorul, pentru ei nu putea exista o erată salvatoare in extremis. Ajuns la capătul culoarului, Costa se întoarse și spuse, V-au concediat, Nu, nu m-au concediat, Mă bucur, dacă v-ar fi concediat aș fi fost și mai fiert decît sînt acum, iată că, pînă la urmă, Costa e un om deosebit, și sobru în declarațiile pe care le face, n-a spus nici trist, nici îndurerat, pentru a nu părea solemn, a spus fiert, care, după dicționare, e o vorbă vulgară, dar fără rival, chiar dacă puriștii o reneagă. Costa e definitiv fiert, nici un alt cuvînt n-ar putea exprima mai bine starea lui de spirit, și, în fond, nici pe cea a lui Raimundo Silva care, întrebîndu-se

pentru a mia oară, Cum mă simt, a putut să-şi răspundă, tot definitiv, Sînt fiert.

Cînd a ajuns acasă, femeia deja plecase, lăsîndu-i însă un mesaj, întotdeauna acelaşi, dacă se întîmpla să fie absent, Am plecat, totul e în ordine, am luat rufele ca să le termin de călcat acasă, această manifestare de zel însemna că profitase de ocazie ca să plece mai devreme, însă niciodată n-ar mărturisi-o sincer, iar Raimundo Silva, care n-avea nici o îndoială asupra expedientului, accepta explicaţia şi tăcea. Anumite relaţii armonioase se creează şi durează graţie unui sistem complex de mici neadevăruri, de renunţări, un soi de balet complice de gesturi şi de posturi, totul rezumîndu-se la niciodată îndeajuns de citatul proverb sau maximă, mai bine potrivindu-i-se a doua denumire, Ştii tu, ştiu eu, taci tu, tac eu. Nu că ar exista secrete, mistere, schelete în dulapuri încuiate, care ar trebui revelate cînd se vorbeşte despre relaţia dintre stăpîn şi slugă, în casa unde trăieşte Raimundo Silva, şi unde, din cînd în cînd, e prezentă la muncă o femeie al cărei nume complet poate nici nu va fi necesar să-l aflăm. E însă extraordinar de interesant să observăm cum viaţa acestor două fiinţe e opacă şi transparentă în acelaşi timp, pentru Raimundo Silva nu există o altă fiinţă mai apropiată şi, totuşi, pînă azi nu l-a interesat să afle ce viaţă duce această femeie, cînd nu face curăţenie în casele altora, iar, în ceea ce priveşte numele, e suficient să cheme, Maria, iar ea apare la uşă, Ce doriţi, domnule Raimundo. Maria e scundă, slabă, cu o piele foarte smeadă, şi are un păr încreţit natural de care e foarte mîndră, cu altceva nu se poate mîndri, fiindcă natura nu i-a dăruit frumuseţe. Cînd spune sau scrie, Totul e în ordine, abuzează în mod evident de cuvinte, fiindcă simţul ei de ordine constă în aplicarea unei reguli de aur, după care e suficient ca totul să pară în ordine, ori, interpretînd cu subtilitate, să nu se afle la vedere ceea ce n-a ajuns să fie pus în ordine şi, în unele cazuri, nu va ajunge niciodată. Excepţie face, bineînţeles, biroul lui Raimundo Silva, unde dezordinea pare o condiţie esenţială pentru muncă, aşa cel puţin o înţelege el, în contrast cu stilul altor corectori care sînt maniaci ai alinierii, ai preciziei, ai armoniei geometrice, de la aceştia Maria ar avea multe de pătimit, i-ar spune, Pagina asta nu mai e unde am lăsat-o, hîrtiile de pe biroul lui Raimundo Silva sînt întotdeauna unde le-a lăsat, din foarte simplul motiv că Maria nu are voie să se atingă de ele, ar protesta aşadar, Nu e vina mea, dacă Raimundo Silva şi-ar rătăci vreo carte sau vreun şpalt.

Mototoli hîrtia, ignorînd mesajul, şi o aruncă la coş. Apoi îşi scoase gabardina, se schimbă, o cămaşă groasă, o pereche de

pantaloni de purtat numai în casă, o vestă împletită, ca să-l apere de răcoarea de afară şi de frigul din suflet, Raimundo Silva e friguros, şi chiar în asemenea măsură încît, peste toate, şi-a mai pus şi un halat în pătrăţele, aşa înfofolit se simte confortabil, de altfel nu aşteaptă vizite. Pe drumul de la editură pînă acasă, reuşise să nu se gîndească, alţii nu reuşesc, dar Raimundo Silva a învăţat arta de a-şi umple mintea cu vagi gînduri plutitoare, precum norii care se ţin departe unii de alţii, ştie chiar să alunge cu o răsuflare pe cîte unul care se apropie prea mult, e important să nu se apropie, creînd un continuum sau, ceea ce ar fi şi mai rău, o furtună, dacă atmosfera mentală e încărcată cu electricitate, se va lăsa cu trăsnete şi vijelie. Îşi ocupase mintea cîteva clipe cu Maria, dar acum creierul e din nou vid. Ca să-l menţină aşa, deschise uşa de la săliţa unde se afla televizorul şi dădu drumul la aparat. Aerul era aici şi mai rece. Deasupra oraşului, datorită cerului senin, soarele continua să strălucească, ajuns deja la apus deasupra mării, împrăştiind o lumină suavă, o mîngîiere luminoasă căreia, în curînd, îi vor replica ferestrele de pe coastă, la început, cu făclii strălucitoare, pălind apoi, reducîndu-se la o fărîmă de oglindă ezitantă, pînă cînd totul se stinge, iar crepusculul începe să-şi cearnă cenuşa lentă printre clădiri, ascunzînd frontoanele, acoperişurile, în timp ce zgomotul oraşului riveran se moleşeşte şi se retrage în faţa liniştii ce se revarsă de pe străzile colinei unde locuieşte Raimundo Silva. Televizorul n-are sunet, Raimundo Silva l-a dat la minim, sînt doar imagini luminoase care se mişcă, nu numai pe ecran, ci şi pe mobile, pe pereţi, ca şi pe chipul lui Raimundo Silva, care priveşte fără să vadă şi fără să gîndească. De aproape o oră i se perindă pe dinaintea ochilor videoclipuri cu Totally Live, cîntăreţii, dacă cuvîntul îşi are locul aici, şi dansatorii se agită, exprimă toate sentimentele şi toate senzaţiile umane, unele dubioase, li se citeşte totul pe faţă, nu se aude ce spun, dar nu contează, e incredibil că un chip poate avea atîta mobilitate, crispări, rictusuri, distensii, expresii ameninţătoare, un individ androgin, fals şi obscen, femei mature cu clăi de păr în cap, fetişcane fragede cu coapse, fese şi ţîţe generoase, alte fete subţiri ca nişte trestii şi diabolic de erotice, domni copţi cu cîteva interesante riduri bine selecţionate, totul fabricat dintr-o lumină orbitoare, totul sufocat de tăcere, de parcă Raimundo Silva le-ar fi pus mîinile în jurul gîtului, asfixiindu-i în dosul unei cortine de apă, şi ea silenţioasă, e triumful universal al surzeniei. Acum se iveşte un bărbat singur, probabil cîntă, deşi abia îşi mişcă buzele, distihul spunea Leonard Cohen, iar imaginea îl priveşte insistent pe

Raimundo Silva, mişcările buzelor articulează o întrebare, De ce nu vrei să mă asculţi, om singur, adăugînd desigur, Ascultă-mă acum pentru că, mai tîrziu, va fi prea tîrziu, după un videoclip vine altul, nu se repetă, ăsta nu e un disc pe care să-l poţi pune de o mie şi una de ori, e posibil să mă întorc, dar nu ştiu cînd şi poate tu nu vei mai fi aici, profită, profită, profită. Raimundo Silva se apleacă, dă mai tare, Leonard Cohen face un gest de mulţumire, putea în sfîrşit să cînte şi a cîntat, a spus lucrurile pe care le spune cine a trăit şi se întreabă cît şi la ce bun, cine a iubit şi se întreabă pe cine şi de ce, iar, după ce a pus toate întrebările, vede că nu găseşte răspuns nici măcar la una, e opusul celui ce, într-o zi, a afirmat că răspunsurile sînt toate la îndemînă şi că noi nu trebuie decît să învăţăm să punem întrebările. Cînd Cohen tăcu, Raimundo Silva tăie din nou sunetul, apoi închise televizorul. Încăperea, fără ferestre, se întunecă deodată ca o noapte adîncă, iar corectorul îşi putu în sfîrşit acoperi ochii cu mîinile, fără să-l vadă nimeni.

Acum se va întreba cel care are preocupări de logică dacă e credibil că Raimundo Silva a reuşit atîta timp să nu se gîndească la scena umilitoare, petrecută la editură, sau, dacă s-a gîndit, de ce n-a apărut menţiunea competentă a acestui fapt, în numele coerenţei personajului şi al verosimilităţii situaţiilor. Or, e adevărat că Raimundo Silva s-a gîndit, şi chiar în mai multe rînduri, la dezagreabilul episod, dar a gîndi nu înseamnă acelaşi lucru în fiecare caz, iar el nu şi-a permis decît să şi-l amintească, aşa cum, în alt mod, am explicat mai devreme, atunci cînd am pomenit de norii de pe cer şi de electricitatea din aer, plutind ei hai hui iar ea, de voltaj minim. Diferenţa este cea care există între un gînd activ, care sapă puţuri şi galerii, pornind de la şi în jurul unui fapt, şi altă formă de gîndire, dacă merită acest nume, inertă, înstrăinată, care, atunci cînd priveşte, nu zăboveşte şi îşi continuă drumul, bazîndu-se pe credinţa că ce nu e menţionat nu există, la fel ca bolnavul care se consideră sănătos pentru că numele bolii încă n-a fost pronunţat. Se înşală totuşi cel care crede că aceste sisteme defensive durează veşnic, vine clipa cînd vacuitatea gîndului se transformă în idee fixă, e de ajuns să doară puţin mai tare. Aşa s-a întîmplat cu Raimundo Silva atunci cînd, spălînd puţina veselă pe care o murdărise la masă, i se aprinse în minte subita evidenţă că editurii, în fond, nu i-au trebuit treisprezece zile ca să descopere frauda, constatare care desfiinţa vechea superstiţie, impunînd necesitatea uneia noi, şi încărcînd cu energie negativă o altă zi, pînă acum inocentă. Cînd l-au chemat la editură, totul fusese de mult descoperit şi discutat, Ce e de făcut cu

tipul ăsta, a întrebat directorul general, iar directorul literar i-a telefonat autorului pentru a-i comunica absurda întîmplare, cerîndu-şi mii de scuze, Nu mai poţi avea încredere în nimeni, la care autorul a răspuns, oricît ar părea de incredibil, Nu e moarte de om, o erată rezolvă problema, şi a rîs, Ce i-a dat prin minte omului ăsta, iar lui Costa i-a venit o idee, Cineva ar trebui să-i controleze pe corectori, Costa ştie ce-l doare, iar sugestia a părut atît de bună încît directorul de producţie a transmis-o, ca şi cum ar fi fost a lui, forurilor superioare, şi cu o atît de unanimă aprobare încît, înainte de ziua a treisprezecea, persoana cu pricina a fost deja căutată, aleasă şi instalată, în aşa fel încît a putut asista, cu drepturi depline şi cu deplină autoritate, la judecata sumară care a deliberat asupra vinovăţiilor, evidente, dovedite şi, în sfîrşit, mărturisite, cu toate că, în ceea ce priveşte mărturisirea, au depăşit măsura reticenţele şi rezervele mentale ale vinovatului, atitudine care, pînă la urmă, a iritat-o pe noua angajată, altă explicaţie nu poate avea lovitura violentă pe care i-a dat-o într-un ultim atac, Dar i-am răspuns cum se cuvenea, mormăi Raimundo Silva, în timp ce se ştergea pe mîini şi îşi trăgea mînecile pe care le suflecase pentru treaba menajeră.

Aşezat acum la birou, în faţă cu şpalturile cărţii de poezie, îşi urmăreşte gîndul, deşi ar fi poate mai exact să spunem că îl precede, căci, ştiind noi cît de iute este gîndul, dacă ne mulţumim doar să ne ţinem după el, foarte curînd îi pierdem urma, nici n-am apucat să inventăm bine păsăroiul[1] că el a şi ajuns la stele. Raimundo Silva încearcă, gîndind şi regîndind episodul, să priceapă din ce motiv, de la primele cuvinte, nu şi-a putut reprima agresivitatea, Nu ştiţi ce înseamnă deleatur, îl deranjează mai ales amintirea tonului cu care a pus întrebarea, provocator, chiar grosolan, iar apoi duelul final, de duşmani, ca şi cum ar fi avut o chestiune personală de rezolvat, o veche ranchiună, cînd se ştie că aceştia doi nu s-au întîlnit niciodată înainte, ori, dacă da, nu s-au observat, Cine e ea, se întrebă Raimundo Silva, şi slăbi fără să vrea frîul cu care-şi mîna gîndul, atîta i-a trebuit acestuia ca s-o ia înainte şi să înceapă să gîndească pe cont propriu, e o femeie încă tînără, sub patruzeci de ani, nu atît de înaltă cum i s-a părut la început, tonul pielii mat, părul desfăcut, şaten, ochii de aceeaşi culoare, puţin mai închişi totuşi, gura mică şi plină, gura mică şi plină, gura mică, gura plină, plină. Raimundo

---

[1] Aluzie la maşina de zburat *(Passarola)*, inventată de părintele Bartolomeu de Gusmão, căruia Saramago i-a dedicat *Memorial do Convento* (1982), tradus în româneşte sub titlul *Memorialul de la Mafra* (Ed. Univers, 1988).

Silva se uită la rafturile din față, pe ele s-au adunat toate cărțile pe care le-a corectat de-a lungul unei vieți întregi de muncă, nu le-a numărat, dar sînt o bibliotecă, titluri, nume, roman, poezie, teatru, oportunisme politice și biografice, memorii, titluri, nume, nume, titluri, unele celebre pînă în ziua de azi, altele care și-au avut momentul de glorie și pentru care ceasul s-a oprit, altele încă sperînd în destin, Dar destinul pe care-l avem e destinul care sîntem, murmură corectorul, răspunzînd unui gînd precedent, Sîntem destinul pe care-l avem. Deodată simți că i se face cald, deși caloriferul electric nu era în priză, își desfăcu halatul, se ridică de pe scaun, aceste mișcări păreau că au un scop și totuși altă explicație nu există, erau numai expresia unei neașteptate stări bune, o vigoare aproape comică, o liniște de zeu fără remușcări. Casa deveni dintr-o dată mică, pînă și fereastra deschisă spre cele trei vastități, a orașului, a fluviului, a cerului, i se păru un ochi orb de geam, deși nu era ceață, iar răceala nopții părea reconfortantă. Mai devreme, nu acum, Raimundo Silva se întrebase, Oare cum o cheamă, cîteodată se întîmplă, ne obsedează un gînd, dar nu vrem să-l recunoaștem, să-i acordăm încredere, îl izolăm prin gînduri laterale, ca acesta de acum, cînd și-a dat seama, în sfîrșit, că numele femeii nu fusese menționat nici măcar o dată, Doamna, declarase directorul literar, va avea de acum înainte răspunderea, dar, fie dintr-o improbabilă lipsă de educație, fie ca efect al nervozității proprii și generale, nu făcuse prezentările, Domnul Raimundo Silva, doamna Cutare. Cu aceste reflecții, Raimundo Silva făcuse să întîrzie întrebarea directă, Oare cum o cheamă, iar, acum că a pus-o, nu mai e în stare să se gîndească la altceva, ca și cum, după toate aceste ore, ar fi ajuns în sfîrșit la destinație, cuvînt care e aici folosit în sensul obișnuit, de capăt al drumului, fără derivații ontologice sau existențiale, din propoziția călătorilor, Am sosit, crezînd că știu tot ce-i așteaptă.

Acum nu așteptați și nu cereți explicații pentru ce a făcut mai departe Raimundo Silva. Se întoarse în birou, deschise pe masă Vocabularul lui José Pedro Machado, se așeză și, pe îndelete, începu să parcurgă, începînd de la litera A, coloanele secțiunii de onomastică, primul nume este antroponimul Aala, însă a fost omis genul, masculin, feminin, nu se știe, a fost o corectură neatentă, ori o fi un nume pentru ambele sexe, oricum o responsabilă cu corectorii nu se poate numi Aala. Raimundo Silva adormi la litera M, cu degetul pe numele Maria, fără îndoială, de femeie, dar cu ziua, după cum știm, ceea ce nu exclude ipoteza unei coincidențe, într-o lume unde ele apar atît de ușor.

SCRISOAREA pe care Raimundo Silva i-a scris-o autorului Istoriei asediului Lisabonei conţinea necesarul quantum satis de scuze, şi, de asemenea, o fină tuşă de umor discret, atît cît o permiteau relaţiile cordiale dintre expeditor şi destinatar, fără a însemna un abuz de încredere, cu toate că, în final, trebuia să se întrevadă o notă de onestă perplexitate, de austeră interogaţie asupra caracterului irezistibil al unor acte absurde. Această cvasi-meditaţie asupra slăbiciunii omeneşti avea să frîngă ultimele rezistenţe, dacă mai rămăsese vreuna, în cel care, fiind informat de lezarea proprietăţii sale intelectuale, răspunsese, lăsîndu-l stupefiat pe directorul literar, Nu e moarte de om, în viaţa reală bineînţeles că nu se întîlnesc asemenea abnegaţii, dar această reflecţie, e inutil s-o spunem, nu-i aparţine istoricului, netrecînd, va să zică, de o simplă adăugire cu dublu sens, la fel de potrivită acum, ca şi în orice alt moment şi pagină din această relatare. Coşul de hîrtii s-a umplut de foi mototolite, de tentative nereuşite, de ciorne corectate în toate direcţiile, resturi inutile ale unei zile întregi de eforturi de stil şi de gramatică, de milimetrice armonii întru echilibrul părţilor constitutive ale epistolei, Raimundo Silva ajungînd chiar să izbucnească în gura mare, Dacă aşa suferă autorii întotdeauna, vai de sufletul lor, şi se simţi întrucîtva mulţumit că era numai un corector.

Raimundo Silva urca scările casei, după ce se dusese să pună scrisoarea la poştă, cînd auzi sunînd telefonul. Nu se grăbi, în parte, pentru că se simţea obosit, în parte, din indiferenţă şi nepăsare, cel mai probabil suna Costa vrînd să afle ce se întîmplă cu cărţulia de poezii sau cum merge lectura romanului pe care i-l lăsase în ziua aceea neagră, Vă aduceţi aminte. Aşteptă un timp ca celălalt să se satur să sune fără rezultat, dar telefonul nu tăcea, ţîrîia cu un soi de moale obstinaţie, ca cineva care s-a hotărît să continue, numai din datorie şi nu pentru că ar crede că i se va răspunde. Tocmai băga liniştit cheia în broască cînd îşi dădu seama că la telefon nu putea fi Costa, Costa nu mai era interlocutorul lui direct, sărmanul Costa, victimă inocentă, redus pe state la o funcţie aproape mecanică de

trepăduș, el care, la nevoie, era în stare să se lupte de la egal la egal cu șleahta corectoare. Raimundo Silva se opri în pragul biroului, iar telefonul, ca și cum i-ar fi simțit prezența, își dublă stridența, părea un cățeluș nebun de entuziasm la apropierea stăpînului, mai lipsea să sară de pe masă și să înceapă să zburde nerăbdător să fie mîngîiat, cu limba scoasă, gîfîind, salivînd de încîntare. Raimundo Silva are cîțiva cunoscuți care îi telefonează din cînd în cînd, și s-a mai întîmplat ca vreo femeie să simtă, sau doar să mimeze că simte nevoia de a-i vorbi și de a-l auzi, dar astea sînt întîmplări din trecut, care în trecut au avut loc și în trecut au rămas, glasurile venind de acolo ar părea niște ciudățenii supranaturale din lumea de-apoi.

Puse mîna pe telefon, mai așteptă cîteva clipe, ca și cum ar fi vrut să-i dea o ultimă șansă să tacă, în sfîrșit, ridică receptorul, crezînd că știe exact ce-l așteaptă, Domnul Silva, întrebă telefonista, iar el, laconic, Da, Cum nu răspundea nimeni, era cît pe aci să închid, Ce doriți, Eu, nimic, doamna Maria Sara dorește să vorbească cu dumneavoastră, o clipă. Urmă o pauză, zgomote de comutare, destul timp pentru ca Raimundo Silva să-și spună, Se numește Maria Sara, în parte ghicise, fără să știe, pentru că, dacă e adevărat că adormise cu un deget revelator pe numele Maria, e de asemenea sigur că nu-și amintea de nimic, și, la trezire, ridicîndu-și capul de pe palma cu degetele răsfirate pe carte, iar apoi, frecîndu-și ochii cu ambele mîini, retrăsese de pe pagină precarul semnal de orientare, va dispune deci numai de două referințe extreme, și va ști cel mult că descoperirea se situa undeva între Manuela și Marula, nume care, de altfel, puteau fi excluse de la bun început ca fiind radical inadecvate personalității persoanei sau a personajului. Telefonista rosti, Vă dau legătura, e un anunț curent al telefonistelor, loc comun al profesiei, și totuși sînt cuvinte care promit consecințe, atît în bine cît și în rău, Vă dau legătura, rostise ea, indiferentă la destinul care se folosea de serviciile ei, nedîndu-și seama că spune, Voi alătura, atașa, lipi, lega, înnoda, fixa, uni, apropia, îmbina, înlănțui, asocia, în mintea ei e vorba numai de a pune în comunicare două persoane, dar acest simplu act, să observăm că poartă în sine riscuri mai mult decît suficiente pentru a nu fi înfăptuit cu ușurătate. Avertismentele sînt totuși zadarnice, deși experiența zilnic ne demonstrează că fiecare cuvînt e un primejdios ucenic vrăjitor.

Raimundo Silva se lăsase să cadă pe un scaun, de la o clipă la alta îl copleșise oboseala, Nouă, bătrînilor, legea ne-o dau tremurătorii genunchi, citatul obligatoriu își bătea joc de el pe nedrept, căci nu e bătrîn un om care abia a trecut de cincizeci de ani, așa era

odinioară, acum ne purtăm mai bine de grijă, există loțiuni, tincturi, creme, suavizări diverse, de exemplu, unde ai mai găsi acum un bărbat, în lumea civilizată, care, după bărbierit, să-și dea cu piatră acră pe față, această brutalitate împotriva epidermei, astăzi cosmetica e regină, rege și președinte, și dacă e clar că nu poate să ascundă tremuratul picioarelor, cel puțin va aranja chipul pentru cînd va avea martori. Neavînd însă martori, chipul lui Raimundo Silva se crispează în timp ce, la celălalt capăt al firului, doamna Maria Sara, senină, cu un gest grațios, își dă la spate, cu o mișcare a capului, părul de pe partea stîngă ca să-și poată lipi urechea de receptor, spunînd, în sfîrșit, Nu am fost prezentați data trecută, de aceea mă prezint acum singură, numele meu este Maria Sara, pe al dumneavoastră, era să spună, Deja îl cunosc, dar Raimundo Silva, tîrît de obișnuință, își declină numele, și îl recită pe tot, se declară Benvindo și, pe loc, îi veni să moară de rușine. Deși nu enunțase decît acest amănunt asupra persoanei sale, Maria Sara nu băgă în seamă confesiunea, i se adresă în continuare cu domnule Raimundo Silva, fără să poată ghici ce balsam revărsa peste macerata susceptibilitate a corectorului, Aș dori să stau de vorbă cu dumneavoastră despre cum să ne organizăm lucrul, mi-am programat întîlniri cu toți corectorii, mă interesează să știu ce crede fiecare, da, întrevederi personale, altfel nu se poate, mîine la amiază, dacă vă convine, de acord, vă aștept, pe mîine. Venise tonul, dar Raimundo Silva încă nu-și recăpătase complet seninătatea, casa e cufundată acum în tăcere, se simte doar o pulsație inaudibilă, poate răsuflarea orașului ori vălurirea fluviului ori pur și simplu inima corectorului.

În timpul nopții se trezi de cîteva ori, tresărind brusc, ca și cum ar fi fost zgîlțîit de cineva. Ținea ochii închiși ca să evite să se trezească, trecînd de la o neliniștită toropeală la un somn neliniștit, dar fără vise. Spre dimineață începu să plouă, copertina de deasupra verandei dădea imediat de veste, chiar dacă ploaia era fină și ușoară, iar Raimundo Silva se trezi la zgomotul continuu al picăturilor care cădeau răsunînd, deschise încet ochii pentru a primi lumina cenușie care începea să se insinueze prin crăpăturile ferestrei. Cum se întîmplă aproape întotdeauna cu cel care se trezește la această oră, adormi din nou, de astă dată un somn frămîntat de vise, luptînd cu o preocupare, dacă va avea timp să-și vopsească părul, era neapărată nevoie, și dacă va fi în stare să o facă atît de bine încît să nu se observe. Se trezi după ora nouă, primul lui gînd a fost, N-am timp, dar apoi își zise că are. Intră în baie și, clipind des din ochi, nepieptănat, cu chipul încruntat, se examină la lumina puternică a celor

două becuri care străjuiau oglinda. Rădăcinile albe erau întristător de vizibile, nu le va putea disimula umflînd părul, singura soluție era vopsitul. Expedie în cîteva minute micul dejun, sacrificîndu-și deja cunoscutul apetit pentru pîinea prăjită cu unt, și se întoarse în baie, unde se închise pentru personala tipărire de monedă falsă, adică pentru a se apuca de personala sa falsificare de monedă, procedînd va să zică la aplicarea produsului, cum era scris în prospectul de pe ambalaj. Se încuia întotdeauna, deși întotdeauna era singur în casă cînd își vopsea părul, făcea în secret ceea ce ar fi trebuit să știe că nu era un secret pentru nimeni, și ar fi murit cu siguranță de rușine dacă ar fi fost surprins într-o zi făcînd ceea ce el însuși considera o regretabilă operație. Precum Maria Sara, Raimundo Silva avea, pe vremea adevărului, un păr castaniu, dar acum ar fi imposibil să li se compare nuanțele, căci părul lui prezintă o culoare uniformă care, în mod irezistibil, amintește de o perucă decolorată și roasă de molii, uitată și apoi regăsită în pod, pierdută printre imagini vechi, mobile, podoabe, bibelouri, măști ale altor epoci. Se făcuse aproape unsprezece și jumătate cînd a fost gata de plecare, era în mare întîrziere, dacă nu va avea norocul să găsească imediat un taxi va fi nevoie de un alt citat, al unei vechi sentințe, După un brînci, o copită, expresie sintetică și percutantă care se poate traduce prin După un nu, un prea tîrziu, neîndoielnic versiunea cea mai adecvată acestui caz. A avut mare noroc că trăia pe strada Miracolului Sfîntului Anton, căci numai un miracol a putut face ca, pe o stradă atît de pustie, pe o zi ca asta, de ploaie, să apară un taxi liber, care s-a oprit cînd i-a făcut semn, fără să facă el semn că ar avea o altă destinație. Raimundo Silva a suit, fericit, a dat adresa editurii, dar apoi, în timp ce-și strîngea umbrela, se taxă singur drept idiot, anxietatea i se manifesta în două chipuri diferite, teama de a se duce, dorința de a ajunge, editura devenea pentru el un loc detestat, iar, pe de altă parte, nu-l presa atît de tare pe șofer numai pentru a ajunge punctual la douăsprezece, Mă grăbesc, cu riscul de a-și face un dușman din cineva care se ivise ca un instrument al miracolului. Drumul pînă în Baixa ceru ceva timp, înaintarea prin mijlocul traficului încetinit de ploaie părea ca un înot prin sirop, Raimundo Silva transpira de nerăbdare, în sfîrșit, trecuse de douăsprezece și zece cînd intră în editură, gîfîind, în cea mai proastă stare de spirit posibilă pentru o întîlnire în care urmau să se discute noi responsabilități, și, desigur, să se aducă vorba și de greșelile recente.

Maria Sara se ridică de pe scaun, îi ieși în întîmpinare, cordială, Ce mai faceți, domnule Raimundo Silva, Vă rog să mă scuzați pen-

tru întîrziere, ploaia, taxiul, Nu are importanţă, luaţi loc. Corectorul se aşează, dar schiţă gestul de a se ridica din nou în picioare pentru că Maria Sara se întorcea la birou, Vă rog, nu vă deranjaţi, iar cînd reveni aducea în mînă o carte pe care o puse pe măsuţa joasă, între cele două canapele tapetate în negru. Apoi se instală, picior peste picior, avea o fustă din stofă groasă, strînsă pe mijloc, şi îşi aprinse o ţigară. Ochii corectorului însoţiră mişcarea care îi anima regiunile superioare, îi recunoştea chipul, părul lăsat să cadă liber, pe umeri, şi, dintr-o dată, simţi un şoc zărind în el, deslușit, cîteva fire albe care străluceau sub lumina coborînd din tavan, Nu şi-l vopseşte, îşi spuse, şi îi veni s-o ia la fugă. Maria Sara îl întrebase dacă dorea să fumeze, dar el n-o auzi decît a doua oară, Nu fumez, mulţumesc, răspunse, şi îşi plecă ochii, prinzînd imaginea unei bluze cu decolteu ascuţit, într-o culoare pe care tulburarea îl împiedică s-o definească. Acum nu-şi putea lua ochii de la masă, fascinat, pe ea se afla Istoria asediului Lisabonei, întoarsă spre el, desigur dinadins, numele autorului, titlul cu litere mari, o ilustraţie în mijlocul coperţii pe care se zăreau cavaleri medievali cu simbolul cruciaţilor, iar, pe zidurile castelului, figuri disproporţionate de mauri, era greu de ştiut, de la această distanţă, dacă era vorba de o miniatură veche, sau de o compoziţie modernă, în stil arhaizant, fals ingenuu. Nu voia să mai vadă coperta provocatoare, dar tot atît de puţin dorea s-o înfrunte pe Maria Sara, care, în clipa aceea, îl scruta probabil nemilos, ca un şarpe cu clopoţei, gata să-i dea ultima şi definitiva lovitură. Ea însă rosti, pe un ton natural, fără nici un fel de intonaţie particulară, deliberat neutru, la fel de simplu ca şi cele patru cuvinte pe care le pronunţă, Cartea e a dumneavoastră, făcu o pauză prelungă şi adăugă, apăsînd de astă dată cîteva silabe, Să spunem altfel, aceasta e cartea dumneavoastră. Tulburat, Raimundo Silva ridică ochii, A mea, Da, e unicul exemplar din Istoria asediului Lisabonei fără erată, în ea se afirmă în continuare că cruciaţii n-au vrut să-i ajute pe portughezi, Nu înţeleg, Spuneţi mai degrabă că încercaţi să cîştigaţi timp ca să ştiţi cum trebuie să vorbiţi cu mine, Iertaţi-mă, dar intenţia mea, Nu trebuie să vă justificaţi, nu vă puteţi petrece toată viaţa dînd explicaţii, ce aşteptam eu cu adevărat era să mă întrebaţi din ce motiv vă ofer un exemplar necorectat, o carte care păstrează frauda intactă, care stăruie în greşeală, care persevereză în minciună, cît despre calificativ, alegeţi-l pe cel care vă place mai mult, Vă întreb acum, Aţi întîrziat prea mult, nu mai am chef să vă răspund, dar o rosti surîzînd, cu toate că se observa o încordare în desenul buzelor, Vă rog, insistă el, zîmbind la rîndul său, şi rămase

surprins de propria-i reacție, într-o asemenea situație, Îi arăt dinții unei femei despre care nu știu nimic și care probabil își rîde de mine, sînt sigur. Maria Sara stinse țigara, își aprinse alta, părea nervoasă. Raimundo Silva o observa cu atenție, balanța începea să se încline de partea lui, dar el nu pricepea de ce, cu atît mai puțin care era sensul scenei la care lua parte, de fapt, nu fusese convocat ca să dezbată, sau pur și simplu să primească instrucțiuni asupra noului mod de funcționare a corecturii, ceea ce se întîmpla arăta în mod evident că subiectul Asediului nu fusese definitiv rezolvat în ora sinistră din a treisprezecea zi cînd venise să fie judecat, Dar să nu crezi că mă vei supune unei noi umilințe, gîndi, fără să vrea să admită că era nedrept, cînd, în realitate, fusese tocmai scutit, de exemplu, de umilința unei concedieri rușinoase, desigur că nu se aștepta să-l decoreze și să-l felicite prin ordin de zi, promovîndu-l șef al corectorilor, post care înainte nu exista, dar acum, după cît se părea, fusese inventat.

Maria Sara, cu o mișcare rapidă, se ridică, era interesant de văzut cum rapiditatea gesturilor nu înlătura un soi de fluiditate naturală ce le retrăgea orice aparență de bruschețe, și se duse la birou să caute o foaie de hîrtie pe care i-o înmînă lui Raimundo Silva, Pe viitor, regulile muncii de corector vor fi cele care figurează în aceste instrucțiuni, nu există modificări de fond ale modului de lucru de pînă acum, și, așa cum veți putea să vedeți, cel mai important este ca, atunci cînd corectorul lucrează singur, așa cum se întîmplă cu dumneavoastră, șpalturile să treacă printr-o verificare finală, care va fi făcută fie de mine fie de un alt corector, cu condiția ca întotdeauna să fie respectate criteriile celui dintîi, ceea ce urmărim este să stabilim o ultimă sită pentru a împiedica erorile și a remedia scăpările, Sau abaterile intenționate, adăugă Raimundo Silva, schițînd un zîmbet amar, Vă înșelați, ce s-a întîmplat a fost un episod despre care nu merită nici măcar să spunem că, după ce casa a fost jefuită, pui zăvorul la ușă, pentru că am certitudinea că hoții nu se vor mai întoarce, iar ușa va putea fi lăsată cum era, regulile de acum sînt de simplu bun-simț, nu sînt un cod penal pentru a disuada și pedepsi atentatele unor criminali înrăiți, Ca mine, Un singur delict, care, pe deasupra, repet, nu va fi repetat, nu face dintr-o persoană normală un criminal, cu atît mai puțin înrăit, Mulțumesc pentru încredere, Nu aveți nevoie de încrederea mea, este o chestiune de logică și de psihologie elementară, un lucru pe care și un copil ar fi în stare să-l priceapă, Am limitele mele, Fiecare le are pe ale sale. Raimundo Silva nu răspunse, se uita la hîrtia pe care o

ținea în mînă, fără însă s-o citească, pentru un corector veteran, ca el, cu greu s-ar fi putut inventa o surpriză capabilă să dureze mai mult, ca efect, decît timpul enunțării ei. Maria Sara stătea în continuare pe scaun, dar își îndreptase bustul și se aplecase ușor înainte, arătînd clar că, din punctul ei de vedere, conversația se terminase, și că, în secunda următoare, dacă nu va exista vreun motiv împotrivă, se va ridica în picioare pentru a rosti ultimele cuvinte, cele cărora de obicei nu li se acordă atenție, formulele de despărțire, golite de sens din cauza repetiției și a obișnuinței, comentariu, de altfel, și el repetitiv, introdus aici ca un ecou al altuia, făcut într-un timp și loc diferite, nemeritînd, va să zică, să fie dezvoltat, vide Portretul Poetului în Anul Morții sale[1].

Raimundo Silva împături foaia de hîrtie, apăsînd pe îndoituri, și o bagă în buzunarul interior al hainei. Apoi schiță o mișcare care o induse în eroare pe Maria Sara, făcînd-o să creadă că intenționa să se ridice, dar nu, era doar un mod de a-și lua avînt, ca să nu se oprească în mijlocul frazei pe care se hotărîse s-o spună, ceea ce, judecat în ansamblu, înseamnă că aceste momente, iar momentele sînt întodeauna multe, deși secundele sînt puține, cei doi le-au trăit în echilibru instabil, silit fiind corectorul, împotriva voinței sale, să urmeze mișcarea femeii, corectîndu-și ea propriul impuls, pricepînd că se înșelase asupra intenției lui. Mai mult chiar decît teatrul, cinematografia se pricepe să arate aceste subtile balete de gesturi, putînd chiar să le descompună și să le recompună în mod succesiv, dar experiența comunicării a dovedit pînă la urmă că abundența aparentă de vizualizări nu a diminuat nevoia de cuvinte, orice fel de cuvinte, chiar știind ele să spună atît de puțin despre acțiunile și interacțiunile trupului, a voinței care e în el sau e el, a ceea ce numim instinct în absența altui nume, a chimiei emoțiilor, și a restului care, tocmai din lipsă de cuvinte, nu va fi menționat. Dar, neocupîndu-ne noi aici de cinema, nici de teatru, și nici măcar de viață, sîntem forțați să pierdem mai mult timp spunînd ceea ce vrem, mai ales pentru că ne dăm seama că, după o primă, o secundă și, uneori, o terță tentativă, numai o parte minimă a substanțelor va ajunge să fie explicată, chiar și aceea foarte dependentă de interpretări, drept care, într-un meritoriu efort de comunicare, cu tulburare în suflet o

---

[1] Referire la romanul *Ano da Morte de Ricardo Reis* (Anul morții lui Ricardo Reis), publicat de José Saramago în 1984 și unde este povestită viața „postumă" a lui Fernando Pessoa și a unuia dintre heteronimii săi, în 1936, anul care a urmat morții poetului.

luăm de la capăt, astfel că, inabili, apropiem sau distanțăm planul de focalizare, cu riscul de a mînji contururile motivului central, făcîndu-l să devină cu neputință de identificat. În acest caz totuși, din fericire, nu l-am pierdut din vedere pe Raimundo Silva, l-am lăsat în timp ce făcea acea mișcare ondulatorie care avea să lanseze fraza, și nici pe Maria Sara, întrucîtva supusă, fie-ne scuzat cuvîntul excesiv, nu pentru că și-ar fi pierdut voința, ci într-o ultimă și poate binevoitoare expectativă, chestiunea e de a ști dacă bărbatul va pronunța cuvintele cuvenite, evitînd mai ales cea mai rea dintre cacofonii care e nepotrivirea vorbei cu sunetul și a ambelor cu intenția, să vedem cum rezolvă Raimundo Silva dificultatea, Vă rog, spuse, fără doar și poate a început bine, reacția mea în fața cărții, surprinderea de a afla că nu e corectată, toate astea sînt de înțeles, e ca atunci cînd avem un punct dureros, trupul se înfioară instinctiv dacă e atins, nu vă pot spune decît că mi-aș dori ca totul să mi se șteargă din memorie, Azi sînteți mult mai puțin cutezător decît data trecută, Luminile se sting, victoriile își pierd semnificația, provocările obosesc, repet că mi-ar plăcea să uit ce s-a întîmplat, Mă tem că va fi imposibil, dacă veți accepta sugestia pe care doresc să v-o dau, O sugestie, Sau o propunere, dacă preferați. Maria Sara luă de pe o etajeră joasă de lîngă birou un dosar pe care îl așeză pe genunchi și spuse, Aici sînt adunate opiniile dumneavoastră privind cărțile pe care editura le-a publicat sau nu, în ultimii ani, E o poveste veche, Vorbiți-mi despre ea, Credeți că merită, Am motivele mele să cred că da, Ei bine, pe atunci, editura era abia la început, orice ajutor era binevenit, și cineva pe vremea aceea s-a gîndit că eu aș putea face ceva mai mult decît o simplă corectură, să prezint opinii asupra cărților, de exemplu, dar sincer vă spun că nu mi-ar fi trecut prin minte că aceste hîrtii au rezistat pînă azi, Le-am găsit în timpul inspecției pe care am făcut-o în documentele de arhivă care au legătură cu munca mea, De-abia îmi amintesc ce-am scris acolo, Le-am citit pe toate, Sper că n-a trebuit să rîdeți de niscaiva prostii, Prostii, nici vorbă, dimpotrivă, sînt opinii excelente, bine gîndite și bine scrise, Presupun că n-ați descoperit înlocuiri de da prin nu, și Raimundo Silva îndrăzni să zîmbească, nu rezistă ispitei, dar numai din colțul buzelor, ca să nu pară prea obraznic. Maria Sara zîmbi și ea, Nu, n-am găsit, toate se află cu religiozitate la locul lor. Făcu o pauză, răsfoi la întîmplare dosarul, o clipă păru că mai ezită, iar apoi, Au fost aceste păreri, și faptul, așa cum am spus, că sînt bine scrise și că dovedesc, dincolo de capacitatea de observație critică, un soi de, cum să spun, gîndire oblică destul de singulară, Gîndire

oblică, Nu-mi cereți să vă explic, o simt mai mult decît o văd, toate aceste lucruri, repet, s-au condensat într-o sugestie pe care m-am hotărît să v-o fac, Și care este, Cea de a scrie o istorie a asediului Lisabonei în care cruciații nu i-au ajutat pe portughezi, respectînd deci întocmai abaterea pe care ați introdus-o, ca să folosesc un cuvînt de care v-ați folosit și dumneavoastră adineauri, Mă iertați, dar nu vă înțeleg prea bine ideea, E foarte clară, Poate tocmai asta mă împiedică s-o înțeleg, N-ați avut încă timp să vă obișnuiți cu ea, așa, deodată, e firesc ca prima reacție să fie de respingere, Nu e vorba de respingere, mi se pare mai curînd absurdă, V-aș întreba dacă poate fi ceva mai absurd decît acea abatere a dumneavoastră, Să nu vorbim despre abaterea mea, Chiar dacă n-am vorbi, chiar dacă acest exemplar ar avea și el erata din celelalte, chiar dacă această ediție ar fi în întregime distrusă, chiar și atunci, Nu-ul pe care l-ați scris în ziua aceea va rămîne fapta cea mai importantă din viața dumneavoastră, Ce știți de viața mea, Nimic în afară de asta, Atunci nu vă puteți da cu părerea despre importanța restului, E adevărat, dar ceea ce am spus nu trebuie luat în sens literal, sînt expresii emfatice care, de obicei, sînt filtrate de inteligența interlocutorului, Nu sînt prea inteligent, Iată altă expresie emfatică și îi dau valoarea pe care o are în realitate, adică nici una, Pot să vă pun o întrebare, Desigur, Sincer, vă distrați pe socoteala mea, Sincer, nu mă distrez, Atunci de ce acest interes, această sugestie, această conversație, Pentru că nu întîlnești în fiecare zi pe cineva care să fi făcut ceea ce ați făcut dumneavastră, Am avut un moment de tulburare mentală, Ei, ei, În definitiv, fără să vreau să fiu prost crescut, ideea dumneavoastră e fără cap și fără coadă, Atunci, în definitiv, puteți considera că n-a existat niciodată. Raimundo Silva se ridică, își netezi gabardina pe care n-apucase s-o scoată, Dacă n-aveți altă problemă cu mine, mă retrag, Luați-vă cartea, e unicul exemplar. Mîinile Mariei Sara n-au nici inel nici verighetă. Iar bluza, chemisier ori cum altfel s-o fi numind, pare de mătase, într-un ton palid, imposibil de definit, bej, fildeș vechi, albul dimineții, s-ar putea ca vîrfurile degetelor să vibreze diferit în funcție de culorile pe care le ating sau le mîngîie, nu știm.

Ploaia nu se potolise. La ușa clădirii editurii, Raimundo Silva, prost dispus, privea cerul printre crengile golașe ale arborilor, dar cerul era un nor apăsător, fără luminișuri albastre, iar ploaia cădea cu o regularitate de-a dreptul iritantă. Nu vom mai avea zi, murmură, repetînd o veche expresie a oamenilor obișnuiți cu meteorologiile practice, dar căreia nu trebuie să-i dăm întru totul crezare, pentru că

după o zi vin altele, iar pentru Raimundo Silva aceasta nu e cu siguranță ultima. În timp ce aștepta improbabila liniștire a stihiilor, au început să iasă funcționarii care se duceau să ia masa de prînz, trecuse de ora unu, conversația durase mult. Își spuse că nu i-ar plăcea să-l vadă apărînd pe Costa, să trebuiască să-i vorbească, să-l audă, să-i suporte privirea de reproș, și, în clipa aceea, descoperi că și mai puțin își dorea să vadă pe altcineva, pe Maria Sara care poate chiar acum coboară cu liftul și, văzîndu-l în fața ușii, ar fi în stare să-și închipuie că a întîrziat dinadins, sub pretextul ploii, pentru a continua conversația în altă ambianță, într-un restaurant, de exemplu, unde el ar invita-o sau, ipoteză și mai cumplită, sperînd că ea se va oferi să-l ducă acasă cu mașina, într-un gest umanitar și generos, avînd în vedere ploaia care cade fără încetare, vai de mine, dar nu e nici un deranj, urcați, urcați, vă udă ploaia. Desigur că Raimundo Silva nu știe dacă Maria Sara are sau nu mașină, însă probabilitatea e destul de mare, aerul ei nu înșală, e o făptură modernă și expeditivă, e suficient să-i observi gesturile metodice, măsurate, ale unei persoane care știe să manevreze în secunda exactă schimbătorul de viteze și care s-a obișnuit să evalueze dintr-o ochire distanțele și spațiile de manevră. Auzi liftul oprindu-se și se uită repede în spate, era chiar directorul literar care ținea ușa ca s-o lase să iasă pe Maria Sara, vorbeau amîndoi cu însuflețire, nu mai era nimeni în lift, atunci Raimundo Silva băgă cartea între haină și cămașă, a fost un reflex de protecție, și, deschizînd brusc umbrela, plecă lipindu-se de ziduri, ca un cîine alungat cu pietre, așa arăta, ca un cîine care fuge, cu coada între picioare, Probabil că se duc să mănînce împreună. Își reținu gîndul în timp ce cobora strada, apoi se examină pentru a înțelege din ce motiv îl gîndise, găsind însă numai un zid alb, fără inscripții, el însuși un semn de întrebare.

Pentru a ajunge acasă luă două autobuze și un tramvai, nici unul nu-l lăsa la ușă, bineînțeles, dar nu era alt mod să se apropie, taxiuri libere, nici urmă. Oricum, ploaia nu l-a cruțat, în fond nu te uzi mai mult cînd cazi în marea ocean decît în rîul din satul nostru[1], vrea asta să însemne că dacă Raimundo Silva ar fi mers pe jos tot nu s-ar fi udat mai mult decît acum, o găină plouată, fleașcă. Pe drum trecu printr-un moment dezagreabil, ori aproape cumplit, dacă preferăm să

[1] Joc de cuvinte care pune în relație cele două mari nume ale poeziei portugheze: Camões și Pessoa. În *Lusiada*, Camões se referă adesea la oceanul Atlantic ca la „marea-ocean", iar Pessoa, prin heteronimul său, Alberto Caeiro, a dedicat un celebru poem fluviului Tejo, comparat cu „rîul din satul meu".

dramatizăm situaţia, cînd şi-o închipui pe Maria Sara, la restaurant, povestindu-i directorului literar caraghioasa poveste a corectorului. Şi atunci i-am spus să scrie o carte şi el a fost descumpănit de idee, ba mai mult, mi-a răspuns că istoria acelui Nu din Asediul Lisabonei a fost consecinţa unui moment de tulburare mentală, închipuiţi-vă, Omul ăsta e comic, veşnic cu o figură acră, dar e competent, trebuie să recunosc, iar directorul literar, după ce a făcut, cu o notabilă indiferenţă, acest act de caritate şi de justiţie, închide subiectul şi trece la ce-l interesează, Ce-ai zice, Maria Sara, să luăm cina împreună într-una din zile, ne-am putea duce apoi la un bar, să dansăm, să bem un pahar. După un colţ, o bruscă şi trădătoare pală de vînt îi întoarse umbrela pe dos, toată apa care cădea din cer se revărsă pe obrajii lui Raimundo Silva, iar vîntul era un ciclon, un maelström, un uragan, cîteva secunde de disperare agonică, la adăpost, doar cartea, între haină şi cămaşă. Trecu vîrtejul, liniştea reveni, iar umbrela, deşi avea acum o spiţă estropiată, îşi reluă funcţia, mai mult simbolică decît efectivă, Nu, îşi spuse Raimundo Silva, şi se agăţă de acest cuvînt fără să-şi ducă gîndul pînă la capăt, aşa că nu vom şti dacă de el s-a slujit Maria Sara pentru a răspunde invitaţiei directorului literar, ori dacă acest om care urcă pe Escadinhas de S. Crispim, unde nu se zăreşte picior de cîine vagabond, refuză, de fapt, să creadă că există, pe lume, oameni atît de lipsiţi de inimă încît să-şi bată joc de un biet corector fără apărare. Fără să mai punem la socoteală faptul că e posibil ca Maria Sara să mănînce acasă.

După ce se schimbă şi, de bine de rău, se uscă, Raimundo Silva îşi pregăti masa, fierse cîţiva cartofi pentru a acompania conserva de ton în favoarea căreia se hotărîse după examinarea alternativelor, puţine, şi, condimentînd această frugalitate cu obişnuita farfurie de supă, se simţi destul de reconfortat şi plin de energie. În timp ce mînca, îşi descoperi, în spirit, o curioasă impresie de stranietate, ca şi cum, experienţă pur imaginară, tocmai sosise dintr-o lungă călătorie prin ţări îndepărtate şi alte civilizaţii. Desigur, într-o existenţă atît de puţin obişnuită cu aventurile, orice noutate, insignifiantă pentru alţii, poate reprezenta o revoluţie, cu toate că, pentru a propune numai acest exemplu recent, memorabila sa îndrăzneală împotriva textului aproape sacru al Istoriei asediului Lisabonei nu avusese nici pe departe asemenea efect, acum casa îi e atît de străină de parcă ar aparţine altcuiva, pînă şi mirosul e altul, iar mobilele par dislocate sau deformate de o perspectivă guvernată de legi diferite. Prepară o cafea foarte fierbinte, după cum îi era obiceiul, şi cu ceşcuţa şi farfurioara în mînă, sorbind mici înghiţituri, îşi vizită casa pentru a

o putea simți din nou a sa, începu cu baia, unde rămăseseră vestigii din operația de vopsire la care se supusese, neputînd ghici că va ajunge să-i fie rușine, apoi sufrageria unde nu stătea aproape niciodată, cu televizorul, o măsuță joasă, un divan, o sofa mică și o bibliotecă cu ușițe de sticlă, pe urmă biroul, care îi restitui senzația de familiaritate a lucrurilor de mii de ori văzute și atinse, și, în sfîrșit, dormitorul, patul vechi de mahon, dulapul din același lemn, noptiera, mobile născute pentru pereți mai largi, aici strîmtorate, micșorînd spațiul. Pe patul, unde o aruncase intrînd, se afla cartea, ultimul irochez din decimatul trib, refugiat în strada Milagre de Santo António datorită inexplicabilei deferențe a Mariei Sara, inexplicabilă, spunem, pentru că nu e suficient că a propus, Scrieți o carte, doar din ironie, căci o complicitate, prin intimitatea pe care o presupune, nu are sens în acest caz, ori poate ea n-a vrut decît să vadă cît de departe poate el să meargă pe căile nebuniei, de vreme ce el însuși a vorbit de tulburare mentală. Raimundo Silva puse ceașca și farfurioara pe noptieră, Cine știe dacă nu cumva e un simptom chiar această senzație de stranietate, de parcă n-ar fi casa mea ori eu n-aș aparține acestui loc și acestor lucruri, întrebarea a rămas în suspensie, fără răspuns, ca toate cele care încep prin cine știe. Luă cartea, ilustrația de pe copertă era într-adevăr imitată după o miniatură veche, franceză sau germană, și, în clipa aceea, ștergînd totul, îl inundă o senzație de plenitudine, de forță, avea în mîini ceva care îi aparținea în exclusivitate, disprețuit de alții firește, dar tocmai de aceea, Cine știe, încă și mai prețuit, de fapt această carte n-are pe nimeni altcineva care să țină la ea, iar acest om n-are, pentru a iubi, decît această carte.

O treime din scurtele noastre vieți ne-o petrecem dormind, nimeni n-o ignoră, e de ajuns să ne gîndim la propria noastră experiență, între momentul culcării și cel al deșteptării e bine să faci socoteli, scăzînd insomniile, cel care le are, și, în general, timpul irosit pe exercițiile nocturne de artă amatorie, mereu și în continuare prețuite și practicate în ceasurile zise moarte, în ciuda crescîndei răspîndiri a orarelor flexibile care, în aceste privințe și în altele, par că ne apropie, în sfîrșit, de realizarea auritelor vise ale anarhiei, adică, dorita eră în care fiecare va putea face ceea ce-i va trăsni cu adevărat prin cap, cu singura condiție, elementară, de a nu răni sau limita trăsnăile semenilor. Da, nimic nu e mai simplu, însă faptul că nici pînă în ziua de azi n-am reușit cu o durabilă certitudine nici măcar să ne identificăm semenii în mulțimea străinilor, demonstrează, dacă mai era nevoie, ceea ce prin tradiție știam, că dificul-

tatea de a realiza simplul depăşeşte în complexitate toate priceperile şi tehnicile sau, cu alte cuvinte, că e mai puţin anevoios să concepem, să creăm, să contruim şi să manevrăm un creier electronic decît să găsim într-al nostru soluţia simplă a fericirii. Totuşi, după timp, vine tot timp, spune vorba din bătrîni, iar speranţa piere întotdeauna ultima. Din nefericire, noi sîntem cei care putem să începem s-o pierdem de pe acum, fiindcă timpul ce mai trebuie să se scurgă pînă la fericirea universală se socoteşte după astronomice măsuri, iar această generaţie nu aspiră să trăiască atît de mult, e evident că-şi pierde încet încet curajul.

Acest ocol atît de mare, irezistibil provocat de darul vorbelor de a atrage alte vorbe, părînd că nu fac decît să se supună dorinţei celui care în final va trebui să dea socoteală pentru ele, dar înşelîndu-l şi, de cîte ori, abandonînd firul naraţiunii într-un loc fără nume şi fără istorie, un pur discurs fără cauză şi fără obiect, a cărui fluctuaţie îl va face apt să servească drept decor sau podoabă pentru indiferent ce dramă sau ficţiune, acest ocol, care a început prin a se interoga asupra orelor de somn sau de veghe pentru a sfîrşi în uzate reflecţii asupra scurtimii vieţii şi longevităţii speranţei, acest ocol, să terminăm odată, îşi va afla o justificare dacă brusc ne vom întreba de cîte ori, în cursul vieţii, se duce omul la fereastră, cîte zile, săptămîni şi luni şi-a petrecut în faţa ei şi de ce. În general, o facem pentru a vedea cum e vremea, pentru a studia cerul, pentru a urmări norii, pentru a visa împreună cu luna, pentru a răspunde vreunei chemări, pentru a ne spiona vecinii, şi, de asemenea, pentru a ne ocupa ochii, distrîndu-i, în timp ce gîndul însoţeşte imaginile discursului, născute odată cu cuvintele. Priviri grăbite, momente, şi îndelungate contemplaţii a ceea ce nu ajunge să fie privit, un perete neted şi orb, un oraş, fluviul cenuşiu sau apa care curge de pe streşini.

Raimundo Silva nu deschide fereastra, priveşte din spatele geamurilor, ţine în mînă cartea, deschisă la pagina falsă, aşa cum se spune că e falsă moneda bătută de cel care n-a avut dreptul s-o bată. Ploaia bate surd în tabla de deasupra balconului, dar el n-o aude, deşi, am zice noi, căutînd o comparaţie potrivită circumstanţelor, e ca rumoarea încă depărtată a unei cavalcade, un tropot de copite pe pămîntul moale şi umed, un clipocit de ape mlăştinoase, stranie întîmplare, de vreme ce întotdeauna iarna se suspendau războaiele, cum s-or fi simţind călăreţii, îmbrăcaţi subţire pe sub armuri şi cămăşi de zale, sub ploaia care se strecoară prin deschizături, despicături şi interstiţii, despre pedestraşi ce să mai spunem, desculţi în noroaie, şi cu mîinile atît de amorţite de frig încît de-abia pot ţine

armele cu care vin să cucerească Lisabona, ce idee pe regele ăsta, să iasă la război pe o vreme așa de proastă, Dar asediul a fost vara, murmură Raimundo Silva. Ploaia devenise audibilă, deși cădea cu mai puțină putere, tropotul cailor se îndepărtează, se întorc în cazarmă. Cu o mișcare rapidă, neașteptată la un om atît de sobru în gesturi, Raimundo Silva deschise larg ferestrele, cîțiva stropi îi atinseră fața, cartea nu, pentru că o protejase, și aceeași impresie de forță plenară și debordantă îi puse din nou stăpînire pe spirit și pe trup, acesta e orașul care a fost încercuit, zidurile coboară pînă la mare, căci, fiind atît de larg, fluviul merită acest nume, iar apoi urcă, semețe, pînă unde privirea noastră nu poate ajunge, aceasta e Lisabona maură, dacă ziua de iarnă n-ar fi plină de ceață, am deslușI mai limpede livezile de măslini de pe coasta care coboară spre lagună, și pe cele de peste rîu, invizibile acum de parcă ar fi acoperite de un nor de fum. Raimundo Silva nu se mai sătura să privească, universul murmura sub ploaie, oh, Doamne, ce dulce și blîndă tristețe, fă să nu ne părăsească niciodată, nici chiar în ceasul bucuriei.

ANUMIŢI AUTORI, poate dintr-o convingere dobîndită sau constituţie spirituală, de la natură puţin înclinată spre cercetarea răbdătoare, sînt enervaţi de evidenţa că nu întotdeauna este lineară şi explicită relaţia între ceea ce numim cauză şi ceea ce, venind după aceea, este numit efect. Susţin aceştia, şi nu putem să nu le dăm dreptate, că, de cînd e lumea lume, chit că ignorăm cînd a început, nu s-a văzut niciodată vreun efect care să nu-şi aibă cauza şi că orice cauză, fie din predestinare, fie printr-o simplă acţiune mecanică, a provocat şi va mai provoca efecte, care, punct important, se produc instantaneu, chiar dacă trecerea de la cauză la efect a scăpat percepţiei observatorului, ori foarte tîrziu după aceea va ajunge să fie reconstituită cu aproximaţie. Mergînd mai departe, cu risc temerar, susţin numiţii autori că toate cauzele azi vizibile şi recognoscibile şi-au produs deja efectele, neavînd noi decît să aşteptăm ca ele să se manifeste, şi, de asemenea, că toate efectele, manifestate sau care urmează să se manifeste, au cauzalităţi incluctabile, cu toate că multiplele insuficienţe de care suferim ne-au împiedicat să le identificăm, stabilind cu ele relaţia cu pricina, nu întotdeauna lineară, nici explicită, cum am spus la început. Vorbind acum pe limba tuturora, şi înainte ca raţionamente aşa de complicate să ne împingă spre probleme şi mai dificile, ca, bunăoară, dovada contingenţei lumii a lui Leibniz ori dovada cosmologică a lui Kant, în urma căreia ne-am vedea constrînşi să-l întrebăm pe Dumnezeu dacă există cu adevărat, sau dacă n-a făcut decît să ne zăpăcească minţile cu vacuităţi nedemne de o fiinţă superioară, care ar trebui să facă şi să spună totul foarte limpede, ceea ce aceşti autori proclamă este că nu are rost să ne preocupăm de ziua de mîine, fiindcă într-un anume fel, dar în mod sigur, tot ce va fi să se întîmple deja s-a întîmplat, contradicţie doar aparentă, aşa cum s-a demonstrat, pentru că, dacă nu poţi face să se întoarcă piatra din zbor în mîna cui a aruncat-o, cu atît mai puţin vom scăpa noi de lovitură şi de rană, dacă ţintaşul a fost bun, iar noi, din neatenţie sau ignorînd pericolul, nu ne-am dat la o parte din timp. În fine, a trăi

nu este doar dificil, e aproape imposibil, mai ales în acele cazuri în care, nestînd la vedere cauza, ne interpelează totuşi efectul, dacă acest nume i se mai potriveşte, pretinzînd să-i explicăm fundamentele şi originile, neuitînd, de asemenea, că şi el a început să devină o cauză, deoarece, aşa cum ştie toată lumea, în tot acest contradans, nouă ne revine sarcina de a găsi sensuri şi definiţii, cînd, de fapt, ne-am dori să închidem liniştiţi ochii şi să lăsăm să curgă împrejurul nostru o lume care mai mult ne guvernează ea pe noi decît se lasă guvernată. Dacă asta se întîmplă, adică, dacă înaintea ochilor ni se arată ceea ce, după toate semnele şi aparenţele, seamănă cu un efect, dar nu-i sezizăm o cauză imediată sau apropiată, soluţia va consta în amînare, în lăsatul în plata Domnului, de vreme ce specia umană, despre care, amintim, deşi nu pare locul potrivit, nu se cunoaşte altă părere decît aceea pe care o are ea despre sine însăşi, e destinată să aştepte la infinit efectele şi să caute tot la infinit cauzele, cel puţin asta s-a făcut, la infinit, pînă azi.

Această concluzie, pe cît de îndoielnică pe atît de providenţialistă, ne permite, printr-o abilă schimbare a planului narativ, să revenim la corectorul Raimundo Silva exact în momentul în care execută un act de ale cărui motive nu ne-am putut interesa, preocupaţi cum eram de pletorica examinare a cauzelor şi a efectelor, din fericire întreruptă tocmai pe cînd ameninţa s-o cotească spre ontologice şi paralizante angoase. Acest act e, ca toate celelalte, un efect, dar cauza lui, obscură probabil chiar pentru Raimundo Silva, ni se pare impenetrabilă, căci nu se înţelege, avînd în vedere datele cunoscute, de ce varsă acest om în chiuveta din bucătărie binecuvîntata loţiune restauratoare cu care atenuase daunele aduse de timp. De fapt, lipsind explicaţia pertinentă, pe care numai el ar putea să ne-o dea, şi nevrînd noi să ne avîntăm în supoziţii şi ipoteze, care n-ar fi decît imprudente judecăţi temerare, devine imposibil să stabilim acea dorită şi liniştitoare relaţie directă care ar face din orice viaţă omenească o irezistibilă înlănţuire de fapte logice, toate perfect încastrate, cu solide puncte de sprijin şi bine calculate însăilări. Să ne mulţumim aşadar, cel puţin deocamdată, să ştim că Raimundo Silva, în dimineaţa următoare vizitei la editură, după o noapte de inconciliabilă trezie, a intrat în birou, a luat flaconul cu vopseaua de păr din ascunzişul lui şi, după un foarte scurt moment, loc pentru o ultimă ezitare, l-a vărsat în întregime în chiuvetă, dînd apoi drumul la un torent nestăvilit de apă care, în mai puţin de un minut, a făcut literalmente să dispară de pe faţa pămîntului artificiosul lichid, maliţios denumit Izvorul Tinereţii.

După ce a comis acest memorabil gest, actele următoare au repetat rutina obişnuită, pentru ultima oară pomenită aici, doar dacă nu vor surveni variante semnificative, adică s-a bărbierit, a făcut baie, a mîncat, iar apoi a deschis fereastra pentru a aerisi casa pînă în cotloanele cele mai ascunse, patul, de exemplu, cu aşternutul întins şi deja rece, fără vestigii ale agitatei insomnii, cu atît mai puţin ale viselor pe care un somn extenuat i le adusese pînă la urmă, numai fragmente, imagini nesăbuite la care lumina nu ajunge, de nepătruns chiar pentru naratori, despre care persoanele prost informate cred că au toate drepturile şi că dispun de toate cheile, dacă ar fi aşa s-ar sfîrşi cu unul din lucrurile bune pe care lumea încă le mai are, intimitatea, misterul personajelor. Timpul e tot ploios, nu atît de diluvial totuşi ca ieri, temperatura pare să fi coborît, să se închidă aşadar fereastra, cu atît mai mult cu cît atmosfera casei s-a purificat, cu briza înviorătoare ce bate dinspre radă. E timpul să ne apucăm de treabă.

Istoria asediului Lisabonei e aşezată pe noptieră. Raimundo Silva luă cartea, o lăsă să se deschidă singură, paginile sînt cele pe care le ştim, nu va exista altă lectură. Se aşeză la birou, unde îl aşteaptă neterminată cartea de poeme, cu lectura neterminată adică, şi, de asemenea, citit numai pe sfert, cu cîteva greşeli de concordanţă corectate, cu cîteva propuneri de clarificare, şi, discret, cu cîteva corecturi de ortografie, romanul adus de Costa şi care nu era urgent. Raimundo Silva se hotărî să ignore obligaţiile impuse de datorie şi, cu Istoria asediului Lisabonei sub ochi, îşi rezemă fruntea de degetele răsfirate, privind fix cartea, dar fără s-o vadă, cum se înţelegea din expresia absentă care, încetul cu încetul, i se aşternu pe chip. Curînd, Istoria asediului Lisabonei ajunse să ţină de urît romanului şi cărţii de poezie, biroul e o suprafaţă netedă, curată, o tabula rasa, ca să ne exprimăm cu deplină proprietate a limbajului, corectorul rămase astfel cîteva minute bune, se aude rumoarea vagă a ploii de afară, nimic altceva, oraşul parcă n-ar mai exista. Atunci Raimundo Silva trase spre sine o foaie albă de hîrtie, şi ea netedă, curată, şi ea o tabula rasa, şi, sus, cu o limpede şi îngrijită caligrafie de corector, scrise Istoria asediului Lisabonei. Sublinie de două ori, rotunji una sau două litere, dar, în clipa următoare, foaia era ruptă în patru bucăţi, mai puţine n-ar fi făcut-o inutilizabilă, mai multe ar însemna o precauţie maniacă. Puse altă hîrtie pe birou, dar nu pentru a scrie, căci o aşeză cu rigoare, în aşa fel încît cele patru laturi ale foii să fie paralele cu cele patru laturi ale mesei, vrea să aibă în faţă un lucru pe care să-l întrebe, Ce voi scrie, aşteptînd apoi un răspuns, aşteptîndu-l pînă cînd i se va întuneca privirea şi nu va mai vedea o suprafaţă albă şi sterilă, ci o puzderie de

cuvinte țîșnind din adîncuri precum trupurile înecate care îndată se scufundă înapoi, n-au văzut prea mult din lumea asta, au venit doar în acest scop, nu se mai întorc.

Ce voi scrie, nu e singura întrebare, alta îi vine imediat în minte, și ea imperioasă, și atît de urgentă încît abia rezistăm să n-o luăm drept un reflex instantaneu, prudența ne face totuși să nu revenim la dezbaterea în care ne-am rătăcit mai devreme și care, în plus, ar impune, pentru a nu recădea din nou în confuzii conceptuale, cel puțin distincția între relații intime și esențiale și relații accidentale, ceea ce însă ne va interesa pînă la urmă este să știm că Raimundo Silva, după ce a întrebat, Ce voi scrie, a pus o nouă întrebare, De unde trebuie să încep. S-ar putea crede că prima întrebare e cea mai importantă dintre cele două, de vreme ce ea va decide obiectivele și lecțiile scrierii viitoare, dar, neputînd și nevrînd Raimundo Silva să coboare într-atît în trecut încît să ajungă să scrie o Istorie a Portugaliei, din fericire scurtă, pentru că a început numai de cîțiva ani, iar limita apropiată e deja la vedere, limită care e, cum am spus, Asediul Lisabonei, și ducînd lipsă de o suficientă încadrare narativă o relatare care ar începe doar în momentul cînd cruciații ar răspunde, Nu, cererii regelui, atunci a doua întrebare se înfățișează ca o referință factuală și cronologică de neocolit, ceea ce echivalează cu a întreba, folosind vorbele omului obișnuit, De ce capăt apuc eu asta.

Pare așadar necesar s-o ia de mai devreme, să înceapă, de exemplu, cu discursul lui Dom Afonso Henriques, ceea ce, de altfel, îi va permite o nouă reflecție asupra stilului și cuvintelor oratorului, dacă nu chiar inventarea altui discurs, mai în acord cu timpul, persoana și locul, sau pur și simplu cu logica situației, și care, prin substanța și particularitățile sale, ar fi putut justifica fatalul refuz al cruciaților. Or, aci se ridică o problemă prealabilă, și anume cine au fost în acel pasaj interlocutorii regelui, cui i se adresa el, ce fel de inși erau aceia pe care îi avea în față cînd și-a ținut discursul. Din fericire, nu e vorba de un lucru imposibil, e de ajuns să mergi la sursele originare, la cronicari, chiar la Istoria asediului Lisabonei pe care Raimundo Silva o are pe birou, aceasta e foarte explicită, nu trebuie decît răsfoit, căutat și găsit, informația are o sursă serioasă, se trage direct de la celebrul Osbern, și astfel sîntem înștiințați că la fața locului se afla contele Arnold de Aarschot, comandantul războinicilor veniți din diverse părți ale imperiului germanic, apoi Cristian de Gistell, șef al flamanzilor și al bolonieziloR, și că a treia parte dintre cruciați era condusă de patru conetabili, și anume Hervé de Glanvill cu trupe din Norfolk și Suffolk, Simon de Dover cu navele

din Kent, André cu oastea londoneză, şi Saherius de Archelles cu restul. Fără putere de comandă, dar înzestraţi cu autoritate, forţă militară şi prestigiu politic pentru a influenţa discuţiile, va trebui să-i menţionăm de asemenea pe normandul Wilhelm Vitulus şi pe un frate de-al lui, numit Rodolfus, amîndoi duri ca piatra.

Totuşi păcatul surselor, chiar dornice de veracitate, este imprecizia datelor, propagarea halucinată a veştilor, acum am vorbi de un soi de facultate internă de germinare contradictorie care operează în interiorul faptelor sau al versiunii care se oferă, se propune sau se vinde asupra lor, şi, decurgînd din ea, ca prin înmulţirea sporilor, se produce proliferarea surselor secunde şi terţe, cele care au copiat, cele care au făcut-o prost, cele care au repetat după ureche, cele care au alterat cu bună-credinţă, cele care din rea-credinţă au alterat, cele care au interpretat, cele care au rectificat, cele cărora puţin le-a păsat, şi, de asemenea, cele care s-au proclamat adevăr unic, etern şi insubstituibil, suspecte fiind acestea mai presus de toate celelalte. Totul, bineînţeles, depinde de mai mica sau de mai marea cantitate de documente de conspectat, de mai mica sau de mai marea atenţie care se dă plictisitoarei sarcini, dar, pentru a ne face o idee modernă despre natura problemei în cauză, este destul să ne imaginăm că, în aceste zile din prezent în care trăieşte Raimundo Silva, el sau altul dintre noi am avea nevoie să verificăm un oarecare adevăr repetat, dar variind prin repetiţie, în ştirile din ziare, deşi ţara e mică, iar populaţia nu foarte aplecată spre litere, numai enunţînd titlurile acestora te apucă năuceala mentală, din pricina abundenţei, bineînţeles, din pricina abundenţei, Diário de Notícias, Correio da Manhã, Século, Capital, Dia, Diário de Lisboa, Diário Popular, Comércio do Porto, Jornal de Notícias, Europeu, Primeiro de Janeiro, Diário de Coimbra, şi asta vorbind numai de cotidiene, pentru că, după aceea, glosînd, rezumînd, comentînd, prevăzînd, anunţînd, imaginînd, avem hebdomadarele şi revistele, Expresso, Jornal, Semanário, Tempo, Diabo, Independente, Sábado, şi Avante, şi Acção Socialista, şi Povo Livre şi precis n-am mai termina niciodată dacă, dincolo de titlurile principale sau influente pe care le-am omis, am include în listă orice gazetă ori foaie care se publică de-a lungul şi de-a latul provinciilor, care şi ele au drept la viaţă şi la opinie.

Din fericire pentru el, corectorul are cu totul alte preocupări, îl interesează să ştie cine erau străinii care, în acele zile arzătoare de vară, au stat la conversaţie cu regele nostru Afonso Henriques, părea că totul se lămurise prin consultarea Istoriei asediului Lisabonei, în lipsa celei despre care se spune că ar fi fost scrisă de Osbern, sau a

altor antichităţi asemănătoare precum Arnulf şi Dodequinus[1], şi, de asemenea, colateral, a naraţiunii din Indiculum Fundationis Monasterii Sancti Vincentii[2], dar nu, domnii mei, nimic nu s-a lămurit, fiindcă, de exemplu, în Cronica celor Cinci Regi ai Portugaliei[3], care, desigur, a avut motive întemeiate să spună doar ce spune, cîteodată scoate, alteori adaugă, nu sînt menţionaţi, dintre străinii importanţi, alţii în afară de Wilhelm cu Săgeata Lungă, Gilles de Rolin, şi încă un Dom Gilles al cărui nume de familie nu e amintit, remarcaţi că printre ei nu se află nici unul din cei pomeniţi în Istoria asediului Lisabonei, tributară a presupusei osbernice surse, în asemenea cazuri se optează în general în favoarea documentului mai vechi pentru că e mai aproape de eveniment, dar nu ştim ce va face Raimundo Silva, căruia în mod clar îi place parfumul medieval al poreclei lui Wilhelm cu Săgeată Lungă, personaj sortit chiar prin nume celor mai uimitoare isprăvi cavalereşti. O soluţie ar fi să caute un balotaj în opera cea mai cuprinzătoare, care este, în cazul de faţă, Cronica lui Dom Afonso Henriques însuşi, de Frei António Brandão însă, din nefericire, nici acesta nu va reuşi să descîlcească firul, ba chiar îl va încurca şi mai tare, numindu-l pe Wilhelm cu Săgeata Lungă Wilhelm cu Spada Lungă şi introducînd, după lecţiunea lui Sethus Calvisius, un Euricus, rege al Daniei, un episcop din Bremen, un duce de Burgundia, un Teodoric, conte de Flandra, şi de asemenea, cu o acceptabilă verosimilitate, pe deja citatul Gilles de Rolin, numit şi Childe Rolin, şi pe Dom Lichertes, şi pe Dom Ligel, şi pe fraţii Dom Guillaume şi Dom Robert de La Corni, şi Dom Jourdain, şi Dom Alardus, unii franţuji, alţii flamanzi, alţii normanzi, alţii englezi, cu toate că e îndoielnic că, întrebaţi, ei s-ar fi identificat

---

[1] Arnulf şi Dodequinus, autori, contemporani cuceririi Lisabonei, ai unor relatări epistolare în latină, de mai mică întindere totuşi decît celebra *Scrisoare* a lui Osbern.

[2] *Indiculum Fundationis Monasterii Beati Sancti Vincentii Ulixbone*, text contemporan cuceririi Lisabonei, unul dintre documentele fundamentale pentru reconstituirea evenimentelor din 1147. Constituie textul de bază pentru *Crónica da Tomada de Lisboa aos Mouros e da Fundação do Mosteiro de São Vicente*, publicată în 1538, prima naraţiune care adaugă asediului Lisabonei o serie de elemente miraculoase.

[3] *Crónica dos Cinco Reis*, cunoscută şi sub titlul de *Crónica dos Sete Primeiros Reis de Portugal* sau *Crónica de Portugal de 1419*, a fost redescoperită în două variante în secolul nostru, presupunîndu-se a fi pierduta *Crónica Geral do Reino*, elaborată de Fernão Lopes (secolul al XV-lea) şi ea relatează, în funcţie de manuscris, fie primele cinci, fie primele şapte domnii portugheze.

astfel prin naţiune, avînd în vedere faptul că, pe atunci, şi mult timp după aceea, un ins, fie el nobil sau plebeu, ori nu ştia din ce ţară venea ori încă nu luase o hotărîre definitivă.

Cu toate acestea, după ce a reflectat asupra acestor discrepanţe, Raimundo Silva a ajuns la concluzia că descoperirea unui adevăr ar folosi prea puţin cazului în speţă, de vreme ce despre aceştia sau alţi cruciaţi, nobili de prima mînă sau mitocani de ultima speţă, nu se va mai auzi vorbindu-se, după ce regele îşi va încheia discursul, căci, negreşit, la atare dispariţie va duce refuzul gravat în acest unic exemplar al Istoriei asediului Lisabonei, antrenînd şi alte consecinţe. Însă, neocupîndu-ne noi de inşi uşuratici la minte, ajutaţi în plus de mulţimea de clerici care fac pe interpreţii şi scenariştii sufletelor, pentru refuzul de a-i ajuta pe portughezi la încercuirea şi asaltul Lisabonei, trebuie să fie existat un motiv puternic, altfel nu s-ar fi ostenit să debarce cîteva sute de oameni în timp ce peste douăsprezece mii încă mai aşteaptă pe corăbii ordinul de a coborî pe ţărm cu arme, cufere şi saci, inclusiv compania feminină venită pe nave, de care un războinic nu poate fi în nici un caz privat, chiar dacă e angajat în lupte spirituale, altfel cum s-ar mai odihni şi consola trupul lipsit de plăceri. Ce motiv a fost acela, iată că a venit momentul să descoperim, pentru binele credibilităţii şi verosimilităţii noii relatări, deocamdată cam slabe.

Deci, să vedem. O primă ipoteză ar putea fi clima, dar aceasta se prăbuşeşte imediat din temelii, nu se susţine, căci e bine ştiut că străinii, fără excepţie, adoră soarele nostru strălucitor, briza suavă, cerul de un albastru incomparabil, e de ajuns să observăm că e sfîrşitul lui iunie, ieri a fost Sfîntul Petru, oraşul şi fluviul erau scăldate într-o lumină glorioasă, nu se ştie dacă sub privirea Dumnezeului creştinilor sau a Allahului maurilor, dacă n-or fi stat ei cumva împreună, bucurîndu-se de spectacol şi făcînd pariuri. A doua ipoteză ar putea fi, de exemplu, ariditatea pămîntului, uscăciunea locului, pustietatea orizonturilor, dar o atare neghiobie ar putea fi concepută numai de mintea cuiva care nu cunoaşte Lisabona şi împrejurimile ei, o grădină a plăcerilor pentru orice suflet cumsecade, priviţi toate livezile ce se întind pe marginile strălucitoarelor ape care se răsfiră printre pămînturi, în această Baixa[1], cuibărită între colina pe care se înalţă oraşul şi cealaltă, din faţă, spre apus, manifestare perfectă a faptului că pentru legume în general nu există mîini mai bune decît cele maure. A treia ipoteză, finală, ar fi că, pe la noi, bîntuia vreo

[1] Zona „de jos" a oraşului, situată în preajma fluviului.

boală fatală, precum cele care periodic mătură popoarele Europei şi pe cele adiacente, fără a-i excepta pe cruciaţi, căci de cîteva simple cazuri endemice n-ar avea de ce să se teamă, omul se obişnuieşte cu orice, de parcă ar trăi sub tensiune la poalele unui vulcan, în fine să lăsăm comparaţiile deplasate, căci în ţara asta se poartă cutremurele, o vom şti mai bine peste şase sute şi ceva de ani[1]. Avem deci trei ipoteze şi nici una plauzibilă. Aşa că, oricît de greu ne-ar fi să acceptăm, raţiunea, cauza, originea, motivul, de ce-ul trebuie căutate, şi poate aflate, în discursul regelui. Acolo şi doar acolo.

Raimundo Silva va face deci cale întoarsă în carte, va relua deja comentata alocuţiune pentru a citi printre rînduri, plivind-o de excrescenţe, podoabe şi proliferări, pînă va ajunge la trunchi şi la ramurile principale, şi atunci, printr-un salt acrobatic, printr-un efort de identificare cu mentalitatea unor inşi cu asemenea nume, origini şi atribute, va simţi crescîndu-i în suflet mînia, indignarea, supărarea care îl vor face să afirme categoric, Domnule rege, noi aici nu rămînem, în ciuda soarelui plăcut pe care îl aveţi, a luncilor atît de roditoare, a aerului atît de curat, a fermecătorului fluviu în care zburdă sardele, rămîneţi cu bine, Înălţimea Voastră, şi să vă iasă pe nas, adio. Citind şi recitind pasajul, Raimundo Silva îşi zise că clenciul chestiunii ar fi putut să se afle în crîmpeiul de frază unde Dom Afonso Henriques, purtător de cuvînt al unor opinii care nu-i aparţineau în exclusivitate, încearcă să-i convingă pe cruciaţi să facă operaţia cu o minimă cheltuială, spunînd, probabil cu o expresie inocentă, De un lucru totuşi sîntem siguri, şi anume că, mai mult decît vă va atrage făgăduiala banilor noştri, pietatea voastră va fi aceea care, în primul rînd, vă va îndemna la asemenea faptă, insuflîndu-vă dorinţa măreţelor isprăvi. Asta am auzit-o eu, cruciatul Raimundo Silva, am auzit-o cu urechile mele, şi am rămas trăsnit că un rege atît de creştin n-a învăţat divina vorbă, care de mult ar fi trebuit să devină un principiu politic de neocolit, Daţi-i lui Dumnezeu ce-i al lui Dumnezeu şi Cezarului ce-i al Cezarului, şi care, aplicat poveştii, înseamnă că regele Portugaliei n-ar trebui să amestece merele cu perele, una e să-i dau lui Dumnezeu o mînă de ajutor, şi alta e să fiu, pe această lume, plătit cum se cuvine pentru acest serviciu şi pentru restul, mai ales că există riscul să-mi las pielea în această ispravă, şi nu numai pielea, ci şi tot ce se află sub ea. Există, desigur, o contradicţie evidentă între acest pasaj al discursului regal şi un altul dinainte, cînd afirmă că supune puterii voastre, a cruciaţilor adică, tot ce

[1] Aluzie la cutremurul din 1755.

posedă ţara noastră, dar nu e de înlăturat ipoteza că ar fi vorba de o simplă formulă de politeţe, curentă pe vremea aceea, pe care nici o persoană bine crescută n-ar fi îndrăznit s-o ia în sens literal, ca şi azi cînd spunem unei proaspete cunoştinţe, Sînt întru totul la dispoziţia dumneavoastră, imaginaţi-vă ce s-ar petrece dacă ne-ar crede pe cuvînt şi ar începe să ne pună la şmotru.

Raimundo Silva se ridică de la masa de scris, se plimbă în micul spaţiu liber din birou, iese pe coridor ca să se descătuşeze de tensiunea de un soi nou care a început să-l copleşească, gîndeşte cu voce tare, Problema nu e aici, chiar dacă asta ar putea fi cauza diferendului dintre cruciaţi şi rege, e într-adevăr cel mai probabil ca întregul conflict, insultele, neîncrederea, ajutăm, nu ajutăm, să fi avut la rădăcină plata serviciilor, regele vrînd să cruţe, cruciaţii vrînd să înhaţe, dar problema pe care trebuie s-o rezolv e alta, cînd am scris Nu, cruciaţii au plecat, aşa că n-are nici un rost să caut răspuns pentru De ce în istoria numită adevărată, trebuie s-o inventez chiar eu, diferită pentru a putea fi falsă, şi falsă pentru a putea fi diferită. Corectorul se sătură să tot bată coridorul, se întoarse în birou, dar nu se aşeză, se uita iritat şi nervos la cele cîteva rînduri salvate de la distrugere, rupsese, una după alta, şase foi, pe bucăţelele de hîrtie se mai zăreau corecturile ca nişte cicatrice nevindecate. Îşi dădea seama că, atîta vreme cît nu rezolva dificultatea, nu va fi capabil să meargă mai departe, şi era surprins, obişnuit ca în cărţi să pară totul curgător, spontan, aproape necesar, nu pentru că ar fi fost într-adevăr aşa, ci pentru că orice scriere, bună sau proastă, ajunge întotdeauna să arate ca o cristalizare predeterminată, chiar dacă nu se ştie cum, nici cînd, nici pentru ce, nici de către cine, era surprins, spuneam, fiindcă lui nu-i venea în minte ideea următoare, ideea care spontan ar fi trebuit să se nască din ideea anterioară, şi care, dimpotrivă, i se refuza, ori, pur şi simplu, nu se afla acolo, nu exista, nici măcar ca probabilitate. A şaptea foaie a fost şi ea ruptă, biroul e din nou curat, neted, tabula de două ori rasa, un pustiu, nici o idee. Raimundo Silva trase spre sine şpalturile cărţii de poezie, mai pluti cîteva minute între acel nimic şi acest totuşi ceva, apoi, încetul cu încetul, îşi fixă atenţia asupra lucrului, timpul trecu, înainte de prînz şpalturile erau corectate şi recitite, gata pentru editură. Telefonul nu sunase toată dimineaţa, rareori bate poştaşul la această uşă, liniştea străzii n-a fost tulburată decît de două sau de trei ori de trecerea prudentă a unui automobil, autocarele cu turişti n-ajung pînă aici, dau ocol prin Largo dos Lóios, şi, cu ploaia care a căzut, trebuie să fi fost puţini la număr cei

care s-au aventurat atît de sus pentru a nu vedea decît orizonturi înecate în ceaţă. Raimundo Silva se ridică, e ora mesei, dar, înainte, se apropie de fereastră, cerul a început în sfîrşit să se însenineze, ploaia a stat, iar, printre norii grăbiţi, apar şi dispar crîmpeie de cer albastru, la fel de intens cum trebuie să fi fost în ziua aceea, în ciuda diferenţei de anotimp. Deodată, Raimundo Silva îşi dădu seama că i-a trecut cheful să intre în bucătărie, să încălzească iar eterna supă, să pescuiască printre conservele de ton şi de sardele, să pună mîna pe o cratiţă sau pe o tigaie, şi nu pentru că l-ar fi apucat dorul de o gastronomie mai elaborată, ci, pur şi simplu, din lehamite mentală. Nu vroia însă nici să se ducă la restaurant. Să cerceteze un meniu, să aleagă între felul de mîncare şi preţ, să stea aşezat lîngă alte persoane, să mînuiască furculiţa şi cuţitul, toate aceste acte, atît de simple, atît de cotidiene, i se păreau insuportabile. Îşi aduse aminte că la Patiseria Graciosa, la o zvîrlitură de băţ, se servesc sandvişuri calde, acceptabile chiar pentru gusturi mai exigente decît al său, cu un pahar de vin alături, o cafea la sfîrşit, stomacul se va declara desigur mulţumit.

Se hotărî şi ieşi. Gabardina era încă umedă de la marea udătură din ajun, îl trecură fiorii cînd şi-o puse pe umeri, de parcă s-ar fi vîrît în pielea unui animal mort, îl incomodau mai ales manşetele şi gulerul, ar trebui să aibă o haină de rezervă pentru asemenea ocazii, nu e un lux, ci o necesitatea, îşi dori atunci să-şi aducă aminte cum era îmbrăcată Maria Sara, cînd a ieşit din lift cu directorul literar, cu pardesiu sau cu gabardină, dar bineînţeles nu reuşi, căci cum ar fi putut să observe dacă, în aceeaşi clipă, fugise. Nu se gîndea la Maria Sara pentru prima dată în cursul dimineţii, dar, mai devreme, ea se purtase ca o supraveghetoare, aşezată undeva în mintea lui, observîndu-l. Acum însă devenise o făptură care se mişca, ieşea conversînd dintr-un ascensor, pe sub gabardină sau pardesiu avea o fustă groasă şi strîmtă, şi o bluză sau un chemisier, numele nu contează, la fel de franţuzesc este primul cuvînt ca şi ultimul, într-o nuanţă de nedefinit, ba nu, Raimundo Silva i-a descoperit în sfîrşit tonul exact, alb de zori de zi, care nu există cu adevărat în natură, atît de diferite între ele sînt dimineţile identice, dar pe care oricine, dacă vrea, îl poate inventa pentru propriul uz şi plăcere, chiar şi muezinul cel orb, dacă n-a venit orb din pîntecele maicii sale maure.

În Patiseria Graciosa nu se servea vin la pahar. Raimundo Silva a fost nevoit să înghită sandvişurile cu o bere, puţin agreabilă pe vremea asta rece, dar care, într-un tîrziu, ajungea să producă în trup un efect asemănător, o confortabilă toropeală intimă. Un om în

vîrstă, complet încărunțit, cu un aer de pensionar, citea ziarul la o masă vecină. Nu se grăbea, prînzise desigur acasă și venise aici ca să-și bea cafeaua și să citească gazeta pe care patronul Patiseriei, respectînd o veche tradiție a Lisabonei, o punea la dispoziția clienților. Dar lui Raimundo Silva îi atrăsese atenția părul cărunt, ce nume i se potrivea acelui ton de alb, prin antiteză, l-ar fi putut numi alb de crepuscul, alb de înserare, avînd în vedere vîrsta înaintată a omului, dar e mult prea banal, nu strică să inventezi, dar să fie ceva care să merite. Trebuie totuși adăugat că interesul lui Raimundo Silva nu era exclusiv de ordin cromatic, îl fascina, de fapt, neașteptata idee că el însuși nu știa cîte fire de păr alb avea în realitate, dacă multe, dacă foarte multe, se vopsea de peste zece ani, vînîndu-și părul sur cu o încrîncenare feroce, de parcă ar fi venit pe lume pentru această unică bătălie. Deconcertat, stupefiat, constată că dorea în mod absurd să treacă repede timpul ca să-și poată cunoaște adevăratul chip, cel care s-ar ivi precum un nou venit, apropiindu-se încet, pe cap cu un grotesc amestec de șuvițe de două culori, cea falsă din ce în ce mai decolorată și mai restrînsă, cealaltă, autentica, avansînd inexorabil de la rădăcină spre vîrf. În sfîrșit, își zise Raimundo Silva, putem spune, cu dreptate, că timpul se îndreaptă spre alb, și, făcînd încă un efort de imaginație, își închipui lumea în ultimele ei zile, neînsufletită, ca o căpățînă imensă, măturată de vînt, atît mai rămăsese, vîntul și albul. Pensionarul bău o înghițitură de cafea, sorbind zgomotos, apoi dădu pe gît jumătate din păhărelul de rachiu de pe masă, făcu Aaah, și continuă să citească. Raimundo Silva simți o iritare surdă împotriva bătrînului, un soi de invidie, de ce oare, poate din pricina a ceea ce părea o liniște totală, o naivă încredere în stabilitatea universului, e adevărat că starea de confort pe care o dă rachiul e infinit superioară celei pe care ți-o procură berea, și, dacă guști, îți vei da seama cît de desăvîrșit e rachiul, pînă la ultima picătură, pe cînd restul ăsta de bere își dă duhul pe fundul halbei, nu mai e bun decît pentru căldarea de lături, ca o apă stricată. Ceru o cafea instant, Nu, nu vreau un digestiv, e numele pe care obștea restaurantelor îl dă tribului țuicilor, coniacelor și rachiurilor, și sînt destui cei care, orbește, se încred în virtuțile stomacale ale doctoriei, pensionarul bău dintr-o singură sorbitură ce mai rămăsese în pahar, Aaaah, și, bătînd cu vîrful degetului arătător în marginea paharului, îi făcu semn chelnerului să-l mai umple o dată. Raimundo Silva plăti nota și ieși, observînd în treacăt că, în părul omului, se zăreau cîteva șuvițe subțiri, ușor îngălbenite, poate un

rest de vopsea, poate definitivul semn al bătrîneții, ca fildeșul vechi, care se închide la culoare și începe să plesnească.

Raimundo Silva n-a mai intrat de luni de zile în cetate, dar acum se va duce, tocmai s-a hotărît, deși se gîndește că din acest motiv a ieșit, de fapt, din casă, altminteri ideea nu s-ar fi ivit atît de firesc, spiritul lui, să ne amintim, i-a creat un sentiment de repulsie, de invincibilă rezistență, la necesitatea de a trebui să intre în bucătarie, dar a făcut-o ca să-l tragă pe sfoară, temîndu-se că la sugestia, Să mergem să vedem cetatea, el ar fi răspuns enervat, La ce bun, și tocmai asta spiritul ori nu știa, ori nu putea mărturisi. Vîntul suflă în rafale violente, părul corectorului se agită într-un vîrtej, poalele gabardinei trosnesc ca cearșafurile ude. E o prostie să te duci la cetate pe o vreme ca asta, să urci pe turnurile fără protecție, dacă o să cadă pe scările fără balustrade, dar e și un avantaj, nu e nimeni, poți să te bucuri de ce vezi fără martori, să privești orașul, Raimundo Silva vrea să vadă orașul, încă nu știe de ce. Marea esplanadă e pustie, pămîntul inundat de bălți de apă pe care vîntul o împinge în valuri minuscule, iar arborii gem sub palele de vînt, e aproape un ciclon, să ni se permită expresia exagerată în acest oraș care, în anul o mie nouă sute patruzeci și unu, a suferit modestele efecte ale unei cozi de taifun și care totuși și astăzi mai vorbește despre eveniment ca să-și plîngă pierderile, așa cum peste o sută de ani încă se va căina că i-a fost ars Chiado[1]. Raimundo Silva se apropie de zid, se uită în vale și în depărtare, acoperișurile, partea de sus a fațadelor și a frontoanelor, la stînga, fluviul cu ape noroioase, arcul de triumf de pe strada Augusta, învălmășeala străzilor, încrucișate ca pe o tablă de șah, cîte un colț al unei piețe, ruinele mînăstirii Carmo[2], celelalte rămase de pe urma incendiului. Nu stă aici mult timp, și nu pentru că l-ar deranja prea tare vîntul, știe însă în mod obscur că insolita plimbare are un țel anumit, n-a venit să contemple blocurile turn din Amoreiras, destul i-au apărut în somn ca un coșmar. Intră în cetate, de fiecare dată se miră că e atît de mică, o jucărie, un nou lego, un meccano. Zidurile înalte domolesc zvîcnetul rafalelor de vînt, le despletesc în curente multiple și contrarii care dau năvală, pe sub arcade, pe coridoare. Raimundo Silva își cunoaște drumul, va urca

---

[1] Zona istorică Chiado, una dintre cele mai frumoase din Lisabona, considerată „inima" orașului, a suferit un incendiu devastator în 1988.

[2] Mînăstirea Carmo, fondată în 1389 de Nun'Álvares Pereira, a fost parțial distrusă cu ocazia cutremurului din 1755, iar ruinele ei, cvasiindestructibile, încă mai domină Lisabona.

pe zidul dinspre S. Vicente pentru a vedea topografia locurilor. Iată colina Graça, înfruntînd turnul cel mai înalt, şi panta care coboară spre Campo de Santa Clara, unde şi-a făcut tabăra Dom Afonso Henriques cu soldaţii lui, care au fost şi ai noştri, primii părinţi ai neamului, fiindcă strămoşii lor, născîndu-se prea devreme, n-au apucat să fie portughezi. Aceasta e o chestiune de genealogie care, în general, nu se bucură de interes, să descoperi ceea ce, neavînd nici o importanţă, a dat viaţă, loc şi ocazie importanţei pe care a ajuns s-o aibă ceea ce spunem că este important.

N-a fost aici locul unde cruciaţii s-au întîlnit cu regele, ci mult mai jos, pe celălalt mal al mlaştinii, Raimundo Silva caută însă altceva, caută, dacă expresia are sens, o impresie de tangibilitate vizuală, ceva ce n-ar şti să definească, ceva care l-ar fi putut transforma, de exemplu, într-un soldat maur privind siluetele inamicilor şi sclipirea spadelor, dar prin care, în acest caz, pe un ascuns drum mental, speră să capete, ca pe o dovadă evidentă, informaţia care lipseşte relatării, şi anume cauza indiscutabilă a plecării cruciaţilor, după categoricul lor Nu. Vîntul îl îmbrînceşte pe Raimundo Silva, obligîndu-l să se agaţe de merloane ca să-şi menţină echilibrul. Deodată, corectorul încearcă o puternică senzaţie de ridicol, devine conştient de postura sa scenică, mai bine zis, cinematografică, gabardina e o mantie medievală, părul răvăşit, pene, iar vîntul nu e vînt, ci un curent de aer produs de o maşinărie. Şi chiar în acest moment, cînd, într-un anume fel, devenise vulnerabil şi inocent prin ironia îndreptată împotriva propriei persoane, în spiritul său îţîşni, în sfîrşit, clar şi la fel de ironic, motivul atît de căutat, raţiunea lui Nu, justificarea ultimă şi irefutabilă a atentatului comis împotriva istoricelor adevăruri. Raimundo Silva ştie acum de ce cruciaţii au refuzat să-i ajute pe portughezi să asedieze şi să ocupe Lisabona, şi se va întoarce acasă pentru a scrie Istoria asediului Lisabonei.

SPUNE ISTORIA ASEDIULUI LISABONEI, cealaltă, că a fost mare agitație printre cruciați cînd s-a auzit că venea regele Portugaliei ca să le aducă la cunoștință propunerile cu care intenționa să-i atragă pe vitejii combatanți ce năzuiau să izbăvească Pămîntul Sfînt. Și mai spune, bazîndu-se pe providențiala sursă osbernică, dar nu a lui Osbern, că aproape întreaga ceată, bogații ca și săracii, cum explicit îi numește, auzind că se apropie Dom Afonso Henriques, i-a ieșit în întîmpinare sărbătorește, n-ar fi pierdut nimic așteptîndu-l fără a se urni din loc, însă așa se întîmplă pretutindeni în întruniri de acest soi, adică, și în restul Europei, atunci cînd se ivește cîte un rege, toată lumea dă fuga să-i taie drumul, să-l întîmpine bătînd din palme și strigînd urale. Din fericire, explicația ne-a fost dată pe loc, ținînd la respect vanitățile naționale, să nu ne imaginăm cumva, cu ingenuitate, că europenii din vremurile acelea, la fel ca cei din zilele noastre, lesne se clinteau și se zăpăceau numai pentru că un rege portughez, în plus atît de recent, sosea călare pe bidiviul său, urmat de o trupă de galicieni ca și el, unii nobili, alții ecleziaști, cu toții însă neciopliți și lipsiți de instrucție. Am aflat așadar că, în general, instituția regală avea de pe atunci destul prestigiu ca să-i facă pe oameni să iasă în stradă, îndemnîndu-se unul pe altul, Hai să-l vedem pe rege, hai să-l vedem pe rege, dar regele e un bărbat bărbos, mirosind a sudoare, cu armele murdare, iar caii nu sînt decît niște mîrțoage păroase, fără rasă, căci la bătălie se duc ca să moară și nu ca să facă acrobații de școală de echitație, totuși, deși nu e mare lucru de văzut, ocazia nu trebuie pierdută, fiindcă un rege care vine și pleacă nu știi niciodată dacă se întoarce.

Se apropia va să zică Dom Afonso Henriques, iar șefii cruciaților, pe care i-am enumerat complet, pe cît ne-a îngăduit-o insuficiența izvoarelor, îl așteptau aliniați, alături de cîțiva dintre oamenii lor, în vreme ce majoritatea oștirii aștepta încă pe corăbiile flotei să hotărască stăpînii ce destin vor avea cu toții, fără să-l uite pe al lor. Regele era însoțit de arhiepiscopul de Braga, Dom João

Peculiar, de episcopul de Porto, Dom Pedro Pitões, faimoşi pentru latineasca lor, şi de o ceată de cavaleri, îndeajuns de numeroasă pentru a forma o strălucită suită regală, iar aceştia erau Fernão Mendes, Fernão Cativo, Gonçalo Rodrigues, Martim Moniz, Paio Delgado, Pêro Viegas, numit de asemenea Pêro Paz, Gocelino de Sousa, alt Gocelino, dar Sotero, ori Soeiro, Mendo Afonso de Refoios, Múcio de Lamego, Pedro Pelágio, ori Pais da Maia, João Rainho, ori Ranha, şi alţii, care n-au fost reţinuţi de istorie, dar erau prezenţi. S-au apropiat cele două părţi ca să intre în vorbă, şi, după ce s-au făcut prezentările, care au luat ceva timp, pentru că, pe lîngă nume şi prenume, se enunţau şi atributele rangului, episcopul din Porto anunţă că regele va lua cuvîntul, şi că el îi va fi fidelul interpret, că aşa o să fie, făcea legămînt în faţa legilor, umană şi divină. Între timp, toţi călăreţii coborîseră de pe mîrţoage, regele se cocoţase pe un bolovan ca să fie văzut de toată lumea, de sus se putea bucura de o magnifică privelişte pe deasupra capetelor cruciaţilor, lunca fluviului pe toată întinderea ei, grădinile abandonate după devastarea pricinuită de portughezii care, în cele două zile precedente, făcuseră o razie generală prin legume şi fructe. Sus pe culme, cetatea, unde, pe creneluri, se distingeau figuri minuscule şi, mai jos, zidul oraşului, cu cele două porţi, Poarta Alfofa şi Poarta de Fier, închise şi zăvorîte, în dosul lor se presimţea neliniştea şi murmurul norodului maur, deocamdată la adăpost, dar ce-o să mai urmeze, fluviul înţesat de corăbii, şi soborul de pe dealul din faţă, stindarde şi flamuri unduind în vînt, frumos spectacol, cîteva focuri aprinse, nu se ştie din ce pricină, căci vremea e caldă şi n-a sosit încă ora mesei, muezinul ascultă explicaţiile pe care i le dă un nepot şi începe să se teamă de ce-i mai rău, ce bun îţi pare lacul cînd ai căzut în puţ. Atunci regele îşi înalţă glasul tunător, Noi, cei de aici, deşi trăim în acest fund de lume, am auzit mari laude în tot ce vă priveşte, că aţi fi bărbaţi puternici şi meşteri fără pereche la mînuitul armelor, şi nu ne îndoim, e de ajuns să aruncăm o privire robustelor voastre înfăţişări, cît despre talentele războinice, dăm crezare pomelnicului isprăvilor voastre, pe tărîm religios ca şi profan. Noi, cei de aici, în ciuda greutăţilor, datorate atît solului nostru ingrat, cît şi diverselor nesăbuinţe de care suferă spiritul portughez în formare, ne străduim să facem tot ce ne stă în putinţă, deşi nu merge totul ca pe roate, căci pe deasupra sorţii ni i-au adus pe cap şi pe maurii ăştia, cam pîrliţi, dacă îi comparăm cu Granada şi cu Sevilla, de aia e mai bine să scăpăm de ei odată pentru totdeauna, iar aici se ridică o chestiune, o problemă, pe care o supun judecăţii voastre, şi care e

următoarea, Adevărul e că pe noi ne-ar interesa un ajutor aşa mai pe degeaba, adică voi rămîneţi aici un timp să ne ajutaţi, iar, cînd toate se vor termina, vă mulţumiţi cu o remuneraţie simbolică şi vă continuaţi drumul spre Locurile Sfinte, căci acolo, da, veţi fi plătiţi şi răsplătiţi, atît în bunuri materiale, că turcii nu se compară în bogăţie cu maurii noştri, cît şi în bunuri spirituale, care acolo se revarsă asupra credinciosului numai ce pune piciorul pe pămînt, hei, Pedro Pitões, atenţie că am învăţat destulă latină ca să pricep cum merge traducerea, dar voi, domnilor cruciaţi, nu vă impacientaţi, vă rog, că povestea asta cu remuneraţia simbolică e doar o vorbă acolo, ce vroiam eu să spun e că, pentru a garanta viitorul naţiunii, ne-ar fi de mare folos să rămînem cu toate bogăţiile care se află în oraş, ceea ce nu trebuie să mire, cît adevăr e în zicala care zice sau va ajunge să zică, Nimeni nu-l ajută mai mult pe un sărac decît tot un sărac, în sfîrşit, vorbind se înţeleg oamenii, voi spuneţi cît vreţi pentru această treabă, iar noi vom vedea dacă putem să cădem la învoială, deşi adevărul, care prin gura mea grăieşte, îmi cere să declar că am motive să cred că, şi dacă n-am ajunge la un acord, şi singuri vom putea să-i înfrîngem pe mauri şi să cucerim oraşul, aşa cum doar în urmă cu trei luni am cucerit cetatea Santarém numai cu o scară şi cu o mînă de oameni, iar apoi, intrînd armata în oraş, toată populaţia a fost trecută prin foc şi sabie, bărbaţi, femei şi copii, fără să luăm seama la vîrstă şi fără să conteze dacă ţineau sau nu o spadă în mînă, au scăpat numai cei care au reuşit să fugă şi au fost puţini, or, dacă asta am izbutit, vom izbuti să încercuim şi Lisabona, şi, dacă o spun, n-o fac pentru că v-aş dispreţui ajutorul, ci pentru ca să nu vă închipuiţi că sîntem chiar de tot lipsiţi de forţă şi curaj, şi să fiţi mulţumiţi că n-am pomenit alte motive, încă şi mai serioase, cum ar fi acela că noi, portughezii, ne bizuim pe ajutorul Domnului Nostru Isus Cristos, tacă-ţi gura, Afonso.

Să nu se creadă că vreunul din delegaţia sau ceata străină şi-a permis obrăznicia să-i închidă gura regelui, adresîndu-i-se pe numele primit în cristelniţă, de parcă ar fi mîncat împreună din acelaşi blid, cele de mai sus au fost vorbe pe care regele şi le-a adresat lui însuşi, de parcă ar fi spus Nu te scăpa, gură, lucru care, aşa cum ştie cine are obiceiul să asculte şi să caute înţelesurile subtile care vin odată cu cuvintele şi sînt mai importante decît ele, înseamnă, în realitate, că cine a glăsuit moare de poftă să spună ceea ce în aparenţă a hotărît să treacă sub tăcere. În acest caz trebuie să ne bizuim pe o benevolă curiozitate străină pentru a putea îndepărta obstacolul tactic, lansînd, de pildă, o întrebare în următorii termeni,

Bine, bine, dă drumul şi la restul, lămureşte-ne pînă la capăt, dar, la fel de bine, lucrurile se pot desfăşura în cu totul alt mod, depinde de persoană şi de circumstanţe, în acest caz, cel care a intervenit a fost Wilhelm Vitulus, nesuferitul, cel cu Spadă Lungă sau fără, şi care, cu o anume brutalitate, cuteză să se îndoiască, Domnul Nostru Isus Cristos îi ajută pe toţi creştinii, şi nu pe unii mai mult decît pe alţii, asta ar mai lipsi, s-ar duce naibii religia dacă ar fi unii fii buni, iar alţii vitregi. Cîţiva cruciaţi îi aruncară o privire dojenitoare celui cu aparteul, mai mult din pricina formei decît a fondului, căci, în această privinţă, trebuia să fie unanimă părerea că în exerciţiul oratoric al regelui, pe lîngă o blamabilă avariţie care s-ar putea să ducă totul de rîpă, se strecurase şi multă înfumurare, mult orgoliu, părea că vorbeşte mai degrabă un arhiepiscop decît un simplu rege, care nici titlul n-are încă dreptul să-l poarte, căci nu i-l recunoaşte papa, mare favor i-a făcut acesta, în urmă cu trei ani, cînd i-a permis să se intituleze dux[1], ce baftă. Tăcerea n-a fost atît de lungă pe cît s-ar crede după timpul pe care l-a cerut explicaţia, dar a durat îndeajuns ca să se încarce de furtună atmosfera adunării, lui Dom Afonso Henriques neîncrederea nu i-a căzut prea bine, şi tocmai se pregătea să deschidă gura, desigur ca să rostească vreo vorbă de ocară, cînd un cruciat mai diplomat, Saherius de Archelles a fost acela, a aruncat o punte de conciliere, Că portughezii au cucerit cetatea Santarém cu o simplă scară, n-avem nici o îndoială, dînd Dumnezeu o mînă de ajutor, aşa cum suveran a mai făcut-o, poruncind să se prăbuşească zidurile Ierihonului la un apel de trîmbiţe, în care nici măcar n-au suflat şapte războinici, ci şapte sacerdoţi, şi, de asemenea, nu e pricină de mare mirare masacrul provocat de portughezi, de vreme ce, tot în oraşul Ierihon, au fost omorîţi, pe lîngă bărbaţi, femei, copii şi bătrîni, au fost omorîţi, ziceam, toţi boii, oile şi catîrii, ceea ce însă pe noi ne supără e că un om, fie el şi rege, ia în deşert numele Domnului, a cărui voinţă, o ştim prea bine, se manifestă numai cînd şi unde vrea, nu e de ajuns să ceri, să rogi, să implori, să pisezi, iar în chestiunea fiilor buni şi a celor vitregi nu mă pronunţ.

În afară de binevenita referinţă biblică, îi plăcu lui Dom Afonso Henriques tonul măsurat cu care se exprimase Saherius de Archelles, desigur la fel de dubios în substanţă ca şi cel al lui Wilhelm cu

---

[1] La declaraţia de vasalitate *(Claves regni coelorum)* faţă de Sfîntul Scaun, prin care Dom Afonso Henriques pretindea să-i fie recunoscută titulatura de rege, papa Lucius al II-lea i-a răspuns în 1144, consimţind să-i confere numai titlul de *dux*.

Săgeata Lungă, dar care, spre deosebire de acesta, avusese prudența de a se îngriji de formă și de muzică, și, după ce se sfătui cîteva minute cu arhiepiscopul de Braga și cu episcopul de Porto, trebuind să coboare de pe bolovan, se urcă din nou pe el și spuse, Aflați, domnilor, că acest pămînt portughez, unde ați poposit, a asistat, nu aici, ci mai spre miazăzi, să tot fie opt ani, la o prodigioasă apariție a Domnului Nostru Isus Cristos care, nefiind eu Ioșua nici evreu norodul meu, ne-a adus, asupra unor dușmani și mai formidabili decît cei care ne privesc de acolo de sus, tremurînd de frică, o victorie care nu e cu nimic mai prejos decît cea de la Ierihon sau altele așijderea, și, dacă asemenea ispravă am fost în stare să înfăptuim, în fața zidurilor Lisabonei, Mîntuitorul Lumii s-ar putea foarte bine manifesta din nou, caz în care, dacă aceasta îi va fi voia, tot atît de puține parale va face arta noastră militară ca și a voastră, și n-am mai fi cu toții decît martorii uluiți ai puterii și maiestății lui Dumnezeu. În timp ce regele cuvînta, arhiepiscopul și episcopul dădeau din cap în semn de încuviințare, iar cînd el, cu atîta strălucire, își încheie discursul, bătură din palme încîntați, urmați sărbătorește de toți portughezii, plini de entuziasm. Cruciații schimbară priviri perplexe, o clipă n-au știut ce să răspundă, Gilles de Rolin se hotărî, în sfîrșit, să ia cuvîntul, pentru a spune, Aveți dreptate, sire, căci așa ceva ar putea face fără nici o greutate Domnul Nostru Isus Cristos, dar ce-am vrea noi să știm acum nu este ce ar face El, ci ceea ce El a făcut, și de aceea vă rugăm să ne prezentați voi o relatare amănunțită a unei victorii atît de măreț, căci, după cîte am auzit, vom fi deplin răsplătiți, auzind-o, pentru lunga și anevoioasa călătorie care, în această țară, a voastră, și deocamdată și a maurilor, ne-a adus. Se consultă din nou regele cu arhiepiscopul și cu episcopul, și, ajungînd cu toții la un acord, zise, Ascultați, așadar.

Sună telefonul. Are o sonerie veche, din cele care zbîrnîie în toată casa, iar concentrarea lui Raimundo Silva era atît de intensă încît, din pricina tresăririi neașteptate, mîna îi făcu o mișcare bruscă, trăgînd o linie pe hîrtie, de parcă lumea, accelerîndu-se, ar fi alunecat subit sub stilou. Ridică receptorul, întrebă, Cine e, și recunoscu pe dată vocea telefonistei editurii spunînd, Vă dau legătura cu doamna Maria Sara. În timp ce aștepta, se uita la ceas, șase fără zece, Ce repede a trecut timpul, era adevărat că timpul trecuse repede, dar gîndul n-avea altă utilitate decît de a-i servi drept precară protecție, precum o perdea subțire de fum pe care briza o împrăștie și o mătură, în timp ce Raimundo Silva se gîndea, Cum a trecut timpul, celălalt timp, acesta în care, dintr-o dată, fusese

azvîrlit, îi dădea impresia că se tîrăşte lent, pauză perpetuată de o vibraţie, mîna dreaptă pare că tremură uşor, aşezată pe coala de hîrtie. Atunci telefonista spuse, incorigibilă, Aveţi legătura, doamnă, Raimundo Silva îşi închise palma, timpul deveni tullbure, confuz, apoi se limpezi, revenind la cursul lui firesc, Bună seara, domnule Raimundo Silva, Bună seara, doamnă, Ce mai faceţi, Eu, bine, dar dumneavoastră, Mulţumesc, foarte bine, mă ocup tot de organizarea activităţii de aici şi vroiam să ştiu cum mai merge corectura la cartea de poezie pe care o aveţi, Am terminat corectura chiar adineauri, am lucrat la ea toată ziua, pot s-o aduc mîine la editură, Ah, aţi lucrat toată ziua la ea, Nu chiar toată ziua, vreo două ore am citit şi din romanul pe care mi l-a dat domnul Costa, V-aţi folosit bine timpul, Altceva n-am ce folosi, Interesantă frază, Posibil, dar n-a fost cu intenţie, am spus-o fără să gîndesc. Vă pricepeţi la asta, La ce anume, Să vorbiţi fără să vă gîndiţi, să acţionaţi fără să vă gîndiţi, M-am considerat întotdeauna o persoană care reflectează înainte să vorbească, cred că aşa sînt, Deşi cedînd uneori impulsurilor, Vă rog, doamnă, dacă va trebui să aud tot timpul aluzii la cele întîmplate, ar fi mai bine să-mi caut de lucru la altă editură, N-am vrut să vă jignesc, scuzaţi-mă, din gura mea n-o să mai iasă nici un cuvînt despre acest subiect, Vă mulţumesc, Bine, atunci, aduceţi-mi mîine şpalturile, iar în ce priveşte romanul, de vreme ce puteţi lucra toată ziua la el, sper să mi-l aduceţi tot aşa de curînd, Nu voi întîrzia; fiţi liniştită, Sînt liniştită, domnule Raimundo Silva, ştiu că pot conta pe colaborarea dumneavoastră, Nu am dezamăgit niciodată pe cei care mi-au arătat încredere, Să nu mă dezamăgiţi nici pe mine, N-o voi face, Pe mîine, domnule Raimundo Silva, Pe mîine, doamnă. Mîna care ţinea telefonul plană în aer, coborî încet şi, după ce lăsă receptorul în furcă, rămase pe telefon, ca şi cum n-ar fi vrut să se îndepărteze, aşteptînd poate un cuvînt care n-ajunsese să fie pronunţat. Raimundo Silva ar face mai bine să reflecteze la celelalte, care fuseseră pronunţate, de exemplu, oricine ar înţelege că Maria Sara n-a crezut în declaraţia lui că lucrase toată ziua la cartea de poezie, chiar dacă adăugase credibila perfecţionare despre două presupuse ore dedicate lecturii romanului, totuşi ea nu putea, pur şi simplu nu putea şti cum îşi petrecuse el ziua, se apucase să-şi dea cu presupusul, mă rog, aşa fac femeile, toate se imaginează prodigioase sibile şi profetese, şi sfîrşesc prin a se înşela ca cel mai obişnuit dintre amărîţii de bărbaţi pe care îi privesc de obicei cu o ironică şi tolerantă bunăvoinţă. Însă ce-l tulbura peste măsură pe Raimundo Silva erau acele cuvinte, rostite pe un ton grav,

deşi fără să accentueze prea mult, Să nu mă dezamăgiţi, cu siguranţă nu se referea la dovedita competenţă profesională a celui care, într-o viaţă de muncă, să ni se ierte repetiţia, dar asta se uită întotdeauna, viaţa de muncă, nu săvîrşise decît o singură greşeală, şi aceea revelată, recunoscută şi, din fericire, iertată. Or, excluzînd bineînţeles acele motive de caracter mai intim pe care relaţiile între cei doi, aşa cum arată ele la ora actuală, le resping în mod categoric, ce rămîne este probabilitatea, mare, a unei aluzii indirecte la faimoasa sugestie de a scrie Noua Istorie a Asediului Lisabonei, care devenise o obligaţie nu numai pentru că se şi apucase de ea, ci şi pentru că răspunsese, cu cel puţin la fel de multă seriozitate, Nu vă voi dezamăgi, iar în clipa aceea nu-şi dăduse seama ce spune.

Raimundo Silva se uită la hîrtie, Ascultaţi, aşadar, luă pixul pentru a-şi continua povestirea, dar creierul îi era gol, din nou o pagină albă, ori înnegrită de cuvinte suprapuse, încrucişate, indescifrabile. După declaraţia lui Dom Afonso Henriques, nu-i mai rămînea decît să relateze cu propriile cuvinte miracolul de la Ourique, introducînd, bineînţeles, previzibila doză de scepticism modern, autorizată de altfel de marele Herculano[1], şi dînd frîu liber limbajului, fără a depăşi totuşi măsura, căci corectorii nu sînt heralzi autorizaţi ai cutezanţei într-un domeniu atît de supravegheat de opinia publică. Dispăruse însă tensiunea, ori fusese înlocuită cu alta, poate că impulsul avea să revină mai tîrziu, la orele nopţii, ca o nouă inspiraţie, fără de care, spun autorităţile, nu se poate face nimic. Raimundo Silva a auzit că, în asemenea cazuri, cel mai bine e să nu forţezi ceea ce numim natură, să laşi trupul să urmeze oboseala spiritului, să nu se ia Doamne fereşte la încăierare, oricît de eroice şi de edificante ar fi istoriile unor astfel de bătălii, opinie înţeleaptă, deşi departe de a fi preferata acelora care colcăie de idei despre ce ar trebui să facă fiecare dintre noi, fără însă a arăta la fel de multă voinţă în aplicarea acestora asupra propriilor persoane. Regele continuă să anunţe, Ascultaţi, aşadar, e ca un disc stricat, care repetă, repetă, hipnotic repetă. Raimundo Silva îşi freacă ochii obosiţi, coala creierului e albă, cealaltă pe jumătate scrisă, cu mîna

---

[1] Alexandre Herculano (1810-1877), scriitor şi om de stat portughez. A fost primul istoric modern al Portugaliei, autor al unei opere imense în care se evidenţiază *História de Portugal* (1846-1853), *História da Origem e Estabelecimento da Inquisição em Portugal* (1854-1859) şi iniţierea publicării cronologice a documentelor istorice portugheze în seria *Portugaliae Monumenta Historica* (1856).

dreaptă trage spre sine Cronica lui Dom Afonso Henriques, de Frei António Brandão, care îi va servi ca ghid atunci cînd, la noapte sau mîine, se va întoarce la povestire şi, nefiind acum în stare să scrie, citeşte pentru a se informa asupra miticului episod, e capitolul doi. Lucrurile pe care le avea de făcut viteazul principe Dom Afonso Henriques nu erau de natură să-i ofere liniştea sufletească, nici gîndurile ocupate de măreţia momentului prezent nu-l lăsau să se calmeze şi să-şi găsească odihna. De aceea, pentru a-şi risipi încordarea, puse mîna pe o Biblie sfîntă, pe care o avea în cort, şi, începînd s-o răsfoiască, primul lucru pe care îi căzură ochii a fost victoria lui Ghedeon, renumit căpitan al neamului iudaic, care, cu trei sute de soldaţi, i-a înfrînt pe cei patru regi madianiţi cu oştirile lor, trecînd prin firul spadei o sută douăzeci de mii de oameni, în afară de mulţi alţii care au murit pentru că erau la îndemînă. Bucuros de o găselniţă atît de oportună şi citind în această izbîndă un pronostic fericit pentru cea pe care o aştepta, infantele se întări şi mai mult în hotărîrea de a da bătălia şi, cu inima înfierbîntată şi cu ochii ridicaţi la cer, grăi, Ştii bine, Doamne, că pentru a te sluji şi a preamări preasfîntul tău nume am pornit eu în acest război împotriva duşmanilor tăi, tu, care eşti atotputernic, ajută-mă să înving, însufleţeşte-i şi dă-le putere oştenilor mei să-i înfrîngem, căci iau în deşert preasfîntul tău nume. După aceste cuvinte, căzu într-un somn liniştit şi, în vis, i se arătă un bătrîn cu o înfăţişare venerabilă, acesta îi spuse să-şi ţină firea pentru că, fără îndoială, va cîştiga bătălia, iar, înainte de începerea luptei, îl va vedea cu propriii ochi pe Mîntuitorul Lumii care, în semn de dragoste şi preţuire, voia să-l onoreze cu suverana-i vizită. În timp ce infantele visa atît de frumos, nici complet adormit, nici treaz de-a binelea, intră în cort João Fernandes de Sousa şi îl anunţă că sosise un bătrîn care cerea audienţă, fiind vorba, după cît dădea a înţelege, de un lucru de mare însemnătate. Infantele porunci să fie adus creştinul înaintea sa şi, de îndată ce îl văzu, îl recunoscu ca fiind acelaşi bătrîn pe care adineauri îl văzuse în vis, drept care se simţi nespus de mulţumit. Bunul bătrîn îi repetă infantelui aceleaşi cuvinte pe care acesta le auzise în vis şi, asigurîndu-l de victorie şi de apariţia lui Cristos, îl îndemnă să-şi pună credinţa în dragostea Domnului, căci, asupra sa şi asupra descendenţilor săi se va revărsa mizericordia divină, pînă la a şaisprezecea generaţie, în care se va stinge descendenţa, dar chiar şi asupra acesteia din urmă vor sta aţintiţi ochii lui Dumnezeu. Îi mai spuse şi că, din partea aceluiaşi Dumnezeu, îl prevenea că, noaptea viitoare, cînd va auzi bătînd clopotul de la schitul unde

locuia de şaizeci de ani, în grija Preaînaltului, să iasă în cîmp ca Dumnezeu să-i poată arăta splendoarea milei sale. Auzind catolicul principe acest mesaj suprem, îl tratã pe ambasador cu veneraţia cuvenită, mulţumindu-i Domnului cu o profundă umilinţă. Bătrînul ieşi din cort, întorcîndu-se la schitul său, iar infantele, aşteptînd făgăduitul semn, îşi petrecu noaptea rugîndu-se cu fervoare, pînă la al doilea cîntat al cocoşilor, cînd auzi bătaia clopotului, ieşi atunci din tabără, înarmat cu spada şi cu scutul, şi, uitîndu-se la cer, văzu, spre orient, o prea frumoasă strălucire, care treptat se lărgea, crescînd. În mijlocul ei, văzu sacrul semn al Crucii şi, răstignit pe ea, Mîntuitorul Lumii, înconjurat de o sumedenie de îngeri, sub înfăţişare de prea frumoşi tineri, în veşminte albe şi strălucitoare, şi infantele mai putu observa că Crucea era de o mărime ieşită din comun, atîrnînd deasupra pămîntului la o înălţime de aproape zece coţi. Uimit de miraculoasa vedenie, cuprins de teamă şi respect înaintea prezenţei Mîntuitorului, infantele lăsă din mînă armele pe care le purta, îşi scoase mantia regală, şi, desculţ, se aruncă la pămînt, şi, vărsînd belşug de lacrimi, începu să se roage Domnului pentru vasalii săi, spunînd, Cu ce m-am făcut eu vrednic, Doamne, păcătosul de mine, ca să mă blagosloveşti cu asemenea har? Dacă o faci ca să mă întăreşti în credinţă, mi se pare că nu e necesar, căci te cunosc de la sfîntul botez ca pe Dumnezeu cel adevărat, Fiu al omului, prin Preasfînta Fecioară, şi al Domnului, prin duhul său cel sfînt. Ar fi fost mai bine să aibă parte necredincioşii de această minune măreaţă, şi, renegîndu-şi cu oroare greşelile, să te recunoască. Atunci Domnul rosti cu blîndeţe, Nu m-am înfăţişat astfel ca să îţi întăresc credinţa, ci pentru a-ţi umple inima de curaj, zidindu-ţi temeliile regatului în stîncă tare. Să ai încredere, fiindcă vei fi învingător nu numai în această bătălie, ci şi în toate celelalte pe care le vei da cu duşmanii credinţei catolice. Îţi vei afla oamenii gata de luptă, şi, cu multă stăruinţă, ei îţi vor cere să purcezi la această bătălie purtînd titlul de rege, nu şovăi să primeşti, acceptă-le binevoitor petiţia, căci eu sînt întemeietorul şi distrugătorul imperiilor lumii, şi, prin tine şi prin urmaşii tăi vreau să-mi zidesc un regat, prin sîrguinţa căruia numele meu va ajunge cunoscut de seminţii străine. Şi pentru ca urmaşii tăi să afle din mîna cui îşi primesc domnia, îţi vei plăti armele cu preţul pe care eu l-am plătit pentru omenire, preţul pe care eu am fost cumpărat de la evrei, şi va fi ţara ta sfinţită şi iubită de mine pentru puritatea credinţei şi adînca ei pietate. Auzind o promisiune atît de singulară, infantele Dom Afonso se prosternă din nou şi, mulţumindu-i Domnului, îi spuse, Cu

ce m-am făcut eu vrednic, Doamne, de atîta har? Dar dacă este aşa, îndreaptă-ţi privirea plină de milă spre urmaşii pe care mi-i făgăduieşti, păzeşte de primejdie neamul portughez şi, dacă vreodată va merita o pedeapsă, să cadă ea asupra mea şi a urmaşilor mei, iertîndu-mi poporul pe care-l iubesc ca pe singurul meu fiu. La toate acestea, Dumnezeu răspunse favorabil, spunînd că niciodată nu-şi va întoarce privirea mizericordioasă, nici de la el, nici de la ai lui, fiindcă îi alesese să-i fie semănătorii şi secerătorii care-i vor strînge bogate roade în ţări îndepărtate. Acestea fiind spuse, viziunea dispăru, iar infantele Dom Afonso, cu sufletul plin de curaj şi bucurie, cum se poate ghici, se înapoie în tabără şi se retrase în cort[1].

Raimudo Silva închise cartea. În ciuda oboselii, i-ar fi plăcut să-şi continue lectura, să urmărească episoadele bătăliei pînă la înfrîngerea finală a maurilor, dar Gilles de Rolin, luînd cuvîntul în numele cruciaţilor prezenţi, spuse că, după ce fuseseră astfel informaţi de memorabilul miracol săvîrşit de Domnul Isus într-o regiune şi ea îndepărtată, la sud de Castro Verde, într-un loc numit Ourique, din provincia Alentejo, aceştia se vor sfătui şi îi vor da răspunsul a doua zi de dimineaţă. Drept care, după saluturile şi ceremonialul de rigoare, se retraseră şi ei în corturile lor.

---

[1] Episodul miracolului este integral citat după António Brandão, *Monarquia Lusitana*, III, 10, cap. 2.

REGELE A DORMIT PROST, un somn neliniştit care tot timpul se întrerupea, dar negru şi apăsător de parcă niciodată nu avea să se mai trezească, şi a fost un somn pustiu de vise sau coşmaruri, nici un bătrîn cu aspect venerabil nu s-a ivit să-i prevestească vreun miracol plăcut, Iată-mă, nici o femeie n-a strigat, Nu mă lovi, sînt mama ta[1], o densă şi inexplicabilă beznă părea că-i împresoară inima, orbind-o. Se trezea însetat şi cerea apă, bea dintr-o răsuflare cîte o cană plină, ieşea apoi în prag să iscodească noaptea, cuprins de neastîmpăr în faţa mersului zăbavnic al astrelor. Era lună plină, una din nopţile care transformă lumea în fantasme, cînd toate lucrurile, şi cele vii şi cele lipsite de viaţă, şoptesc misterioase revelaţii, fiecare mărturisind-o pe a sa, dar toate în răspăr, iar noi nu reuşim să le captăm, trăim angoasa de a fi la un pas de a le afla şi de a le pierde iarăşi înţelesul. Apele scînteiau între coline, fluviul îşi purta valurile ca pe un nimb luminos, iar rugurile aprinse pe terasele fortăreţei şi torţele care semnalau corăbiile cruciaţilor păreau palide stele în întunericul luminos. Regele privea cînd într-o direcţie cînd în cealaltă, încerca să şi-i închipuie pe mauri şi pe franci cum vor fi stînd cu ochii aţintiţi la focurile din tabăra portugheză, ce gînduri, ce spaime şi ce duşmănie, ce planuri de bătălie şi ce hotărîri. Se întindea din nou în culcuşul improvizat, pe blana de urs pe care obişnuia să doarmă şi aştepta să vină somnul. Se auzeau glasurile gărzii, zăngănitul armelor, sub lumina candelei din cort umbrele dansau, regele se cufunda din nou în tăcere şi în beznă infinită, adormind.

Ceasurile au trecut, luna a coborît şi s-a făcut nevăzută, noaptea s-a împlinit. Atunci stelele au acoperit tot cerul, sclipind ca reflexele în apă, Calea Laptelui şi-a croit drum pe firmament, apoi, după cîtă vreme, prima strălucire a zorilor a mijit deasupra oraşului, decupat negru pe lumină, se stingeau minaretele unul cîte unul, iar cînd

[1] Aluzie la conflictul dintre Dom Afonso Henriques şi mama sa, Dona Teresa, pentru conducerea Portugaliei.

soarele a răsărit, invizibil încă din locul unde ne aflăm, s-au auzit obișnuitele glasuri răsunînd printre coline, erau muezinii care-i chemau la rugăciune pe credincioșii lui Allah. Creștinii sînt mai somnoroși, pe corăbii nici un semn de viață, iar tabăra portugheză, exceptînd santinelele care moțăie ostenite, este în continuare cufundată într-un somn adînc, o letargie întretăiată de murmure, suspine și sforăituri, mult mai tîrziu, cînd soarele va fi răsărit, urcînd pe cer, membrele se vor dezmorți și se vor slobozi glasurile, spășitul și eliberatorul căscat matinal, brațe care se întind și oase care trosnesc, am cîștigat o zi, o zi s-a pierdut. Se întețesc focurile, cratițele clocotesc, oamenii se apropie, fiecare cu gamela lui, vin santinelele care au ieșit din rond, altele, înviorate, se distribuie pe la posturi, mestecînd ultimul dumicat, în vreme ce, lîngă corturi, nobilii își mănîncă tainul prea puțin diferit, cu excepția cărnii, care reprezintă o substanțială diferență. Se servesc de pe tăvi mari de lemn, lîngă ei, fețele bisericești care între trezire și gustare au spus liturghia, și cu toții își dau cu presupusul asupra hotărîrii cruciaților, unul spune că n-or să rămînă dacă nu le făgăduim prăzi mai de Doamne ajută, altul zice că poate se vor mulțumi cu gloria de a-l sluji pe Dumnezeu, pe lîngă un peșcheș rezonabil, plătit pentru deranj. Se uită la corăbiile din depărtare, încearcă să ghicească gesturile marinarilor, dacă fac manevre ca să rămînă ori, dimpotrivă, se pregătesc să plece, sînt supoziții fără temei, scornite de neliniște, corăbiile nu se vor mișca, înainte de a-i da un răspuns regelui, și chiar mai tîrziu, în funcție de împrejurări, vor mai avea poate de așteptat bunăvoința fluxului ca să arunce ancora sau să iasă în larg.

Regele așteaptă. Se foiește nerăbdător pe jilțul așezat în fața cortului, e înarmat, are doar capul descoperit, și nu deschide gura, privește și așteaptă, atît. E prînzul mic, soarele a urcat pe cer, sudoarea curge rîu pe sub zale. Se vede că regele e iritat, dar nu vrea s-o arate. Deasupra i-au pus un baldachin pe care briza îl face să foșnească ușor, în ritm cu stindardul regal. O tăcere ce nu seamănă cu liniștea nopții, poate chiar mai îngrijorătoare pentru că, ziua, te aștepți la zgomot și mișcare, o tăcere de rău augur învăluie orașul, fluviul, colinele dimprejur. E adevărat că greierii cîntă, dar e un cîntec care vine de pe altă lume, e scrîșnetul nevăzutului ferăstrău care ferestruiește temeliile lumii noastre. Pe ziduri, între creneluri, maurii stau și se uită, așteaptă și ei.

În sfîrșit, se zăresc niște bărci circulînd între cele trei galere principale, ancorate la gura fluviului, din fiecare au coborît cîțiva inși, iar acum vin încoace, în apa liniștită se aude lovitura ritmică a

vîslelor, clipocitul lopeților, priveliștea de ansamblu e aproape lirică, cerul limpede și albastru, două bărcuțe înaintînd fără grabă, lipsește doar un pictor pentru a înregistra delicatele culori ale firii, orașul umbrit cățărîndu-se pe colină și cetatea de pe culme, sau, schimbînd perspectiva, tabăra portugheză pe un fond de orografie accidentată, rîpe, costișe, măslini presărați peste tot, cîteva miriști, urmele incendiilor recente. Regele nu mai e vizibil, s-a retras în cort, ca persoană regală ce se află, nu e cazul să arate că așteaptă, cruciații sînt cei care trebuie să se adune aici, așteptînd respectuos pînă cînd Dom Afonso Henriques, înarmat din cap pînă în picioare, va catadicsi să iasă ca să asculte mesajul. Se apropie cîțiva dintre războinicii de viță nobilă care, deunăzi, s-au întreținut cu regele, chipul lor e de nepătruns, noi știm că vor refuza să-și prelungească șederea ca să-i ajute pe portughezi, aceștia, în schimb, beneficiază încă de sfînta ignoranță, nutresc, cum se spune în mod obișnuit, o speranță, ce încă nu ne putem imagina este justificarea pe care cruciații o vor da ca temei pentru o hotărîre atît de gravă, căci va trebui să existe una, cu riscul de a fi considerați neserioși și lipsiți de respect. Vin Gilles de Rolin, Ligel, Lichertes, frații La Corni, Jourdain, Alardus, vine și un neamț omis pînă acum, pe nume Henric, de felul lui din Bonn, un cavaler faimos prin viața-i virtuoasă, cum se va dovedi la vremea cuvenită, și un cleric englez deosebit de erudit, Gilbert se numește, iar apoi, pe post de purtător de cuvînt, Wilhelm Vitulus, cel cu Spada Lungă, ori cu Săgeata Lungă, inima portughezilor a tresărit a rău augur văzînd cine urma să fie mesagerul, știind cu prisosință cîtă rea-voință îi arată acesta regelui, se întîmplă uneori, fără vreun motiv palpabil, căpătăm antipatie față de cîte cineva și nimeni nu ne-o mai poate scoate din cap, Nu pot să-l sufăr, nu pot să-l sufăr, și gata.

Dom Afonso Henriques ieși din cort, urmat, pe post de consilieri, de Dom Pedro Pitões și de Dom João Peculiar, iar acesta din urmă a fost cel care, după ce s-a consultat cu regele, a luat cuvîntul ca să dea binețe emisarilor, în latină, bineînțeles, căci nu sună mai rău decît în altă limbă, și ca să arate cît de mult își dorea regele să asculte răspunsul pe care-l aduceau, mesaj care, nu se îndoia, trebuia să fie cel mai priincios gloriei lui Dumnezeu. Formula este potrivită căci, neputînd noi, bineînțeles, să știm ce e mai mult pe placul Domnului, lăsăm în seama lui responsabilitatea alegerii, revenindu-ne nouă numai sarcina de a ne arăta umili dacă aceasta ne va contraria interesele și de a nu exagera expresiile de mulțumire dacă ea, dimpotrivă, se va întîmpla să ne slujească de

minune dorințele. Eventualitatea că lui Dumnezeu i-ar fi la fel de indiferente și da-ul și nu-ul, și binele și răul, nu poate intra în capete ca ale noastre pentru că, vorba aceea, Dumnezeu trebuie să fie și el bun la ceva. Nu e totuși momentul să navigăm în meandre atît de întortocheate, căci Wilhelm cu Spada Lungă, cu o ținută și gesturi care obraznic sfidează atitudinea de reverență subalternitate pe care ar trebui s-o adopte, tocmai spune că, bucurîndu-se regele Portugaliei de ajutoare atît de eficace și facile din partea Domnului Nostru Isus Cristos, ca, de pildă, în primejdioasa ispravă care s-a zis c-a fost bătălia de la Ourique, tare necuviincios i s-ar părea aceluiași Domn să cuteze cruciații, care aici se află doar în tranzit, să îl substituie în noua înfăptuire, așa că sfatul său era, dacă voiau să ia aminte, să meargă singuri portughezii la luptă, căci victoria lor e sigură, iar Dumnezeu le va mulțumi pentru prilejul de a-și dovedi puterea, acum și ori de cîte ori va fi solicitat. Cum Wilhelm Vitulus se exprimase în limba sa natală, l-au ascultat portughezii, cît a durat discursul, cu o expresie ce dădea de înțeles că îi pricep cuvintele, cum se face de obicei în asemenea situații, fără să-și închipuie că hotărîrea era pînă la urmă potrivnică intereselor și dorințelor lor, lucru care totuși s-a dezvăluit pe dată, în fatalul minut următor, cu cîtă exactitate s-a putut, cînd fratele interpret care-l însoțea pe omul cu Spada Lungă se apucă să traducă, șovăielnic, căci gura i se împotrivea să articuleze cuvinte pline de atîta sarcasm, din care unele ar cere o a doua lectură pentru indiciile ce se întrevăd în ele ale unei calomnioase îndoieli asupra puterii divine de a tăia și a croi, de a pune și dispune, de a da și de a lua victoriile, de a face să cîștige unul împotriva altora o mie, lucrurile se complică doar atunci cînd luptă creștini împotriva creștinilor, mauri împotriva maurilor, deși, în al doilea caz, e treaba lui Allah, îl privește.

Regele ascultă în tăcere, și tăcut rămase, cu mîinile încleștate pe mînerul săbiei, cu vîrful lamei înfipt în pămînt de parcă l-ar fi luat definitiv în stăpînire. Dom João Peculiar a fost acela care, purpuriu de o sfîntă indignare, rosti fraza care ar fi trebuit să-l rușineze pe provocator, Nu-l duce în ispită pe Domnul Dumnezeul tău, pe care au înțeles-o cu toții foarte bine, chiar cei mai slabi la catehism, căci mai mult decît a-i insulta pe portughezi, Wilhelm Vitulus, în circumstanțe și cu vorbe diferite, nu făcuse decît să repete ticăloasa intenție a Diavolului îndemnîndu-l pe Isus, Aruncă-te de aici, de sus, căci îngerii te vor susține, nu e nici un pericol, la care Isus i-a răspuns, Nu-l duce în ispită pe Domnul Dumnezeul tău. Așa că Wilhelm trebuia să se rușineze, dar nu s-a rușinat, ci mai degrabă gura părea

că i se schimonoseşte într-un rînjet batjocoritor. Întrebă atunci Dom Afonso Henriques, Asta e hotărîrea cruciaţilor, Asta e, răspunse celălalt, Atunci, duceţi-vă, şi Dumnezeu să vă însoţească în Ţara Sfîntă, unde nu veţi mai putea invoca nici un pretext ca să fugiţi de bătălie aşa cum fugiţi de cea de aici, dacă nu mă înşel. A venit rîndul lui Wilhelm Vitulus să ducă mîna la spada de la care i se trăgea numele, lucru care ar fi putut avea cele mai funeste consecinţe, dacă nu s-ar fi interpus însoţitorii lui, şi mai mult decît trupurile, s-au interpus cuvintele pe care unul dintre ei le-a rostit, Gilbert a fost acela, singurul care din toată ceata se putea exprima mai bine decît interpreţii într-o latină fluentă, ca faţă bisericească de rang înalt, cu studii superioare, iar vorbele lui au fost, Sire, e adevărat ce a spus Wilhelm Vitulus, cruciaţii nu vor mai zăbovi pe aici, doar că n-a pomenit pricinile materiale care le motivează refuzul, în sfîrşit, îi priveşte, totuşi unii s-au hotărît să rămînă, iar ei sînt cei pe care îi aveţi în faţă, de aceea am venit cu ambasada, Gilles de Rolin, Ligel, Lichertes, fraţii La Corni, Jourdain, Alardus, Henric şi cu mine, între toţi cel mai umil şi mai neînsemnat servitor al maiestăţii voastre. Atît de mare bucurie simţi Dom Afonso Henriques încît mînia îi trecu pe loc, şi, lăsînd de o parte orice prejudecată ierarhică, se repezi la Gilbert şi îl îmbrăţişă, aruncîndu-i în trecere o privire de dispreţ nemernicului de Wilhelm, după care rosti cu glas tunător, Pentru această hotărîre vă promit că veţi fi primul episcop al Lisabonei cînd oraşul va fi creştin, iar domniilor voastre care aţi dorit să rămîneţi, vă garantez că nu veţi avea de ce să vă plîngeţi de mărinimia mea, apoi le întoarse spatele şi se băgă în cort. Astfel s-au separat apele,Wilhelm s-a trezit fără nici un sprijin, pînă şi călugărul care îl acompania se îndepărtă de el trei paşi prudenţi, privindu-l cu bănuiala că va zări niscaiva copite ori coarne de ţap apărînd de sub veşmintele obrazniculuişi acum înfrîntului energumen.

Unind ce a fost scris cu ceea ce se mai află deocamdată în imaginaţie, Raimundo Silva a ajuns la acest moment crucial, a înaintat foarte mult, dacă ne vom aminti că, pe lîngă adeseori mărturisita-i lipsă de pregătire pentru tot ce nu înseamnă o minuţioasă muncă de revizie, e lent la scris, îngrijindu-se tot timpul de concordanţe, avar cu adjectivarea, pisălog la etimologie, punctual la puncte şi la alte semne, lucru care, pe dată, ne dezvăluie că tot ce aici s-a citit, sub numele lui, nu e decît o versiune liberă şi o liberă adaptare a unui text care probabil are prea puţine asemănări cu acesta, şi care, din cîte ne putem da seama, va rămîne secret pînă la ultimul rînd, departe de curiozitatea amatorilor de istorie naivă. De altfel, e de

ajuns să observăm că versiunea de care dispunem numără deja douăsprezece pagini foarte dense, ca să devină clar că Raimundo Silva, care nimic nu are dintr-un scriitor, nici viciile şi nici virtuţile, n-ar fi putut, într-o zi şi jumătate, să scrie atît de mult şi atît de variat, căci despre meritele literare a paginilor nu e nimic de spus, fiind vorba de istorie, adică de ştiinţă, lipsindu-ne, în plus, autoritatea necesară. Amintim încă o dată aceste precauţii pentru a păstra vie în minte necesitatea de a nu confunda ceea ce pare a fi cu ceea ce cu adevărat fiinţează, dar ignorăm cum anume, şi, de asemenea, pentru a ne îndoi, cînd ne credem siguri de o realitate oarecare, dacă ce se vede este precis şi just, sau dacă nu o fi cumva o simplă versiune printre altele, ori, şi mai rău, unica versiune atotproclamată.

A trecut de prînz, e timpul să se ducă la Maria Sara care aşteaptă şpalturile cărţii de poezie. Femeia de menaj face curat în bucătărie, sau calcă, aproape că nu-i simţi prezenţa, trebăluind atît de discret, îşi închipuie probabil că a scrie sau a corecta ce-a fost scris e o faptă cuvioasă, iar Raimundo Silva, care, de dimineaţă, n-a ieşit, se duce s-o întrebe, Ce vreme e afară, cum niciodată n-are prea multe să-i spună, profită de cîte o ocazie sau o inventează, de aceea nu s-a dus la fereastră cum îi e învederatul obicei, şi ar fi trebuit s-o facă, fiind azi ziua specială pe care o ştim, poate în oraş se ştie deja că cruciaţii pleacă, spionajul nu e o invenţie a timpurilor moderne, iar Maria răspunde, E frumos, expresie sintetică, în realitate însemnînd numai că nu plouă, căci deşi spunem noi atît de des, E frumos, dar frig, ori E frumos, dar bate vîntul, niciodată n-am spus şi nu vom spune, E frumos, dar plouă. Raimundo Silva se duce să caute informaţii suplimentare, dacă ameninţă vreo ploaie, ori va fi vînt ca ieri şi ce temperatură e afară. Poate să iasă fără alte mijloace de protecţie decît cele moderate, gabardina, bine uscată şi acum prezentabilă, dintre cele două fulare pe care le are, cel subţire, păcat că nu se poate spune acoperămînt de gît, care nu sună prea bine, dar oricum ar fi în limba de acasă şi nu în franţuzeasca de pretutindeni, care, de pe plajele regatului Algarve[1] se răspîndeşte, cucerind în grabă regatul Portugaliei. Se duce în bucătărie pentru a face cu Maria socotelile săptămînii, ea se uită la bani şi suspină, aşa îi e obiceiul, ca şi cum, primindu-i, a şi început să se despartă de ei, la început Raimundo Silva se enerva, părîndu-i-se că ea recurge la

[1] Zona sudică a Portugaliei, Algarve, a fost recucerită ultima de la mauri, abia în 1249, şi mult timp a figurat ca un regat aparte în titulatura regilor portughezi.

dezolata-i mimică pentru a-şi exprima necazul de a fi atît de prost plătită, de aceea n-avusese linişte pînă nu obţinuse suficiente informaţii despre tarifele practicate în general în clasa medie inferioară căreia îi aparţine, ajungînd la concluzia că se situa la un nivel mulţumitor, nu se putea spune că exploata munca altuia, totuşi, ca să nu-l mai mustre conştiinţa, îi mărise salariul pe care i-l plătea, suspinul însă nu se vindecase.

Trei sînt drumurile principale care leagă casa lui Raimundo Silva de oraşul creştinilor, în funcţie de strada aleasă din trifurcaţie, unul care, urcînd pe strada Milagre de Santo António, îl poate lăsa fie la Caldas şi la Madalena, fie în Largo da Rosa şi zona înconjurătoare, pe culme cartierul Cetăţii, Escadinhas da Saúde şi Largo de Martim Moniz, la mijloc intrarea în Calçada de Santo André, Terreirinho şi strada Cavaleiros, altul care prin Largo dos Lóios duce la Porţile Soarelui, şi, în sfîrşit, drumul cel mai obişnuit, pe Escadinhas de S. Crispim, la vale, care în cîteva minute îl lasă în faţa Porţii de Fier, unde aşteaptă tramvaiul care îl va transporta în Chiado, sau de unde o ia, pe jos, spre Praça da Figueira, dacă trebuie să ia metroul, cum e cazul astăzi. Editura se află în apropiere de Avenida do Duque de Loulé, prea departe, la ora asta tîrzie, ca să mai urce pe Avenida da Liberdade, în general pe trotuarul de pe partea dreaptă, fiindcă niciodată nu i-a plăcut celălalt, nu ştie din ce cauză, cu toate că impresia de plăcere şi de neplăcere nu e constantă, are fluctuaţii, fie pe o parte, fie pe cealaltă, totuşi pe partea dreaptă se simte într-adevăr cel mai bine. Într-o zi, în timp ce-şi spunea că e un maniac, se apucase să însemne pe o hartă a oraşului zonele bulevardului care îi plăceau şi cele care nu-i plăceau, şi descoperi cu surprindere că era mai întinsă zona agreabilă de pe trotuarul stîng, dar că, avînd în vedere gradul de intensitate a satisfacţiei, partea dreaptă precumpănea pînă la urmă, drept care se întîmpla de multe ori să meargă pe un trotuar, uitîndu-se la celălalt şi regretînd că nu e dincolo. Bineînţeles că nu ia prea în serios aceste mici obsesii, la ceva tot i-a folosit meseria de corector, doar cu cîteva zile în urmă, stînd de vorbă cu autorul Istoriei asediului Lisabonei, argumentase că toţi corectorii au o mare experienţă în viaţă şi literatură, dînd a înţelege că ceea ce nu aflaseră sau nu doriseră să afle de la viaţă, literatura se străduise să-i înveţe, mai ales la capitolul ticuri şi manii, căci toată lumea ştie că personaje normale nu există, altminteri, presupun, n-ar mai fi personaje, informaţii care, puse laolaltă, înseamnă poate că Raimundo Silva va fi găsit prin cărţile pe care le-a revăzut anumite trăsături pregnante

care, odată cu trecerea timpului, vor fi format în el, adăugîndu-se la firea dată de natură, acel tot coerent şi contradictoriu pe care obişnuim să-l numim caracter. Aflîndu-se acum pe Escadinhas de S. Crispim şi uitîndu-se la cîinele care, la rîndul lui, îl priveşte, s-ar putea întreba cu ce personaj de ficţiune seamănă în această clipă, păcat că animalul nu e lup , căci atunci ar pica la ţanc referinţa la Sfîntul Francisc, sau porc, şi ar fi vorba de Sfîntul Anton, sau leu, şi ar fi Sfîntul Marcu, sau bou, şi ar fi Sfîntul Luca, sau peşte, şi ar fi Sfîntul Anton de Padova, sau miel, şi ar fi Botezătorul, sau acvilă, şi Evanghelistul ar fi, n-ajunge să spunem că cel mai bun prieten al omului e cîinele, după cum merg lucrurile s-ar putea să fie şi ultimul.

Cît despre recunoştinţa cu care i se răsplăteşte prietenia, îşi spune acum Raimundo Silva privind cu milă la sfrijita vietate, e cît se poate de evident că vecinii din S. Crispim nu agreează specia canină, să fie ei, vecinii, descendenţi direcţi din maurii care, din datorie religioasă, i-au detestat pe cîinii vremii lor, cu toate că, şi unii şi alţii, erau fraţi întru Allah. Cîinele, cu peste opt veacuri de persecuţii în sînge şi în moştenirea genetică, îşi înalţă capul de departe ca să emită un scîncet plîngăreţ, un glas exasperat şi lipsit de pudoare, şi, de asemenea, fără speranţă, a cerşi de mîncare, schelălăind ori întinzînd mîna, mai mult decît o degradare impusă din afară, este o renunţare venită dinăuntru. Raimundo Silva nu are o oră fixă, Pe mîine, i-a spus Maria Sara, dar s-a făcut tîrziu, şi cîinele nu-l lasă să meargă mai departe, scîncetul s-a preschimbat în plîns, invers decît la oameni, care mai întîi plîng şi după aceea gem, şi lucrul pe care şi-l doreşte, rugînd, implorînd şi inoportunînd, de parcă acest simplu om ar fi Dumnezeu în persoană, e un coltuc de pîine, un os, acum, pentru gunoi, se folosesec recipiente greu de deschis ori de răsturnat, de aia am eu atîtea nevoi, Doamne. Împărţit între trebuinţa de a merge înainte şi remuşcarea că o face, Raimundo Silva decide să se întoarcă acasă după niscaiva resturi pe care un cîine flămînd n-ar îndrăzni să le refuze, şi, în timp ce urcă scara, se uită la ceas, Ce tîrziu e, repetă, a intrat val vîrtej şi a speriat-o pe femeia de menaj, surprinsă uitîndu-se la televizor, dar nu-i dă atenţie, se duce la bucătărie, caută prin crătiţi, prin oale, deschide frigiderul, Maria nu îndrăzneşte să-l întrebe, Aveţi nevoie de ceva, şi cu atît mai puţin să se mire cum s-ar cuveni, căci, se ştie, a fost surprinsă în flagrant delict de lene, acum încearcă să-şi revină, a închis televizorul şi mută mobile, face zgomote ce vor să demonstreze că se află într-o activitate frenetică, degeaba se străduieşte,

căci Raimundo Silva, dacă, într-adevăr, a remarcat delictul, nu l-a luat în seamă, atît e de preocupat de ora tîrzie şi de impresia pe care i-o va face cîinelui cînd îi va pune în faţă rodul jafului, împachetat în hîrtie de ziar, un ciot de cîrnat prăjit, o felie de şuncă grasă, trei bucăţi de pîine, păcat că n-are şi un os robust ca desert, nimic nu e mai bun pentru digestie ca un os care stimulează glandele salivare şi întăreşte dantura de cătel. Uşa se trînteşte, Raimundo Silva coboară, mai mult ca sigur, Maria îl pîndeşte pe fereastră, revine apoi înăuntru, deschide iar televizorul, a pierdut doar cinci minute din serial, nu e mare lucru.

Cîinele nu se mişcase, îşi plecase doar capul, amuşinînd pavajul. Coastele ieşite în afară, ca ale unui Crist crucificat, tremură gata să se desprindă de pe şira spinării, animalul ăsta e un dobitoc fără pereche, cu încăpăţînarea lui de a trăi pe Escadinhas de S. Crispim, unde rabdă de foame, dispreţuind belşugurile din Lisabona, Europa şi Lume, nu, să nu judecăm pripit, nu e vorba de încăpăţînare, ci de un caz de timiditate, un caz respectabil va să zică, obraznicii nu ştiu ce înseamnă dificultăţile, de exemplu, ce cutremur ar produce în mintea acestui cîine descoperirea că celor o sută treizeci şi patru de trepte cunoscute ale scării li s-a mai adăugat pe neaşteptate încă una, nu că asta s-ar fi întîmplat, e vorba doar de o ipoteză, cît de nefericit s-ar simţi amărîtul în faţa abisului de netrecut, ne mai amintim încă ce greu i-a fost cînd, zilele trecute, l-a urmărit pe omul ăsta pînă la Poarta de Fier, sînt experienţe pe care e mai bine să nu le repeţi. Oprit la trei paşi distanţă, Raimundo Silva se uită la cîinele care se apropie de ziarul întins pe jos, iar animalul se întreabă dacă trebuie să stea cu ochii la om, ca să evite probabila lovitură cu piciorul, sau să se năpustească asupra mîncării al cărei miros îi frămîntă brutal măruntaiele, saliva îi curge pe dinţi, oh, dumnezeu al cîinilor, de ce ne faci viaţa aşa de grea, dar asta se întîmplă întotdeauna, le aruncăm zeilor în spinare vina ba pentru una ba pentru alta, cînd, de fapt, noi inventăm şi fabricăm totul, inclusiv iertarea pentru această vină sau pentru altele, multe. Raimundo Silva pricepe că potaia se teme, se îndepărtează, animalul face un pas înainte, botul îi freamătă de nerăbdare, mîncarea a fost şi deodată nu mai este, din două îmbucături a dispărut, limba palidă şi lungă linge grăsimea impregnată în hîrtie. E un spectacol mizerabil cel pe care destinul i-l oferă lui Raimundo Silva, a uitat de Maria Sara, şi brusc descoperă identitatea personajul fictiv care lipsea, acel Sfînt Roch ajutat în necaz de un cîine, e timpul ca sfîntul să răsplătească serviciul, nedezmintindu-se astfel aserţiunea după care totul, în viaţă, are un

corespondent, chiar dacă pe dos, punct de vedere propriu nouă, bineînțeles, al cîinilor ne e necunoscut, ce-o fi însemnînd Raimundo Silva în ochii javrei de aici, presupunem că o făptură cu față de om, astfel completîndu-se colecția de animale apocaliptice, și identificîndu-se Raimundo Silva și cu Sfîntul Matei care a fost omis, cum va putea el suporta povara asta așa de grea.

Care nu-l împovărează totuși chiar atît de mult, cum ne putem da seama observînd rapiditatea cu care, într-o clipă, a pornit să coboare scara, brusc amintindu-și de Maria Sara, care-l așteaptă, doar cu taxiul va mai ajunge la timp, și viața nu-i permite cheltuieli extravagante, naiba să-l ia de cîine, eu, făcînd pe samariteanul, dacă întîlneam o bătrînă cerșind pe Escadinhas de S. Crispim nu m-aș fi dus acasă după mîncare, bun, dacă era o bătrînică poate că da, dar fac pariu că nu mă duceam dacă ar fi fost un bătrîn, e interesant de constatat cum bunătatea, dacă de ea o fi vorba, variază în funcție de circumstanțe și de obiectul ei, de starea de sănătate din momentul respectiv, de dispoziție, comparația lasă de dorit, dar bunătatea e ca elasticul, se întinde, se strînge, gata să îmbrățișeze întreaga omenire ori numai propria persoană, egoistă, adică, bună doar față de sine însăși, totuși, întotdeauna, o faptă bună revigorează sufletul, potaia a rămas pe loc, copleșit de recunoștință, deși, fiind foamea atît de aprigă, ospățul nu i-o fi ajuns nici cît să umple gaura unei măsele, biet cățeluș, expresie miloasă, căci nu e chiar atît de mic, din ce rasă o fi, oricum nu e din cele pudice, care nu ies niciodată pe stradă ori, dacă ies, au zgardă și cache-sexe, cel puțin e liber, se distrează cu cățelele slobode, dar prea puțin, dacă nu iese niciodată de pe Escadinhas de S. Crispim, dacă nu iese niciodată de pe Escadinhas de S. Crispim. În acest punct, Raimundo Silva își întrerupse conștient discursul mental căruia i se abandonase în taxi, simțise o indispoziție subită, nu fizică, ci ca și cum cineva adormit înăuntrul său se trezise brusc, țipînd speriat de bezna adîncă în care era cufundat, de aceea repetase, pentru a-i da timp spaimei să se risipească, Dacă nu iese niciodată de pe Escadinhas de S. Crispim, despre cine vorbesc, se întrebă, taxiul urca pe strada Prata, el era înăuntru, în realitate, aparținea țării oamenilor, nu a cîinilor, și putea să iasă de pe Escadinhas de S. Crispim ori de cîte ori avea chef sau nevoie, așa cum se demonstrează chiar în acest moment, merge la editură s-o vadă pe Maria Sara, femeia care-i conduce pe corectori, pentru a-i preda șpalturile definitive ale cărții de poezie, iar apoi e posibil să hotărască să nu se întoarcă imediat acasă, a terminat o carte, deși atît de subțire că mai mult seamănă cu un caiet, se va purta așadar

ca de obicei, masă la restaurant, cinema, deşi se teme că n-are la el destui bani pentru un program atît de vast, socoteşte în minte, contorul taxiului, încearcă să-şi amintească ce sumă are în portofel, şi aritmetica îi arată că diseară nu va ieşi în oraş, era să uite că a început o carte nouă, nu, nu e vorba de romanul lui Costa, se uită la ceas, e aproape cinci, taxiul a ajuns pe Duque de Loulé, se opreşte la un semafor, avansează, aici, vă rog, iar, cînd Raimundo Silva scoate banii, constată, dintr-o privire rapidă, că nu-i vor ajunge pentru restaurant şi cinema, ori una ori alta, dar una fără alta n-are nici un haz, Mănînc acasă şi continuu chestia aia, chestia aia e Istoria asediului Lisabonei, o mai fi spus-o şi altădată, cînd corecta o carte cu acest titlu, în vremurile inocenţei sale.

Ascensorul e vechi şi strîmt, propice intimităţilor, dacă n-ar fi transparenţa uşilor şi a pereţilor laterali, cu toate astea, între două etaje, pîndind cu atenţie vigilentă scara, care, pe o parte, urcă şi, pe cealaltă, coboară, e oricînd posibilă o atingere, ba chiar un sărut pe furiş, dacă graba e mare. În mulţii săi ani de muncă, Raimundo Silva a utilizat adesea colivia mecanică, uneori singur, alteori însoţit, şi niciodată, pînă azi, cel puţin nu-şi aduce aminte, n-a fost năpădit de gînduri aşa de tulburătoare, bineînţeles că, la început, prefera să o ia pe scară, neavînd răbdare să aştepte cînd ascensorul întîrzia, şi, de asemenea, pentru că îşi simţea picioarele sprintene şi inima uşoară, în stare să se ia la întrecere cu tineretul tuturor birourilor şi, inclusiv, al editurii, deşi, aici, media de vîrstă s-a aflat întotdeauna la limita de sus. Drumul e scurt, doar două etaje, trebuind totuşi luat în consideraţie faptul că, fiind vorba de o clădire veche, înălţimea etajelor e aproape dublă faţă de cele care se fabrică la ora actuală, semănînd ele din acest punct de vedere cu străvechea locuinţă de pe coasta Cetăţii, la drept vorbind nu spunem nici o noutate, marele a fost mereu urmat de mic şi micul de mare, probabil e una dintre legile vieţii, la fel tatăl nostru ni s-a părut odată un uriaş, iar acum îl privim de sus în jos, se gîrboveşte de la an la an, sărmanul, dar să ne ţinem gura, să-l lăsăm să sufere în tăcere. Lui Raimundo Silva i se pare absurd să-şi amintească în lift de tatăl său mort, cînd, la început, îl asaltaseră sugestiile erotice, adevărul e că cel care gîndeşte ştie doar ce gîndeşte, dar nu de ce a gîndit, gîndim de cînd ne-am născut, presupun, şi nu ştim care a fost cel dintîi gînd, izvorul tuturor acelora care au venit după aceea, pînă azi, biografia definitivă a fiecăruia ar fi să urce rîul gîndurilor pînă la sursa primitivă, viaţa atunci s-ar schimba, revenind în trecut şi repetîndu-i cursul, se iveşte un gînd nou şi pornesc după el, poate iar aş ajunge la ziua de

azi, dacă, alegînd altă viaţă, n-aş face-o mai scurtă, sau, în aceasta trăind, nu aş mai fi corector, şi m-aş sui în alt ascensor, pentru a vorbi cu altcineva, nu cu Maria Sara. Întîmplător, Raimundo Silva ocupa aceeaşi parte a liftului unde îl văzuse deunăzi pe directorul literar coborînd cu patroana corectorilor, şi iată că priveşte spaţiul gol cu o severitate dispreţuitoare, de parcă i-ar reproşa femeii care a stat acolo comportamentul imoral, lucrurile astea, să ştiţi, nu se fac în ascensor, nu trebuie făcute, zic, ştiu prea bine că aici mulţi le fac, şi chiar mai rău, A fost doar o mîngîiere, domnule corector, a fost doar un sărut, domnule corector, Nu contează, a fost prea mult, vă condamn în numele incurabilei mele gelozii, pe ultimii centimetri ai urcuşului Raimundo Silva se mută în centrul liftului, ceilalţi nu mai încap, sînt nevoiţi să iasă, ar lua-o la fugă de ruşine, dacă pe lume ar mai exista ruşine, probabil că, de fapt, se distrează pe socoteala moralistului ipocrit, Strugurii sînt acri, nu mă interesează, a declarat vulpea.

A privi, a vedea şi a observa sînt moduri distincte de a folosi organul vederii, fiecare cu o intensitate proprie, pînă şi în degenerări, de pildă, să priveşti fără să vezi, cînd omul este cufundat în sine, situaţie comună în vechile romane, ori să vezi şi să nu-ţi dai seama că vezi, dacă ochii, din oboseală sau lehamite, se apără de solicitări incomode. Doar a observa poate ajunge să fie vedere deplină, cînd atenţia se concentrează succesiv sau într-un punct anume, ceea ce se va întîmpla fie ca efect al unei deliberări a voinţei, fie printr-un soi de stare sinestezică involuntară în care văzutul solicită să fie văzut încă o dată, trecîndu-se astfel de la o senzaţie la alta, oprind, întîrziind privirea, de parcă imaginea ar trebui să se producă în două locuri distincte ale creierului, la o diferenţă temporală de o sutime de secundă, întîi, semnalul simplificat, apoi desenul riguros, definiţia clară, imperioasă a unei clanţe groase din alamă galbenă, strălucitoare, pe o uşă întunecată, lăcuită, care brusc devine prezenţa absolută. În faţa acestei uşi, Raimundo Silva a aşteptat de multe ori să i se deschidă dinăuntru, pocnetul de împuşcătură făcut de zăvorul electric, dar niciodată n-a avut, ca astăzi, o conştiinţă atît de acută, aproape înspăimîntătoare, a materialităţii lucrurilor, o clanţă care nu se reduce la simpla-i suprafaţă lucioasă, lustruită, ci e un corp a cărui densitate o poate presimţi pînă la întîlnirea cu altă densitate, a lemnului, şi totul parcă ar fi simţit, experimentat, pipăit înăuntrul creierului, ca şi cum toate simţurile sale, nu numai văzul, ar fi observat deodată lumea, fiindcă, în sfîrşit, au observat o clanţă şi o uşă. Zăvorul scîrţîi, degetele

împinseră uşa, înăuntru lumina pare foarte puternică, deşi nu e, însă Raimundo Silva se simte de parcă ar pluti într-un spaţiu fără referinţe, precum acele atmosfere, saturate de luminozitate, acum la modă în filmele despre supranatural sau apariţii de extratereştrii, cu excesivă risipă de volţi, aşteptîndu-se ca telefonista să scoată un strigăt de groază ori să cadă în transă extatică dacă, într-o proliferare de tentacule senzitive sau vreo iradiere de frumuseţe supremă, îşi va exterioriza vibraţia caleidoscopică în care, pentru o clipă ce a şi fugit, s-a preschimbat sensibilitatea sa. Însă telefonista, ale cărei obligaţii, pe lîngă cea de a manevra centrala, includ deschiderea uşii şi primirea vizitatorilor, îi face un semn cu mîna, în timp ce termină o conversaţie la telefon, iar apoi, cordială, familiară şi deloc surprinsă, Bună ziua, domnule Silva, îl cunoaşte de un număr bun de ani şi, ori de cîte ori îl vede, nu descoperă la el alte deosebiri decît cele aduse de timpul care trece, dacă, peste cîteva momente, va fi întrebată cum i s-a părut corectorul, va răspunde, totuşi fără prea multă convingere, Nu ştiu, poate puţin nervos, atît va spune, şi nimic mai mult, ori nu e bună observatoare, ori Raimundo Silva a revenit la starea lui obişnuită, presupunînd că dinafară s-ar fi putut observa ce se petrecea înăuntru, la o privire ceva mai atentă, Doresc să vorbesc cu doamna Maria Sara, spune, iar telefonista, care şi ea se numeşte Sara, dar fără Maria, fiind foarte mîndră de jumătatea de coincidenţă, îl informează că doamna se află în cabinetul domnului, nu e nevoie să-i pronunţe numele, domnul e directorul literar, mereu a fost aşa, ceilalţi, de la directorul tuturora pînă la Costa, sînt simpli pietoni, iar Raimundo Silva, mai repezit ca de obicei, o roagă s-o întrebe dacă îl poate primi, ori dacă vrea să-i lase şpalturile cărţii de poezie, chiar aici, la recepţie, ştie dumneaei despre ce e vorba. Sara ascultă ce-i spune Maria Sara, dă din cap, dialogul e scurt, dar poate din pricina unui rest de vedere intensă, deşi doar o palidă umbră faţă de cum fusese de cealaltă parte a uşii, Raimundo Silva observă, fir cu fir, părul blond al telefonistei, de o culoare ca de paie umede, ea îşi ţine însă fruntea plecată şi nu bănuieşte cîtă ferocitate se citeşte în privirea lui, ferocitate e un cuvînt exagerat, bărbatul, desigur, nu vrea răul femeii, iresponsabili, ochii îi joacă feste, el se mulţumeşte să aştepte să i se spună ce are de făcut, a venit de departe şi în mare grabă, şi va trebui să lase şpalturile pe masa recepţionistei, la intrare, ca un curier oarecare, venit să aducă o scrisoare care nu cere răspuns, Doamna vă roagă s-o aşteptaţi în birou, telefonista şi-a ridicat fruntea, zîmbeşte, Mulţumesc, domnişoară Sara, dintotdeauna i s-a spus domnişoara Sara, aşa a rămas, deşi s-a căsătorit şi şi-a pier-

dut soţul, ce noroc au unele persoane, femei, evident, căci bărbaţii, în general, n-au avut timp să fie domnişori, iar unii n-au apucat să fie nici măcar copii, cum se ştie şi s-a scris, pe cînd alţii au rămas pe viaţă aşa, dar nu îndrăznesc s-o spună.

Raimundo Silva n-a avut mult de aşteptat, trei, patru minute, cel mult. Stătea în picioare, privind în jur, cu senzaţia stranie că intra aici pentru prima dată, în memoria lui nu exista nici o amintire anterioară a acestui birou, nu e de mirare, înainte de recentele schimbări era probabil afectat serviciilor de administraţie, dar tot atît de puţine imagini, îşi dădea acum seama cu surprindere, îi rămăseseră de cînd fusese chemat de Maria Sara, nu-şi amintea, de exemplu, dacă şi atunci se afla pe birou vaza cu un singur trandafir alb şi pe perete tabelul unde, cum putea să vadă, îi era scris numele, pe rîndul de sus, iar dedesubt numele altor corectori care lucrau acasă, avînd ei, toţi, în pătrăţelele din faţă, indicaţii abreviate de titluri de cărţi, date, semnale colorate, o organigramă simplă, un soi de hartă a oraşului corectorilor, doar şase la număr. Putem să ni-i imaginăm pe fiecare, la el acasă, în Cartierul Cetăţii, pe Bulevardele Noi, poate în Almada sau în Amadora, în Campo de Ourique, sau Graça, aplecaţi deasupra şpalturilor unei cărţi, citind şi corectînd, în timp ce Maria Sara se gîndeşte la ei, modifică o dată, schimbă un verde pe un albastru, în curînd n-o să mai dea importanţă numelor, vor deveni un simplu traseu grafic ce îi va suscita idei, asociaţii, reflecţii, deocamdată fiecare mai reprezintă încă o informaţie de asimilat, mai întîi Raimundo Silva, apoi Carlos Fonseca, Albertina Santos, Mário Rodrigues, Rita Pais, Rodolfo Xavier, aflîndu-ne într-o instituţie ar fi normal să fie aranjaţi în ordine alfabetică, dar nu sînt, Raimundo Silva e pe prima linie, iar motivul e poate uşor de explicat, căci în momentul instalării tabelului el trebuia să fie cea mai mare preocupare a Mariei Sara.

Care tocmai intră şi spune, Scuzaţi-mă că v-am lăsat să aşteptaţi, zgomotul uşii şi cuvintele ei l-au făcut să tresară pe Raimundo Silva, surprins cu spatele întors, dar acum se răsuceşte precipitat, Nu are importanţă, răspunde, am venit doar pentru, nu sfîrşeşte fraza, o priveşte de parcă ar vedea-o pentru prima dată, de atîtea ori, în aceste zile, s-a gîndit la Maria Sara, dar, de fapt, nu se gîndise la o imagine, simplul ei nume invadase tot spaţiul disponibil din amintire, ocupase progresiv locul părului, ochilor, trăsăturilor, gesturilor mîinilor, doar de departe putea recunoaşte moliciunea mătăsii, nu pentru că vreodată ar fi atins-o, aşa cum ştim, şi, de asemenea, trebuie să lămurim că nu făcea apel la vechi senzaţii pen-

tru a şi-o închipui morbid, oricît ar părea de imposibil, Raimundo Silva ştie totul despre această mătase, luciul, mişcarea uşoară a ţesăturii, cutele fluturînd ca un dans al nisipului, deşi culoarea de acum nu mai e cea de atunci, şi ea cufundată în bruma memoriei, dacă nu e o lipsă de respect să citäm din imnul patriei[1]. V-am adus şpalturile, aşa cum am stabilit, rosti Raimundo Silva, Maria Sara le luă, cum s-ar spune, în treacăt, era acum aşezată la birou, îl invită pe corector să ia loc, dar el răspunse, N-are rost, şi îşi întoarse privirea spre trandafirul alb, e atît de aproape încît îi poate vedea inima delicată, şi, cum cuvîntul cheamă cuvinte, îşi aduse aminte de un vers pe care odinioară îl corectase, şi unde se vorbea de intima rumoare care deschide rozele, i se păru că imaginea era frumoasă, o găselniţă fericită ce i se poate întîmpla pînă şi unui poet mediocru, Intima rumoare care deschide rozele, repetă în gînd, şi auzi, chiar dacă nu veţi crede, mişcarea inefabilă a petalelor, ori va fi fost atingerea uşoară a mînecii pe rotunjimea sînului, Doamne, ai milă de oamenii care îşi trăiesc viaţa din imaginaţie.

Maria Sara rosti, Foarte bine. Doar aceste două cuvinte, pe un ton care nu promitea altele, iar Raimundo Silva, atît de priceput chiar şi la descifrarea jumătăţilor de vorbă, pricepu că, odată spuse acestea două, nu mai avea ce căuta aici, venise să înmîneze şpalturile, le înmînase, nu-i mai rămînea decît să-şi ia la revedere, La revedere, sau să întrebe, Mai aveţi nevoie de mine, interogaţie foarte răspîndită, care la fel de bine poate exprima o umilinţă subalternă ca şi o nerăbdare înfrînată, şi care, în cazul de faţă, spusă cu tonul adecvat, s-ar putea preschimba în mustrare ironică, rău e că destinatarul de multe ori aude fraza, dar nu remarcă intenţia, răsfoind cu atenţie profesională un şpalt tipografic, în plus, e vorba de versuri, care cer o grijă specială, Nu, nu mai am nevoie, răspunse şi se ridică, în clipa aceea Raimundo Silva, fără să mediteze nici să premediteze, la fel de străin de gest ca şi de consecinţele lui, atinse cu vîrful degetelor trandafirul alb, iar Maria Sara îl privi în faţă, uluită, nu ar fi arătat mai uluită dacă, în vaza goală, el ar fi făcut să apară această floare sau dacă ar fi săvîrşit altă ispravă similară, nimeni însă nu s-ar fi aşteptat ca o femeie atît de sigură pe sine să se emoţioneze dintr-odată atît de tare încît tot chipul i s-a îmbujorat, n-a durat decît o secundă, dar a fost flagrant, într-adevăr, e incredibil că cineva mai poate roşi astfel în ziua de azi, la ce s-o fi gîndit, dacă s-a gîndit la ceva, dar a reacţionat de parcă, atingînd tranda-

[1] Aluzie la un vers din imnul Portugaliei.

firul, bărbatul ar fi atins în femeie o ascunsă intimitate, a sufletului, nu a trupului. Dar şi mai uimitor a fost că şi Raimundo Silva a roşit, rămînînd purpuriu mai mult timp decît ea, şi venindu-i să moară de ruşine pentru că era aşa de ridicol, Ce ruşine, îşi spuse ori şi-o va spune. În situaţii de acest gen, în lipsa îndrăznelii, şi să nu ne întrebăm, Îndrăzneala pentru ce, salvarea stă în fugă, instinctul de conservare e un sfetnic bun, ce-i mai rău vine mai tîrziu, cînd ne repetăm oribilele cuvinte, Ce ruşine, cu toţii am trecut prin orori din acestea, de mînie şi umilinţă batem cu pumnii în pernă, Cum am putut fi atît de stupid, şi nu ştim să răspundem, pentru că ar trebui probabil să fim foarte inteligenţi ca să reuşim să explicăm stupizenia, noroc că sîntem protejaţi de întunericul din cameră, nu ne vede nimeni, deşi noaptea are, şi din acest motiv ne e atît de teamă de ea, darul cumplit de a face să devină iremediabile şi monstruoase pînă şi micile contrarietăţi, ce să mai spunem de o nenorocire ca cea de acum. Raimundo Silva se întoarse brusc cu spatele, cu vaga idee că viaţa îi era distrusă şi că niciodată nu se va mai putea întoarce la editură, E absurd, absurd, repeta în tăcere şi i se părea că o spune a mia oară în timp ce fugea către uşă, În două secunde voi ieşi, voi fi afară, departe, dar exact în ultima clipă îl opri vocea Mariei Sara, neaşteptat de liniştită, într-o asemenea contradicţie cu ceea ce se petrecea în momentul acela de parcă semnificaţia cuvintelor s-ar fi pierdut în aer, dacă n-ar fi avut definitiva certitudine a ridicolului, Raimundo Silva s-ar fi prefăcut că n-a înţeles, totuşi era nevoit să creadă că ea chiar îi spusese, Ies în cinci minute, cît să termin ceva la direcţia literară, vă depanez eu, dacă vreţi. Cu mîna încleştată pe clanţa uşii, el încerca disperat să pară natural, tare greu mai era, o parte din sine îi ordona, Pleacă, cealaltă îl privea ca un judecător şi declara, Nu vei mai avea altă ocazie, toate roşeţile şi mirările îşi pierduseră importanţa în comparaţie cu marele pas făcut de Maria Sara, totuşi, încotro, Doamne Dumnezeule, încotro, dar uite cum sîntem făcuţi, noi, oamenii, căci în ciuda confuziei în care se zbătea, de sentimente, bineînţeles, mai avea încă destulă luciditate ca să identifice iritarea pe care i-o provocase cuvîntul depanez, absolut inadecvat ocaziei prin evidenta lui vulgaritate, Vă duc unde doriţi, ar fi putut spune Maria Sara, dar probabil nu s-a gîndit, ori a considerat că trebuia să evite ambiguitatea unei asemenea fraze, Vă duc unde doriţi, vă duc unde doresc, e foarte adevărat că stilul elevat obişnuieşte să ne tragă chiulul tocmai cînd avem mai mare nevoie de el. Raimundo Silva reuşi să se dezlipească de uşă şi să se proptească ferm în picioare, observaţie care ar părea de un gust îndoiel-

nic, dacă n-ar fi expresia unei ironii prietenești, în timp ce așteptăm să răspundă, Mulțumesc foarte mult, dar nu vreau să vă abat din drum, acum ar trebui să spunem că stîngaciului corector îi vine să-și muște limba dacă tardivul sacrificiu ar mai servi la ceva, din fericire Maria Sara nu și-a dat seama, sau s-a prefăcut că nu-și dă seama de duplicitatea malițioasă a frazei, cel puțin vocea nu i-a tremurat cînd a rostit, Vin imediat, luați loc, iar el se străduiește cum poate să nu-i tremure vocea cînd răspunde, N-are rost, prefer să stau în picioare, după cuvintele spuse înainte părea să fi refuzat oferta, acum se vede că a acceptat. Ea iese, se va întoarce înainte de trecerea celor cinci minute, între timp așteptăm să-și recapete amîndoi ritmul respirației, simțul evaluării distanțelor, regularitatea pulsului, ceea ce, desigur, nu va fi ușor, după atît de primejdioase viraje. Raimundo Silva se uită la trandafir, oamenii nu sînt singurii care nu știu pentru ce vin pe lume.

Într-o zi, poate ca efect al unei lumini ce-o va aminti pe aceasta de acum, rece și limpede zi care piere, unul va spune, Îți amintești, la început, tăcerea în interiorul mașinii, vorbele dificile, privirea încordată așteptînd, scuzele și insistențele, Lăsați-mă în Baixa, vă rog, iau un tramvai, Asta-i bună, vă duc acasă, nu mă costă nimic, Dar vă abateți din drum, Eu, nu, automobilul, Nu e comod urcușul pînă în locul unde stau, Lîngă Cetate, Știți unde locuiesc, Pe strada Milagre de Santo António, am văzut în fișă, apoi, o anume relaxare încă ezitantă, trupul și spiritul pe jumătate destinse, cuvintele însă, la fel de prudente, pînă cînd Maria Sara spuse, Cînd mă gîndesc că ne aflăm pe locul orașului maur, iar Raimundo Silva încercă să schimbe subiectul, prefăcîndu-se că nu i-a înțeles intenția, Da, e adevărat, ea totuși continuă, Uneori, încerc să-mi imaginez cum a fost, oamenii, casele, viața, iar el tăcea, acum tăcea cu încăpățînare, simțind că o detestă ca pe un invadator, chiar spuse, Cobor aici, e aproape, dar ea n-a oprit, nici nu i-a răspuns, restul drumului l-au făcut în tăcere. Cînd mașina s-a oprit în fața ușii, Raimundo Silva, deși nu avea certitudinea că face un gest de bună educație, se gîndi că trebuia s-o invite să intre, regretînd însă imediat, E nepoliticos, își zise, și, de altfel, nu trebuie să uit că sînt subordonatul ei, în clipa aceea ea rosti, Rămîne pe altă dată, azi e tîrziu. Asupra acestei fraze istorice ar fi de făcut o amplă dezbatere, căci Raimundo Silva e în stare să jure că vorbele pronunțate atunci au fost altele, nu mai puțin istorice, Încă n-a venit vremea.

ÎN ACESTE ULTIME ZILE, dacă muezinul ar fi avut somnul greu, l-ar fi deşteptat, presupunînd că l-ar fi lăsat să adoarmă, freamătul unui întreg oraş în stare de alertă, cu bărbaţi înarmaţi urcînd pe turnuri şi pe metereze, pe cînd norodului de jos nu-i tace gura, îmbulzindu-se pe străzi şi în pieţe, dornic să afle dacă se zăresc cumva francii şi galicienii. Se tem pentru vieţile şi averile lor, nu-i greu de înţeles, dar între ei mai amărîţi sînt aceia care au trebuit să fugă din locuinţele de dincolo de zid, deocamdată apărate încă de trupe, dar unde, în mod inevitabil, se vor da primele bătălii, dacă aceasta va fi voinţa lui Allah, fie el lăudat, şi chiar de-ar fi ca Lisabona să-i bată pe năvălitori, din mahalaua prosperă şi tihnită n-or să rămînă decît ruine. Din vîrful minaretului moscheei principale, ca în fiecare zi, muezinul şi-a lansat strigătul strident, ştiind că n-o să trezească pe nimeni, vor fi dormind cel mult copiii inocenţi, şi, contrar obiceiului, cînd, în văzduh, mai pluteşte încă ultimul ecou al chemării la rugăciune, se şi aude murmurul oraşului care se roagă, nu a trebuit să se smulgă somnului cel care somnului nu-i căzuse pradă. Era o dimineaţă splendidă de iulie, cu o briză uşoară şi suavă, şi, dacă experienţa nu ne înşală, vom avea azi o zi călduroasă. După ce şi-a terminat rugăciunea, muezinul se pregăteşte să coboare, cînd, dintr-o dată, de jos se înalţă o larmă atît de haotică şi de înspăimîntătoare, încît orbul, speriat, crede, pentru o clipă, că se prăbuşeşte turnul, apoi că blestemaţii de creştini iau cu asalt zidurile, ca să priceapă, în cele din urmă, că sînt de bucurie strigătele ce izbucnesc din toate părţile, învăluind oraşul ca într-o aură, acum el poate spune că ştie ce este lumina, dacă ea are asupra ochilor care o văd efectul zvonului voios din auzul său. Totuşi care-i pricina. Poate că Allah, mişcat de rugile arzătoare ale poporului său, şi-a trimis îngerii mormîntului, Munkar şi Nakir, ca să-i extermine pe creştini, poate a aruncat deasupra flotei cruciaţilor nestinsul foc din cer, poate, mînat de o mai pămîntească omenie, regele Évorei, prevenit de primejdiile care-i ameninţă fraţii din Lisabona, o fi

trimis un mesager cu vorba, Ţineţi-vă bine, nu vă lăsaţi îngenuncheaţi de afurisiţii ăia că oastea mea de alentejani s-a aşternut la drum către voi, îi numim astfel pentru că vin de dincolo de Tejo demonstrînd dintr-un foc că existau deja alentejani înainte să existe portughezi[1]. Riscînd să-şi zdrobească pe scări fragilele oase, muezinul coboară în grabă strînsa spirală, dar, cînd ajunge jos, e doborît de ameţeală, bietul bătrîn, parcă din nou îi vine să intre în pămînt, iluzie născută din exemple date de noi în trecut, acum însă vedem că se chinuie să se ridice, în timp ce întreabă bezna ce-l înconjoară, Ce s-a întîmplat, spuneţi-mi ce s-a întîmplat. În clipa următoare, nişte braţe viguroase îl ajută să se scoale şi un glas tînăr şi puternic îi strigă în urechi, Pleacă cruciaţii, cruciaţii se retrag. De credinţă şi de emoţie i s-au muiat genunchii muezinului, dar fiecare lucru la timpul potrivit, Allah nu se va scandaliza dacă vor mai întîrzia puţin mulţumirile ce i se cuvin, mai întîi trebuie să se reverse bucuria. Bunul samaritean îl luă în braţe pe bătrîn, îl puse copăcel în picioare, îi potrivi turbanul care se desfăcuse din pricina agitaţiei coborîşului şi a căzăturii, şi zise, Lasă asta, hai să mergem pe zid să vedem cum o iau necredincioşii la sănătoasa, or, aceste cuvinte, nevenind dintr-o conştientă răutate, se explică prin aceea că, deşi orbi, ochii muezinului sînt luminoşi, Atenţie, se uită la noi, are adică ochii aţintiţi asupra noastră şi nu ne poate vedea, ce tristeţe, nu-ţi vine să crezi că o asemenea transparenţă şi limpezime nu sînt decît epiderma opacităţii absolute. Muezinul îşi ridică palmele şi îşi atinge pleoapele, Dar eu nu văd, în clipa aceea omul îl recunoaşte, Ah, eşti muezinul, şi face o mişcare ca pentru a se îndepărta, gest corectat de îndată, N-are a face, vino cu mine pe zid, îţi spun eu tot, asemenea frumoase atitudini obişnuim noi să le intitulăm caritate creştină, ceea ce, o dată mai mult, ne demonstrează în ce măsură cuvintele sînt dezorientate ideologic.

Omul îşi croi drum prin mijlocul unei mulţimi care se îmbulzea să urce pe o scară ducînd pe metereze, Faceţi loc muezinului, faceţi-i loc, fraţilor, se ruga, iar oamenii se dădeau la o parte, cu un zîmbet de caldă dragoste fraternă, dar ca să nu fie totul numai roze, sau pentru că nu toate sînt roze, un sceptic se trezi vorbind, devalorizînd fapta cea bună, fără să aibă însă curajul să se arate la faţă, Uite, şmecherul, vrea să profite ca să se bage în faţă, iar muezinul, ştiutor

---

[1] Alentejo (compus din *além*: „dincolo de" şi „Tejo") este una dintre provinciile istorice ale Portugaliei, situate la sud de fluviul Tejo.

cum era că nu așa stăteau lucrurile, rosti în direcția vocii, Fie ca Allah să te pedepsească pentru mîrșăvia pe care o rostești, iar Allah trebuie să fi luat aminte la însărcinarea primită, căci calomniatorul va fi primul care va muri în asediul Lisabonei, chiar înaintea oricărui creștin, ceea ce spune mult despre mînia Preaînaltului. Au ajuns deci sus bătrînul și protectorul său, și, prin aceeași metodă de înștiințare și de rugăminte, cu bunăvoință primiți, fără excepție, au putut lua loc într-o lojă de rangul întîi, cu vedere spre brațul fluviului, spre larg, marea imensă, dar nu această măreție îl făcu pe om să exclame, Oh, ce minune, ci ceea ce spuse îndată după aceea, Muezinule, mi-ar plăcea să-ți pot da ochii mei ca să poți vedea ceea ce văd eu, flota cruciaților navigînd în aval, apa netedă și strălucitoare cum numai ea poate să fie, atît de albastră, de culoarea bolții care o acoperă, vîslele urcă și coboară cadențat, par un stol de păsări care se adapă, în timp ce zboară aproape atingînd suprafața, două sute de păsări migratoare purtînd numele de galere, feluci și galiote și mai știu și eu cum, căci sînt om al uscatului, iar nu al mării, și cum se mișcă cu iuțeală, le poartă vîslele și fluxul, în zori s-au trezit odată cu el, iar acum pleacă, cei din față trebuie să fi prins vîntul, ridică pînzele, ah, ce minunat ar fi să fie albe, e zi de sărbătoare ziua de azi, muezinule, dincolo, pe țărmul celălalt sînt frații noștri din Almada, făcînd semne cu mîna, veseli ca și noi, salvați poate de voința lui Allah, El, Cel Preaînalt, Cel Îndurător, Cel Necreat, Cel Viu, Cel Consolator, Cel Milostiv, prin mila căruia ne-am eliberat de groaznica amenințare a cîinilor care ies din radă, cu semnul crucii sînt înfierați și blestemați să fie, cu ei să piară și să cadă în uitare frumusețea plecării lor din port, și fie ca Malik, gardianul infernului, să-i ia pe veci și să îi pedepsească. Au aplaudat cei de față imprecația finală, mai puțin muezinul, nu c-ar fi fost împotrivă, ci pentru că își îndeplinise mai devreme rolul de strajă morală cînd ceruse pedepsirea scepticului și obrazniculuí, într-adevăr, cel care are ca sarcină să cheme la rugăciune comunitatea fraților ar fi făcut o urîtă impresie îndîrjindu-se să împroaște cu blesteme, căci a pedepsi o dată pe zi e deja prea destul pentru o ființă omenească, și chiar Dumnezeu nu știm dacă va suporta la nesfîrșit atare responsabilitate. Din această pricină a amuțit muezinul, dar și pentru că era orb și, prin urmare, nu știa dacă avea motive de bucurie completă, Au plecat cu toții, întrebă, iar însoțitorul, luînd o pauză ca să se convingă, răspunse, Da, corăbiile, Explică mai clar, ce mai e în afară de corăbii, Se mai văd, dincolo, pe celălalt țărm, iar acum se îndreaptă spre tabăra galicianului, vreo sută de inși

care au debarcat, îşi cară armele şi calabalîcul, de aici nu e uşor să-i numeri, dar nu cred că trec de o sută. Muezinul spuse, Dacă aceştia au rămas, ori s-au răzgîndit să mai meargă la cruciadă, schimbîndu-şi ţara pe aceasta, ori, trebuind să aibă loc un asediu şi o bătălie, vor lupta alături de Ibn Arrinque cînd va veni asupra noastră, Crezi tu, muezinule, că, avînd atît de puţini oameni şi cu aceştia şi mai puţini care i se vor alătura, Ibn Arrinque, blestemat fie el şi tot ce va zămisli sîngele lui, va pune asediu Lisabonei, A încercat o dată împreună cu cruciaţii şi a dat greş, acum va voi să arate că n-avea nevoie de ei, servindu-i aceştia drept martori, Spun iscoadele că galicianul n-are mai mult de douăsprezece mii de soldaţi, nu ajung ca să împresoare oraşul şi să-l sugrume, Poate că nu, dacă foamea nu ne va sugruma ea înainte, E negru viitorul pe care-l vezi, muezinule, Aşa îl văd, sînt orb. În clipa aceea, un bărbat de lîngă ei întinde braţul, arată, Se zăresc mişcări în tabără, galicienii pleacă, Pînă la urmă te-ai înşelat, spuse însoţitorul muezinului, Voi şti că m-am înşelat doar atunci cînd vei veni să-mi spui că de jur împrejur nu se mai zăreşte picior de soldat creştin, Voi sta aici să veghez, iar apoi voi veni la moschee să-ţi spun, Eşti un bun musulman, fie ca Allah să-ţi dea în această viaţă şi în cealaltă răsplata pe care o meriţi din plin. Să spunem noi din nou, anticipînd, că Allah a ţinut iarăşi seama de urarea muezinului, căci, în privinţa vieţii de aici, ştim că omul pe care, în mod impropriu, îl numim bunul samaritean va fi penultimul maur ce va muri în asediu, iar, în privinţa vieţii veşnice, trebuie doar să aşteptăm ca cineva mai bine informat să vină să ne spună, cînd va sosi momentul, ce fel de răsplată a primit şi cu ce folos. Profităm însă de situaţie pentru a dovedi că nu sîntem mai prejos în practica bunătăţii, caritătii şi fraternităţii, dînd adică şi noi o mînă de ajutor acum cînd muezinul întreabă, Cine mă ajută să cobor scara.

Nici corectorului Raimundo Silva nu i-ar strica niscaiva ajutor ca să explice cum se face că, scriind el că n-au rămas cruciaţii la asediu, vedem totuşi acum debarcînd o mulţime, să tot fie vreo sută, dacă ne vom încrede în socoteala maurilor, făcută de departe şi după ochi. Aceasta nu e desigur tocmai o surpriză, căci ne amintim, de la urîta scenă în care Wilhelm cu Spada Lungă l-a repezit brutal pe rege, că nişte gentilomi străini l-au anunţat pe loc că pe ei se putea bizui, însă nici vorbele lor n-au deslușit atunci pricina hotărîrii, nici Dom Afonso Henriques nu şi-a arătat voinţa de a şti, cel puţin nu în public, iar, dacă în particular o fi ajuns să afle, în particular a rămas totul, nu avem nici o consemnare şi, chiar dacă am avea, n-ar fi de

nici un interes pentru depănarea acestor întîmplări. Fapt este însă că Raimundo Silva nu mai poate să susţină morţiş că nici un cruciat n-a vrut să negocieze cu regele, de vreme ce, iată, Istoria Acreditată ne spune că, excluzînd vreo excepţie ignorată, seniorii cu pricina au propăşit din plin pe plaiuri portugheze, e de ajuns să amintim, ca nu cumva să-şi închipuie cineva că vorbim ca să ne aflăm în treabă şi, de asemenea, ca să nu dezminţim proverbul care zice că fără ou nu faci omletă, că lui Dom Alardus, franţuzul, i-a dat preabunul nostru rege Vila Verde, iar lui Dom Jourdain, franţuz şi el, Lourinhã, în vreme ce fraţilor La Corni, care, pînă la urmă, şi-au schimbat numele în Correia, le-a revenit Atouguia, lucrurile sînt ceva mai încurcate în cazul Azambujei, care nu se ştie dacă a fost dată imediat lui Gilles de Rolin sau, ceva mai tîrziu, unui fiu de-al lui, cu acelaşi nume, în acest caz nu e vorba de o eroare de înregistrare, ci de imprecizia a ceea ce există. Or, pentru ca aceştia şi alţii ca ei să-şi poată lua în primire donaţiile, trebuie mai întîi să debarce, iată-i deci pe ţărm, hotărîţi să se învrednicească de ele prin arme, ajungînd astfel să fie îndulcit categoricul Nu al corectorului cu un Da sau Poate Că şi Cu Toate Astea din care s-a făcut istoria patriei. Se va spune că toţi aceştia laolaltă, plus alţii care n-au fost menţionaţi, nu depăşesc o jumătate de duzină, şi că sînt mult mai mulţi aceia care se văd acum forfotind prin tabără, fiind aşadar o curiozitate firească să vrei să ştii cine sînt ei şi de asemenea dacă au primit pămînturi şi domenii la sfîrşitul strădaniilor lor. Remarcă fără acoperire, aceasta, şi care ar trebui pur şi simplu neglijată, este însă un semn de aleasă ţinută morală să te arăţi tolerant faţă de neştiinţa fără vină, şi răbdător cu obrăznicia, de aceea să precizăm că cei mai mulţi din ceată, pe lîngă cîţiva scutieri în solda seniorilor, sînt slujitori care au venit cu de-a sila la operaţiile de încărcat şi descărcat şi pentru ce mai e nevoie, figurînd de asemenea în rolul de concubine sau de ţiitoare atribuite serviciului particular a trei nobili, tot atîtea femei, una dintre ele adusă de acasă, celelalte culese în timpul cîte unui popas de împrospătare cu apă şi cu roade, căci, adevăr fie spus, un rod mai bun ca femeia nu s-a descoperit pînă astăzi, nici nu se aude că s-ar afla prin lumile necunoscute.

Raimundo Silva îşi pune jos pixul, îşi freacă degetele bătătorite de muchiile lui, apoi, cu o mişcare lentă, obosită, se reazemă de spătarul scaunului. Se află în încăperea unde doarme, la o măsuţă aşezată lîngă fereastră, astfel că, uitîndu-se spre stînga, poate zări acoperişurile cartierului, iar pe alocuri, printre coamele caselor,

apele fluviului. A hotărît că, pentru corectarea operelor străine se va sluji în continuare de biroul interior, dar ceea ce va scrie, că va fi sau nu Istoria asediului Lisabonei, va fi înfăptuit la lumina zilei, cu razele soarelui căzîndu-i pe mîini, pe foile de hîrtie, pe cuvintele ce se vor naşte şi vor rămîne, căci nu toate care se nasc rămîn, la rîndul lor, făcînd ele lumină asupra înţelegerii lucrurilor, pînă unde se poate şi unde, dacă ele n-ar fi, nu s-ar putea ajunge. Pe o bucată de hîrtie îşi notă gîndul, dacă poate fi numit astfel, cu ideea de a-l folosi mai tîrziu, dacă va fi cazul, în vreo reflecţie asupra misterului scrisului, care va culmina probabil, imitînd definitiva lecţie a poetului[1], prin precisa şi sobra declaraţie că misterul scrisului constă în faptul că în el nu se ascunde nici un fel de mister, constatare care, odată acceptată, ne-ar duce la concluzia că, de vreme ce în scris nu există mister, cu atît mai puţin va fi existînd în scriitor. Pe Raimundo Silva îl amuză acest simulacru de meditaţie profundă, memoria sa de corector e plină de versuri şi proză, sînt crîmpeie, fragmente, şi de asemenea fraze complete, cu sens, plutesc în amintire ca nişte molecule netulburate şi strălucitoare venite din alte lumi, ai senzaţia că eşti cufundat în cosmos, îmbrăţişîndu-i întreaga semnificaţie, fără mister. Dacă Raimundo Silva ar putea orîndui, în ordinea cuvenită, toate cuvintele şi frazele desperecheate pe care i le adăposteşte memoria, n-ar avea decît să le dicteze şi să le înregistreze pe un casetofon pentru a obţine, fără chinul de a o mai scrie, Istoria asediului Lisabonei, pe care încă o mai caută, şi, alta fiind ordinea, alta ar fi istoria şi altul asediul, alta Lisabona, la infinit.

Cruciaţii au ajuns acum departe în larg, scutindu-ne de exigenta şi neplăcuta prezenţă a treisprezece mii de figuranţi, totuşi treaba lui Raimundo Silva nu s-a simplificat din cale afară, căci cel puţin tot atîţia sînt portughezii, şi, încă şi mai mulţi decît unii şi ceilalţi la un loc, sînt maurii dinăuntrul oraşului, punîndu-i la socoteală şi pe fugarii din Santarém, care aici şi-au căutat scăparea, sperînd să găsească ocrotire în dosul acestor ziduri, sărmanii de ei, înfrînţi şi năpăstuiţi. Cum se va descurca Raimundo Silva cu atîta puhoi de lume, iată o întrebare decisivă. Dacă ar fi după el, presupunem că s-ar apleca asupra fiecăruia în parte, i-ar studia viaţa, generaţiile dinainte şi de după, iubirile, încăierările, faptele bune şi pe cele rele, acordîndu-le o deosebită atenţie celor ce în curînd vor muri, căci nu e de prevăzut că, într-un viitor prea apropiat, va apărea din nou

[1] Fernando Pessoa.

ocazia unei înregistrări scrise despre ce-au fost şi ce-au făcut. Raimundo Silva este perfect conştient că la un asemenea ţel nu poate năzui cu darurile sale limitate, pentru că, în primul rînd, nu este Dumnezeu, şi nici dacă ar fi, căci celălalt, în ciuda faimei, nu a reuşit nimic de acest gen, în al doilea rînd, pentru că nu e istoric, categoria umană cea mai apropiată de divinitate prin modul de a privi, iar, în al treilea rînd, o primă confesiune, fiindcă n-a avut niciodată talent pentru creaţia literară, slăbiciune care, evident, îi va îngreuna manevrarea convingătoare a fabulaţiei inventive la care toţi participăm într-o anumită măsură. În ceea ce-i priveşte pe mauri, pînă acum a reuşit să ne arate doar un muezin care îşi face sporadic apariţia, aflîndu-se într-o situaţie dintre cele mai neplăcute, căci fiind ceva mai mult decît un figurant, nu poate totuşi deveni un personaj. În privinţa portughezilor, cu excepţia regelui, a arhiepiscopului, a episcopului şi a altor cîţiva nobili cunoscuţi, intervenind însă aceştia numai ca purtători ai cîte unui nume, este vizibilă şi de nedescîlcit enorma confuzie de chipuri, despre care nu se ştie cui aparţin, treisprezece mii de oameni, vorbind nu se ştie cum, şi care, avînd neîndoielnic sentimente, le exprimă într-un mod atît de îndepărtat de înţelegerea noastră, încît mai apropiaţi sînt ei probabil de duşmanii lor mauri decît de noi, care purtăm titlul şi stindardul de descendenţi.

Raimundo Silva se ridică şi deschide fereastra. De aici, dacă sînt adevărate informaţiile din Istoria asediului Lisabonei, căreia i-a fost corector, poate să vadă locul unde şi-au ridicat tabăra englezii, acvitanii şi bretonii, în faţă, pe coasta de la Trindade, coborînd spre sud, pînă la văioaga de pe Calçada de S. Francisco, în acelaşi loc, cu o aproximaţie de un metru în plus sau în minus, se află acum biserica Martirilor[1], care nu minte. Dincoace, după Noua Istorie, se află tabăra portughezilor, aşteptînd cu toţii laolaltă ca regele să decidă, dacă rămînem, dacă plecăm, care e treaba. Între oraş şi tabăra lusitanilor, ca să le dăm un nume pe care ei nu şi-l dădeau, vedem mlaştina lată, avansînd atît de adînc în interiorul uscatului, încît, pentru a-i da ocol fără să ne udăm la picioare, ar trebui să trecem, pe marginea orientală, pe unde începe strada Palma, iar, pe cea occidentală, pe

[1] Lîngă cimitirul cruciaţilor morţi în timpul asediului Lisabonei, Dom Afonso Henriques a construit în onoarea martirilor biserica Santa Maria dos Mártires. Biserica actuală, situată în apropierea fundaţiei originale, a fost reconstruită după cutremurul din 1755 şi reprezintă un exemplar al arhitecturii baroce religioase din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea.

strada Pretas, un marş zdravăn peste cîmpurile, care mai ieri încă erau dichisite şi cochete, iar acum nu sînt doar jefuite de tot ce se putea mînca, ci şi călcate şi pîrjolite de parcă pe acolo ar fi trecut cavaleria apocalipsului cu copitele ei de foc. Maurul declarase că cei din tabăra portugheză erau în plină activitate, nimic mai adevărat, însă curînd s-au potolit, căci a dorit Dom Afonso Henriques să-i primească, înconjurat de întreaga oştire, pe domnii cruciaţi care se apropiau, în fruntea micii trupe care debarcase, onorîndu-i astfel în mod deosebit, primire cu atît mai lăudabilă cu cît îl supărase plecarea celorlalţi. Cunoscînd noi deja destule despre asemenea întîlniri şi adunări de lume suspusă prin nume şi putere, e timpul să vedem cine se mai învîrte pe acolo, ce fel de soldaţi sînt aceştia, ai noştri, răspîndiţi între Carmo şi Trindade, aşteptînd ordine, fără răcoreala unei ţigări, stau pe jos sau în picioare, se plimbă printre prieteni, la umbra măslinilor, a fost vreme frumoasă şi n-au montat prea multe corturi, majoritatea a dormit sub cerul liber, cu capul pe scut, simţind un timp, noaptea, căldura pămîntului, iar apoi încălzindu-l ei cu propriul trup, pînă în ziua cînd frigul se adună, să vină ea cît mai tîrziu. Avem un motiv temeinic să căscăm bine ochii la aceşti oameni, jalnic înarmaţi în comparaţie cu arsenalele moderne ale lui Bond, Rambo and Company, ne uităm după vreun ins, care i-ar putea servi ca personaj lui Raimundo Silva, căci acesta, timid prin natură sau fire, neplăcîndu-i mulţimile, a rămas la fereastra de pe strada Milagre de Santo António, fără să aibă curajul să coboare în stradă, şi rău face, dacă nu era în stare să iasă singur ar fi putut s-o roage pe Maria Sara să-i ţină companie, am văzut că e o femeie care ştie ce vrea, ori poate, mai romantic şi mai interesant semn de solitudine, dacă nu de orbire, ar fi putut lua cu sine cîinele de pe Escadinhas de S. Crispim, ce privelişte frumoasă ar fi o bărcuţă cu vîsle traversînd fluviul liniştit, plutind pe apele nimănui, cu un corector vîslind, în timp ce cîinele, aşezat la pupă, adulmecă aerul şi, în pauze, muşcă cît de discret poate puricii care îl înţeapă în părţile cele mai gingaşe. Să-l lăsăm deci în plata Domnului pe acest om, nepregătit deocamdată să vadă, el care are ca profesie să revadă şi care, doar ocazional, cînd are cîte o trecătoare tulburare psihologică, bagă de seamă pe cineva, şi să-i căutăm un personaj care, nu atît prin merite proprii, de altfel întotdeauna discutabile, ci printr-un soi de predestinare adecvată, să-şi poată ocupa locul în povestire, atît de firesc, încît după aceea să se spună, aşa cum se spune despre aceia care se potrivesc întru totul, că s-au născut unul pentru altul.

Totuşi nu e uşor. Una e să iei un om şi să-l bagi într-o mulţime, aşa cum s-a văzut în alte cazuri, şi alta e să cauţi într-o mulţime un om, şi doar văzîndu-l, să spui, El e. În tabără nu prea sînt bătrîni, sînt vremuri cînd se moare pe capete şi de timpuriu, fără a mai aminti că, la război, picioarele le-ar fi ca plumbul şi braţele de cîrpă, nu toţi pot rezista cît Gonçalo Mendes da Maia, Luptătorul[1], care, la şaptezeci de ani, pare în floarea vîrstei, iar, la nouăzeci, va continua să se bată cu spada cu regele Tangerului, şi de aici i se va trage moartea. Căutăm mai departe şi tragem cu urechea, ce limbă stranie vorbesc oamenii noştri, încă o dificultate ce se adaugă tuturor celorlalte, căci, cu tot atîta greutate îi înţelegem noi pe ei, ca şi ei pe noi, deşi aparţinem aceleiaşi portugheze patrii, în fond, ceea ce noi, modernii, numim conflict de generaţii nu e poate decît o chestiune de diferenţă de limbaj, mai ştii. Dăm peste un cerc de oameni, aşezaţi pe pămînt, sub frunzişul bogat al măslinului, care, după răsucelile trunchiului şi generala vetustеţe a aspectului, trebuie să aibă cel puţin de două ori numărul anilor pe care îi are Luptătorul, şi dacă unul răneşte şi omoară, celălalt se mulţumeşte să dea ulei, fiecare îşi face treaba pentru care a venit pe lume, se spune, dar această vorbă s-a inventat pentru măslini, nu pentru oameni. Aceştia de aici se mulţumesc deocamdată să-l asculte pe un altul, un tînăr înalt, cu barbă scurtă şi neagră. Unii au o expresie de parcă ar mai fi auzit de mii de ori povestea, dar nu s-au plictisit, sînt soldaţi care luptau la Santarém cînd cu faimoasa cucerire, ceilalţi, după atenţia cu care ascultă povestirea, se vede imediat că sînt incorporaţi de curînd, s-au alăturat armatei pe drum, plătiţi pe trei luni ca şi ceilalţi, din sold se face soldă şi din soldă soldat, şi, pînă să izbucnească războiul, îşi întreţin setea de glorie proprie cu fapte de glorie străină. Acestui om va trebui să-i descoperim un nume, are, fără îndoială, unul, ca oricare dintre noi, dar greutatea stă în faptul că vom avea de ales între cel pe care el îl presupune ca al lui, Mogueime[2], şi altul, ce i se va da mai tîrziu, Moigema va fi acela, să nu credeţi că asemenea confuzii se petreceau numai în vremurile ignorante de demult, despre cineva din secolul nostru am aflat că, timp de treizeci de ani, a spus că se numeşte Diogo Luciano, pînă în

---

[1] Gonçalo Mendes da Maia, *O Lidador* (m. 1170), faimos războinic alfonsin, care a luptat pînă la vîrsta de nouăzeci de ani în toate războaiele primului rege portughez.

[2] Mogueime, personaj istoric real, un soldat pe umerii căruia s-a urcat Mem Ramires pentru a intra în cetatea Santarém.

ziua cînd, trebuind să-şi prezinte actele s-a vădit că se numea Deocleciano, şi n-a avut nimic de cîştigat, deşi împărat. Problema numelor nu trebuie să credeţi că-i fără importanţă, Raimundo n-ar putea fi José, Maria Sara n-ar vrea să fie Carlota, iar pe Mogueime nu se face să-l numim Moigema, iar acestea fiind zise, ne putem apropia, în sfîrşit, aşezîndu-ne pe jos, dacă avem chef, şi luînd aminte.

Mogueime zice, Că s-a întîmplat noaptea cînd dormea toată lumea, am aşteptat din zori într-o vale împădurită şi, atît de aproape de cetate, încît auzeam strigătele santinelelor de pe ziduri, ţineam în mînă căpestrele cu mare grijă să nu necheze caii, şi cînd luna s-a ivit, iar căpitanii au văzut că gărzile dormitau, am pornit cu toţii de acolo, în vale au rămas pajii cu animalele, şi, urmînd cărarea, am reuşit să ajungem la izvorul Atamarma, i-au dat numele acesta pentru că are ape dulci, şi mergînd mai departe ne-am apropiat de zid, dar atunci trecea rondul pe el, aşa că am fost siliţi să aşteptăm din nou, muţi ca pămîntul, într-un lan de grîu, iar cînd a crezut de cuviinţă Mem Ramires[1], care îi comanda pe oamenii printre care mă aflam, am început să urcăm în goană poteca, vroiam să sprijinim o scară de zid, fixîndu-i capătul de sus cu o lance, dar a vrut ghinionul, sau Cel Rău să împiedice fapta, şi scara s-a răsturnat cu multă larmă pe acoperişul unui olar, ne-a apucat pe toţi groaza, dacă gărzile se trezeau era mare primejdie să dăm greş, ne-am lăsat la pămînt cusuţi cu zidul, iar apoi, cum maurii nu dădeau nici un semn, Mem Ramires m-a chemat pentru că eram cel mai înalt şi mi-a cerut să mă urc pe umerii lui, iar eu am agăţat scara de partea de sus a zidului, apoi s-a suit el, iar eu după el, şi altul după mine, şi cînd aşteptam să urce şi ceilalţi, s-au trezit străjerii şi unul a întrebat, Menfu, ceea ce înseamnă, Cine e acolo, iar Mem Ramires, care vorbea arăbeasca de parcă ar fi fost maur, spuse că făceam de rond şi că ne-am întors după ordine, şi, cum maurul coborîse din turn, i-a tăiat capul, pe care l-am zvîrlit peste zid, astfel aflînd ai noştri că am intrat în fortăreaţă, dar celălalt străjer a mirosit cine sîntem şi a început să zbiere cît îl ţinea gura, Anauchara, anauchara, care în limba lor vrea să zică, Capcană de creştini, în clipa aia eram zece pe zid, şi a venit garda în fuga mare, şi unii şi ceilalţi am scos pumnalele şi a început prăpădul, Mem Ramires striga cerînd ajutor Sfîntului Iacob, patronul Spaniei, iar de afară regele Dom Afonso

[1] Mem Ramires, cavaler nobil care a organizat şi a condus atacul cetăţii Santarém (15 martie 1147).

răspundea cu glas tunător, Sfinte Iacob şi Sfîntă Fecioară Maria, săriţi, şi ne îmboldea, Omorîţi-i pe toţi, să nu scape nici unul, în fine, îndemnurile obişnuite, între timp, pe altă parte, au mai urcat douăzeci şi cinci dintre ai noştri şi s-au repezit la porţi chinuindu-se să le deschidă, dar n-au reuşit decît după ce le-au aruncat de afară un baros de fier cu care au sfărîmat lanţurile şi încuietorile, şi atunci a intrat regele cu ai lui şi, în genunchi, pe pragul porţii, s-a apucat să-i mulţumească lui Dumnezeu, dar s-a ridicat numaidecît pentru că maurii se năpusteau să apere intrarea, însă le sunase ceasul de pe urmă, căci ai noştri au tăbărît pe ei şi i-au omorît, şi împreună cu ei multe femei şi copii, şi o grămadă de vite, şi atîta a fost sîngele care a curs că s-a adunat pe străzi ca un rîu, aşa s-a cucerit cetatea Santarém, la care am luat parte eu şi alţii aici de faţă. Cîţiva dintre cei desemnaţi au dat din cap afirmativ, îşi vor fi avînd fără îndoială propriile fapte de povestit, dar numărîndu-se printre aceia care nu-şi găsesc niciodată cuvintele, mai întîi pentru că nu sînt destule la număr, iar apoi, fiindcă nu vin cînd sînt chemate, au păstrat în continuare tăcerea, aşezaţi în cerc, ascultîndu-şi tovarăşul mai vorbăreţ şi mai iscusit în incipienta artă de a vorbi portugheza, să ni se ierte exagerarea, căci am avea cea mai avansată limbă din lume dacă acum opt secole şi jumătate un simplu militar fără grad ar fi putut construi discursuri aşa de clare, de unde nu lipsesc găselniţele narative, alternanţa perioadelor scurte cu cele lungi, pauza subită, schimbarea de plan, suspansul, pînă şi ironia cam necuviincioasă de a-l pune pe rege să se scoale în mijlocul rugăciunii de mulţumire, ca nu cumva să se abată hangerul înainte să rostească amin, ori, recurgînd a mia oară la inepuizabilul tezaur al înţelepciunii populare, te încrezi în Fecioară şi n-o iei la fugă şi o să vezi tu ce păţeşti, e uşor de închipuit că nu va fi ceva plăcut. O cătană, fără altă experienţă războinică decît priveliştea trupelor mărşăluind, dar înzestrată cu agerime şi bun-simţ, pricepînd că nici unul din vechea gardă nu voia să ia cuvîntul, spuse ceea ce cu siguranţă le umbla şi celorlalţi în minte, Sare în ochi că Lisabona va fi un os mai greu de ros, interesantă metaforă care readuce în povestire cîinele şi cîinii, căci va fi nevoie de mulţi şi chiar de foarte mulţi pentru a reuşi să ne înfigem colţii în zidurile înalte şi semeţe care, de peste drum, ne sfidează şi unde se zăresc burnuzuri şi arme fulgerînd în soare. Prevestirea umplu de negre presimţiri inimile celor dimprejur, în război nu ştii niciodată cine o să moară, norocul poate să apară într-un rînd şi niciodată după aceea, tare smintiţi vor fi maurii din

Lisabona dacă vor dormi cînd va bate ceasul fatal, dar punem rămăşag că nici o santinelă nu va trebui de astă dată să strige, Menfu, pentru că ştie prea bine cine sîntem şi ce vrem. I-au ajutat să uite momentul de melancolie doi paji dintre cei lăsaţi de pază la cai în dosnica şi sumbra vale de lîngă Santarém, şi care au început să facă haz şi să rîdă cu gura pînă la urechi, amintindu-şi ce le făcuseră, ei şi ceilalţi, unor femei maure scăpate din oraş şi pe care soarta le mînase într-acolo, neagră soartă, pentru că după ce le-au luat cu forţa o dată şi de multe ori, le-au omorît fără milă, ca pe nişte păgîne ce se aflau. Mogueime însă îi mustră, făcînd uz de autoritatea sa de combatant în prima linie, zicînd că era firesc, în focul bătăliei, să ucizi pe cine îţi cade în mînă, dar nu aşa, după ce le-au pîngărit trupul, mai creştineşte s-ar fi purtat dacă le-ar fi dat drumul, declaraţie umanitară, pe care pajii au contestat-o argumentînd că femeile trebuie omorîte în orice împrejurare, siluite sau nu, ca să nu mai poată zămisli afurisite javre de mauri. Mogueime părea că nu va fi în stare să contrazică o motivaţie atît de radicală, dar, dintr-un cotlon al minţii, extrase cîteva cuvinte care-i lăsară fără grai pe paji, Poate că veţi fi ucis în ele copii de creştini, s-a întîmplat ca ceilalţi să nu-şi mai găsească cuvintele, căci, cu dreptate, ar fi putut riposta că eşti fiu de creştin doar dacă eşti şi fiu de creştină, dar le-a pus stavilă gurii subita conştiinţă a însemnătăţii lor de apostoli, de vreme ce oriunde îşi leapădă sămînţa pun şi pecete de creştinătate. Un cleric, care pe aici s-ar nimeri să treacă, un capelan militar, ar lămuri pînă la capăt tema, alungînd îndoielile din inimi şi întărind cugetele şi credinţa, dar lumea duhovnicească stă toată pe lîngă rege, aşteptîndu-i pe nobilii străini, acum trebuie c-au sosit, dovadă sînt uralele, fiecare face ce sărbătoare poate, în limitele cuviinţei, în cazul de pe urmă, atît de mare tărăboi pentru o nimica toată.

Raimundo Silva, preocupat mai ales să-şi apere, în măsura posibilului, heterodoxa teză după care cruciaţii au refuzat să dea o mînă de ajutor la cucerirea Lisabonei, nu se va sinchisi prea mult de cine-i va fi personajul, deşi, fire impulsivă, nu-şi poate desigur reprima neaşteptate avînturi de simpatie sau de repulsie, periferice, ca să spunem aşa, miezului chestiunii, dar care totuşi fac adesea să depindă de acritice preferinţe ori de antipatii personale ceea ce ar trebui să fie hotărît în conformitate cu datele raţiunii, iar, în acest caz, ale istoriei. La tînărul Mogueime l-a fermecat dezinvoltura, dacă nu chiar strălucirea cu care a relatat episodul asaltului asupra cetăţii

Santarém, dar, mai mult decît aptitudinile literare, amintita pornire umanitară, dezvăluind un suflet bine alcătuit, sau de la natură recalcitrant la influenţele negative ale mediului, şi care se umpluse de milă faţă de nefericitele maure, şi nu pentru că nu i-ar fi plăcut fiicele Evei, chiar şi necredincioase, dacă s-ar fi aflat şi el în vale, în loc să bage cuţitul în bărbaţii lor, s-ar fi înfruptat şi el cu trup de femeie la fel de repetat şi cu tot atîta nesaţ ca şi ceilalţi, însă să taie gîtul pe care cu o clipă mai devreme îl sărutase şi-l muşcase de plăcere, asta nu. Raimundo Silva îl acceptă aşadar pe Mogueime ca personaj, considerînd însă că trebuiau lămurite în prealabil cîteva puncte ca să nu subziste neînţelegeri care, mai tîrziu, ar putea dăuna, atunci cînd legăturile de inevitabilă afecţiune ce-l leagă pe autor de lumile sale vor deveni imposibil de rupt, ar dăuna, spuneam, deplinei asumări a cauzelor şi a efectelor care trainic vor fi înnodate de dubla forţă a necesităţii şi a fatalităţii. Aici este, într-adevăr, nevoie să ştim cine minte şi cine spune adevărul şi nu ne referim la nume, dacă îl cheamă Mogueime, sau Moqueime, cum de asemenea se va găsi cîte unul să-l boteze, sau Moigema, cum am mai spus, sigur, numele îşi au şi ele importanţa lor, dar numai după ce le aflăm, înainte de asta omul nu e decît un om, şi gata, îl privim, e aici, îl putem recunoaşte altundeva, îl cunosc, spunem, şi gata. Iar dacă, pînă la urmă, reuşim să aflăm cum îl cheamă, probabil că din numele complet desfăşurat ne mulţumim să alegem sau să acceptăm, ca identificare mai precisă, numai o parte, ceea ce dovedeşte că, numele fiind important, nu are în întregime aceeaşi importanţă, că Einstein se numea Albert ne este relativ indiferent, aşa cum nu prea ne pasă că nu ştim ce alte nume va fi avut Homer. În schimb, Raimundo Silva ar fi dorit să se convingă dacă apele izvorului Atamarma erau într-adevăr dulci, cum afirmase Mogueime, anticipînd afirmaţia viitoare din Cronica celor cinci regi ai Portugaliei, sau dacă, dimpotrivă, erau amare, aşa cum răspicat declară şi mai înainte citatul Frei António Brandão în apreciata sa Cronică a lui Dom Afonso Henriques, care ajunge să spună că, apele fiind amărui, izvorul se numea Atamarma, ceea ce, tradus în grai autohton şi în limbaj inteligibil, ar echivala cu a spune vorbă cu vorbă Izvorul Apelor Amare. Deşi nu era lucrul cel mai important de verificat, Raimundo Silva îşi bătu capul îndeajuns de mult pentru a ajunge la concluzia că, din punct de vedere logic, deşi ştim prea bine că nu întodeauna realitatea umblă pe drumul drept al logicii, ar fi lipsit de sens, apele pămîntului fiind îndeobşte dulci, să vrei să deosebeşti un

izvor după o însușire pe care o au toate izvoarele, la fel cum n-ai boteza Izvorul Mușețelului o apă înconjurată de romaniţe, şi atunci îşi spuse, pînă la o posterioară consultare a altor surse, istorice şi documentare, că apele Atamarmei trebuie să fi fost amare, şi, reflectînd mai departe, că într-o zi va trebui s-o afle pe cale practică, adică gustîndu-le, după care va ajunge probabil, pe cale experimentală, la concluzia, în sfîrşit definitivă, că apele sînt sălcii, mulţumind astfel pe toată lumea, ştiut fiind că despre sălciu se poate spune că se află la jumătatea drumului între amar şi dulce.

Totuşi, pe Raimundo Silva nu-l interesează numele şi gusturile atît de mult cît dă a înţelege, în ciuda întinderii şi duratei dezbaterilor de adineauri, poate o simplă dovadă a acelei gîndiri oblice pe care Maria Sara a crezut c-o descoperă la el, cunoscîndu-l încă atît de puţin. Ce-l preocupă cu adevărat pe corector, acum după ce l-a acceptat pe Mogueime ca personaj, este faptul că l-a prins contrazicîndu-se, dacă nu chiar rostind o minciună flagrantă, situaţie a cărei singură alternativă nu poate fi decît adevărul, căci în acest caz nu se poate inventa un alt izvor Atamarma oferind împăciuitor nişte ape care nu sînt nici dulci nici amare. Mogueime a spus, şi foarte limpede a povestit cum s-a urcat el pe umerii lui Mem Ramires ca să agaţe scara de meterezele zidului, lucru care, de altfel, nu face decît să ne confirme, prin intermediul faptului istoric, imaginea pe care o avem despre acele vremuri, atît de apropiate de vîrsta de aur, încît de la ea încă mai păstrau strălucirea cîte unui episod precum cel pomenit, cînd un nobil de la curtea lui Dom Afonso şi-a împrumutat preţioasa spinare ca suport, soclu şi piedestal pentru tălpile plebee ale unui soldat, fără alte merite aparente decît acela de a fi crescut mai înalt ca alţii. Dar afirmaţia lui Mogueime, confirmată, ca să vezi, de Frei António Brandão, e dezminţită de textul mai vechi al Cronicii celor Cinci Regi, unde ad litteram e scris că Dom Mendo simţi mare spaimă în inimă că dacă se întîmplă să se sperie santinelele de zgomot şi-şi fac apariţia, stătu oleacă nemişcat & apoi chemă la sine pe un flăcău pe nume Mogueime & i se aburcă în spinare ca pe catîrul rigăi, iar de acolo dădu un brînci scării pînă s-a proptit în zid, aşa, textul e foarte limpede şi clar, în ciuda particularităţilor lexicale şi ortografice, care va să zică scrie că Mogueime s-a aplecat pentru ca Mem Ramires să i se cocoaţe pe umeri şi că, la porunca acestuia a făcut-o, nu există scamatorii de interpretare ori cazuistici de limbaj prin care să ajungem la o lectură diferită. Raimundo Silva are în faţă cele două texte, le compară, nici o îndo-

ială nu poate subzista, Mogueime este în mod indiscutabil un mincinos, atît prin ceea ce rezultă din logica situațiilor ierarhice, el soldat, celălalt căpitan, cît și prin autoritatea particulară cu care este învestită, ca text anterior ce se află, Cronica celor Cinci Regi. Persoanelor interesate numai de marile sinteze istorice, aceste chestiuni le par probabil de un iremediabil ridicol, dar noi trebuie să ne ocupăm de Raimundo Silva, care are o sarcină de dus la bun sfîrșit, și care, de la început, se vede pus în fața dificultății de a conviețui cu un personaj atît de dubios precum acest Mogueime, Moqueime sau Moigema, care, nu numai că dovedește că habar n-are cine e, ci s-ar putea chiar să maltrateze adevărul pe care, ca martor ocular, ar avea datoria să-l respecte și să-l transmită viitorimii, nouă.

Totuși, spune maxima, să arunce prima piatră cel care se va ști fără păcat. Într-adevăr e foarte ușor să acuzi, Mogueime minte, Mogueime a mințit, dar noi, aici, excelent instruiți în minciunile și adevărurile ultimelor douăzeci de veacuri, cu psihologia scurmîndu-ne prin suflete, și cu prost tradusa psihanaliză, plus restul, pentru a cărui simplă enunțare ar fi nevoie de cincizeci de pagini, nu ar trebui să arătăm cu vîrful intransigentei spade defectele altora, cînd atît de indulgenți obișnuim să fim cu ale noastre, ca dovadă nu s-a auzit că, pînă acum, vreun individ, judecător sever și radical al propriilor acte, s-ar fi lăsat convins de elanul său punitiv să-și lapideze propriul trup. De altfel, întorcîndu-ne la pasajul evanghelic, ni se pare legitim să ne îndoim că lumea de pe vremea lui va fi fost atît de înglodată în păcat încît pentru a se salva să fi avut nevoie de Fiul unui Dumnezeu, chiar episodul femeii adultere ne arată că lucrurile nu stăteau prea rău în Palestina, acum stau mult mai rău, căci iată că, în ziua aceea de demult, nici măcar o piatră n-a mai fost aruncată în nefericita femeie, a fost de ajuns să rostească Isus fatalele vorbe și îndată s-au retras mîinile agresoare, în acest fel dovedind, mărturisind și proclamînd stăpînii lor că, da, domnilor, el avea dreptate, păcătoșii erau ei. Or, niște oameni în stare să se recunoască vinovați în public, chiar dacă, implicit, nu sînt cu totul pierduți, își păstrează neatins în suflet un grăunte de bunătate, autorizîndu-ne așadar să conchidem, cu un minim risc de eroare, că venirea Mîntuitorului s-a cam precipitat. Azi, da, ar fi meritat să-și dea osteneala să vină, nu numai pentru că cei răi perseverează pe drumul răutății, dar devine pe zi ce trece tot mai dificil să găsești motive valabile pentru a opri o lapidare care a început deja.

La prima vedere, s-ar putea crede că aceste digresiuni moralizante nu au o relație suficientă cu șovăiala lui Raimundo Silva dacă să-l accepte sau nu ca personaj pe Mogueime, dar li se va înțelege pe dată utilitatea, dacă ne vom aminti că Raimundo Silva, presupunînd că este neatins de păcate capitale, are și el o culpă, prefăcătoria, o vină obișnuită, deși nu și minoră, tolerată însă de toată lumea datorită răspîndirii și accesibilității ei. În plus, el știe că nu există o diferență de substanță între a minți asupra cui s-a urcat în spinarea cui, dacă eu în spinarea lui Mem Ramires, sau Mem Ramires în spinarea mea, și, ca să dăm un exemplu, banalul act de a-ți vopsi părul, totul e, pînă la urmă, o chestiune de vanitate, dorința de a arăta bine, atît fizic, cît și imoral, putîndu-se chiar, de pe acum, imagina o vreme cînd comportamentul omenesc va fi în întregime artificios, aruncînd la coș, fără prea multe menajamente, sinceritatea, spontaneitatea, simplitatea, aceste minunate și luminoase calități de caracter pe care oamenii atîta s-au străduit să le definească și să le practice în vremurile îndepărtate, cînd, deși conștienți că am inventat minciuna, tot mai credeam că sîntem în stare să trăim în adevăr.

Pe la jumătatea după-amiezei, într-o pauză dintre complicațiile asediului și frivolitățile romanului, acela pe care îl așteaptă editura, Raimundo Silva ieși pe stradă să se dezmorțească. Atîta dorea, să facă o plimbare, să se distreze, să-și adune ideile. Trecînd însă pe lîngă ușa unei florării, intră și cumpără un trandafir. Alb. Iar acum se întoarce acasă, puțin jenat că umblă cu o floare în mînă.

FĂRĂ SĂ STRIGE PĂZEA, mişeleşte au atacat avioanele japoneze escadra nord-americană care îşi bălăcea carenele la Pearl Harbour, şi atunci s-a întîmplat prăpădul care se cunoaşte, rezonabil ca pierdere de vieţi omeneşti, în comparaţie cu Hiroşima şi Nagasaki, dar cu consecinţe catastrofale în ceea ce priveşte bunurile materiale, cuirasate, portavioane, distrugătoare, şi restul, un prejudiciu care a pus la pămînt finanţele, în total treisprezece vapoare scufundate fără să fi apucat să tragă vreodată o salvă serioasă, în afara exerciţiilor. O cauză îndepărtată a dezastrului naval a fost faptul că s-a pierdut, într-un moment oarecare al acelei nopţi a timpurilor care îşi păstrează secretele, că s-a pierdut, spuneam, obiceiul cavaleresc de a anunţa războaiele cu trei zile înainte, pentru ca inamicul să aibă răgazul să se pregătească, ori, dacă preferă, să se pună la adăpost, şi, de asemenea, pentru ca cel care a decis să rupă armistiţiul să nu fie înfierat că infam a trădat onoarea militară. Vremuri apuse pentru totdeauna. Pentru că, în sfîrşit, una e să ataci în puterea nopţii, fără să baţi în tobă ori să sufli-n trompetă, dar trimiţînd dinainte un preaviz, şi alta să te apropii, cu paşi de pîslă şi arme nevăzute, de porţi lăsate neglijent deschise, intrînd fără să baţi şi omorînd în stînga şi în dreapta. Am aflat deja că nimeni nu poate fugi de destinul ce i-a fost scris, şi e foarte limpede că femeile şi copiii din Santarém erau sortiţi să moară în noaptea aceea, asupra acestui punct căzuseră de acord Allahul maurilor şi Dumnezeul creştinilor, dar cel puţin nefericiţii nu se puteau plînge că nu fuseseră încunoştinţaţi, au rămas din proprie voinţă, căci bunul nostru rege a trimis oraşului Santarém pe Martim Moab şi încă doi tovarăşi care i-au anunţat public pe mauri că războiul începe de azi în trei zile, aşa că Dom Afonso Henriques n-a căzut în păcate mintale şi regale îndemnînd, înainte de bătălie, Nu contează nici sexul, nici vîrsta, să moară copilul din braţele mamei şi bătrînul copleşit de ani, şi tînăra fecioară, bătrîna decrepită, dar poate şi-a închipuit, de vreme ce a respectat prescripţia codului cavaleresc, că îl vor aştepta neînfricaţi numai războinicii mauri, toţi bărbaţi, şi în vigoarea vîrstei.

Or, în cazul de care ne ocupăm, asediul Lisabonei, orice aviz ar fi redundant, nu numai pentru că, la drept vorbind, pacea era ruptă de la cucerirea cetății Santarém, ci și pentru că sînt evidente și manifeste intențiile celor care au adunat o armată așa de numeroasă pe colinele dimprejur, neputînd să le adauge cîteva divizii în plus doar din pricina unei greșeli de tipar, agravată de sentimente de ciudă și de mîndrie rănită. Totuși, chiar într-o asemenea situație, formalitățile trebuie îndeplinite și respectate, adaptîndu-le de la caz la caz, de aceea regele a hotărît să-i trimită să parlamenteze cu guvernatorul orașului pe Dom João Peculiar și Dom Pedro Pitões, însoțiți de o sumedenie de gentilomi, înconjurați de un număr corespunzător de oșteni, trimiși pentru lustrul cortegiului și pentru siguranță. Spre a evita surpriza unei ireparabile trădări n-au traversat afluentul, căci nu e nevoie să fii strateg ca Napoleon, ori Clausewitz, pentru a înțelege că, dacă maurilor le-ar cășuna să pună mîna pe emisari, iar aceștia ar încerca să fugă, fluviul le-ar curma orice tentativă de retragere rapidă, dacă nu cumva, între timp, brigăzile de asalt maure, printr-o manevră de învăluire, nu vor fi apucat deja să le distrugă bărcile care îi aduseseră la țărm. Ai noștri au făcut așadar ocolul pe unde am spus că ocolul trebuia făcut, urmînd strada Taipas la vale pînă în Salitre, apoi, în suflet cu spaima firească a unuia care intră în tabăra inamică, înotînd prin noroi spre strada Pretas, începînd imediat să suie și să coboare, mai întîi pe Monte de Santa Ana, apoi pe strada São Lázaro, trecînd prin vad pîrîul care vine de pe bulevardul Almirante Reis, și cățărîndu-se din nou cu greutate, ce idee și asta, să te apuci să cucerești un oraș, format numai din suișuri și coborîșuri, pe strada Cavaleiros și pe Calçada de Santo André, pînă în vecinătatea porții pe care azi o numim, fără nici un temei, a lui Martim Moniz[1]. Marșul a fost lung, și mai anevoios din pricina căldurii, în ciuda orei matinale la care au plecat, catîrii au botul năclăit de bale, iar caii, puțini la număr, se află în aceeași stare, dacă nu și mai proastă, lipsindu-le rezistența hibrizilor, sînt animale mai gingașe. Cît despre infanterie, ea nu se plînge, deși au trecut-o toate nădușelile, dar dacă, în timp ce așteaptă cu toții să se deschidă poarta, vreun gînd le trece pedestrașilor prin minte, este ce bine ar fi, după atîta caznă, să nu trebuiască să lupte nici măcar o secundă. Mogueime e și el aici, s-a întîmplat să-l bage în detașament, iar în față, lîngă arhiepiscop, îl vedem de asemenea pe Mem Ramires, e o coincidență interesantă

[1] Poarta Martim Moniz poartă acest nume pentru că, după legendă, în timpul cuceririi Lisabonei, un personaj cu acest nume și-ar fi sacrificat aici viața, împiedicînd cu propriul corp închiderea porții în fața trupelor portugheze.

faptul că, în acest moment istoric, s-au strîns laolaltă doi dintre principalii protagoniști din episodul scalabitan[1], ambii cu egală influență asupra deznodămîntului, cel puțin pînă cînd se va lămuri definitiv care dintre ei i-a servit ca măgar celuilalt. Ceata care a venit la această conversație parlamentară este în întregime portugheză, regelui nu i s-a părut oportun să recurgă la străini pentru a-și întări ultimatumul, deși, în treacăt fie spus, subzistă multe bănuieli că arhiepiscopul de Braga n-ar aparține cu adevărat spiței noastre lusitane, dar, mă rog, chiar de pe vremea aceea începuse să ni se ducă vestea că-i primim bine pe străini, dăruindu-le funcții și venituri, dar acest Dom João Peculiar, n-ai ce-i zice, înmiit le-a plătit în servicii patriotice. Iar dacă, așa cum, de asemenea, se spune, era portughez, ba încă din Coimbra, îl putem considera unul dintre pionierii vocației noastre migratoare, a magnificei noastre diaspore, căci toată tinerețea și-a petrecut-o în Franța, studiind, fiind cazul aici să remarcăm o accentuată diferență în raport cu tendințele recente ale emigrației noastre în țara de mai sus, limitîndu-se ea acum mai curînd la muncile murdare și grele. Cine e neîndoielnic străin, nefiind totuși pus la socoteală, ca însărcinat cu o misiune specială, nici parlamentar, nici războinic, este călugărul roșcovan și pistruiat, căruia acum auzim că i se spune Rogeiro, dar care, în realitate, se numește Roger, ceea ce ar ridica întrebarea dacă e englez sau normand, dacă n-ar fi ca fără interes pentru subiectul care ne ocupă. Episcopul de Porto îi atrăsese atenția să se pregătească să scrie, ceea ce vrea să spună că Roger sau Rogeiro a venit pe post de cronicar, cum se și vede, scoțînd el din desagă materialele de scris, doar stiletele și tăblițele, căci, cu legănarea catîrului, s-ar vărsa cerneala și s-ar întinde scrisul, toate astea, se știe, sînt presupuneri ale unui autor preocupat de verosimilitate mai mult decît de adevăr, pe care îl consideră de neatins. Acest Rogeiro nu știe nici o boabă de arăbească, de galiciană nici atît, dar, în cazul de față, ignoranța nu va constitui un impediment, căci toată dezbaterea, pe orice cale ar lua-o, o va da, pînă la urmă, tot pe latină, grație interpreților și traducătorilor simultani. În latină va vorbi arhiepiscopul de Braga, în arăbească îl va traduce careva dintre călugării însoțitori, dacă nu va prefera să recurgă la Mem Ramires, reprezentant al ilustrei armate, și care, din plin, și-a dovedit pînă acum competența, apoi maurul va răspunde pe limba lui, același călugăr sau altul va face transpunerea în latină, și tot așa succesiv, nu știm însă dacă cineva a fost însărcinat să traducă în galiciană un rezumat a dezbaterii, pentru ca și portughezii care nu știu

[1] Adjectiv derivat de la Scallabis, numele antic al orașului Santarém.

decît o limbă să fie ţinuţi la curent. Ştim însă cu siguranţă că, după atîta tărăgănare, dacă şi discursurile vor fi lungi, vom rămîne aici toată după-amiaza.

Platformele, meterezele şi căile de acces la fortăreaţă sînt ticsite de mauri bărboşi, cu chip întunecat, care fac gesturi de ameninţare, deşi în tăcere, cu economie de cuvinte, poate, în cele din urmă, creştinii se vor retrage, aşa cum au făcut cu cinci ani înainte, şi ar fi păcat să-şi irosească provizia de ocări. S-au deschis larg cele două canaturi ale porţii, întărite cu piroane şi tăblii de fier, şi au ieşit, cu paşi înceţi, cîţiva mauri, unul dintre ei, de vîrstă înaintată, ar putea fi guvernatorul, titlu care merge la orice şi care acum e folosit din pricina incertitudinii în privinţa titlului său propriu, exact şi precis, pînă la urmă lăsat în suspensie din pricina dificultăţii de a alege corect între două sau trei posibile, în plus, nu e de înlăturat probabilitatea ca cei de dinăuntru să fi trimis la negocieri, de exemplu, un alfaqui, sau un cadi, sau un amir, ba chiar un mufti, majoritatea celor care se apropie sînt funcţionari şi militari, în număr riguros egal cu cel al portughezilor de afară, de aceea or fi întîrziat atît maurii, mai întîi a trebuit organizat detaşamentul. În general se imaginează că autorităţile civile, militare şi religioase din vremurile de demult erau înzestrate, toate, cu organe vocale teribil de răsunătoare, în stare să se facă auzite la mari depărtări, astfel încît în relatările istorice, cînd cîte un şef trebuie să ţină o cuvîntare în faţa trupelor sau a altor mulţimi, nimeni nu se miră că el a fost auzit, fără dificultate, de sute şi mii de ascultători gălăgioşi, de cîte ori agitaţi, cînd se ştie prea bine cîtă bătaie de cap dă astăzi instalarea şi reglarea maşinăriilor electronice pentru ca sunetul să ajungă pînă la publicul din ultimele rînduri fără pierderi acustice, fără distorsiuni, nici ghiveciuri de sunete care, evident, ar afecta simţurile şi ar altera semnificaţiile. De aceea, contrazicînd cutuma şi convenţia, şi, cu nemărginitul regret de a trebui să dezminţim atît de lăudatele tradiţii ale spectacolului şi scenografiilor istorice, sîntem obligaţi, din pură dragoste pentru adevăr, să declarăm că emisarii dintr-o tabără şi din cealaltă se află la o distanţă doar de cîţiva paşi, vorbind deci cu bătaie scurtă, aşa că celorlalţi nu le rămîne, maurilor din cetate sau portughezilor din escortă, decît să aştepte deznodămîntul colocviului diplomatic, sau să prindă din zbor cîteva cuvinte comunicate în grabă de mesageri, fragmente de frază, înaripări retorice, subite nelinişti, îndoielnice speranţe. Astfel, definitiv se va şti că n-au hăulit peste văi ecourile pertractării, nici de pe o creastă pe alta nu s-au rostogolit, cerurile nu s-au învolburat, pămîntul nu s-a cutremurat, fluviul n-a luat-o înapoi la deal, căci cuvintele oamenilor n-au reuşit

pînă astăzi asemenea isprăvi, chiar fiind ele vorbe de amenințare și de război ca acestea, cu totul altfel de cum ne închipuim dintr-o ingenuă încredere în exagerările poeților epici.

Episcopul spuse, și imediat Rogeiro, pe scurt și stenografic, îl înregistră, lăsînd pe mai tîrziu înfrumusețările retorice cu care își va cadorisi îndepărtatul destinatar, numit Osbern, acolo unde se va fi aflînd, și oricine o fi fost, introduce totuși cîte o floricică de invenție proprie, rod al inspirației stimulate, Am venit aici ca să ne reconciliem, începuse arhiepiscopul, și continuă, căci ne-am gîndit că, fiind cu toții, noi și voi, fii ai aceleiași naturi și ai aceluiași principiu, ar fi rău să perseverăm în acest conflict, peste măsură de neplăcut, și de aceea ne-ar plăcea să credeți că n-am venit ca să vă cucerim orașul și să vi-l luăm, drept care ați putea, de pe acum, să începeți să apreciați omenia creștinilor în general, care, chiar și atunci cînd cer ce este al lor, nu-și fură aproapele, și dacă veți argumenta că tocmai asta am venit să facem, vom răspunde că doar revendicăm ca pe un drept al nostru stăpînirea acestui oraș, și că, dacă în voi există o urmă cît de palidă a principiilor justiției naturale, fără să mai așteptați și alte rugăminți, cu tot calabalîcul vostru, banii și averile, cu femeile și copiii voștri, veți lua, fără îndoială, calea patriei maurilor, care sînteți, și de unde hoțește ați venit, lăsîndu-ne nouă ceea ce e al nostru, nu, dați-mi voie să termin, văd prea bine cum clătinați din cap, gestul arătînd ceea ce gura încă n-a rostit, luați seama că voi, cei din rasa maurilor și a moabiților, samavolnic ne-ați răpit regatul Lusitaniei, distrugînd, pînă azi, orașe și sate și biserici, au trecut trei sute cincizeci și opt de ani de cînd, ca niște nelegiuiți ce sînteți, ați pus stăpînire pe cetățile și pe pămînturile noastre, dar, în sfîrșit, avînd în vedere că ocupați Lisabona de atît de multă vreme și că v-ați născut în ea, vrem să facem uz față de voi de obișnuita noastră bunătate și vă cerem să ne predați numai fortăreața cetății voastre, rămînînd fiecare dintre voi cu vechea lui libertate, pentru că nu vrem să vă alungăm din casele voastre, unde vă asigur că puteți să trăiți după obicei, doar dacă nu veți vrea, convertindu-vă, să veniți în mod liber să preamăriți Biserica lui Dumnezeu, unica și adevărata, cel care vă previne ca un prieten vă vorbește, un oraș ca Lisabona este expus ambiției multora, de cîte bogății știm că are și de cît pare de fericit, priviți taberele, navele, mulțimea de oameni care se unesc împotriva voastră, de aceea vă implor, cruțați-vă de pustiirea ogoarelor și a fructelor, fie-vă milă de bogățiile voastre, fie-vă milă de sîngele vostru, primiți pacea propusă cîtă vreme dispoziția noastră vă este încă favorabilă, căci prea bine ar trebui să știți că e mai bună pacea care se capătă fără luptă decît cea obținută cu multă vărsare de

sînge, așa cum mai plăcută este sănătatea care n-a fost niciodată pierdută, decît sănătatea care, cu forța și în silă, se vede scăpată de boli grave și aproape mortale, nu vă spun asta degeaba, gîndiți-vă cît e de grea și de primejdioasă boala ce-a dat peste voi, încît, dacă nu luați o hotărîre salvatoare, se va întîmpla una din două, ori vă lecuiți ori pieriți, iar eu vă spun, de pe acum, să nu vă osteniți căutînd terțe alternative, purtați-vă mai curînd de grijă, sfîrșitul e aproape, îngrijiți-vă de sănătatea voastră cît mai e timp, amintiți-vă de dictonul roman, În arenă se dau sfaturi gladiatorului, și nu veniți să-mi răspundeți că sînteți mauri și nu gladiatori, căci eu vă voi spune că proverbul vi se aplică la fel de bine vouă ca și lor, dacă o să muriți, așa că nu mai am ce să tratez cu voi, dacă aveți ceva de spus, grăiți acum, fiți scurți.

Cele de mai sus nu prea par cuvintele unui păstor de suflete, recea asprime care se ghicește sub vorbele blajine și mieroase, izbucnind în final somația brutală, totuși înainte de a continua, să atragem atenția asupra acelei oarecum neașteptate recunoașteri a faptului că oamenii care se află aici, creștini și mauri, sînt cu toții fiii aceleiași naturi și ai aceluiași principiu, ceea ce pesemne o fi vrînd să însemne, e o presupunere, că Dumnezeu, tată unic al naturii și unic autor al principiului din care principiile au provenit, e, fără îndoială, tatăl și autorul acestor fii învrăjbiți, care, luptînd unii împotriva celorlalți, își rănesc grav părintele comun în nepărtinitoarea-i iubire, putînd noi chiar să spunem, fără a exagera, că, pe trupul fără apărare al bătrînului Dumnezeu se luptă pe viață și pe moarte fiii săi, făpturile sale. Prin acele cuvinte, arhiepiscopul de Braga a dovedit clar că știe că Dumnezeu și Allah sînt același lucru, și că, întorcîndu-ne la timpul cînd nimic și nimeni n-avea nume, n-am găsi alte diferențe între mauri și creștini decît cele care există între un om și alt om, culoare, corpolență, fizionomie, probabil lucruri la care prelatul nu s-o fi gîndit, și nici n-am putea să i-o cerem, avînd în vedere înapoierea intelectuală și analfabetismul generalizat al epocii, lucrurile se încurcă întotdeauna atunci cînd intră în scenă intermediarii lui Dumnezeu, fie că se cheamă Isus sau Mahomed, ca să nu mai vorbim de profeții și de prorocii mai mărunți. Oricum, avem motive de mulțumire văzînd cît de adînc pătrunde pe calea speculației teologice un arhiepiscop de Braga, înarmat și echipat de război, cămașă de zale, spadă prinsă în armătura șeii catîrului, coif cu apărătoare nazală, toate astea ne duc la concluzii de logică umanitară, va să zică încă din vremea aceea se putea vedea în ce măsură artefactele de război influențează gîndirea unui om, azi o știm mult mai bine, deși nu îndeajuns ca să luăm armele celor care de ele se slujesc ca de singurul lor creier. Totuși, departe de noi intenția de a-i insulta pe

aceşti oameni, încă prea puţin portughezi, care luptă ca să-şi creeze o patrie pe potrivă, în cîmp deschis, cînd e nevoie, prin trădare, cînd e cazul, căci aşa s-au născut şi au propăşit patriile, fără excepţie, de aceea, cum pata a căzut pe toată lumea, poate să treacă drept podoabă şi semn de reciprocă iertare.

Tot divagînd printre aceste cam hazardate consideraţii, am ratat începutul răspunsului guvernatorului maur, şi tare rău ne pare, pentru că el, după cum a reuşit să audă şi să rezume crainicul, a început prin a semăna anume dubii privind dreptul şi chiar simpla pertinenţă geografică a aluziei la regatul Lusitaniei[1]. E mare păcat, repetăm, deoarece controversata chestiune a frontierelor şi, mai mult, a faptului dacă portughezii sînt sau nu descendenţii şi moştenitorii istorici ai vestiţilor lusitani[2], s-ar putea să fi căpătat din argumentarea unor inşi atît de instruiţi cum erau, la vremea aceea, învăţaţii mauri, niscaiva clarificări, chiar dacă ar fi respins-o, ca defavorabilă, orgoliul şi patriotica îngîmfare a celor care nu se pot recunoaşte ca fiinţe trăitoare, dacă nu le curg prin vine cel puţin doi sau trei stropi din sîngele lui Viriato[3]. Şi e chiar probabil că, dacă s-ar fi ajuns la concluzia că nici măcar această moştenire nu ne-a lăsat-o Lusitania, şi deci că şi mai puţine motive ar fi trebuit să aibă André de Resende[4] ca să formeze de la Lusus lusiad[5], e aproape sigur, vom spune, că lui Camões nu i-ar fi dat prin gînd altceva decît

---

[1] Antica Lusitanie a fost reintegrată în imaginarul portughez, în scopul stabilirii unei ascendenţe istorice prestigioase, abia în Renaştere. Toponimul fusese substituit în Evul Mediu de *Portucale* şi utilizarea lui, ca şi a adjectivului *lusitan*, reprezintă, în acest context, un anacronism.

[2] Umaniştii Renaşterii (André de Resende) şi istoriografia de la Alcobaça (Frei Bernardo de Brito) au susţinut perfecta continuitate şi coincidenţa topografică a vechii Lusitanii cu Portugalia, teorie contestată sau limitată de istoriografia modernă, începînd cu Alexandre Herculano, Leite de Vasconcelos etc.

[3] Viriato (190 î.C.-139 î.C.), şeful rezistenţei lusitane în faţa cuceririi romane.

[4] André de Resende (1500? – 1573), mare umanist portughez, prieten al lui Erasmus şi autor al unor importante opere istoriografice: *História da Antiguidade da Cidade de Évora* (1533), *De Antiquitatibus* (1593) şi *Vida do Infante D. Duarte* (publicată în 1789). În *Encomium Erasmi* (1531) apare pentru prima dată termenul de *lusíadas* ca sinonim pentru portughezi.

[5] După Leite de Vasconcelos, etnicul *lusi (lusíadas)*, ca sinonim pentru *lusitani*, nu apare în nici un text antic, ci este o creaţie pur literară folosită de umaniştii din secolele XVI – XVII, inspiraţi de un pasaj mitologic din Pliniu care leagă toponimul Lusitania de Lusus sau Lysa, fiii lui Bahus. Această legendă l-a făcut pe Camões să-şi boteze epopeea *Os Lusíadas*, impropriu numită în româneşte *Lusiada*.

să-şi boteze cartea, în mod banal, Portughezii. Care sîntem noi, cu toate că nu e mare scofală. Iar acum, înainte ca restul discursului să se piardă de asemenea, haide să ne plecăm urechea şi să dăm atenţie guvernatorului maurilor, observînd de pe acum ce calm îi e glasul, are tonul cuiva care liniştit comentează cîteva date ale evidenţei, fără intenţia de a se abate de la adevăr, Cum puteţi voi pretinde, întreba el, ca noi să credem în ceea ce aţi spus că vreţi, adică să vă dăm pe mînă numai fortăreaţa cetăţii, rămînîndu-ne libertatea, şi că nu urmăriţi să ne alungaţi din casele noastre, cînd vă dezminte exemplul faptelor voastre din cetatea Santarém, unde aţi dat o moarte cumplită pînă şi bătrînilor, răpindu-le puţina viaţă pe care o mai aveau, şi, miei inocenţi, ne-aţi sugrumat femeile fără apărare, ne-aţi spintecat copiii, şi nu vi s-a înduioşat inima la plînsul lor neputincios, să nu veniţi acum să-mi spuneţi că vi s-au şters din amintire aceste triste întîmplări, căci, dacă e adevărat că nu putem chema aici morţii din Santarém, putem, în schimb, să-i chemăm pe toţi aceia care, răniţi, infirmi şi mutilaţi, au mai găsit puterea să caute adăpost în oraşul nostru, cei care acum vor fi definitiv exterminaţi, şi noi împreună cu ei, căci nu v-a fost de ajuns prima nelegiuire, totuşi, lăsaţi-vă iluziile deoparte, căci nici o clipă n-am avut intenţia să vă cedăm fără luptă Lisabona sau s-o supunem stăpînirii voastre, lăsîndu-ne voi să rămînem aici, recunoaşteţi că mare ar mai trebui să fie naivitatea noastră ca să schimbăm certitudinea pe incertitudine, siguranţa pe îndoială, încrezîndu-ne numai într-un cuvînt, care atît de puţin preţuieşte, al vostru. Episcopul din Porto făcu un gest violent, ca pentru a-l întrerupe pe maur, dar arhiepiscopul îi domoli elanul, Staţi liniştit, să ascultăm ce mai are de spus, voi veţi avea ultimul cuvînt. Maurul continuă, Acest oraş a fost odinioară al vostru, acum e al nostru, iar, în viitor, poate că din nou va fi al vostru, dar asta depinde doar de voinţa lui Dumnezeu, care ni l-a dat cînd a vrut, şi care ni-l va lua dacă o să vrea, căci nici un zid nu este inexpugnabil în faţa hotărîrilor sale, aşa am crezut noi dintotdeauna, pentru că vrem numai ce e pe placul lui Dumnezeu, care de atîtea ori ne-a salvat fiii din mîinile voastre, şi pe care, astfel, pe bună dreptate, precum şi ţelurile sale irevocabile, îl vom lăuda fără contenire, nu numai pentru că în puterea lui stau toate relele, ci şi fiindcă, în suprema sa înţelepciune, ne supune năpastei, durerii şi insultei, plecaţi dar de aici, doar ascuţişul fierului va deschide porţile Lisabonei, cît despre inevitabilele nenorociri pe care le făgăduiţi, dacă vor fi să se întîmple, doar viitorul o va hotărî, iar chinul pentru ce se va întîmpla în viitor nu e decît sminteală şi îmbiere voluntară a necazurilor. Maurul făcu o pauză, căutînd alte argumente, dar tre-

buie să i se fi părut inutil, ridică din umeri şi încheie, Nu mai zăboviţi, voi faceţi ce puteţi, iar noi ce e pe placul lui Dumnezeu.

L-au uns la suflet pe Raimundo Silva aceste ponderate cuvinte, nu pentru că lăsau în seama lui Dumnezeu rezolvarea diferenţelor care, în numele lui şi exclusiv din cauza lui, îi fac pe oameni să se lupte între ei, ci pentru că dovedeau o admirabilă seninătate în faţa previzibilei morţi, care, sigură fiind întotdeauna, devine, ca să zicem aşa fatală, cînd se înfăţişează ca probabilă, pare o contradicţie, dar e destul să reflectăm puţin. Confruntînd cele două discursuri, l-a durut pe corector să vadă cum un biet maur căruia îi lipseau luminile adevăratei credinţe, deşi avea grad de guvernator, a ştiut, în prudenţă şi elocvenţă, să-şi înalţe zborul mai sus decît un arhiepiscop de Braga, versat în concilii, bule şi doctrinale. Foarte firesc e să precumpănească în noi dorinţa ca, în toate, ai noştri să aibă întîietate, iar lui Raimundo Silva, deşi bănuieşte că în trupul naţiunii căreia îi aparţine curge mai mult sînge de mauri decît de arieni lusitani, i-ar fi plăcut să poată lăuda dialectica lui Dom João Peculiar, în loc să fie nevoit să se încline în faţa discursului exemplar al unui necredincios al cărui nume n-a rămas în istorie. Totuşi, mai avem o şansă s-o luăm înaintea duşmanului nostru în acest duel oratoric, căci ia cuvîntul episcopul de Porto, şi el înarmat, pune mîna pe mînerul spadei, pe crucea încrustată, şi spune, Cu mare bunăvoinţă v-am vorbit, aşteptînd să găsim urechi binevoitoare, dar dacă mînioşi ne-aţi ascultat, e vremea să rostim şi noi cuvinte de mînie, şi ele vor fi spuse ca să aflaţi cît dispreţ ne inspiră acest obicei al vostru de a aştepta desfăşurarea faptelor şi a relelor ce le aduc, cînd deslușit se dovedeşte cît este de firavă şi de slabă speranţa, care nu se întemeiază pe încrederea în propria valoare, ci pe năpasta altora, de parcă v-aţi recunoaşte învinşi dinainte, şi cum tot aţi vorbit de nesiguranţă şi de viitor, aflaţi că, de cîte ori dăm greş şi rezultatul e nefavorabil, de tot atîtea ori trebuie s-o luăm de la capăt ca să ducem fapta la bun sfîrşit, şi, pentru că strădaniile noastre împotriva voastră pînă astăzi n-au izbîndit, iată-ne încercînd din nou pînă cînd, în sfîrşit, vă veţi împlini destinul, care vă aşteaptă atunci cînd vom intra prin porţile pe care acum nu vreţi să le deschideţi, da, trăiţi voi ceea ce va fi vrerea lui Dumnezeu, pe noi aceeaşi vrere ne va ajuta să vă învingem, şi cum n-are rost s-o mai lungim, ne retragem fără să vă salutăm şi n-avem nevoie de salutările voastre. După aceste vorbe de insultătoare despărţire, episcopul de Porto smuci hăţurile catîrului, silindu-l să se întoarcă, deşi, conform ierarhiei, nu lui îi reveneau asemenea iniţiative, îl îmboldise furia, şi toată compania se punea în mişcare

în urma lui, cînd pe neașteptate se înălță puternic glasul maurului, fără nici o urmă din insolenta resemnare care îl scosese din fire pe prelat, acum vorbea cu tot atîta insolență și trufie, și iată ce a spus, Primejdioasă greșeală veți face dacă veți confunda răbdarea cu slăbiciunea sufletului și cu teama de moarte, luați seama că nu așa au procedat părinții și bunicii voștri pe care i-am învins de o mie și una de ori prin puterea armelor, în toată Spania[1], chiar sub această țărînă pe care pășiți zac unii care au crezut că se puteau împotrivi stăpînirii noastre, deci să nu credeți că înfrîngerile voastre au luat aici sfîrșit, lîngă aceste ziduri vă veți frînge oasele, aici vor fi tăiate mîinile voastre lacome, duceți-vă așadar și pregătiți-vă să muriți, noi, așa cum știți, sîntem gata.

Pe cer nu e nici un nor, soarele strălucește înalt și fierbinte, un stol de rîndunele se duce și se întoarce, se rotesc deasupra capetelor celor doi dușmani și țipă ascuțit. Mogueime se uită la cer, simte un fior, cauza lui este poate strigătul smintit al păsărilor, poate amenințarea maurului, căldura soarelui nu ajunge ca să-l îmbărbăteze, cuprins de un frig straniu își aude dinții clănțănind, ce rușine pentru un bărbat care cu o simplă scară a făcut să cadă orașul Santarém. În liniștea care s-a lăsat, se auzi glasul arhiepiscopului de Braga, o poruncă dată grefierului, Frate Rogeiro, nu vei consemna ce-a spus maurul, vorbe aruncate în vînt, cînd noi nu mai eram de față, coboram pe povîrnișul colinei Sfîntului Andrei, în drum spre tabără, unde ne așteaptă regele, el o să vadă, cînd vom scoate spadele, făcîndu-le să strălucească în soare, că a început bătălia, asta da, poți să scrii.

---

[1] Spania desemna în Antichitate și în Evul Mediu întreaga Peninsulă Iberică.

ÎN PRIMELE ZILE după ce aruncase vopselele cu care ani de zile își camuflase ravagiile aduse de timp, Raimundo Silva, ca un semănător naiv așteptînd să mijească prima tulpiniță, își cerceta cu o atenție chinuitoare, în zori și la căderea serii, rădăcinile părului, savurînd morbid expectativa șocului pe care, cu siguranță, avea să i-l producă apariția adevărului său capilar, despuiat de artificii. Cum însă părul, de la o anumită vîrstă încoace, crește cu încetineală, ori poate ultimul vopsit pătrunsese pînă la straturile subcutanate, reușind să le coloreze, remarca este, în treacăt fie spus, numai o presupunere impusă de nevoia de a explica ceea ce, în fond, nu are prea multă importanță, Raimundo Silva dă tot mai puțină atenție acestei chestiuni, iar în ultima vreme își bagă pieptenele în păr cu nepăsarea primei tinereți, fiind totuși cazul să observăm că în atare atitudine există un ce de rea-credință, un soi de auto-mistificare, care, cu aproximație, care s-ar putea traduce printr-o frază nici rostită nici gîndită, Nu văd de ce mă prefac că nu văd, și care a devenit o convingere aparentă, încă și mai puțin formulată, dacă așa ceva se poate, și irațională, că ultimul vopsit fusese definitiv, un premiu oferit de destin ca plată pentru curajosul său gest de a renunța la frivolitățile lumii. Astăzi însă, trebuind să ducă la editură romanul în sfîrșit citit și pregătit pentru tipografie, Raimundo Silva intră în baie, își apropie încet chipul de oglindă, cu degete prudente își ridică șuvițele pe frunte, și nu-i vine să-și creadă ochilor, iată, rădăcinile albe s-au ivit, atît de albe încît contrastul de culoare le face să pară foarte groase, și au un aspect atît de subit, dacă se poate spune așa, de parcă ar fi răsărit de la o clipă la alta, în timpul cît semănătorul, răpus de oboseală, a ațipit. Raimundo Silva își regretă imediat hotărîrea, mai bine zis, nu ajunge chiar s-o regrete, dar își spune că ar mai fi putut s-o amîne un timp, și-a ales în mod stupid împrejurarea cea mai nepotrivită, iar necazul pe care îl simte este atît de puternic, încît își închipuie că pe undeva s-ar mai putea păstra vreun flacon rătăcit, cu un rest de vopsea la fund, barem pentru azi, mîine mă voi întoarce la hotărîrile ferme. Cu toate acestea, nu se apucă de

căutat, în parte pentru că ştie că a aruncat totul la coş, în parte pentru că, presupunînd că ar găsi ceva, se teme că ar trebui din nou să ia o hotărîre, căci există posibilitatea de a ajunge la decizia contrară, la cheremul acestui joc de-a scrînciobul al unei voinţe incapabile de a se arăta puternică, dar care, în acelaşi timp, refuză să se lase definitiv pradă slăbiciunii, pe care o recunoaşte în sine însăşi.

Cînd Raimundo Silva şi-a pus pentru pentru prima dată un ceas la mînă, în urmă cu mulţi ani, era pe atunci un juvenil adolescent, soarta a vrut să-i măgulească vanitatea, uriaşă, şi în timp ce se plimba prin Lisabona cu frumoasa noutate la încheietură, i-a scos în drum nici mai mult nici mai puţin decît patru inşi dornici să ştie ora, Aveţi un ceas, întrebau, el avea şi, generos, spunea. Mişcarea de a întinde braţul pentru a-şi ridica mîneca, dezvăluind cadranul strălucitor, i-a dat atunci un sentiment de importanţă pe care niciodată nu avea să-l mai trăiască. Cu atît mai puţin acum, cînd parcurge drumul spre editură, încercînd să treacă neobservat pe stradă şi printre pasagerii autobuzului, reţinîndu-şi şi cel mai mic gest care ar putea atrage atenţia celui care, vrînd să ştie cît e ceasul, ar putea să se uite batjocoritor la atît de vădita cărare albă de pe creştet, în timp ce-l aşteaptă să scoată, nervos, la iveală ceasul de sub cele trei mîneci care astăzi îl astupă, cămaşa, sacoul, gabardina, E zece şi jumătate, spune în sfîrşit Raimundo Silva, furios şi vexat. O pălărie ar fi oportună, dar e un obiect pe care corectorul nu l-a purtat niciodată, şi care, dacă l-ar purta, tot n-ar rezolva decît o parte din dificultăţi, bineînţeles că, intrînd în editură, va trebui să-şi scoată pălăria, Salut, ce mai faceţi, cu pălăria pe cap ar intra apoi în biroul Mariei Sara, Iată romanul, culmea ar fi să-şi ia un aer foarte firesc, alb, negru, vopsit, se uită o dată, se uită a doua oară, a treia oară nimeni nu-i mai dă atenţie. Dar una e să pricepi asta prin intelect şi, invitînd la examen relativitatea care conciliază toate diferenţele, să te întrebi, cu o stoică nepăsare, ce înseamnă, văzut de pe Venus, un fir de păr alb de pe pămînt, şi alta, un lucru teribil, să dai nas în nas cu telefonista, să-i suporţi privirea indiscretă, să-ţi imaginezi de pe acum chicotele înăbuşite ce-i vor umple clipele de răgaz din zilele care vor urma, Silva nu-şi mai vopseşte părul, a ajuns de un ridicol, înainte rîdeau pentru că şi-l vopsea, unii oameni găsesc în orice un motiv de amuzament. Dar, dintr-o dată, toate aceste ridicole preocupări se spulberară pentru că telefonista Sara îi spunea, Maria Sara nu este, e bolnavă, de două zile n-a venit la editură, din pricina acestor cuvinte atît de simple Raimundo Silva se văzu împărţit între

două sentimente contradictorii, mulțumirea că ea nu putea să-i vadă răsărind părul alb, și o tristețe disproporționată, care nu avea legătură cu boala, despre a cărei gravitate nu știa nimic, putea fi o gripă fără complicații, sau o indispoziție accidentală, probleme femeiești, de exemplu, dar se simțea dintr-o dată pierdut, un om riscă totul, se supune umilințelor, face orice pentru a pune în anumite mîini manuscrisul unui roman, dar mîinile nu sînt acolo, se odihnesc poate pe o pernă, lîngă chipul palid, unde, pînă cînd. Raimundo Silva pricepe brusc că, dacă a tergiversat înmînarea manuscrisului, a fost pentru a savura, cu o voluptate inconștientă, așteptarea unui moment, care acum îi scăpa, Maria Sara nu este, spusese telefonista, și el schiță o mișcare de retragere, amintindu-și însă apoi că trebuia să lase cuiva manuscrisul, lui Costa, evident, Domnul Costa este, întrebă, în acest moment își dădu seama că se așezase în profil față de telefonistă, cu scopul evident de a se sustrage observației, și, iritat de o asemenea demonstrație de slăbiciune, se răsuci pe călcîie ca să sfideze toate curiozitățile din lume, dar domnișoara Sara nici măcar nu-și ridică privirea, era ocupată să bage și să scoată fișe din centrala telefonică, încă de model vechi, și se mărgini să facă un gest afirmativ, arătînd, în același timp, cu o mișcare vagă a capului, coridorul de la intrare, toate astea vrînd să însemne că domnul Costa era acolo, iar lui Costa nu trebuia să i-l anunțe pe acest vizitator, ceea ce Raimundo Silva, de altfel, știa foarte bine, căci înainte de sosirea Mariei Sara nu trebuia decît să intre și să-l caute pe Costa care, fiind sinonim cu Producția, se putea afla în oricare dintre celelalte birouri, pretinzînd, reclamînd, protestînd sau, pur și simplu, cerîndu-și scuze la administrație, așa cum făcea, că era sau nu din vina lui, ori de cîte ori apăreau abateri de la program.

Ușa biroului Mariei Sara este închisă. Raimundo Silva o deschide, se uită înăuntru și simte o strîngere de inimă, nu pentru absența în sine, ci din pricina unei impresii dezolante de gol, de iremediabil abandon, sugerat poate de ordinea riguroasă a obiectelor, care, își spusese el într-o zi, este suportabilă doar cînd o tulbură o prezență umană. Pe birou se înclina, ofilit, un trandafir alb, două petale deja se desprinseseră. Nervos, Raimundo Silva închise ușa, trebuia să plece, nu cumva să apară cineva, dar imaginea biroului gol, unde o singură viață, a trandafirului, pălea lent, alunecînd în moarte printr-o îndelungată risipire de celule, îl umplu de rele presimțiri, ce absurditate, se va gîndi el puțin mai tîrziu, Ce am eu cu această cucoană, dar nici această prefăcută indiferență nu-l va liniști. Costa îl primi cordial, Da, doamna Maria Sara e bolnavă, mă ocup eu,

cuvinte toate inutile, că Maria Sara era bolnavă, Raimundo Silva ştia deja, că se va ocupa Costa era mai mult decît previzibil, iar restul nu-l interesa, prea puţin îi păsa de destinul apropiat sau îndepărtat al romanului, ce dorea el era să obţină informaţii, pe care nimeni n-o să i le dea, bineînţeles, dacă el nu le va cere, boala unui funcţionar care a rămas acasă nu justifică publicarea unor buletine medicale din oră în oră. Riscînd deci să-l vadă pe Costa mirîndu-se de interesul său, Raimundo Silva se încumetă pînă la urmă, E grav, Grav, ce anume, întrebă la rîndul său celălalt, care nu pricepuse întrebarea, Boala doamnei, pe Raimundo Silva îl cuprinse spaima, dacă roşeşte în acest moment, Ah, cred că nu, şi, mutînd subiectul în zona preocupărilor sale profesionale, Costa adăugă, introducînd o notă de foarte fină ironie, adresată atît femeii absente cît şi corectorului prezent, Chiar dacă ar sta acasă mult timp, să n-aveţi nici o grijă, activitatea editurii nu se va opri. În această clipă, Costa îşi mută uşor privirea, o undă de maliţie surîzătoare îi lumină obrazul. Raimundo Silva se încruntă brusc, aşteptînd un comentariu, dar Costa se întorsese deja la roman, îl răsfoia ca şi cum ar fi căutat ceva ce n-ar fi putut defini, totuşi se simţea că această atitudine nu era pe de-a-ntregul conştientă, iar atunci îi veni rîndul corectorului să surîdă la amintirea acelei zile în care Costa răsfoise o altă carte, şpalturile denaturate ale Istoriei asediului Lisabonei, a cărei falsificare, pînă la urmă ratată, avea să conducă la toate aceste mari transformări, la aceste tulburătoare schimbări, un nou asediu, o întîlnire pe care nimeni n-ar fi putut s-o prevadă, naşterea unor sentimente care începeau să se agite, încet, ca valurile grele ale unei mări de mercur. Brusc, Costa îşi dădu seama că era observat, îşi închipui că înţelege de ce şi, ca unul care execută o răzbunare tîrzie, întrebă, Şi de astă dată aţi băgat vreun nu, iar Raimundo Silva îi răspunse cu o ironie calmă, Fiţi liniştit, de astă dată. am pus un da. Costa dădu brusc drumul teancului de foi şi spuse sec, Dacă nu mai aveţi nici o problemă cu mine, lăsă fraza neterminată, cu puncte de suspensie invizibile, dar Raimundo Silva, graţie îndelungatei sale experienţe de corector, nu avea nevoie de ele ca să ştie că trebuie să se retragă.

Domnişoara Sara profită de o pauză ca să-şi rotunjească cu nesfîrşită grijă o unghie care i s-a rupt cu cîteva minute înainte în infernala vîrtelniţă de fişe, a tăiat colţurile, iar acum netezeşte delicat cu pila, bineînţeles că nu-i va răspunde lui Raimundo Silva aşa cum el şi-ar dori, el care, în timp ce se apropia pe coridor, avusese o idee strălucită, stimulată poate de duelul dialectic cu Costa, acestea sînt avantajele exerciţiului gimnastic intelectual, acum însă se va

vedea dacă ideea va folosi la ceva, întrebarea e următoarea, Nu ştiţi dacă doamna Maria Sara răspunde la telefon, am o problemă, altă frază lăsată în suspensie, privirea anxioasă, adevărul e că nu putea alege un moment mai prost, inevitabila iritare a celei care tocmai şi-a rupt o unghie mare şi ovală, şi, în plus, va trebui să caute în agendă numărul de telefon, presupunînd că telefonista va fi dispusă să i-l dea, Ce ghinion, îşi spune Raimundo Silva, asta mai lipsea, unghia, pila, Vai, domnule Silva, ce bătaie de cap îmi dau unghiile, ce n-aş da să-mi ia de aici fierul ăsta vechi şi să-mi dea şi mie o centrală modernă, din aia cu butoane mititele, electronică, nu ştiu dacă răspunde la telefon, dar vă dau numărul, notaţi-l. Îl ştia pe de rost, asta era una dintre mîndriile ei, să înveţe pe dinafară şiruri de numere, să se laude ce memorie are, are o memorie fenomenală, domnişoara Sara, ce bine, pentru că lui Raimundo Silva a trebuit să i-l repete de două ori, atît era de zăpăcit, mai întîi nu găsea pe ce să scrie, apoi a încurcat cifrele, auzind şase în loc de şapte, în timp ce creierul examina o îndoială, în sfîrşit exprimată, cu un ton nepăsător de parcă nu i-ar fi dat nici o importanţă, Desigur că, dacă nimeni n-a sunat de aici, poate că nu răspunde, De dat, eu n-am dat telefon, dar poate direcţia a vorbit la telefonul direct, bineînţeles, firul direct nu trece prin telefonistă, se poate vorbi în voie la telefonul direct, Raimundo Silva parcă-şi aminteşte că e unul în biroul directorului literar. Domnişoara Sara consideră ca încheiată restaurarea unghiei şi cercetează cu un aer critic rezultatul, avînd în vedere gravitatea daunei a făcut tot ce se putea, încearcă un sentiment de moderată mulţumire, de aceea poate îl întreabă, Dacă doriţi, vă fac acum legătura, de aici, iar Raimundo Silva amuţeşte, clatină cu putere din cap că nu, în clipa aceea, divină providenţă, centrala sună, două semnale aproape simultane, lumea s-a întors pe orbita ei rutinieră, aşa i s-o fi părînd aceluia care nu ştie că Raimundo Silva are acum în buzunar numărul de telefon al Mariei Sara, iar asta înseamnă că universul s-a schimbat.

Împotriva obiceiurilor sale de ins econom, s-a întors acasă cu taxiul, întîmplare într-adevăr ieşită din comun, pentru că ardea de nerăbdare să se aşeze la birou, să pună mîna pe telefon şi să formeze numărul Mariei Sara, spunînd, Am auzit că sînteţi bolnavă, sper că nu e nimic îngrijorător, romanul i l-am dat lui Costa, vă doresc însănătoşire grabnică, aveţi dreptate, pentru a te îmbolnăvi e destul să fii sănătos, fraza e stupidă, ce putem face, cel puţin jumătate dintre lucrurile pe care le spunem nu sînt deloc inteligente, nu, Costa nu mi-a dat altă lucrare, lăsaţi, nu are importanţă, profit ca

să mă odihnesc, da, să mă odihnesc, aranjez niște hîrtii, îmi fac bilanțul vieții, este doar un mod de a vorbi, evident, adevărul e că mă gîndesc că mă gîndesc la viață și, de fapt, nu mă gîndesc la nimic, dar nu v-am telefonat ca să vă plictisesc cu problemele și greutățile vieții mele, sigur, vă doresc să vă faceți bine repede, sper să vă văd în curînd la editură, la revedere. Dar iată că Maria, deși nu e ziua ei, a venit să lucreze, îl lămurește că mîine va trebui să-și ducă nepotul la medic, era ziua cînd ar fi trebuit să fie aici, și, ce și-a zis, să vină mai bine să lucreze astăzi, Raimundo Silva nu știa că femeia de serviciu are un nepot, Sora mea nu poate lipsi de la serviciu, Bine, n-are importanță, și se închise în birou ca să telefoneze. Aici însă îl părăsi curajul. În fond, nici cu ușa închisă nu s-ar simți în largul lui, nici chiar pentru a susține o conversație așa de simplă, doar cîteva întrebări privind starea de sănătate a unui superior ierarhic, Ce mai faceți, doamnă, poate ar fi altfel, cu siguranță mai simplu, dacă, în loc de o doamnă, ar fi vorba de un domn, cu toate că, Raimundo Silva ar trebui s-o recunoască, dacă va fi luat la întrebări, în mulții săi ani de editură, acest corector nu s-a gîndit niciodată la alt redactor bolnav cu atîta îngrijorare încît să-i telefoneze acasă ca să afle vești despre prețioasa lui sănătate. În concluzie și în rezumat, ce pare să nu vrea Raimundo Silva, dintr-un motiv obscur, sau, dimpotrivă, foarte limpede, dacă vom ține cont de personalitatea pe cale să se definească a acestui om, retractilă, șovăielnică, este să nu-și dea seama Maria că patronul ei dă telefon unei femei. Rezultatul acestui absurd conflict va fi că îi va cere să-i pună prînzul pe masa din bucătărie și că va ieși, ca să scape de două prezențe obsesive, telefonul și Maria, amîndouă evident inocente și ignorînd războiul în care au intrat. Își mănîncă Raimundo Silva eterna supă de fasole și verdeață, în timp ce tocănița de cartofi cu carne așteaptă, caldă, în cratiță, cînd se aude din casă glasul lui Maria întrebînd, Pot să arunc trandafirul ăsta uscat, iar el, aproape în panică, răspunde, Nu, nu, lasă-l, mă ocup eu de asta, nu s-a putut auzi comentariul cu care femeia de serviciu a încheiat dialogul, dar a spus cîteva cuvinte care, dacă nu erau pline de ciudă, oricum o sugerau perfect, amintindu-ne încă o dată că e cu neputință să tragi pe sfoară o femeie, fie ea de serviciu, dacă într-o casă de bărbat unde nicicînd înainte nu s-a văzut o floare în glastră apare un trandafir, și pe deasupra alb, e posibil ca Maria să fi spus, Umblă maurii pe coastă, expresie istorică și populară, dînd glas unei substanțiale neîncrederi născute pe vremea cînd maurii, alungați deja de pe pămîntul portughez, veneau să pustiască țărmurile și așezările

de pescari, astăzi însă redusă la o simplă reminiscență retorică, de o oarecare utilitate totuși, cum tocmai s-a văzut.

Fără ajutorul cruciaților, care sînt deja departe pe mare, Raimundo Silva se vede lipsit de ponderea militară a celor douăsprezece mii de oameni în care ne-am pus atîtea speranțe, rămînîndu-i, aproximativ, cam tot atîția cît portughezii, în număr insuficient ca să împresoare totul cu un front continuu, și care, stînd tot timpul sub ochii maurilor, nu se vor putea deplasa laolaltă pentru ca, de exemplu, să atace vreuna dintre porți, fără ca această mișcare să nu fie de îndată surprinsă de cei dinăuntru, care mai mult timp vor avea să întărească puternic țintele atacului decît cei de afară ca să alerge dintr-un loc într-altul, peste dealuri, văi și nu puțină apă. Trebuie așadar reconsiderată întreaga strategie, și pentru a examina in loco teatrul operațiunilor, Raimundo Silva urcă din nou la cetate, de pe turnurile ei înalte ochii pot cuprinde toată zona, ca pe o tablă de șah unde vor veni să se lupte, obiectiv vorbind, pioni și cavaleri, sub privirile regelui și ale episcopilor, poate cu ajutorul unor alte turnuri, acestea din lemn, dacă va fi acceptată sugestia unuia dintre străinii care au rămas la noi, Le facem de înălțimea zidurilor și le împingem pînă se proptesc de ele, apoi nu mai trebuie decît să sărim înăuntru și să-i omorîm pe necredincioși, Spus astfel, pare ușor, răspunse regele, dar trebuie să vedem dacă avem destui dulgheri, Nu e nici o îndoială, răspunse celălalt, pe nume Henric, și foarte evlavios, trăim din fericire într-o vreme cînd un om poate să facă de toate, să semene cereale, să le secere, să macine grînele, să coacă pîinea și, în sfîrșit, s-o mănînce, dacă nu va muri înainte, sau, ca în cazul de față, nu va construi un turn de lemn, suindu-se pe el cu sabia în mînă ca să omoare maurul sau de el să fie omorît.

În vreme ce dezbaterea încă își urmează cursul, deocamdată fără concluzie, dar cu pierderi deja prevăzute, Raimundo Silva recapitulează mental localizarea porților, Alfofa, pe zidul căreia trăiește, Poarta de Fier, Alfama, Poarta Soarelui, care dau direct în oraș, cea numită Martim Moniz, singura poartă a cetății care se deschide în cîmp. E clar așadar că cei doisprezece mii de soldați ai regelui Afonso vor trebui împărțiți în cinci grupuri ca să păzească porțile, și cine spune cinci va trebui să spună șase, pentru că nu putem uita marea, care, de fapt, nu e mare, ci fluviu, dar uzul face legea, maurii au numit-o mare, și noi așa am ținut-o pînă azi, or, lucrurile fiind cum sînt, e vorba despre grupuri, ce avem, ridicolul număr de două mii de oameni pentru fiecare front de bătălie. Fără a mai pune la socoteală problemele pe care le pune mlaștina formată de cele

două brațe ale afluentului, De parcă n-ajungea cît de abrupte sînt punctele de acces, cu excepția porții Alfama, care e ridicată pe teren neted, mai trebuia să se bage și mlaștina asta ca să îngreuneze deja complicata dispoziție a trupelor, răspîndite deocamdată pe culmile și povîrnișurile colinei São Francisco, pînă la São Roque, odihnindu-se, cruțîndu-și forțele în umbra plăcută, iar, dacă de la asemenea distanță nu se poate lansa un atac, armele de tir nu bat așa departe, cu atît mai puțin e acest asediu demn de un asemenea nume, cu mlaștina aia din vale, pustie, lăsînd loc cît cuprinde să treacă întăririle și proviziile, venite de pe celălalt mal al Tejului, căci, în calea lor, nu va reuși să constituie un obstacol durabil fragila linie de blocadă navală, pe care o vom organiza. Se pare deci că altă soluție nu există decît să treacă patru mii de oameni pe țărmul de dincolo, în timp ce restul o vor lua pe drumul pe care au mers negociatorii João Peculiar și Pedro Pitões, ajungînd să se posteze în fața celor trei porți care dau spre nord și spre răsărit, adică, Martim Moniz, a Soarelui și Alfama, așa cum am explicat înainte, iar acum repetăm, pentru comoditatea cititorului și rotunjirea discursului. Revenind la prudenta și dubitativa frază a lui Dom Afonso Henriques, lucrurile astea par destul de simple, totuși o privire aruncată pe hartă ne va arăta imediat complexitatea problemelor de intendență și de logistică ce vor trebui puse în ecuație și rezolvate. Prima are legătură directă cu mijloacele navale disponibile, puține, și aici vom simți cel mai acut lipsa cruciaților, cu flotă completă și sute de bărci și bărcuțe de serviciu, căci, dacă ei ar fi cu noi, cît ai bate din palme ar transporta soldații și i-ar dispersa pe un larg front de înaintare, maurii ar fi siliți să se răspîndească de-a lungul malurilor și astfel și-ar pierde puterea de a se apăra. A doua, hotărîtoare, va fi alegerea locului sau locurilor de debarcare, chestiune de o importanță crucială, căci trebuie avută în vedere nu numai distanța, mai mică sau mai mare, pînă la porți, ci și accidentele de teren, începînd de la mlaștina de la vărsarea afluentului pînă la povîrnișurile care apără, în partea sudică, accesul la poarta Alfofa. S-ar putea, de asemenea, menționa o a treia, a patra și a cincea problemă, ori o a șasea și a șaptea, dacă n-ar fi toate efecte, decurgînd mai mult sau mai puțin matematic dintr-una din primele două, de aceea ne vom mulțumi să pomenim un singur amănunt, de altfel plin de consecințe pentru veracitatea acestei relatări în privința altor aspecte, cum vom vedea în continuare, și este, sus-pomenitul amănunt, distanța prea scurtă care separă Poarta de Fier de malul afluentului, mai puțin de o sută de pași, sau, în măsurătoare modernă, vreo optzeci de metri, ceea ce ar

zădărnici debarcarea, căci nici n-ar apuca flotila de bărci, încărcată cu oameni și arme, să treacă de mijlocul mlaștinii, că zidul cetății s-ar și umple de soldați, în timp ce alții, proțăpiți de-a lungul apei, ar aștepta apropierea portughezilor ca să-i ciuruiască cu săgeți. Dom Afonso Henriques va spune așadar statului său major, De fapt, ușor nu e, și, în timp ce se discută noi variante de tehnici, să ne amintim de femeia grasă care, în Patiseria Graciosa, la începutul acestor evenimente, vobind despre starea mizerabilă a celor ce fugeau din calea trupelor care înaintau, a spus că i-a văzut intrînd, scăldați în sînge, pe Poarta de Fier, ceea ce tuturor li s-a părut atunci a fi purul adevăr, de vreme ce venea din gura unui martor ocular. Să fim totuși logici. E clar că, aflată la doi pași de țărmul rîului, Poarta de Fier e folosită mai ales pentru traficul fluvial de oameni și de mărfuri, ceea ce, bineînțeles, n-ar fi un motiv ca să nu intre prin ea refugiații, dacă n-ar fi amănuntul că e localizată la capătul sudic al zidului, fiind așadar, dintre toate căile de acces, cea mai peste mînă, ca să spunem așa, pentru un om care ar veni izgonit din nord și dinspre Santarém. Că unii nenorociți, alungați din așezările dintre Cascais și Sintra, s-or fi apropiat de oraș pe drumuri care duceau la fluviu, și, odată ajunși, or fi întîlnit barcagii dispuși să-i treacă pe celălalt țărm, este perfect admisibil. Cu toate astea, cazurile nu vor fi fost atît de multe încît s-o autorizeze pe grăsană să se refere în mod special la Poarta de Fier, cînd ea, femeia, se afla atît de aproape de Poarta Alfofa, pe care și cel mai distrat observator de hărți și de topografii o va recunoaște ca mai adecvată, alături de cea a Soarelui și de Alfama, pentru a primi jalnicul puhoi. Este însă bizar că nimeni dintre cei prezenți n-a contrazis această inexactă versiune a faptelor pentru a cărei infirmare n-ar trebui să facă decît cîțiva pași, ceea ce dovedește la ce extreme poate duce lipsa de curiozitate și lenea intelectuală în fața unei afirmații peremptorii, de oriunde ar veni ea și oricare ar fi autoritatea, grăsana sau Allah, pentru a nu mai enumera și alte surse prea bine cunoscute.

Regele spuse, După ce am ascultat doctele voastre opinii și am cîntărit inconvenientele și avantajele diferitelor planuri propuse, voința mea regală este ca toată armata s-o ia din loc ca să ne ducem să asediem orașul mai de aproape, căci, altfel, pînă la sfîrșitul lumii nu vom ieși victorioși, și vom proceda așa cum vă spun acum, la corăbii se vor duce o mie de oameni, din cei deprinși cu navigația, căci, pentru mai mulți, n-avem destule nave, chiar punînd la socoteală bărcile, pe care maurii nu le-au putut distruge sau duce în cetate și pe care noi am pus mîna, iar oamenii aceștia vor avea ca

misiune să taie toate comunicaţiile pe apă, pentru ca nimeni să nu poată intra sau ieşi pe acolo, iar grosul trupelor care rămîn se va concentra pe Monte da Graça, unde, în fine, ne vom împărţi, două cincimi la porţile de la răsărit, alte două la cele din partea apuseană, iar restul va sta aici ca să păzească poarta de nord Ceru atunci cuvîntul Mem Ramires ca să observe că, mult mai grea şi mai periculoasă fiind sarcina soldaţilor care vor ataca porţile Alfofa şi de Fier, prinşi, ca să zicem aşa, în menghină între oraş şi mlaştină, prudent ar fi să li se dea întărituri, cel puţin cîtă vreme îşi vor consolida poziţiile, căci ar fi mare prăpădul dacă maurii, făcînd un raid rapid şi găsind o rezistenţă slabă, i-ar împinge pe portughezi pînă la apă, unde n-am avea de ales decît între a muri înecaţi sau măcelăriţi, aflîndu-ne, cum s-ar spune, între ciocan şi nicovală. Regelui i s-a părut bun sfatul, şi pe dată l-a numit pe Mem Ramires căpitan al frontului occidental, lăsînd pe mai tîrziu desemnarea celorlalţi comandanţi, În ceea ce mă priveşte, fiind prin natură şi datorie regală căpetenia voastră, a tuturora, voi lua de asemenea sub ordinele mele directe un corp de armată, şi anume pe acela care va rămîne pe Monte da Graça, unde va fi instalat cartierul general. I-a venit rîndul să intervină arhiepiscopului Dom João Peculiar pentru a spune că nu i-ar fi pe plac lui Dumnezeu ca morţii din această bătălie pentru cucerirea oraşului Lisabona să ajungă să fie îngropaţi cu toptanul pe aceste coline şi în aceste văi, şi că, dimpotrivă, ar trebui să aibă parte de o înmormîntare creştinească, în pămînt sfinţit, şi cum, de cînd au sosit aici, cîţiva, nu prea mulţi, au pierit, de boală sau în încăierări, şi au fost înmormîntaţi lîngă tabără, să fie sfinţit cimitirul chiar acolo, dacă tot a fost inaugurat. Luă atunci cuvîntul englezul Gilbert, în numele străinilor, argumentînd că s-ar crea confuzie şi ar fi indecent dacă în numitul cimitir s-ar pune de-a valma portughezi şi cruciaţi, fiindcă ultimii, dacă Dumnezeu va voi ca pe aceste meleaguri să-şi piardă viaţa, vor trebui consideraţi pe drept cuvînt martiri, aşa cum hărăziţi martiriului erau aceia care, navigînd acum pe mare, aveau să piară pe Pămîntul Sfînt, drept care era de părere că ar trebui să fie sfinţite nu unul, ci două cimitire, şezînd fiecare mort printre defuncţi de-o seamă. Regelui i-a plăcut propunerea, deşi se auzise un mormăit de ciudă printre portughezii care, în cazul că aveau să moară, se vedeau deposedaţi de gloria martiriului, şi, pe dată, ieşind cu toţii din tabără, au fost marcate limitele provizorii ale celor două cimitire, lăsîndu-se sfinţirea pentru momentul cînd terenul va fi eliberat de păcătoşii vii, şi, dîndu-se deja ordinul ca, la momentul potrivit, să fie dezgropaţi şi reîngropaţi

primii morți răzlețiți, din întîmplare portughezi cu toții. Regele, odată isprăvite muncile de măsurători agrare, a ridicat ședința, asupra căreia, ca să rămînă pentru posteritate, s-a întocmit înscrisul cuvenit, iar Raimundo Silva s-a întors acasă, începuse să se însereze.

Maria plecase, lucru care l-a indispus pe Raimundo Silva, nu pentru că ea își va fi scurtat treaba, cum probabil făcuse, ci pentru că acum nu mai stătea nimeni între el și telefon, nici un martor indiscret care, prin prezența sa, l-ar fi putut absolvi de lașitate sau timiditate, opțiune vocabulară mai puțin contondentă, care îl biruise în confruntarea cu celălalt eu al său, acela care, cu o atît de subtilă ingeniozitate, smulsese de la telefonista editurii numărul Mariei Sara, secret, cum s-a văzut, dintre cele mai bine păzite din univers. Dar celălalt Raimundo Silva nu este un tovarăș de nădejde, își are zilele lui, ori numai ore sau secunde în care își face apariția, uneori irupe cu o forță care pare în stare să cutremure lumi, pe cele din afară și pe cele dinăuntru, dar nu stă mult, pe cît de repede vine, pe atît de repede pleacă, flacără care nici nu s-a aprins bine că s-a și stins. Însă acest Raimundo Silva care stă acum în fața telefonului, incapabil să ridice receptorul și să formeze un număr, e același om care a fost în stare, de pe înălțimea cetății, avînd orașul la picioare, a fost în stare, spuneam, să elaboreze tacticile cele mai avantajoase pentru grandioasa sarcină de a încercui și cuceri Lisabona, și totuși acum aproape se căiește de clipa de curaj nebunesc în care a cedat voinței celuilalt, și chiar își caută prin buzunare hîrtia unde a notat numărul, nu pentru a se folosi de el, ci cu speranța că l-a pierdut. Nu l-a pierdut, e aici, în palma deschisă, mototolit, ca și cum, așa s-a și întîmplat, deși Raimundo Silva nu-și mai aduce aminte, tot timpul l-ar fi căutat și pipăit, cu teama de a nu-l pierde. Așezat la birou, cu telefonul alături, Raimundo Silva își închipuie ce s-ar petrece dacă s-ar hotărî să formeze numărul, ce conversație ar purta, diferită de cea pe care o inventase înainte, iar cînd trece în revistă diversele posibilități își dă seama, ce absurd că se întîmplă pentru prima dată, că nu știe nimic despre viața particulară a Mariei Sara, dacă e măritată, văduvă, singură sau divorțată, dacă are copii, dacă locuiește cu părinții, sau doar cu unul, sau cu nici unul, iar această ignorată realitate devine amenințătoare, zguduie și dărîmă fragilele arhitecturi de vis și de speranță stupidă pe care, de cîteva săptămîni, le înalță pe nisip fără nici un temei solid, Să presupunem că formez numărul și-mi răspunde un glas de bărbat, care-mi spune că ea nu poate să vină la telefon, e în pat, dar să spun ce doresc, dacă am vreun mesaj, întrebare sau informație, nu, doream doar să știu dacă

doamna Maria Sara e mai bine, da, un coleg, şi, în timp ce vorbesc, mă întreb, încă o dată, dacă, în acest caz, cuvîntul are pertinenţă, fiind vorba de o relaţie profesională dintre un corector şi şeful său, şi, apropiindu-se conversaţia de sfîrşit, aş întreba Cu cine am vorbit, iar el mi-ar răspunde Sînt soţul ei, sigur, ea nu are verighetă, dar asta nu înseamnă nimic, sînt atîtea cupluri care n-o poartă şi totuşi nu se consideră mai puţin fericite din acest motiv, sau nu sînt, şi ce dacă, răspunsul omului ar fi identic în oricare din cazuri, ar spune Sînt soţul ei, chiar dacă n-ar fi, desigur nu mi-ar răspunde Sînt prietenul ei, prieten nu se mai foloseşte, şi cu atît mai puţin Sînt bărbatul cu care ea trăieşte, nimeni nu s-ar exprima în acest mod grosolan, totuşi e ceva în Maria Sara care îmi spune că nu e căsătorită, nu e vorba numai de lipsa verighetei, e ceva ce nu se poate defini în felul ei de a vorbi, în modul cum îşi concentrează atenţia de parcă ar fi gata în orice clipă să evadeze în alt spaţiu, şi, cînd spun căsătorită, aş putea spune la fel de bine că trăieşte cu un bărbat, sau că are un bărbat, chiar dacă nu trăieşte cu el, ceea ce de obicei se numeşte o legătură, ori relaţii ocazionale, fără promisiuni sau urmări, e lucrul cel mai frecvent în zilele noastre, dar nu pot spune că am mare experienţă în asemenea aventuri, nu fac decît să observ lumea şi să învăţ de la cine se pricepe, nouăzeci la sută din cunoaşterea pe care credem c-o avem de aici ne vine, nu din ce-am trăit, iar acolo se află ceea ce abia presimţim, nebuloasa informă, unde din cînd în cînd străluceşte o lumină subită, căreia îi dăm numele de intuiţie, ori eu presimt şi intuiesc că nu există nici un bărbat în viaţa Mariei Sara, chiar dacă asta pare imposibil, fiind ea atît de frumoasă, n-o fi suprema frumuseţe, dar e frumoasă, la chip şi la trup, în privinţa trupului, ceea ce se vede, bine, trupurile se ştie cîte parale fac doar cînd sînt goale, adevărata cunoaştere este cea a vizibilului, atît de încîntător după ce ai cunoscut ce era ascuns şi ţi-a plăcut.

Uriaşă, vezi bine, e puterea imaginaţiei, aşa cum iar s-a dovedit, devenind conştient Raimundo Silva de propriul trup şi de ceea ce în el se petrece, la început o comoţie de seism lent, aproape imperceptibilă, apoi o vibraţie bruscă, repetată, urgentă. Raimundo Silva asistă, urmăreşte procesul cu ochii pe jumătate închişi, de parcă ar revedea în minte o pagină cunoscută, şi stă liniştit, aşteptînd, pînă cînd sîngele treptat se retrage, ca un talaz care părăseşte o grotă, încet, lansînd din cînd în cînd noi valuri la atac, dar e în zadar, mareea scade, sînt ultimele tresăriri, nu mai rămîne în cele din urmă decît un fir de apă curgînd domol, iar algele se aşază risipite pe

pietrele unde cîţiva răcuşori speriaţi îşi caută ascunzişul, lăsînd pe nisipul ud semne abia perceptibile. Cufundat acum într-o stare de toropeală voluntară, Raimundo Silva se întreabă de unde vin şi ce vor să-i spună aceste lighioane groteşti, cu umbletul lor insolit, neliniştitor, de parcă natura ar începe cu ele previzibila sa smintire generală, În viitor cu toţii vom fi raci, gîndi, şi imediat imaginaţia i-l arătă pe soldatul Mogueime pe malul apei, spălîndu-şi mîinile pline de sînge şi privind racii de pe vremea aceea care alergau în linie dreaptă, pe fundul puţin adînc, carapacea lor de culoarea lutului contopindu-se cu umbrele apei. Imaginea a dispărut rapid, a venit alta, ca nişte diapozitive care se perindau, se vedea din nou fluviul, dar pe mal se afla acum o femeie care spăla rufe, Raimundo Silva şi Mogueime ştiau cine e, li se spusese că era concubina acelui cavaler Henric, un neamţ din Bonn, prinsă în Galicia de cîţiva cavaleri care debarcaseră ca să se aprovizioneze cu apă, a răpit-o unul dintre servitorii lui, acum cavalerul a murit într-un atac ca şi servitorul, iar femeia trăieşte ba cu unul ba cu altul, mai mult sau mai puţin după cum o trage inima, spunem mai mult sau mai puţin cu oarecare prudenţă, pentru că uneori a fost siluită împotriva voinţei ei, doi care au atacat-o au fost găsiţi morţi, înjunghiaţi cu pumnalul, cîteva zile mai tîrziu, nu s-a aflat cine i-a omorît, într-o adunare atît de mare nu pot fi evitate dezordinile şi agresiunile, fără să mai pomenim că s-ar putea să fi fost fapta unor mauri infiltraţi în tabără, lovind pe muteşte şi pe la spate. Mogueime se apropie de femeie, la cîţiva paşi, se aşează pe o piatră, privind-o. Ea nu se întoarse, îl văzuse apropiindu-se, cu coada ochiului, îi recunoştea silueta şi mersul pe potrivă, dar nu-i ştia încă numele, ştia doar că e portughez, odată îl auzise vorbind. Mişcarea cadenţată a şoldurilor femeii îl tulbura pe Mogueime. De altfel, pusese ochii pe ea de cînd murise cavalerul, ba chiar cu mult timp înainte, dar un soldat obişnuit, mai ales unul medieval, n-ar îndrăzni să rîvnească la femeia aproapelui, fie ea doar o ţiitoare. Se umpluse de amărăciune şi de mînie văzînd că după aceea o luaseră alţii, dar ea nu rămăsese cu nici unul, deşi ei o vroiau, precum înjunghiaţii, care, de cît de mult o doriseră, au luat-o cu forţa. S-o ia şi el cu forţa era o idee pe care Mogueime n-o avea, cu atît mai puţin pe acest tăpşan descoperit, cu lume pe aproape, cîţiva soldaţi care tăiau frunza la cîini, nişte paji care îmbăiau catîrii stăpînilor, paşnică scenă, într-adevăr, care pare a nu avea nici o legătură cu vreun asediu şi cu o intenţie de cucerire, mai ales dacă întoarcem spatele oraşului şi cetăţii, cum facem acum, şi contemplăm suprafaţa lină a apelor, care, pierdute printre ierburi şi bulgări

de pămînt, au uitat ondulația largă a fluviului, sau, în față, colinele cu arborii răzlețiți, pe un pămînt cînd îngălbenit, cînd verde-închis, după cum e acoperit de tufișuri perene sau de ierburi uscate de arșița verii. E cald, ceasul e al amiezii, feriți-vă ochii de strălucirea fixă a soarelui care se oglindește orbitor în apă, desigur, sfatul nu i se adresează lui Mogueime, căci ochii lui nu se dezlipesc de silueta femeii. Acum ea și-a îndreptat trupul, înalță și coboară brațul ca să bată rufele, zgomotul se răspîndește pe deasupra apei, e un sunet care nu se aseamănă cu nici un altul, o dată, încă o dată, apoi urmează o tăcere, femeia își odihnește mîinile pe piatră albă, o veche stelă funerară romană, Mogueime privește, fără să se miște, iar atunci vîntul aduce strigătul strident al unui muezin, aproape stins de distanță, dar încă inteligibil pentru unul care, chiar fără să cunoască limba arăpească, îl aude, de aproape o lună, de trei ori pe zi. Femeia își răsucește ușor capul spre stînga, ca pentru a asculta mai bine chemarea, și, cum Mogueime stătea în spatele ei, s-a întîmplat ce nu putea să nu se întîmple, ochii lui s-au întîlnit cu ochii ei. Toată dorința fizică a lui Mogueime se stinse într-o clipă, doar inima începu să-i bată nebunește, cuprinsă de un soi de panică, e greu să ducem mai departe examinarea situației pentru că trebuie să ținem cont de primitivismul timpurilor și al sentimentelor, există întotdeauna riscul anacronismului, de exemplu, să înfigi diamante în coroane de fier, sau să inventezi subtilități de erotism rafinat pe seama unor trupuri care nu vor decît să ajungă drept la țintă, trecînd în pripă peste început. Însă acest soldat Mogueime ne-a dovedit deja că e destul de diferit de medie, cînd cu dezbaterea asupra cuceririi cetății Santarém, a siluirii și a masacrului femeilor maure, chiar dacă atunci s-a arătat atras de ispitele unei imaginații cam fanteziste, și e posibil, deși pare contradictoriu, dar adevărul trebuie să fie mai presus de orice, că tocmai din acest motiv vom descoperi rădăcina diferenței lui în îndoială, în reordonarea posterioară a unui fapt, în verificarea oblică a motivațiilor acestuia, în interogația ingenuă asupra influenței pe care, fără s-o știe, o are fiecare dintre noi asupra faptelor altcuiva, influență în mod deliberat disprețuită de cel care se pretinde unicul lor autor. Desculț pe nisipul zgrunțuros și umed, Mogueime își simte greutatea întregului trup, de parcă ar fi devenit una cu piatra pe care e așezat, zadarnic s-ar porni acum goarnele regale să sune atacul, mai mult ca sigur el nu le-ar auzi, în schimb în capul lui răsună strigătul muezinului, continuă să-l audă în timp ce se uită la femeie, iar cînd ea, în sfîrșit, își întoarce privirea, tăcerea devine absolută, este adevărat că, de jur împrejur, se aud

zgomote, dar aparţin altei lumi, catîrii gîfîie şi se adapă într-un pîrîu cu apă dulce care se varsă în mlaştină, şi pentru că, probabil, altă cale mai bună nu s-ar putea găsi de a începe ce trebuie început, Mogueime o întreabă pe femeie, Cum te numeşti, de cîte ori ne vom fi întrebat unii pe alţii de la începutul lumii, Cum te numeşti, adăugînd uneori imediat propriul nostru nume, Eu sînt Mogueime, ca să deschidem un drum, ca să dăm înainte de a primi, iar apoi rămînem în aşteptare, pînă cînd auzim răspunsul, dacă vine, dacă nu ni se răspunde prin tăcere, dar nu aşa s-a întîmplat de astă dată, Numele meu este Ouroana, îi răspunse ea.

Hîrtia cu numărul de telefon se află în continuare pe birou, ce poate fi mai simplu, să formezi şase cifre, iar, din cealaltă parte, de la o distanţă de kilometri, se va auzi o voce, e atît de uşor, nu contează deocamdată dacă va fi a Mariei Sara sau a soţului ei, să observăm acum diferenţele dintre vremea aceea şi aceasta, pentru a vorbi, ca şi pentru a ucide, trebuia să te apropii, aşa au făcut Mogueime şi Ouroana, ea a venit din Galicia, adusă cu sila la acest asediu, mai întîi ţiitoare a unui cruciat care a murit, apoi spălătoreasă a unor nobili ca să-şi cîştige hrana, iar el, după ce a cucerit oraşul Santarém, a venit să caute o glorie şi mai mare, în faţa formidabilelor ziduri ale Lisabonei. Raimundo Silva formează cinci cifre, mai lipseşte una, dar nu se decide, se preface că se desfată anticipînd plăcerea, un fior de teamă, îşi spune că, dacă ar dori, ar completa seria, un singur gest, dar nu vrea, murmură Nu pot, şi pune la loc receptorul în furcă de parcă brusc s-ar fi lepădat de o greutate care era cît pe ce să-l zdrobească. Se ridică, îşi spune Mi-e sete, şi se duce la bucătărie. Umple un pahar la robinet, bea încet, îl desfată răcoarea apei, e o plăcere simplă, poate cea mai simplă dintre toate, un pahar cu apă cînd ţi-e sete, şi, în timp ce bea, îşi imaginează pîrîul curgînd spre mlaştină, botul catîrilor atingînd suprafaţa curentului, acum şapte sute patruzeci de ani, pajii îi mînau fluierînd, e foarte adevărat că nu sînt multe lucruri într-adevăr noi sub roza soarelui, regele Solomon nu-şi închipuia cîtă dreptate are. Raimundo Silva pune jos paharul, se întoarce, pe masa din bucătărie e o hîrtie, obişnuita şi inutila explicaţie a femeii de serviciu, Am plecat, am lăsat totul în ordine, dar de data asta nu e aşa, nici o vorbă despre obligaţiile ei casnice, e altul mesajul, V-a telefonat o doamnă, vă roagă să sunaţi la numărul, iar Raimundo Silva nu trebuie să dea fuga în birou ca să ştie că numărul e acelaşi de pe hîrtia mototolită, acela pe care atît de mult s-a străduit să-l obţină. Sau să nu-l piardă.

MOTIVUL PENTRU CARE Raimundo Silva a reuşit să nu-i telefoneze Mariei Sara a fost pe cît de simplu pe atît de încîlcit, afirmaţie care pe dată se arată ca neavînd nimic de a face cu exactitatea, căci aceste adjective s-ar aplica cu altă rigoare raţionamentului căruia numitul motiv a fost obligat să i se conformeze. Întocmai ca în romanele poliţiste clasice, esenţialul chestiunii consta în factorul timp, adică, în faptul că apelul Mariei Sara fusese făcut în cursul absenţei lui Raimundo Silva, la o oră necunoscută, care la fel de bine ar fi putut fi cea a minutului imediat următor ieşirii lui din casă ca şi a minutului imediat anterior plecării femeii de menaj, oră, de asemenea, necunoscută, pentru a nu menţiona decît aceste minute extreme. În primul caz, trebuie să fi trecut mai mult de patru ore pînă cînd Raimundo Silva a luat cunoştinţă de mesaj, în al doilea, judecînd după obiceiurile femeii, vreo trei. Chibzuind bine lucrurile, înseamnă că Maria Sara, dacă a rămas să aştepte un telefon de răspuns, s-a putut gîndi că Raimundo Silva a ajuns acasă foarte tîrziu, la o oră la care nu se face să mai suni pe cineva, mai ales un bolnav. Chiar dacă, expresie restrictivă, nu însă şi ironică, boala nu va fi fost atît de gravă încît să nu fi reuşit, cu propria-i mînă şi glas, să telefoneze la acea casă vecină cu cetatea, unde Raimundo Silva caută şi nu găseşte un răspuns la inevitabila întrebare, Ce-o fi vrînd de la mine. Restul după-amiezii şi seara, înainte de a se băga în pat, şi le petrecu brodînd nenumărate variaţiuni pe această temă, mergînd de la simplu la complex, de la general la particular, de la o banală cerere de informaţii, absurdă avînd în vedere circumstanţele, la presupunerea şi mai absurdă că ea a dorit să-i facă o declaraţie de dragoste, chiar aşa, pur şi simplu, la telefon, ca şi cum n-ar mai fi putut rezista delicioasei tentaţii. Iritarea faţă de sine însuşi, pentru că se lăsase purtat de un gînd nebunesc la o atare ipoteză, atinse o asemenea extremă, încît, într-o pornire de proastă dispoziţie, apucă trandafirul alb care se ofilea în vază şi îl aruncă la gunoi, trîntind apoi cu forţă capacul recipientului, ca o sentinţă finală, Sînt un idiot, rosti cu voce tare, fără să explice dacă era astfel pentru că îşi lăsase gîndurile să ajungă atît de departe, sau pentru că

maltratase o floare inocentă, care rezistase viguroasă cîteva zile şi ar fi meritat să fie lăsată să se stingă, marcenda[1], într-o suavă agonie, cu un rest de parfum şi o ultimă şi secretă licărire în inima ascunsă. Trebuie totuşi să adăugăm că, după ce se culcase, fără să poată adormi, Raimundo Silva se sculă în toiul nopţii şi, în bucătărie, scoase de sub şemineu găleata de gunoi, recuperînd pîngăritul trandafir, pe care, cu delicateţe, îl curăţă şi îl spălă într-un fir subţire de apă, ca să nu-i rănească petalele ofilite, după care îl înapoie glastrei, sprijinindu-i corola moleşită de un vraf de cărţi suprapuse, dintre care ultima, printr-o interesantă coincidenţă, era Istoria asediului Lisabonei, exemplarul retras de pe piaţă. Ultimul gînd al lui Raimundo Silva, înainte de a adormi, a fost, Mîine telefonez, declaraţie peremptorie care, ca promisiune, este atît de conformă cu caracterul lui ezitant, de parcă ar fi fost rostită, cu o reală hotărîre, de o persoană mai decisă, problema e că nu se poate face totul astăzi, e destulă fermitate în faptul că nu-l lăsăm pentru poimîine.

A doua zi, Raimundo Silva se trezi cu idei foarte clare asupra felului cum va orîndui pînă la urmă, pe teren, trupele pentru atac, incluzînd anumite amănunte tactice de invenţie proprie. Somnul profund, cu cîteva vise auxiliare semănate pe ici pe colo, îi risipise de-a binelea îndoielile care nu vroiau să-i dea pace, firesti la un om care nu fusese niciodată instruit pentru pericolele şi peripeţiile unui război adevărat, avînd în plus responsabilităţi de comandă deloc neglijabile. Era foarte evident că nu va mai putea fi obţinut aşa-numitul efect de surpriză, cel care-i lasă pe oameni fără capacitatea de a acţiona sau reacţiona, mai ales pe asediaţi, care, neştiind dinainte ce-i aşteaptă, înţeleg că, aflînd-o după aceea, au ştiut-o prea tîrziu. Cu toată această desfăşurare de forţe, acest du-te-vino de emisari, aceste manevre de învăluire, prea bine ştiu maurii ce li se pregăteşte, ca dovadă, iată terasele pline de războinici şi zidurile înţesate de lănci. Raimundo Silva se găseşte în interesanta situaţie a celui care, jucînd şah cu sine însuşi şi cunoscînd dinainte rezultatul final al partidei, se obligă să joace de parcă nu l-ar şti, ba, mai mult, să nu favorizeze în mod conştient nici una dintre părţile aflate în litigiu, negrele sau albele, în cazul nostru maurii sau creştinii, după culori. Şi foarte limpede a demonstrat-o, a se vedea simpatia, am spune chiar preţuirea, cu care i-a tratat pe necredincioşi, mai ales pe

---

[1] Aluzie la unul dintre personajele feminine din romanul lui Saramago, *Ano da Morte de Ricardo Reis*, al cărui nume, legat de ideea de ofilire, constituie de asemenea o aluzie la un personaj invocat de heteronimul pessoan într-unul dintre poemele sale.

muezin, fără a mai vorbi de respectul pe care l-a manifestat cînd s-a referit la purtătorul de cuvînt al oraşului, tonul, distincţia, în contrast cu o anumită răceală, nerăbdare, chiar ironie, care mereu transpare la suprafaţa discursului, cînd vine vorba de creştini. Să nu deducem, totuşi, de aici, că simpatiile lui Raimundo Silva se îndreaptă toate spre tabăra maurilor, să le înţelegem mai degrabă ca pe un impuls de spontană caritate, pentru că, în sfîrşit, oricît s-ar strădui, nu poate să uite că maurii vor fi învinşi, dar mai ales pentru că, fiind el însuşi creştin, chiar dacă nepracticant, îl revoltă ipocrizia, invidia, infamia, care în propria-i tabără sînt la mare preţ. În sfîrşit, piesele sînt pe masă, deocamdată s-au mişcat numai pionii şi cîţiva cai, şi, după competenta părere a lui Raimundo Silva, trebuie încercat un atac simultan la cele cinci porţi, Lisabona are doar două în minus faţă de Teba, cu scopul de a pune la încercare puterea asediaţilor, căci, cu puţin noroc, s-ar putea ca vreuna dintre intrări să fie păzită de vreun batalion mai sperios, caz în care am cîştiga bătălia într-un timp scurt şi cu o redusă pierdere de vieţi nevinovate de o parte şi de cealaltă.

Cu toate acestea, înainte de fapta cea mare trebuie să dea telefon. Dacă ar mai prelungi şi azi tăcerea, pe lîngă că ar da dovadă de proastă creştere, n-ar face decît să creeze dificultăţi în relaţiile viitoare, profesionale, bineînţeles. Aşadar Raimundo Silva va telefona. Totuşi, pentru început, va suna la editură, fiindcă o ipoteză admisibilă, ba chiar foarte probabilă, este că Maria Sara, restabilită după scurta ei indispoziţie, s-a dus de azi la lucru, nefiind, de altfel, exclus ca acesta să fi fost motivul apelului primit de femeia de serviciu, de exemplu, pentru a-i cere să vină a doua zi la editură ca să se apuce, fără întîrziere, de altă corectură. Raimundo Silva crede cu atîta tărie că aşa stau lucrurile, încît, spunîndu-i telefonista că Maria Sara nu este, E bolnavă, domnule Silva, nu vă amintiţi că v-am spus-o şi ieri, răspunde, Sînteţi sigură că n-a venit la lucru, vreţi să verificaţi, iar telefonista, jignită, Ştiu cine a venit şi cine nu, Ar fi putut să intre fără să vă fi dat seama, Eu văd totul, domnule Silva, eu văd totul, iar Raimundo Silva tremură auzind aceste sibilinice cuvinte, care au sunat ca o ameninţare, ceva echivalent cu Să nu credeţi că mă trageţi pe sfoară, sau Să nu credeţi că n-am ochi de văzut, şi fără să încerce să descopere încotro bate insinuarea, mormăi o frază împăciuitoare şi închise. Dom Afonso Henriques ţine un discurs trupelor reunite pe Monte da Graça, le vorbeşte de patrie, aşa era încă din vremea aceea, de pămîntul natal, de viitorul care ne aşteaptă, doar de strămoşi nu vorbi pentru că aproape nu existau, dar spuse, Gîndiţi-vă că dacă nu ieşim victorioşi din acest război, Portugalia se va termina înainte de a fi început, şi astfel nu

vor fi portughezi atîţia regi cîţi urmează să domnească, atîţia preşedinţi, atîţia militari, atîţia sfinţi, şi poeţi, şi miniştri, şi plugari, şi episcopi, şi navigatori, şi artişti, şi muncitori, şi notari, şi călugări, şi directori, vorbesc la masculin pentru comoditatea exprimării, nu din alt motiv, căci în realitate n-am uitat de portugheze, reginele, sfintele, poetesele, ministresele, plugăriţele, notăriţele, călugăriţele, directoarele, or, pentru ca toate astea să le avem în istoria noastră, şi restul pe care nu-l mai pomenesc ca să nu lungesc discursul şi fiindcă nu se poate şti totul de pe acum, ca să ajungem să le avem pe toate, trebuie mai întîi să cucerim Lisabona, aşadar, să tăbărîm pe ea. L-au aclamat trupele pe rege iar apoi, la ordinul locotenenţilor şi al căpitanilor, au pornit în marş să ocupe poziţiile ce le fuseseră destinate, avînd şefii instrucţiuni imperioase ca în ziua următoare, la ora amiezii, cînd maurii vor fi la rugăciune, să se dezlănţuie atacul în acelaşi moment pe cele cinci fronturi, Dumnezeu să ne ocrotească pe toţi, că în slujba lui sîntem.

O identică rugă, trecută la persoana întîi singular, va fi murmurat Raimundo Silva în timp ce forma numărul destinului, dar atît de stinsă a fost ea încît nu i-au dat glas buzele, tremurătoare ca ale unui adolescent, corectorul trebuie să se gîndească acum la altceva, dacă o fi gîndind, dacă n-o fi devenit, în întregime, un imens timpan în care sună şi răsună soneria telefonului, nu soneria, semnalul electronic, aşteptînd întreruperea subită a apelului, şi o voce pronunţînd Alo, sau Da, vă rog, sau poate Cine e la telefon, o mulţime de posibilităţi între formulele tradiţionale şi variantele lor moderne, totuşi, de cît era de zăpăcit, Raimundo Silva nu reuşi să priceapă ce i se spunea, doar că era o femeie, atunci întrebă, uitînd de curtoazie, Sînteţi doamna Maria Sara, nu, nu era, Cine o caută, se interesă glasul, Raimundo Silva, de la editură, acesta nu era un adevăr indiscutabil, dar simplifica chestiunea identităţii, desigur nu ne-am fi aşteptat să se prezinte ca fiind Raimundo Benvindo Silva, corector, lucrînd în aceeaşi instituţie, iar dacă ar fi făcut-o, răspunsul ar fi fost acelaşi, Aşteptaţi o clipă, vă rog, să văd dacă doamna Maria Sara poate veni la telefon, niciodată timpul n-a trecut aşa de repede, Nu închideţi, v-o dau imediat, tăcere. Raimundo Silva îşi închipui scena, femeia, neîndoielnic o servitoare, scoţînd telefonul din priză, transportînd aparatul în braţe, strîns la piept, ce imagine puerilă, şi intrînd într-o cameră cufundată în penumbră, aplecîndu-se din nou ca să bage telefonul în altă priză, Ce mai faceţi, se auzi un glas neaşteptat, Raimundo Silva se aşteptase s-o audă iar pe servitoare spunîndu-i ceva de genul V-o dau pe doamna, ar mai fi fost trei sau patru secunde în plus de amînare, în locul lor însă, această întrebare

directă, Ce mai faceți, răsturnînd situația, el trebuia să fie cel care să se intereseze de starea bolnavei, Mulțumesc, bine, și adăugă grăbit, Vroiam să știu dacă vă simțiți mai bine, Cum ați aflat că sînt bolnavă, La editură, Cînd, Ieri dimineață, Și v-ați hotărît să-mi telefonați ca să vedeți cum mă simt, Da, Mulțumesc pentru grijă, pînă acum sînteți singurul corector care s-a interesat, Bine, am crezut că trebuie s-o fac, sper că nu v-am deranjat, Dimpotrivă, vă sînt foarte recunoscătoare, mă simt mai bine, cred că mîine sau poimîine mă voi putea duce la editură, Nu vreau să vă mai deranjez, vă doresc însănătoșire grabnică, Dar spuneți-mi înainte să închidem, de unde știți numărul meu de telefon, Mi l-a dat domnișoara Sara, Cealaltă, Da, telefonista, Cînd, V-am spus, ieri dimineața, Și mă sunați abia astăzi, Mi-a fost teamă să nu fiu inoportun, Dar v-ați învins teama, Așa se pare, dovada e că vorbesc cu dumneavoastră, Cu toate astea, trebuie să știți că mai devreme eu am vrut să vorbesc cu dumneavoastră. Preț de două secunde, Raimundo Silva vru să mintă că n-a primit mesajul, dar sfîrși prin a răspunde, cînd aproape trecuse și a treia secundă, Da, Pot așadar să admit că mi-ați telefonat pentru că nu puteați să faceți altfel, din moment ce eu am luat inițiativa, Puteți admite tot ce doriți, e dreptul dumneavoastră, dar admiteți de asemenea că dacă i-am cerut numărul telefonistei nu am făcut-o ca să rămîn cu el în buzunar, așteptînd nu se știe ce, Așteptînd ce anume, Motivul a fost altul, Care, Pur și simplu lipsa de curaj. Curajul dumneavoastră se limitează, din cîte se pare, la acel episod de corectură de care nu vă place să vorbiți, De fapt, vă telefonez numai ca să știu cum vă simțiți și să vă doresc sănătate, Și nu credeți că e momentul să mă întrebați de ce v-am sunat eu, De ce m-ați sunat, Nu știu dacă îmi place acest ton, Ascultați cuvintele, nu tonul, Am presupus că experiența dumneavoastră de corector v-a învățat că vorbele nu înseamnă nimic fără ton, Cuvîntul scris e mut, Lectura îi dă glas, Doar dacă nu e mută, Chiar și atunci, sau credeți că creierul este un organ mut, Sînt numai un corector, fac cum a făcut cizmarul, care se mulțumește cu papucul, creierul meu mă cunoaște, eu nu-l cunosc, Interesantă observație, Încă nu mi-ați răspuns la întrebare, Care întrebare, De ce mi-ați telefonat, Nu știu dacă mai am chef să răspund, Nu sînt, va să zică, singurul laș, Nu-mi amintesc să fi vorbit de lașitate, Ați vorbit de lipsă de curaj, Nu e același lucru, Cele două fețe ale unei monede sînt diferite, dar moneda e una, Valoarea e înscrisă pe o singură parte, Nu pricep această conversație, și cred că n-ar trebui s-o continuăm, fără a uita că e o imprudență, fiind bolnavă cum sînteți, Nu vi se potrivește cinismul, Nu sînt cinic, Știu, totuși nu e cazul să vă prefaceți,

Vorbind serios, cred că nu mai ştim ce spunem, Eu ştiu foarte bine, Atunci explicaţi-mi, Nu aveţi nevoie de explicaţii, Evitaţi întrebarea, Dumneavoastră evitaţi întrebarea, vă ascundeţi, vreţi să vă spun ceea ce ştiţi deja, Vă rog, Vă rog, ce, Cred că e mai bine să încheiem, acest dialog a devenit echivoc, Pentru că dumneavoastră îl împingeţi în această direcţie, Eu, Da, Vă înşelaţi, îmi plac lucrurile clare, Atunci fiţi clar, spuneţi-mi de ce sînteţi agresiv cînd vorbiţi cu mine, Nu sînt agresiv cu nimeni, nu am această calitate modernă, Sînteţi agresiv cu mine, de ce, Nu sînt, Din ziua în care ne-am cunoscut, dacă trebuie să vă aduc aminte, Circumstanţele, După aceea, circumstanţele s-au schimbat, dar agresivitatea continuă, Scuzaţi-mă, n-am avut niciodată această intenţie, Acum eu vă rog să nu spuneţi cuvinte inutile, Tac, Atunci ascultaţi-mă, v-am telefonat pentru că mă simţeam singură, pentru că eram curioasă să ştiu dacă lucraţi, pentru că vroiam să-mi doriţi însănătoşire grabnică, pentru că, Maria Sara, Nu-mi rostiţi numele cu acest ton, Maria Sara, sînt îndrăgostit de dumneavoastră, pauză lungă, E adevărat, E adevărat, V-a trebuit ceva timp ca să mi-o spuneţi, Şi poate că n-aş fi spus-o niciodată, De ce, Sîntem diferiţi, aparţinem unor lumi diferite, Ce ştiţi despre toate aceste diferenţe, ale noastre şi ale lumilor, Imaginez, văd, trag concluzii, Aceste trei operaţii pot duce la adevăr, dar şi la eroare, Recunosc, iar eroarea cea mai mare în acest moment e că v-am zis că sînt îndrăgostit de dumneavoastră, De ce, Nu ştiu nimic despre viaţa dumneavoastră particulară, dacă sînteţi, Căsătorită, Da, sau, Dacă am o obligaţie, cum se spunea pe vremuri, Da, Să ne imaginăm că sînt cu adevărat căsătorită, sau că am o obligaţie, asta v-ar împiedica să vă îndrăgostiţi de mine, Nu, Şi dacă eu aş fi într-adevăr căsătorită sau aş avea o altă relaţie, m-ar împiedica asta să mă îndrăgostesc de dumneavoastră, dacă aşa ceva ar fi să se întîmple, Nu ştiu, Atunci aflaţi că sînt îndrăgostită de dumneavoastră, pauză lungă, E adevărat, Ascultă, Maria Sara, Spune, Raimundo, dar înainte trebuie să ştii că sînt divorţată de trei ani, că am terminat acum trei luni o legătură, că nu am început alta, că nu am copii, că vreau să am, că locuiesc în casa fratelui meu, că persoana care a răspuns la telefon este cumnata mea, şi nu trebuie să-mi spui cine e persoana care mi-a primit mesajul, e femeia de menaj, iar acum, în sfîrşit, aveţi cuvîntul, domnule corector, scuză-mă, simt că ameţesc de bucurie, De ce eşti îndrăgostită de mine, spune-mi, Nu ştiu, sînt îndrăgostită şi gata, Şi nu te temi că atunci cînd o să afli, n-o să mai fi, Cîteodată se întîmplă, se întîmplă chiar destul de des, Şi atunci, Atunci vom vedea ce va fi, Sînt îndrăgostit de tine, Cred că da, eşti îndrăgostit, Cînd ne vedem, De îndată ce

voi putea părăsi acest pat de suferință, Unde, Pretutindeni, Acum pot să te întreb despre ce boală e vorba, Nimic important, sau mai bine zis a fost cea mai importantă gripă din viața mea, De acolo nu mă poți vedea, dar să știi că zîmbesc, Mare noutate, pînă azi n-am văzut așa ceva pe buzele tale, Pot să-ți spun că te iubesc, Nu, spune doar că ești îndrăgostit, Am spus-o, Atunci păstrează restul pentru ziua în care va fi adevărat, dacă această zi va veni, Va veni, Să nu jurăm pe viitor, să așteptăm să vedem dacă el ne recunoaște, iar acum această femeie firavă și febrilă cere să fie lăsată să se odihnească, trebuie să-și refacă forțele pentru ipoteza, poate probabilă, că cineva își va aminti să telefoneze astăzi, Cui, ție, Sau ție, fraza are doi destinatari, depinde, Ambiguitatea nu e întotdeauna un defect, Pe curînd, Dă-mi voie să mă despart cu un sărut, Li se apropie timpul, Pentru mine începuse să se facă așteptat, Numai o întrebare, Da, Ai început să scrii Istoria asediului Lisabonei, Da, Nu știu dacă te-aș mai fi iubit dacă mi-ai fi răspuns că nu, pe curînd.

Pe curînd, așa a spus. În camera ei, întinsă în pat, Maria Sara pune încet receptorul în furcă, în aceeași clipă în care Raimundo Silva, așezat la birou, pune receptorul în furcă. Cu o mișcare ondulatorie, ea se cufundă leneș în așternut, în timp ce el se reazemă cu voluptate de spătarul scaunului. Amîndoi sînt fericiți, și, într-o asemenea măsură, încît ar fi o mare nedreptate să-l părăsim pe unul ca să vorbim de celălalt, cum vom fi obligați, chiar dacă vrem sau nu, căci, așa cum s-a demonstrat în altă mai fantastică poveste, este fizic și mental imposibil să descrii actele simultane a două personaje, cu atît mai mult dacă se află departe unul de celălalt, la cheremul capriciilor și preferințelor unui narator, întotdeauna mai preocupat de ceea ce-și închipuie a fi interesele obiective ale narațiunii, decît de speranțele absolut legitime ale unuia sau altuia dintre personaje, chiar secundare, de a-și vedea preferate mai modestele vorbe și mărunte acțiuni importantelor fapte și cuvinte ale protagoniștilor și ale eroilor. Și pentru că veni vorba de eroi, să dăm ca exemple ilustrative miraculoasele întîlniri ale cavalerilor Mesei Rotunde din Căutarea Sfîntului Graal[1] cu fecioare misterioase și pustnici înțelepți, cînd, ajungînd la final întîmplarea și lecția ei, cavalerul pornea spre noi aventuri și întrevederi, iar noi eram obligați să-l urmăm,

[1] *A Demanda do Santo Graal*, unul dintre romanele Mesei Rotunde, foarte citit în Portugalia medievală. Varianta cunoscută aici aparține ciclului *Post-Vulgata* și este o sinteză între *A Queste del Saint Graal* și *A Mort Artu* care pot fi reconstituite numai prin intermediul traducerii portugheze, databile de la începutul secolului al XV-lea.

rămînînd pustnicul şi fecioara părăsiţi pe pagină, uneori pentru totdeauna, el pe una, ea pe alta, cînd am prefera să ştim ce viitor îi aşteaptă, dacă pustnicul, din iubire, a fost scos din schit de vreo regină, dacă fecioara, în loc să rămînă în pădure în aşteptarea viitorului cavaler rătăcit, a plecat în lume să-şi caute bărbat. În acest caz însă, al Mariei Sara şi al lui Raimundo Silva, chestiunea se complică, amîndoi sînt personaje esenţiale, aşa cum esenţiale trebuie să fie acum gesturile şi gîndurile lor, din care, pînă la urmă, ţinînd cont de inevitabilele dificultăţi, altă soluţie nu ne rămîne decît să alegem ceea ce judecata cititorului va binevoi să accepte ca semnificativ, de exemplu, în ceea ce o priveşte pe Maria Sara, să remarcăm şi o anume voluptate în gestul pe care, la început, ne-am mărginit să-l calificăm drept leneş, şi că Raimundo Silva are buzele uscate de parcă ar fi pradă unui atac de febră, a început să tremure din cap pînă în picioare, nervii îşi iau revanşa, extrem de încordaţi în timpul conversaţiei, fals relaxaţi în scurta clipă a despărţirii, iar acum zbîrnîind ca nişte sîrme întinse, ori, pentru a păstra frumuseţea şi emoţia, precum o harpă eolică pe care vîntul, ciclonic, o face să vibreze. Să mai adăugăm că, privind chipul Mariei Sara, fericit şi surîzător, cumnata o întrebă curioasă, Cine este acest Raimundo Silva, care te-a adus într-o asemenea stare, iar Maria Sara, continuînd să surîdă, răspunse, Încă nu ştiu. Raimundo Silva n-are cu cine vorbi, se mulţumeşte să zîmbească, acum calmul îi revine treptat, în sfîrşit, se ridică de pe scaun, e un bărbat tînăr cel care iese din birou şi se îndreaptă spre dormitor, privindu-se în oglindă, nu se recunoaşte, atît de conştient totuşi că e al lui chipul pe care-l vede, încît, zărind o linie albă la rădăcina părului, se mulţumeşte să strîngă din umeri, cu o indiferenţă reală, şi cu un strop de nerăbdare, poate fiindcă sînt lente progresele adevărului. Maria Sara se uită la ceas, e prea devreme să sune iar telefonul, sau să se hotărască să dea ea telefon, suprema dovadă de înţelepciune este să nu uiţi că pînă şi sentimentele trebuie să înveţe să administreze timpul. Raimundo Silva se uită la ceas şi iese. A ieşit doar cît să cumpere de la florărie patru trandafiri, de albul cel mai suav pe care l-a putut găsi. Purtă cu vînzătoarea un animat dialog înainte de a obţine ceea ce voia şi pentru care, în cele din urmă, a trebuit să se arate mult mai generos decît se obişnuieşte în general şi îi stătea în obicei, căci vînzătoarea nu se lăsa convinsă de diversele argumente pe care i le prezenta, de la încercarea de a-i demonstra că diferenţa între doi trandafiri şi doisprezece trandafiri e pur aritmetică, şi nu valorică, pînă la cîteva misterioase şi învăluite aluzii la o promisiune pe care un jurămînt solemn îi interzicea s-o dezvăluie, aşa cum ar fi dorit, Vă rog să

acceptați în semn de apreciere pentru răbdarea și generozitatea dumneavoastră. Cu reconfortanta gratificație în buzunarul de la halatul de serviciu, vînzătoarea consimți să se lase impresionată, și, urmărind în continuare conversația, n-ar fi surprinzător să ajungem la concluzia că banii n-au avut nici o înrîurire asupra entuziasmului cu care ea a aderat pînă la urmă la neobișnuita cerere a clientului, neobișnuită pentru că, oricum ai întoarce-o, doi trandafiri nu sînt doisprezece, nu sînt nici măcar o orhidee, căci aceasta își este suficientă, și chiar preferă să fie singură. Ca să nu fie prins pe picior greșit și să aibă motive să-și regrete absența, Raimundo Silva se întoarse acasă cu taxiul, urcă scara alergînd, vitejie gimnastică care îi tăie minute în șir răsuflarea, Ce imprudență, își spuse, la vîrsta mea nu ar trebui să urc în acest fel Calea Gloriei[1], rostise glorie fără să reflecteze, apoi, amuzîndu-se de propriile exagerări, fizice și vocabulare, aruncă floarea veștedă din glastră, schimbă apa, și puse în vază, cu artă și răbdare de japonez, cele două roze pe care le cumpărase.

Prin fereastra dormitorului se vedeau nori cenușii și grei, primăvara încă nu se hotărîse să-și deschidă porțile căldurii, Austrului cald, care te face să te deschei la guler și să-ți sufleci mînecile, într-un anumit sens Raimundo Silva trăiește în două epoci și în două anotimpuri diferite, un iulie fierbinte și strălucitor care încinge armele ce împresoară Lisabona, și acest aprilie umed, gri, cu un soare uneori scînteietor, care închide lumina într-un diamant neted și dur. Deschise fereastra, își sprijini coatele pe parapetul verandei, se simțea bine în ciuda răcorii, din fericire casa întoarce spatele Boreului, care bate în acest moment, în scurte rafale șubite, care ocolesc colțul și îi adie peste obraz ca o mîngîiere rece. Începe treptat să simtă frigul și se întreabă dacă n-ar trebui să intre în casă, cînd deodată pur și simplu îngheață, dîndu-și seama că de aici, de pe balcon, nu va putea auzi soneria telefonului, dacă va suna. Intră în grabă înăuntru și se precipită în birou de parcă ar vrea să-i prindă ultimele vibrații, telefonul stă însă calm, negru, ca întotdeauna, dar acum nu mai e un animal amenințător, o insectă blindată cu spini și ace, seamănă cu o pisică dormind, ghemuită în propria căldură, care, trează, nu va mai amenința cu ghearele-i de fiară mică, adesea ucigașă, ci va aștepta, voluptuoasă și complice, mîna ce se va apropia s-o mîngîie. Raimundo Silva reveni în cameră, se așeză la măsuța de lîngă fereastră, fără să aprindă lumina, așteptînd. Își puse fruntea în

---

[1] Joc de cuvinte bazat pe faptul că în Lisabona există într-adevăr o stradă purtînd acest nume: Calçada da Glória.

mîini, gest caracteristic, cu vîrful degetelor îşi pipăia distrat rădăcina părului, unde altă poveste fusese scrisă, pentru că cea care a început acum va putea fi citită numai de un om lucid, cu ochii deschişi, nu de un orb, căruia, oricît de acută i-ar fi sensibilitatea tactilă, degetele nu-i vor spune ce culoare este aceasta, nouă, a firelor de păr. Deşi se înnoptează, umbra din cameră n-ar fi atît de densă dacă n-ar exista copertina, care, chiar în zilele senine, împiedică pătrunderea luminii zenitale, iar, în acest moment, aduce în casă noaptea, cînd, afară, prin crăpăturile norilor domoli, cerul apropiat se mai lasă încă iluminat de ultimele raze pe care soarele, coborînd în mare, le împrăştie pînă în regiunile superioare ale spaţiului. Cu tulpinile drepte în glastra îngustă, cei doi trandafiri licăresc în obscuritatea albăstrie a camerei, mîinile lui Raimundo Silva se odihnesc pe ultima foaie scrisă, negre rînduri indescifrabile, poate în limba arabă, n-am dat atenţie glasului muezinului, zadarnic a strigat, soarele încă zăboveşte un nesfîrşit minut, atîrnat la orizont, aşteptînd, apoi se scufundă, orice cuvînt rostit acum ar sosi prea tîrziu. Silueta lui Raimundo Silva se contopeşte treptat cu umbrele dense, doar trandafirii mai adună ultima sclipire, aproape imperceptibilă, reflectată de fereastră, o baie luminoasă, şi slobozesc din inima lor profundă un neaşteptat parfum. Palmele lui Raimundo Silva se înalţă lent şi îi ating, unul, apoi celălalt, de parcă ar atinge doi obraji, unul, apoi celălalt, preludiu al mişcării următoare, buzele care se apropie încet şi ating petalele, gura multiplă a florii. Acum nu trebuie să sune telefonul, nimic să nu întrerupă acest moment înainte să se sfîrşească de la sine, mîine soldaţii adunaţi pe Monte da Graça vor avansa ca un cleşte, la răsărit şi la apus, pînă la ţărmul fluviului, vor trece prin faţa lui Raimundo Silva care locuieşte în turnul de nord al Porţii Alfofa, iar cînd el va apărea pe terasă, curios, cu o roză în mînă, sau cu două, îi vor striga de jos că e prea tîrziu, că a trecut timpul rozelor, e vremea sîngelui şi a morţii. Pe aici, înspre Poarta de Fier, va coborî corpul de trupe care îl are căpitan pe Mem Ramires şi unde, în îmbulzeală, merge şi Mogueime, căruia comandantul său, văzîndu-l şi, în sfîrşit, recunoscîndu-l, bănuim că după înălţime, căci chipul e bărbos ca al celorlalţi, îi va striga, cu un sănătos hohot de rîs medieval, Ei, omule, sînt prea înalte aceste ziduri ca din nou să mă urc pe umerii tăi şi să ridic o scară, cum am făcut la Santarém şi ce bine ne-a prins nouă şi regelui, stăpînul nostru, iar Mogueime, măgulit, fără să-i treacă acum prin minte să contrazică versiunea ofiţerului său asupra poziţiei relative a părţilor constitutive ale faimoasei scări umane, răspunde cu acea filosofie de soldat care se duce la război şi ripostează generalului care trece în jip, Dacă acolo

înăuntru ne vom vedea din nou, e semn că am cîştigat amîndoi războiul, dar dacă vreunul dintre noi va lipsi la întîlnire, acela l-a pierdut, iar acum să ridice domnia voastră scutul că vine peste noi o ploaie de săgeţi. Raimundo Silva aprinse veioza de pe masă, fulgerarea de lumină păru o clipă că a nimicit trandafirii, apoi ei apărură din nou, de parcă singuri s-ar fi reconstituit, dar fără aură şi fără mister, în ciuda a ce se crede şi se spune a fost botanist autorul celebrei fraze, O roză e o roză e o roză, un poet ar fi spus numai, O roză, restul încape în liniştea contemplării ei.

În sfîrşit, telefonul. Raimundo Silva se ridică dintr-un salt, scaunul, împins spre spate, se clătină şi căzu, el alerga pe coridor, urmat îndeaproape de cineva care îl observa surîzînd cu o suavă ironie, Cine ar fi spus, dragul meu, că asemenea lucruri ni se pot întîmpla, nu, nu-mi răspunde, e o pierdere de vreme să ţii seama de întrebări retorice, am mai vorbit despre asta, aleargă, aleargă, eu te urmez, nu mă grăbesc niciodată, ce va fi într-o zi al tău, va fi şi al meu, eu sînt veşnic cel care ajunge după, trăiesc fiecare moment pe care tu îl trăieşti ca şi cum dinspre tine ar adia un parfum de roze, păstrat doar de memorie, sau, mai puţin poetic, mirosul mîncării de verdeaţă şi de fasole albă, unde, în fiecare clipă, copilăria ta renaşte, dar n-o vezi, şi nu m-ai crede dacă ar trebui să ţi-o spun. Raimundo Silva se aruncă asupra telefonului, îndoindu-se o clipă, Şi dacă nu e ea, ea era, Maria Sara, care îi spunea, Nu trebuia s-o faci, De ce, întrebă el, nedumerit, Pentru că de azi înainte nu voi mai putea trăi fără să primesc în fiecare zi trandafiri, Voi trimite în fiecare zi, Nu mă refer la trandafiri trandafiri, Atunci, Nimeni n-ar trebui să aibă voie să dea mai puţin decît a dat vreodată, nu se dau roze azi, ca să dai mîine un deşert, Nu va fi nici un deşert, E doar o promisiune, nu ştim, E adevărat, nu ştim, eu n-am ştiut că-ţi voi trimite doi trandafiri, iar, tu, Maria Sara, nu ştii că doi trandafiri gemeni sînt aici, într-o glastră, pe o masă unde se află nişte hîrtii, pe care e scrisă istoria unui asediu care n-a avut loc niciodată, lîngă o fereastră care dă spre un oraş care nu există aşa cum îl văd, Vreau să cunosc această casă, Probabil n-o să-ţi placă, De ce, N-aş putea să explic, e o casă simplă, mai rău, fără nici un fel de frumuseţe, ne-am adunat aici eu şi cîteva mobile, desperecheate, cărţile sînt multe, trăiesc din ele, dar eu sînt cel care se află veşnic în exterior, chiar cînd corectez o greşeală a tipografiei sau a autorului, nu sînt decît trecătorul care, într-o grădină, dintr-o exigenţă de curăţenie, ridică frunza de pe jos şi, neştiind ce să facă cu ea, o pune în buzunar, asta-i tot ce duc cu mine, frunze uscate, veştede, nici un fruct bun de mîncat, Voi veni să te vizitez, Nimic nu-mi doresc mai mult pe lume, se întrerupse un

scurt moment şi adăugă, Deocamdată, dar, ca şi cum s-ar fi căit de cele spuse, părîndu-i-se mult prea îndrăzneţ, se corectă, Scuză-mă, n-am zis-o cu intenţie, şi, cum ea tăcea în continuare, lăsă să-i scape cuvinte pe care niciodată nu şi-ar fi imaginat că ar fi fost capabil să le rostească, directe, sincere, explicite prin ele însele şi nu prin vreun joc de prudentă insinuare, Bineînţeles că a fost cu intenţie, şi nu-mi cer scuze. Ea rîse, îşi drese glasul, Problema mea, în această situaţie, e de a şti dacă ar fi trebuit să roşesc înainte, sau dacă acum ar fi cazul să roşesc, Îmi amintesc că te-am văzut o dată roşind, Cînd, Cînd am atins trandafirul din biroul tău, Femeile roşesc mai des decît bărbaţii, sîntem sexul fragil, Amîndouă sexele sînt fragile, şi eu am roşit, Ştii, va să zică, o mulţime de lucruri despre fragilitatea sexelor, Îmi cunosc propria fragilitate şi mai ştiu cîte ceva şi despre fragilitatea celorlalţi, dacă or şti cărţile despre ce vorbesc, Raimundo, Da, De îndată ce am să pot ieşi, vin să te vizitez, însă, Te aştept, Îmi plac aceste cuvinte, Nu înţeleg, Cînd voi fi cu tine, va trebui să continui să mă aştepţi, aşa cum şi eu voi continua să te aştept, nu ştim deocamdată cînd vom sosi, Te voi aştepta, Pe curînd, Raimundo, Să nu întîrzii, Ce-o să faci după ce închidem, Voi ridica tabăra în faţa Porţii de Fier şi mă voi ruga Preasfintei Fecioare să nu le vină maurilor ideea să ne atace în toiul nopţii, cînd toată lumea va dormi, Ţi-e frică, Tremur de groază, Aşa de tare, Înainte de a începe acest război, eram doar un corector fără nici o grijă mai mare decît să trasez corect un deleatur ca să-l explic autorului, Am impresia că sînt interferenţe pe fir, Sînt strigătele maurilor care ne ameninţă de pe metereze, Ai grijă de tine, N-am venit de atît de departe ca să mor în faţa zidurilor Lisabonei.

DACĂ VOM LUA DREPT ADEVĂRATE şi dovedite faptele aşa cum sus-pomenitul Frei Rogeiro le-a relatat în scrisoarea sa către Osbern, atunci va trebui să-i atragem atenţia lui Raimundo Silva să nu-şi facă iluzii asupra presupusei uşurinţe de a ridica tabăra cît ai bate din palme, pe tăpşanul din faţa Porţii de Fier, sau a oricărei alteia, fiindcă această perversă rasă de mauri nu este atît de timorată încît, fără nici un fel de rezistenţă, să se ferece cu şapte lacăte în dosul zidurilor, în aşteptarea unui miracol de la Allah, care să-i facă pe galicieni să renunţe la funestele lor intenţii. Lisabona, am spus-o mai devreme, are case construite în afara zidurilor, iar acestea nu sunt puţine la număr, nici nu servesc doar ca reşedinţe de vară, sau de grădinărit, e vorba mai degrabă de un oraş înconjurînd un altul, şi dacă e ştiut că, peste cîteva zile, cînd asediul va fi devenit în sfîrşit o realitate geometrică, acolo se vor instala cartierele generale şi personalităţile importante, militare şi religioase, scutite astfel de a mai suporta relativul disconfort al corturilor, acum va fi necesar să se bată aprig ca să alunge arăpimea din aceste îmbietoare cartiere mărginaşe, uliţă după uliţă, curte după curte, terasă după terasă, bătălie ce va lua aproape o săptămînă, şi care a fost cîştigată numai pentru că, în această împrejurare, portughezii au fost superiori ca număr, fiindcă maurii nu şi-au aruncat toate batalioanele în luptă, iar trupele dinăuntru n-au putut interveni în confruntările cu praştii şi cu arbalete de teamă să nu-şi rănească sau omoare fraţii care aici, cu sau fără voie, au fost sacrificaţi. Să nu-i facem totuşi reproşuri lui Raimundo Silva, care, aşa cum el însuşi nu oboseşte să ne amintească, nu e decît un simplu corector, scutit de serviciul militar, fără cunoştinţe de artă războinică, deşi, printre cărţile sale, se numără o ediţie rezumată a operelor lui Clausewitz, cumpărată de la un anticar cu mulţi ani în urmă şi pe care n-a deschis-o niciodată. Poate că a vrut să-şi abrevieze relatarea, considerînd că, după atîtea secole, contează numai episoadele principale. Oamenii nu mai au azi nici răgazul nici răbdarea să-şi fixeze în minte amănunte şi mărunţişuri istorice, asta puteau s-o facă

doar contemporanii regelui nostru Dom Afonso Întîiul, care, în mod evident, aveau de învăţat mult mai puţină istorie, nu-i un fleac o diferenţă de opt secole în favoarea lor, salvarea noastră sînt computerele, băgăm în ele tot ce înseamnă enciclopedie şi dicţionar, renunţăm la memoria proprie, dar acest mod de a înţelege lucrurile, s-o spunem înainte să intervină altcineva, este reacţionar şi absolut condamnabil, căci la ce serveau bibliotecile părinţilor şi bunicilor noştri dacă nu ca să uşureze glanda pineală de poveri excesive, multe mai face biata de ea pentru dimensiunea pe care o are, minusculă, vîrîtă în fundul creierului, înconjurată de circuite pe toate părţile, cînd Mem Ramires i-a spus lui Mogueime, Apleacă-te ca să mă urc în spinarea ta, poate nu veţi crede că această frază e isprava glandei pineale, unde, sălăşluind amintirea scărilor şi a soldaţilor disciplinaţi, rezidă, de asemenea inteligenţă, convergenţă sau relaţie de la cauză la efect, iar cu aşa ceva computerul nu se poate lăuda, căci el, ştiind totul, nu pricepe nimic. Aşa se zice.

În sfîrşit, Lisabona este împresurată, morţii au fost îngropaţi, răniţii căraţi odată cu ei şi în aceleaşi bărci pe celălalt mal al mlaştinei, iar de acolo, peste coline, unii la cimitir, alţii la infirmerie, primii, claie peste grămadă, ceilalţi, unul cîte unul, după condiţie şi naţie. În tabără, dacă facem abstracţie de plînsetul şi jalea pentru pierderile suferite, de altfel deloc excesive, căci aceşti oameni au sufletul oţelit şi nu se lasă pradă lacrimilor dintr-o nimica toată, se constată o mare încredere în viitor şi o neclintită credinţă în ajutorul Domnului Nostru Isus Cristos, care nu va mai trebui de astă dată să-şi dea silinţa să apară ca la Ourique, oricum a săvîrşit un miracol îndeajuns de mare cînd, în graba retragerii, i-a făcut pe mauri să lase pradă lăcomiei inamice, a noastră, mari cantităţi de grîu, secară, mei şi legume care, destinate aprovizionării oraşului dar, nemaiîncăpînd în el, erau depozitate în pivniţe subterane săpate la jumătatea coastei, între Poarta de Fier şi Poarta Alfofa. Atunci, cu ocazia acestei fericite descoperiri, regele Dom Afonso, cu o înţelepciune pe care vîrsta sa tînără n-ar fi lăsat s-o prevadă, are treizeci şi opt de ani, un copil, a rostit celebra sentinţă care, pe dată, a intrat în circuitul de idei portugheze, Fiecare bucăţică e pusă deoparte pentru gura ce-o va mînca, şi, prudent, a poruncit să fie puse alimentele la adăpost ca să nu se născocească prea devreme alt proverb, Burtă de sărac, mai curînd plesneşte decît prisoseşte, cel mai bun timp pentru a sta să judeci e cînd ai de toate, a încheiat el.

A trecut o săptămînă de la greşita previziune a lui Raimundo Silva, din prima strategie, cînd îşi închipuia că, a doua zi după

plecarea de pe Monte da Graça, trupele vor da un atac simultan împotriva tuturor porților orașului, cu speranța de a găsi un punct slab în apărare, și că acolo vor lovi ori vor atrage întăriri care, abandonînd celelalte fronturi, le vor lăsa slăbite, iar atunci. Nu are rost să terminăm fraza. Pe hîrtie toate planurile sînt bune sau foarte bune, totuși realitatea și-a dovedit irezistibila vocație de a rătăci hîrtiile și de a face planurile bucăți. Nu e vorba numai de cazul cartierelor mărginașe, transformate de mauri în bastioane, acesta a fost pînă la urmă rezolvat, deși cu mari pierderi, acum chestiunea e să afli cum poți intra pe porți atît de strașnic ferecate, apărate de ciorchini de luptători cocoțați pe turnurile care le flanchează și le ocrotesc, sau cum să ataci ziduri de o asemenea înălțime, nici o scară nu e destul de lungă iar santinelele nu dorm niciodată. De fapt, Raimundo Silva se află într-o excelentă poziție pentru a-și da seama de dificultăți, n-ar fi nevoie să fie un țintaș de elită ca să rănească și să ucidă, de pe balcon, oricîți creștini ar încerca să se apropie de Poarta Alfofa, dacă aceasta s-ar mai afla încă lîngă casa lui. Prin tabără se răspîndește zvonul că clocotesc divergențele între înalții comandanți, împărțiți între două teze operative, una care îndeamnă la un atac imediat, făcîndu-se uz de toate mijloacele disponibile, la început, un puternic tir de baraj îi va sili pe mauri să părăsească meterezele, pe urmă, cu berbeci gigantici, vom izbi în porți pînă le punem la pămînt, și alta, mai puțin riscantă, care propune o încercuire atît de riguroasă, încît nici măcar un șoarece să nu poată ieși sau intra în Lisabona, sau, mai precis, să iasă cine va dori, dar să nu intre nimeni, orașul, răzbit de foame, pînă la urmă, se va preda. Concluzia, argumentează adversarii primei teze, adică intrarea victorioasă în Lisabona, se sprijină pe o premisă falsă, presupunînd că tirul de baraj ar fi de ajuns pentru a-i face pe mauri să se retragă de pe metereze, Asta se cheamă, domnilor, a ne bizui pe oul din tîrtița găinii, este mai mult ca sigur că nu se vor clinti, de altfel n-ar trebui decît să-și încropească niște apărători de lemn, niște paravane, în dosul cărora să-și caute adăpost, și astfel, fără să-i mai doară capul, ar putea după plac să ne împuște de acolo de sus sau să ne verse ulei clocotit în spinare, o stratagemă obișnuită de-a lor. Susținătorii atacului imediat răspund că a aștepta ca maurii să se predea din pricina foamei nu e demn de seniori de stirpe așa de înaltă, precum cei care se află aici, și că dușmanilor li s-a făcut deja o nemeritată favoare, propunîndu-li-se să se retragă luîndu-și averile cu ei, doar sîngele va mai putea acum să spele zidurile Lisabonei de pata infamantă care de mai bine de trei sute cincizeci de ani spurcă aceste

locuri, care, purificate, a venit timpul să-i fie înapoiate lui Cristos. A ascultat regele ambele partide, şi unora şi celorlalţi le dă şi nu le dă dreptate, pentru că, dacă e adevărat că nu i se pare pe potriva demnităţii sale să aştepte para mălăiaţă să-i pice din copac, tot atît de puţin crede că ar avea succes un atac lansat de-a valma, chiar dacă ar aduce toţi berbecii regatului să ia în coarne porţile maure. Cavalerul Henric solicită atunci permisiunea să atragă atenţia că în toate asediile Europei au fost folosite, cu cele mai bune rezultate, turnuri mobile de lemn, adică, mobile şi nu prea, căci o huidumă dintr-acestea necesită o mulţime de oameni şi de animale ca s-o urnească din loc, important este însă că, în vîrful turnului, cînd el va fi atins înălţimea corespunzătoare, vom construi o pasarelă care, protejată cum trebuie de atacuri, va înainta încetul cu încetul spre zid, pe ea se vor năpusti, ca un nestăvilit torent, soldaţii noştri, strivind fără milă şi cruţare nelegiuita pleavă, şi termină explicaţia spunînd, Mari sînt avantajele de care se va bucura Portugalia imitînd, acum şi în alte împrejurări, tot ce e mai modern în Europa, chiar dacă la început va fi greu să vă băgaţi în cap noile tehnologii, eu ştiu destule despre construcţia acestor turnuri ca să-i învăţ pe băştinaşi, nu aştept decît ordinul Alteţei Voastre, sperînd eu că, în ziua distribuirii premiilor, n-o să fie uitată deosebita importanţă a contribuţiei mele printre celelalte ajutoare pe care Portugalia, în ciuda dezertărilor constatate, s-a putut bizui în acest ceas de răscruce al istoriei ei.

Se pregătea regele să-şi anunţe decizia, după ce ascultase sfaturi atît de competente, cînd s-au ridicat alţi doi cruciaţi şi au cerut cuvîntul, unul normand, altul francez, declarînd că şi ei sînt specialişti în ridicarea turnurilor, nefiind mai prejos în valoare, fără a mai vorbi de deosebirea şi economia de metode, atît în desen cît şi în construcţie, favorabile propunerii lor. În privinţa condiţiilor, şi ei se lăsau pe seama mărinimiei regelui, avînd încredere în gratitudinea lui, se alăturau aşadar cavalerului Henric, însuşindu-şi vorbele spuse de el din aceleaşi cauze şi motive. Portughezilor nu le-a picat bine întorsătura dezbaterii, nici partizanilor aşteptării, nici adepţilor acţiunii imediate, deşi din motive diferite, fiind însă de acord şi unii şi ceilalţi să respingă ipoteza, periculos de credibilă, că în acest mod străinii ar dobîndi întîietatea, cetăţenii regatului slujind doar ca mînă de lucru anonimă, fără dreptul de a-şi lăsa numele înscris în istorie şi pe lista de recompense. E adevărat că susţinătorilor asediului pasiv nu le displăcea în totalitate proiectul turnurilor, căci era evident că acestea nu vor putea fi înălţate în zbuciumul atacurilor,

totuşi asemenea consideraţii vor fi întotdeauna covîrşite de orgoliul patriotic, aşa că, pînă la urmă, şi ei au ajuns să facă front comun cu cei dornici de o acţiune promptă şi directă, astfel încercînd să amîne acceptarea propunerilor străine. Or, dovada că Dom Afonso Henriques merita într-adevăr să fie rege, şi nu un rege oarecare, ci al nostru, este că a ştiut să hotărască precum Solomon, celălalt mare exemplu de despotism luminat, contopind într-un singur plan strategic diferitele teze, dispuse într-o armonioasă succesiune logică. Îi felicită, în primul rînd, pe partizanii atacului imediat, pentru virtuţile de curaj şi îndrăzneală de care dădeau dovadă, îi lăudă apoi pe inginerii de turnuri pentru simţul lor practic, împodobit cu darurile moderne ale invenţiei şi creativităţii, îi elogie, în cele din urmă, pe ultimii, pentru lăudabilele lor merite de prudenţă şi de răbdare, inamicele riscului inutil. După care sintetiză, Hotărăsc prin urmare, ca ordinea operaţiilor să fie după cum urmează, mai întîi, atacul general, apoi, în cazul că dă greş, vor avansa turnurile, german, francez, normand, în al treilea rînd, dacă totul se duce de rîpă, vom menţine asediul pe timp nelimitat, odată şi odată tot vor trebui să se predea. Aplauzele au fost unanime, fie pentru că aşa trebuie să se întîmple cînd cuvîntează un rege, fie pentru că toţi cei prezenţi găseau cîte un motiv de satisfacţie în decizia luată, ceea ce a ajuns să fie exprimat prin trei diferite proverbe, sau devize, pentru fiecare facţiune, Opaiţul care merge înainte luminează mai tare, spuneau primii, Primele grăunţe le ciugulesc vrăbiile, îi contraziceau următorii, Cine rîde la urmă rîde mai bine, încheiau cu ironie ultimii.

Evidenţa majorităţii evenimentelor care au constituit, pînă acum, partea cea mai substanţială a miezului acestei naraţiuni i-a arătat lui Raimundo Silva că la nimic n-a folosit încercarea de a-şi impune propriile puncte de vedere, chiar cînd ele decurgeau, ca să spunem aşa, în linie dreaptă şi în mod obligatoriu, din negaţia introdusă într-o istorie care, pînă la gestul său, rămăsese prizoniera acelui soi particular de fatalitate pe care o numim fapte, fie că ele dobîndesc un sens prin relaţia cu altele, fie că, pe o treaptă anume a cunoaşterii noastre, ele par inexplicabile. Îşi dă seama că libertatea sa a început şi s-a sfîrşit exact în clipa cînd a scris cuvîntul nu, că o nouă fatalitate la fel de imperioasă s-a pus de atunci în mişcare, şi că acum nu-i mai rămîne decît să încerce să înţeleagă ceea ce, începînd prin a părea iniţiativa şi reflecţia sa, reiese că ţine în exclusivitate de o mecanică ce-i era şi continuă să-i fie exterioară, despre a cărei funcţionare n-are decît o foarte vagă idee şi în a cărei activitate intervine numai prin manevrarea aleatorie a unor pîrghii sau butoane, a căror

funcţie reală o ignoră, doar pentru că acesta îi e rolul, buton sau pîrghie, la rîndul lor acţionate aleatoriu de emergenţa unor impulsuri imprevizibile, sau, dacă erau previzibile şi chiar auto-stimulate, scăpînd oricărui pronostic în privinţa urmărilor lor îndepărtate sau apropiate. Şi iată cum, fără să fi avut vreodată intenţia reală de a povesti noua istorie a asediului Lisabonei aşa cum o face aici, Raimundo Silva se vede dintr-o dată confruntat cu o necesitate la fel de implacabilă ca cealaltă, de care crezuse că a scăpat prin simpla inversare a unui semn, şi care acum revenea, în negativ, sau, ca să ne exprimăm în termeni mai puţin radicali, ca şi cum ar fi scris aceeaşi muzică coborînd toate notele cu o jumătate de ton. Raimundo Silva se gîndeşte serios să pună punct relatării, chemîndu-i pe cruciaţi înapoi pe Tejo, nu se poate să fi ajuns prea departe, navighează poate între Algarve şi Gibraltar, lăsînd astfel istoria să se îndeplinească fără variaţiuni, ca o simplă repetiţie a faptelor, aşa cum apare în manuale şi în Istoria asediului Lisabonei. Consideră că micul arbore al Cunoaşterii Erorii pe care l-a însămînţat şi-a rodit deja adevăratul fruct, sau cel puţin l-a făgăduit, şi anume că l-a pus pe acest bărbat în faţa acelei femei, şi dacă asta s-a împlinit, să începem un nou capitol, aşa cum întrerupem jurnalul de navigaţie cînd se descoperă un nou pămînt, desigur nu e interzis să continui să scrii în jurnalul de bord, dar istoria va fi diferită, nu va mai fi povestea călătoriei terminate, ci alta, a întîlnirii, şi a ceea ce a fost găsit. Raimundo Silva bănuieşte totuşi că o asemenea decizie, dacă ar lua-o, n-ar fi pe placul Mariei Sara, ea l-ar privi indignată, dacă nu chiar cu o insuportabilă expresie de dezamăgire. Aşa stînd lucrurile, nu se va pune, deocamdată, punctul final, ci doar nişte puncte de suspensie pînă la vizita anunţată, de altfel, în momentul de faţă, Raimundo Silva e incapabil să mai adauge chiar şi un singur cuvînt, şi-a pierdut complet seninătatea apucîndu-se să-şi închipuie că poate Mogueime, în ajunul hotărîtului atac în masă, uitîndu-se la zidurile Lisabonei, cu meterezele strălucind de făclii, a început şi el să se gîndească la o femeie, pe care zilele astea a zărit-o de cîteva ori, Ouroana, ţiitoarea unui cruciat german, şi care, la ora asta, va fi dormind în patul stăpînului ei, pe Monte da Graça, desigur într-o casă, pe rogojina întinsă pe dalele răcoroase, pe care niciodată nu se va mai culca vreun maur. Mogueime se înăbuşea înăuntrul cortului şi a ieşit să-şi potolească setea, zidurile Lisabonei, iluminate de torţe, par turnate în aramă, Fă, Doamne, să nu mor fără să fi simţit gustul vieţii. Acum, Raimundo Silva se întreabă ce asemănări există între scena imaginară şi relaţia sa cu Maria Sara, care nu e ţiitoarea

nimănui, scuze pentru cuvîntul impropriu, care azi nu mai are ce căuta în vocabularul moravurilor, în fond ea a spus, Am terminat acum trei luni o legătură, n-am început alta, sînt situații evident deosebite, presupunem că, în comun, au numai dorința, la fel de intens o simțea Mogueime de atunci, cum o simte Raimundo de acum, diferențele, dacă există, sînt culturale, domnilor.

Într-unul dintre aceste meandre ale gîndirii, Raimundo Silva fu abătut de la preocupările sale de amintirea subită că niciodată Maria Sara nu se arătase curioasă să afle cum stătea el în privința relațiilor sentimentale, pentru a le da un nume în care încăpea orice. Atare indiferență, cel puțin așa o putea numi din punct de vedere formal, îi provocă o reacție de ciudă, Adică, eu nu sînt un bărbat în toată puterea cuvîntului, ce-și închipuie ea, dar îndată înțelese că dădea glas unei îmbufnări infantile, scuzabilă totuși, dacă avem în vedere binecunoscutul fapt că bărbații sînt, cu toții, niște copii mari, îmbufnare agravată însă de proasta dispoziție a unei virilități ofensate, Orgoliu de mascul, orgoliu de animal, mormăi, și admiră expresivitatea lapidară a formulei, semantic inatacabilă. În realitate, atitudinea Mariei Sara putea fi explicată prin firea ei discretă, există persoane absolut incapabile să forțeze porțile intimității celorlalți, ceea ce, observînd cu mai mare atenție, nu este valabil în cazul ei, care, în toate împrejurările, de la bun început, a luat în mîini frîiele și inițiativa, fără menajamente. Explicația ar putea fi alta, Maria Sara ar putea considera, de exemplu, că sinceritatea ei ar trebui răsplătită spontan, și, dacă așa stau lucrurile, este foarte posibil ca ea, chiar în acest moment, să sucească în minte gînduri neplăcute, de genul Să n-ai încredere în bărbatul care tace și în cîinele care nu latră. Nu este de exclus nici probabilitatea, mai în acord cu morala timpurilor moderne, că Maria Sara nu dă nici o importanță vreunei eventuale legături pe care el ar putea s-o aibă, zicîndu-și, Eu trebuie numai să-i arăt ce simt, nu voi verifica mai întîi dacă domnul e liber sau nu, n-are decît s-o spună el. În orice caz, cine s-a gîndit să caute în fișierul personalului adresa unui corector putea foarte bine să profite de ocazie ca să se certifice de starea lui civilă, chiar dacă era vorba de o informație veche. Necăsătorit e scris în fișa lui Raimundo Silva, dar, dacă el s-ar fi însurat ulterior, nimeni, desigur, nu s-ar fi gîndit să treacă în registru modificarea stării lui civile. Se știe de asemenea că între starea de burlac și starea de căsătorit, ori de divorțat, ori de văduv, nu sînt puține situațiile posibile, înainte, în timpul și după aceea, conținute în răspunsul pe care fiecare și-l dă la

întrebarea, Pe cine iubesc, în care se includ, bineînțeles, toate variantele principale și secundare, active sau pasive.

În următoarele două zile, Maria Sara și Raimundo Silva au vorbit des la telefon, repetînd cîte ceva din ce spuseseră înainte, minunîndu-se, din cînd în cînd, de ceea ce, din nou, descopereau, și căutînd cele mai potrivite cuvinte ca s-o exprime în alt mod, ispravă practic imposibilă, cum e știut. A doua seară, Maria Sara anunță, Mîine mă duc la lucru, plec cu o oră mai devreme, și vin la tine. Începînd din acel moment, Raimundo Silva își propuse parcă să confirme tot ce se povestește despre caracterul infantil al bărbaților, plin de neastîmpăr, ca și cum ar trebui să consume un preaplin de energie, plin de nerăbdare pentru că nimic pe lume nu se mișcă mai încet ca timpul, plin de toane și nesuferit, așa cum l-a numit în sinea ei Maria, văzîndu-și dată peste cap rutina curățeniei și a ordinii de către exigențele absolut neavenite ale unui ins în mod normal împăciuitor. Prima ei bănuială, că e ceva anapoda, manifestată cînd văzuse trandafirul în vază, și care se preschimbase aproape într-o certitudine, chiar dacă încă fără obiect, cînd trandafirii ajunseseră să fie doi, devenea acum o convingere fermă, în fața nervozității nefirești a celui care fusese în stare să-i agite sub nas un deget plin de praf adunat de pe tocul ușii, repetînd astfel dezagreabila tradiție a stăpînelor cu mania igienei. Raimundo Silva începu să-și dea seama că trebuia să se domine doar cînd Maria, provocatoare, îl întrebă, Doriți să schimb azi cearșafurile de pat, sau aștept pînă vineri, ca de obicei. Infantili, bărbații sînt, de asemenea, transparenți. Norocul lui Raimundo Silva a fost că se afla în clipa aceea în dormitor, astfel că Maria n-a reușit să-l vadă roșind, cu toate că i-a fost îndeajuns pentru a se convinge că a lovit drept la țintă tremurul nefericit al glasului, pe care auzul ei foarte fin l-a identificat, N-am nici un motiv să schimb obiceiurile casei, frază care n-a izbutit s-o înșele și care lui i-a trezit o altă neliniște, vagă, sinuoasă, care încerca să alunge singurele cuvinte care ar fi exprimat-o loial, prea crude însă pentru a fi admise în monologul său interior, Dacă vom face dragoste, vor fi destul de curate cearșafurile, se întreabă, și nu știe ce răspuns să dea, o aude pe Maria înțepînd în punctul sensibil, M-am gîndit că ați vrea să le schimb, el tace, lași, dacă ea îi va schimba cearșafurile, s-o facă de capul ei, soarta să hotărască. Numai după ce va pleca femeia de serviciu se va duce să se lămurească, vede atunci că cearșafurile sînt spălate, Maria e totuși o făptură milostivă, dar el nu se poate hotărî dacă să se simtă mulțumit sau contrariat. Ce viață complicată.

Cîteva minute după ora cinci, se auzi soneria. O atingere uşoară, parcă întîmplătoare, care îl făcu pe Raimundo Silva să alerge la uşă de parcă s-ar fi temut că e singura şi ultima dată cînd aşa ceva se putea întîmpla, doar în simfonia lui Beethoven destinul cheamă şi repetă chemarea, în viaţă e altfel, uneori avem impresia că cineva ne aşteaptă dincolo de uşă, dar, cînd ne ducem să vedem, nu e nimeni, alteori ajungem doar cu o secundă prea tîrziu, tot nimeni, diferenţa e că în acest caz putem să ne întrebăm, Cine o fi fost, şi să trăim tot restul vieţii visînd. Dar Raimundo Silva nu va trebui să viseze. Maria Sara e în prag, şi intră, Bună, spune ea, el răspunde, Bună, şi amîndoi rămîn o clipă pe coridorul strîmt, brusc întunecat acum cînd uşa s-a închis. Raimundo Silva a aprins lumina murmurînd, Scuză-mă, de parcă ar ghici un gînd de-al Mariei Sara, bănuitor şi echivoc, Vrei să profiţi de întuneric, crezi că nu pricep, adevărul e că mult dorita vizită începe prost, aceştia doi care la telefon au fost de atîtea ori inteligenţi şi sclipitori, n-au zis pînă acum decît, Bună, să nu-ţi vină să crezi, după promisiunile implicite, după jocul cu trandafirii, după cutezătorii paşi făcuţi de ea, cine ştie dacă nu va fi dezamăgită de felul cum o primeşte. Din fericire, în situaţii ca aceasta, dificile, trupul înţelege repede că creierul nu e în stare să dea ordine şi se mişcă pe cont propriu, în general face ce se cuvine, şi pe calea cea mai rapidă, fără cuvinte, sau alegîndu-le doar pe cele inocente şi insignifiante, aşa au ajuns Raimundo Silva şi Maria Sara în birou, ea încă nu s-a aşezat, mîna ei e într-a lui, poate nici unul nici celălalt nu e conştient că se ţin de mînă, de cînd ea a intrat, dar ştiu că se ţin de mînă, dreapta lui şi stînga ei, Maria Sara caută cu ochii un scaun, şi atunci Raimundo Silva, de parcă altfel n-ar fi putut s-o mai reţină încă o clipă, îi duse mîna la buze, şi într-adevăr gestul are ecou, pentru că, în clipa următoare, Maria Sara îl priveşte în ochi, iar el poate s-o tragă uşor spre sine, buzele atingîndu-i doar fruntea, lîngă rădăcina părului. Atît de aproape şi atît de departe, ea se retrase, desigur fără bruscheţe, spunînd, E doar o vizită, nu uita. El îi dădu drumul cu delicateţe, Nu uit, rosti, şi îi arătă scaunul, Alături e o săliţă cu scaune mai confortabile, dar cred că te vei simţi mai bine aici unde sîntem, se duse după aceea la birou, aşezîndu-se pe singurul scaun disponibil, erau despărţiţi de masă, stăteau ca într-un cabinet medical, Spuneţi-mi ce vă supără, dar Maria Sara nu vorbea, amîndoi ştiau că acum era rîndul lui să vorbească, dacă nu de alta cel puţin pentru a-i ura bun venit celei care sosise. Iar el începu să vorbească. Vorbea pe un ton uniform, practic fără modulaţii persuasive sau insinuante, dorind ca fiecare cuvînt să capete

valoare prin el însuşi, prin semnificaţia nudă, la care, în clipa şi în situaţia aceea, putea să ajungă, Trăiesc singur în această casă, şi de mulţi ani, nu am femeie, decît cînd mă constrînge nevoia, iar atunci nu rămîn cu ea, sînt un om fără atribute speciale, normal pînă şi în defecte, şi pînă acum nu speram multe de la viaţă, mă rog, speram să-mi păstrez sănătatea pentru că e o comoditate, şi să am de lucru, la atît, ceea ce nu e puţin, recunosc, se limitau ambiţiile mele, acum aş dori ca viaţa să-mi dea ceea ce niciodată nu-mi amintesc să fi avut, savoarea pe care cu siguranţă o are. Maria Sara l-a ascultat fără să-şi întoarcă privirea, decît pentru o clipă fugară cînd expresia de atenţie concentrată a fost înlocuită de surpriză şi de curiozitate, rostind după ce Raimundo Silva a ajuns la sfîrşit, Nu stabilim, cred eu, condiţiile unui contract, şi nu trebuie să-mi dai informaţii despre ce ştiam deja, E prima dată că-ţi vorbesc despre viaţa mea particulară, Lucrurile pe care le credem particulare sînt aproape întotdeauna cunoscute de toată lumea, nu-ţi poţi închipui cîte afli în două sau trei conversaţii în aparenţă dezinteresate, Ai pus întrebări despre mine, Am pus întrebări despre toţi corectorii care lucrează la editură, doar ca să-mi fac o idee, înţelegi, dar, în general, oamenii sînt dispuşi să spună întotdeauna mai mult decît îi întrebi, trebuie numai să-i stimulezi niţel, să-i orientezi fără să observe, Am remarcat de la început această abilitate, O folosesc numai în scopuri bune, Nu mă plîng. Raimundo Silva îşi trecu mîna peste frunte, ezită o secundă, apoi spuse, Îmi vopseam părul, acum nu-l mai vopsesc, rădăcinile albe nu sînt un spectacol agreabil, scuză-mă, peste un timp voi ajunge la culoarea naturală, Eu, în schimb, am renunţat la ea, din cauza ta m-am dus azi la coafor să-mi vopsesc venerabilele fire de păr alb, Erau atît de puţine încît mi se pare că nu merita efortul, Va să zică le-ai remarcat, Te-am privit destul de aproape, aşa cum mă vei fi privit şi tu, întrebîndu-te cum se face că un bărbat de vîrsta mea nu are păr alb, Nu m-am întrebat niciodată, era vizibil că-ţi vopseşti părul, pe cine crezi că păcăleai, Numai pe mine, probabil, Aşa cum eu am hotărît acum să încep să mă păcălesc, E totuna, Ce e totuna, Motivul tău ca să te vopseşti, al meu ca să n-o mai fac, Explică mai clar, Am încetat să-mi vopsesc părul ca să fiu aşa cum sunt, Şi eu, de ce l-am vopsit, Ca să continui să fii cine eşti, Admirabilă cazuistică, va trebui să practic gimnastică mintală în fiecare zi ca să fiu la înălţime, Nu sînt cel mai înalt dintre noi doi, sînt numai cel mai bătrîn. Maria Sara zîmbi uşor, Este o evidenţă iremediabilă care, după cum se vede, te preocupă, Nu m-a preocupat pînă acum, vîrsta fiecăruia nu are o semnificaţie reală decît în relaţie

cu vîrsta celuilalt, presupun că sînt tînăr pentru o persoană de șaptezeci de ani, dar nu mă îndoiesc că pentru un băiat de douăzeci sînt în vîrstă, Dar în raport cu mine, cum te vezi, Acum că ți-ai vopsit puținul păr alb, iar eu îl las să apară pe al meu, sînt un bărbat de șaptezeci de ani în fața unei fete de douăzeci, Socotelile tale sunt greșite, nu ne despart decît cincisprezece ani, Atunci am treizeci și cinci de ani. Rîseră amîndoi, iar Maria Sara spuse, Să stabilim un lucru între noi, Ce anume, Că, în această conversație, am epuizat tema vîrstei și a vîrstelor, Voi încerca să nu mă mai întorc la ea, Va trebui să fie mai mult decît o simplă încercare, nu mă vei avea ca interlocutoare, Voi vorbi cu oglinda, Vei vorbi singur, dacă îți face plăcere, dar nu de asta am venit la tine acasă, Îmi închipui că ar fi prezumțios din partea mea să te întreb de ce-ai venit, Sau nepoliticos, Nu spun ce trebuie, îmi iese cîte o frază care brusc strică totul, Nu te îngrijora, nu ai stricat nimic, adevărul e că amîndoi sîntem speriați, Ce-ar fi să mă ridic și să-ți dau, poate, un sărut, Te rog să n-o faci, dar dacă o vei face, nu spune dinainte, E tot mai rău, altul, în locul meu, ar ști cum să procedeze, Altul, în locul tău, ar avea aici altă femeie, Mă predau, Ți-am spus că e doar o vizită, te-am rugat să aștepți, Asta și fac, dar eu știu ce vreau, Sînt de acord că e important să știi ce vrei, toată lumea spune fraze din astea, dar cred că e mult mai bine să vrei ceea ce știi, durează însă mai mult, e adevărat, iar oamenii n-au răbdare, Mă declar învins încă o dată, ce pot să fac atunci, Poți să-mi arăți casa, de obicei de aici se pornește, Spune-mi cum trăiești și voi ști cine ești, Dimpotrivă, îți voi spune cum nu trebuie să trăiești dacă îmi vei spune cine ești, Mă străduiesc să-ți spun cine sînt, Iar eu să descopăr cum vom trăi. Raimundo Silva se ridică, se ridică și Maria Sara, el ocoli biroul, se apropie, dar nu prea mult, îi atinse doar brațul, ca pentru a-i atrage atenția că vizita începe, totuși ea zăbovea, privea masa, obiectele înșirate pe ea, lampa de birou, hîrtiile, două dicționare, Aici lucrezi, întrebă, Da, aici lucrez, Nu văd nici o urmă a unui anumit asediu, Vei vedea, cetatea nu e numai acest birou.

Știm că nu sînt multe de văzut, sala de baie, pînă acum cîteva săptămîni era și laborator de cosmetică, bucătăria cu feliile de pîine prăjită și cu mesele repetitive și frugale, biroul, unde ne aflăm în acest moment, sufrageria, neprimitoare și părăsită, ușa care dă spre dormitor. Cu mîna pe clanță, Raimundo Silva ezită să deschidă, îl reține un soi de respect superstițios, e categoric un bărbat din alte vremi, care se teme să nu rănească pudoarea unei femei, confruntînd-o cu libidinoasa priveliște a unui pat, chiar dacă a cerut-o chiar

ea, Arată-mi casa, ceea ce ne autorizează să presupunem că știa foarte bine la ce se putea aștepta. În sfîrșit, ușa se deschide, e dormitorul, cu mahonăria lui excesivă, în față, așezat de-a curmezișul, patul, pătura albă, groasă, sub pilotă, marginea imaculată a cearșafului, lumina se cerne prin geam, îndulcind conturul obiectelor, e o liniște care pare că respiră. E aprilie, se înserează mai tîrziu, zilele zăbovesc mai mult, de aceea, poate, Raimundo Silva nu aprinde lumina, și pentru a păstra de-abia întreţesuta penumbră, care totuși îi dă o stare de neliniște, dacă Maria Sara își va închipui că are cine știe ce intenții, prea bine știm cu toții, din experiență sau din auzite, că, de atîtea ori, un echivoc ne poate orbi, cufundîndu-ne în beznă. Maria Sara zări imediat cei doi trandafiri din vază, pe măsuța de lîngă fereastră, și foile de hîrtie, în mijloc, una pe jumătate scrisă, la stînga un teanc subțire, acum, Raimundo Silva ar trebui să aprindă veioza, pentru efect și atmosferă, n-a făcut-o, stătea deoparte în fața patului, de parcă ar fi vrut să-l ascundă, și aștepta cuvintele, tremura că nu poate ghici ce cuvinte aveau să fie spuse, nu se gîndea la gesturi, la acte, doar la cuvinte, aici, în această încăpere.

Maria Sara se apropie de masă. Cîteva secunde rămase nemișcată, așteptînd parcă următoarea explicație a ghidului, îi putea spune, de exemplu, Privește rozele, iar ea ar trebui să-și întoarcă privirea, să se intereseze de flori, gemene ale altora pe care le are acasă, apoi ar urma o aluzie complice, o discretă expresie a unui sentiment poate amoros, Trandafirii noștri, accentuînd posesivul, el însă continuă să tacă, în timp ce ea se uită la pagina scrisă pe jumătate, nu e nevoie să întrebe ca să știe că aici se află semnele asediului, indescifrabile în semiîntuneric în ciuda bunei caligrafii a cronicarului. Înțelege că Raimundo Silva nu va vorbi, și ea ar vrea și, în același timp, n-ar vrea ca el să vorbească, nimic să nu întrerupă această tăcere ireală, dar ceva să se întîmple totuși care să împiedice irumperea altei lumi în aceasta în care ne aflăm, poate moartea însăși, singura altă lume adevărată, căci marțienii și pămîntenii, întîlnindu-se, întotdeauna ar avea în comun viața. Exact în această clipă, împinge puțin scaunul și se așază, cu mîna stîngă aprinde veioza, lumina se împrăștie pe masă și răspîndește în încăpere o aură subțire și impalpabilă de ceață fosforescentă. Raimundo Silva nu s-a mișcat, încearcă să analizeze o difuză impresie că, prin acest gest, Maria Sara a luat concret în posesie ceva dinainte posedat de conștiință, spunîndu-și, în același timp, că oricît de mulți ani va mai avea de trăit, niciodată nu se va mai ivi un moment ca cel de acum, chiar dacă ea va reveni de multe ori în

această casă şi în această încăpere, chiar dacă, ce idee absurdă, ar ajunge să-şi trăiască aici împreună toate momentele vieţii. Maria Sara n-a atins hîrtia, îşi ţine mîinile împreunate în poale, şi citeşte de la primul rînd, ignoră ce-a fost scris pe pagina anterioară, şi pe celelalte, de la începutul istoriei, citeşte, ca şi cum aceste zece rînduri ar conţine tot ce-ar trebui să ştie despre viaţă, o sentinţă finală, un ultim rezumat, sau, dimpotrivă, harta pe care este consemnat noul itinerar al navigaţiei sale. A terminat de citit şi, fără să-şi întoarcă privirea, întreabă, Cine este Ouroana, Mogueime cine e, numele se aflau pe hîrtie, fără alte detalii, aşa cum ştiam. Raimundo Silva făcu doi paşi spre masă, se opri, Nu ştiu încă prea bine, spuse, şi tăcu, ar fi trebuit de fapt să ghicească, primele cuvinte ale Mariei Sara vor fi o întrebare, cine sînt ei, aceştia, aceia, alţii, într-un cuvînt, noi. Maria Sara păru mulţumită de răspuns, avea suficientă experienţă de cititoare ca să ştie că, despre personaje, autorul ştie numai ce-au fost, dar nu pe de-a-ntregul, şi extrem de puţin din ce vor deveni. Răspunzînd parcă unei observaţii rostite cu glas tare, Raimundo Silva spuse, Nu cred că le pot numi personaje, Oamenii din cărţi sînt personaje, replică Maria Sara, Îi văd mai degrabă aparţinînd unui eşalon intermediar, cu o anumită libertate, faţă de care n-are sens să vorbim nici de o logică a personajului nici de necesitatea contingentă a persoanei, Dacă nu-mi poţi spune cine sînt, spune-mi cel puţin ce fac, El e soldat, a participat la cucerirea cetăţii Santarém, ea a fost răpită în Galicia ca să fie ţiitoarea unui cruciat, E deci o poveste de dragoste, Dacă vrei s-o numeşti aşa, Te îndoieşti, Nu ştiu cum se iubeau oamenii în vremurile alea, adică, sînt poate capabil să-mi imaginez sentimentul, dar n-am nici o idee şi n-am nici o informaţie despre cum îl exprimau pe atunci un bărbat şi o femeie din popor, limba, în acest caz, nu era un obstacol, amîndoi vorbeau galiciana, Inventează o poveste de dragoste fără cuvinte de iubire, sans mots d'amour, presupun că aşa ceva se va fi întîmplat vreodată, Mă îndoiesc, cel puţin în viaţa reală, din cîte ştiu, e imposibil, Iar această Ouroana fiind ţiitoarea unui cruciat, nobil bănuiesc, cum va ajunge în braţele soldatului Mogueime, Lumea cunoaşte multe schimbări, noi şi mai multe, iar finalul lor este moartea, cruciatul Henric, aşa se numeşte, va muri curînd, Ah, acest cruciat al tău este acelaşi din Istoria asediului Lisabonei, cealaltă, Întocmai, Atunci vei relata şi miracolele pe care le-a săvîrşit după moarte, Nu voi pierde ocazia, Cea cu cei doi muţi, Da, însă cu mici modificări, răspunsul lui Raimundo Silva era însoţit de un zîmbet. Maria Sara puse mîna pe teancul de hîrtii, Pot să mă uit,

întrebă, Desigur că n-o să vrei să citeşti asta acum, în fond, sînt încă departe de sfîrşit, istoria e incompletă, N-am răbdare să aştept, iar foile nu sînt aşa de multe, Te rog, nu astăzi, Sînt curioasă să ştiu cum ai rezolvat problema cu refuzul cruciaţilor, Mîine fac fotocopii şi le duc la editură, Bine, de acord, dacă nu te pot convinge. Se ridică, Raimundo Silva era la un pas, E tîrziu, spuse Maria Sara, şi se uită spre fereastră, Poţi să deschizi, întrebă, Nu te teme, spuse Raimundo Silva, n-o să-ţi fac rău, ţin minte că ai venit în vizită, şi atît, Şi tu să ţii minte că acest discurs e stupid, vreau să respir, să văd de aici oraşul, şi atît.

Afară era plăcut, soarele apunea, răcoarea înserării abia se simţea. Alături, cu coatele sprijinite de balcon, Maria Sara şi Raimundo Silva priveau în tăcere, conştienţi de prezenţa lor reciprocă, braţul unuia simţind braţul celuilalt, şi, treptat, căldura sîngelui. Inima lui Raimundo Silva bătea cu putere, îi răsuna în auz, cea a Mariei Sara părea că vrea s-o cutremure din cap pînă în picioare. El îşi apropie uşor braţul, al ei rămase unde se afla, aşteptînd, Raimundo Silva nu îndrăzni totuşi să meargă mai departe, treptat îl invadase teama, Pot să greşesc, îşi spunea, nu vedea prea clar, sau nu vroia să vadă, ce-ar fi putut greşi, iar ezitarea îi mărea panica. Maria Sara simţi că el dă înapoi, ca un melc care se retrage în cochilia protectoare, tot mai mult şi mai mult, şi rosti prudentă, E o privelişte frumoasă. Primele lumini apăreau la ferestrele încă aureolate de un rest de luminozitate diurnă, becurile de pe stradă se aprindeau pe rînd, în apropiere, în Largo dos Lóios, cineva începu să vorbească cu glas tare, altcineva răspunse, dar cuvintele au rămas de neînţeles. Raimundo Silva întrebă, I-ai auzit, Am auzit, N-am reuşit să înţeleg ce-au spus, Nici eu, Nu vom şti niciodată în ce măsură vieţile noastre s-ar schimba dacă am pricepe anumite fraze, auzite, dar neînţelese, Cel mai bine, cred eu, ar fi să nu ne mai prefacem că nu le-am priceput pe cele-lalte, clare şi directe, Ai întru totul dreptate, dar există oameni pe care îi atrage mai mult ce e îndoielnic decît ce e sigur, mai puţin obiectul decît urma lui, mai mult urma de pe nisip decît animalul care l-a lăsat, aceştia sînt visătorii, Este, evident, cazul tău, Pînă la un anumit punct, da, deşi trebuie să-ţi amintesc că nu a mea a fost ideea de a scrie noua istorie a asediului, Să zicem că eu am presimţit că aveam în faţă mea persoana indicată, Sau că, prudent, preferi să nu ai responsabilitatea viselor tale, Aş mai fi crezi aici dacă acesta ar fi adevărul, Nu, Deosebirea e că eu nu caut urme pe nisip. Raimundo Silva ştia că nu trebuia să întrebe ce căuta Maria Sara, acum i-ar putea pune un braţ pe după umeri, ca din întîmplare,

un gest simplu, deocamdată fratern, aşteptîndu-i reacţia, poate că îşi va relaxa uşor trupul, poate se va răsuci spre el, trăgîndu-l pe nesimţite mai aproape, în aşteptarea gestului următor. Ori va rămîne încordată, protestînd în tăcere, dorind să-l facă să înţeleagă că nu venise încă momentul, Dar atunci cînd, se întreba Raimundo Silva, uitînd teama pe care o simţise, După cîte ne-am spus, după tot ce, explicit, ne-am promis, logic ar fi ca deja să ne fi îmbrăţişat şi sărutat, cel puţin atît, da, cel puţin. Se îndreptă ca pentru a sugera că trebuia să se retragă în casă, dar ea stătea în continuare sprijinită de balustradă, iar el întrebă, Nu ţi-e frig, Nu, deloc. Reprimîndu-şi un gest de nerăbdare, reveni la poziţia anterioară, nemaiştiind despre ce să mai vorbească, imaginîndu-şi bolnăvicios că ea se amuza pe seama lui, era mult mai simplu cînd îi telefona acasă, dar nu putea să-i spună, Pleacă, o să-ţi dau telefon. Îi veni în minte o temă neutră care-l putea scoate din încurcătură, Clădirea din faţă e pe locul unuia dintre turnurile care apărau poarta ce se afla aici, îţi poţi da seama după forma fundaţiei, Dar celălalt turn unde era, trebuiau să fie două, Chiar aici, unde sîntem, Eşti sigur, O siguranţă absolută nu am, dar totul o indică, dacă luăm în consideraţie lucrurile care se cunosc despre planul acestei porţiuni a zidului, Atunci, aici, în turn, ce sîntem noi, mauri sau creştini, Deocamdată mauri, stăm aici tocmai ca să-i împiedicăm pe creştini să intre, Nu vom reuşi, nu e nevoie să aşteptăm sfîrşitul asediului, gîndeşte-te la panourile de faianţă cu miracolele Sfîntului Anton, la intrarea în stradă, Abominabile, Miracolele, Nu, faianţa, De ce se numeşte această stradă a Miracolului Sfîntului Anton, cînd numai pe panouri sunt trei, Nu ştiu să-ţi răspund, poate că sfîntul o fi făcut un miracol special pentru edili, e adevărat că ar fi mai frumos s-o fi numit a Miracolelor, dar nu trebuie să ne închipuim, de exemplu, că Sfîntul Anton a contribuit militar la cucerirea Lisabonei, pe vremea aceea nu se născuse încă, Două dintre miracole îmi sînt cunoscute, cel cu apariţia copilului Isus şi cel cu ulciorul sfărîmat, pe celălalt nu-l ştiu, e un cal, un catîr, n-am fost atentă, E un catîr, Şi ce ştii despre asta, Am aici o carte, o veche tipăritură, de prin secolul al optsprezecelea, unde se povestesc toate miracolele, incluzîndu-l pe acesta, Povesteşte, Cel mai bine ar fi să-l citeşti, Rămîne pe altă dată, Cînd, Nu ştiu, mîine, poimîine, într-o zi. Raimundo Silva respiră adînc, era imposibil să ignore înţelesul acestor cuvinte şi îşi promise să i le reamintească Mariei Sara, fără drept de apel, ca pe o promisiune definitivă care, imperativ, se cere respectată. Brusc se simţi atît de bucuros, descătuşat şi liber, încît, fără să se mai

gîndească, îi puse mîna pe umăr, spunînd, Nu, îţi voi citi eu povestea catîrului, vino înăuntru, E lungă, E ca oricare alta, poate fi spusă în zece cuvinte, sau într-o sută, sau într-o mie, sau să nu se termine niciodată.

Raimundo Silva închise fereastra şi intră în birou. Maria Sara îl auzi murmurînd, Nu e aici, unde naiba am pus-o, intră apoi în sufragerie, deschidea şi închidea uşile bibliotecii, în sfîrşit, Uite-o. Reapăru cu un in-quarto legat în piele, cu aspect vetust, desigur original, şi plin de mulţumirea celui care a căutat şi a găsit, dar nu o carte, Ia loc, spuse, şi ea se aşează pe scaunul de lîngă masă, ţinea mîna pe foaia de hîrtie unde se aflau numele Ouroanei şi al lui Mogueime, el rămăsese în picioare, părea mult mai tînăr, fericit, Acum ascultă cu atenţie, merită, încep cu titlul, ascultă, Soare Răsărit la Occident şi Apus La Răsăritul Soarelui, Sfîntul Anton, Portughez Stea De Primă Mărime Pe Firmamentul Bisericii Între Aştrii Mai Mici Ai Sferei Lui Francisc, Epitomă Istorică şi Panegirică A Admirabilei Sale Vieţi şi Prodigioase Acţiuni, Pe Care O Scrie şi O Oferă Serenisimei, Sublimei, Suveranei Familii A Casei Regale A Portugaliei, Ale Cărei Vestite Nume şi Apelaţii Se Fericesc şi Se Împodobesc Cu Sacrele Denumiri de Francisc şi de Anton, Prin Mîna Reverendisimului António Teixeira Álveres, Din Consiliul Maiestăţii Sale, Pe Care Dumnezeu S-o Aibă În Pază, Şambelan Al Palatului, Din Consiliul General Al Sfîntului Oficiu, Canonic Doctorat la Catedrala din Coimbra, şi Profesor Laureat la Cele Două Facultăţi de Canoane şi de Legi, Et Coetera, Brás Luís de Abreu, Locuitor din Sus de Tejo, Familiar al Sfîntului Oficiu, uff. Maria Sara rîse, Am înţeles bine, sper, că autorul mirificei opere este acest Brás Luís de Abreu, laureat şi familiar, Ai înţeles foarte bine, şi te felicit, acum ascultă, pagina o sută douăzeci şi trei, atenţie, voi începe, La vestea că anumite Provincii din Regat, regatul cu pricina e Franţa, erau atinse de această epidemie, cea a ereticei perversităţi, cum se lămureşte cîteva rînduri mai sus, a plecat Anton de la Lemonges la Toulouse, Oraş în acea vreme la fel de bogat în comerţ ca şi în vicii, şi pe deasupra, pestilenţial seminar al Ereticilor Sacramentali care neagă prezenţa reală a lui Cristos în Ostia Sfinţită. De îndată ce sfîntul s-a pus la punct cu erorile, s-a şi coborît în arena conflictelor, doar ca să urce din nou în carul triumfal. Îmboldit de arzătoarea-i osîrdie pentru gloria lui Dumnezeu şi a adevărurilor infailibile ale Credinţei, a arborat pe catargele caritătii stindardele doctrinei, pe blazoanele penitenţei însemnul Crucii, şi devenind trîmbiţă Evanghelică a Divinului verb, a început să propo-

văduiască şi să decapiteze viciile. Ura pe care o avea faţă de Eretici era la fel de implacabilă pe cît de neobosită îi era înflăcărata sîrguinţă. S-a sacrificat pe de-a-ntregul pe altarul Credinţei, s-a lăsat victimă cruzimii, ca unul care cu atîta osîrdie se pregătise în viaţă pentru moarte, strunindu-şi afectele pentru martiriu. Nu uitau acele Păsări de rău augur, care trăind în funesta noapte a erorilor se încăpăţînează în trufie în faţa armelor luminii, să comploteze împotriva vieţii lui cu otrăvuri ascunse, împotriva onoarei sale cu diabolice artificii, împotriva reputaţiei lui cu infernale născociri, încercînd, ori de cîte ori îl puteau atinge forţele vicleniei, să discrediteze şi să întunece luminile adîncii lui ştiinţe, trofeele marii lui sfinţenii. A început Anton să predice spre lauda şi admiraţia tuturor catolicilor, cu atît mai mari cu cît, ştiindu-l Străin, îl vedeau vorbindu-le limba cu atîta eleganţă, fluenţă şi iscusinţă încît părea că se naturalizase în Idiomul lor, care, prin el, îşi rafinase afectele. S-a răspîndit pretutindeni Faima minunatelor efecte pe care le avea asupra sufletelor eficacitatea cuvîntului lui, iar Ereticii Predicanţi, care au început să-şi dea seama de marile prejudicii, aşa credeau ei, pe care le aducea noul predicator, pentru că, în faţa multora, care se pocăiau de greşelile lor, îşi pierdeau creditul, din cauza trufiei şi aroganţei lor, metehne atît de comune la aceşti nemernici, s-au hotărît să-l cheme pe Anton la o dispută decisivă, crezînd că vor obţine cu viclene capcane o zdrobitoare victorie.

Nici urmă de catîr deocamdată, spuse Maria Sara, Pe vremea aceea, drumurile lumii nu erau comode, iar cele ale scrisului nici atît, observă Raimundo Silva şi continuă, S-au încredinţat în acest scop şi s-au dat pe mîna unui ilustru Dogmatizant tuluzan, printre ei cel mai celebru şi cel mai bine văzut, numit Guialdo, un bărbat îndrăzneţ, imaginativ şi încăpăţînat, foarte versat în Sfintele Scripturi, foarte priceput în limba Ebraică, ascuţit la minte, exaltat din fire, gata oricînd să se arunce în cele mai aprige dispute. Sfîntul nu respinse provocarea la duelul credinţei, punîndu-şi toată nădejdea în Dumnezeu ca unic Agent al cauzei sale. S-a hotărît ziua şi locul pentru dispută. Nenumăraţi au fost cei care au venit, atît Catolici cît şi Sectanţi. A început ereticul înaintea lui Anton, căci întotdeauna în Teatrul Lumii primul rol l-a jucat Răutatea, perorînd cu vanitoasa ostentaţie a rău folositelor sale studii şi însăilînd, cu abundentă verbozitate, viclene Silogisme. Modestia sfîntului a lăsat să treacă acea vijelie de cuvinte, pline de artificiu, goale de adevăr, şi a început de îndată să înfiereze depravatele lui erori, cu atîta sumedenie de citate din Sfînta Scriptură, împodobite cu argumente atît de

grăitoare, cu sensuri atît de pilduitoare, că obstinația ereticului începea să se dea bătută, atît în privința discursului izvodit de mintea lui obosită, care-și pierdea vigoarea, cît și în cea a diabolicelor capricii ale voinței. Nu intru în detaliul strălucitoarelor dileme cu care Anton a înnobilat această luptă, pentru că, fiind mai presus de narațiune, trebuie lăsate în seama tăcerii istoriei ca secrete ale faimei, e destul să spunem că a cuvîntat cu o atît de ilustră elocvență încît, întrecîndu-se pe sine însuși, a adăugat la gloria succesului înfrîngerea unei imposibilități. Atenție acum, Maria Sara, încep să se audă copitele catîrului. Umilit și confuz era perversul Dogmatizant văzîndu-se pus la zid în prezența acelorași care, cu atîta orgoliu, își așteptau triumful înșelăciunilor. Și văzîndu-și total destrămate artificioasele năvoade ale frauduloaselor lui sofisme, vru să pună la încercare modestia și umilința sfîntului cu acest răuvoitor discurs, În sfîrșit, Părinte Anton, să lăsăm deoparte argumentele, conceptele și disputele, ne rămîne să trecem la fapte, și, cum ești catolic și fiu atît de prețuit al Bisericii Romane, crezi, va să zică, în miracole, care, pentru confirmarea articolelor de credință în primele timpuri ale creștinătății, au dat cele mai trainice motive prudentei credulități, eu mă voi declara definitiv învins dacă în favoarea dogmei prezenței reale a corpului lui Cristos în Sacrament va opera Dumnezeu un miracol. Anton care, pentru a cîștiga laurii victoriei în fiece dispută, se ruga tot timpul la Dumnezeu, punîndu-și toată speranța în el, răspunse, Sînt mulțumit și mă încred în mizericordia Domnului meu Isus Cristos care, pentru a dobîndi sufletul tău și pe al celorlalți, care urmează cu abominabilă orbire ereticele Dogme ale greșelilor tale, își va arăta puterea infinită în favoarea și spre creditul acestui adevăr Catolic. Acestei bărbătești și sfinte hotărîri ereticul îi replică, Eu voi fi însă acela care va alege miracolul. Am acasă un catîr. Dacă lui, după trei zile fără să mănînce și să bea, la vederea sfintei cuminecături, nici nu-i va trece prin cap să se uite la hrană oricît de mult va fi îmbiat, voi crede cu tărie drept adevăr infailibil că Cristos se află în Sacrament. Inspirat de Divinul instinct, sfîntul acceptă pe loc, plin de o mulțumire care prevestea triumful, căci, în inima lui, nu avea loc decît neliniștea adusă de speranță. Și încrezător că acea cauză era la fel de mult a lui Dumnezeu ca și a lui însuși, își făgădui victoria, pregătindu-se să intre în luptă cu armele Umilinței, cu aproșurile Rugăciunii.

Mă trec fiorii, spuse Maria Sara, în fața solemnității momentului, și a limbajului, dar aceste aproșuri mi se par un galicism scandalos, Așa e, dar, ca să nu uităm că pînă și pe pînzele cele mai

proaste cad petele, să continuăm, Sosi ziua hotărîtă, se adună lume numeroasă dintr-o partidă şi din cealaltă, cea a Catolicilor, încrezătoare, dar umilă, cea a Ereticilor, nu numai neîncrezătoare, ci şi arogantă. Celebră Anton cutremurătorul Sacrificiu al Euharistiei în biserica cea mai apropiată, şi primind în mîinile sale, cu toată reverenţa, Ostia Sfinţită, ieşi şi se îndreptă spre locul unde flămînda Brută era priponită. Îi puseră înaintea ochilor şi sub bot o întreită raţie de ovăz, şi, tot atunci, sfîntul îi spuse, cu o voce imperioasă, În virtutea şi în numele lui Isus Cristos, pe care îl ţin în nedemnele mele mîini, îţi poruncesc, oh, Creatură iraţională, ca, dispreţuind această hrană, să dai cuvenita adoraţie Creatorului tău, pentru ca brutala obstinaţie a oamenilor, învinsă, în sfîrşit, să mărturisească adevărurile credinţei catolice romane, după exemplul instinctului mai puţin încăpăţînat al Brutelor. Nici nu apucase Anton să termine de rostit aceste cuvinte, că Bruta ignobilă, arătînd aici că nu era aşa şi respingînd mîncarea, pe care se apucase deja să o devoreze, şi înăbuşindu-şi puternicele porniri ale apetitului său natural, se apropie de sfînt şi prostrată în genunchi îl adoră pe Cristosul din ostie, spre uluirea şi admiraţia tuturor celor prezenţi. Asistau cu toţii la acest minunat spectacol cu lacrimi în ochi, şi, existînd în toţi un efect, erau diverse afectele, pentru că, în timp ce lacrimile Catolicilor erau de devoţiune şi tandreţe, la Eretici erau de pocăinţă şi remuşcare. Au celebrat Catolicii triumfurile credinţei şi au blestemat Ereticii erorile Sectei. Numai cîţiva rebeli, în faţa aceleiaşi evidenţe, încă înamoraţi de absurduri, mai făceau cu ochiul oprobriului. N-au putut totuşi să nu rămînă încremeniţi de spaimă, aşa încît aceiaşi care, înainte de bătălie, îşi făgăduiau în orgoliul lor aplauzele triumfului, au fost după aceea, prin imobilitatea acţiunilor, primele statui oferite victoriei.

Raimundo Silva făcu o pauză şi spuse, Urmează un paragraf care descrie convertirea lui Guialdo şi a părinţilor şi prietenilor lui, te scutesc de lectură, dar ce nu trebuie pierdut e peroraţia, Oh, veşnic admirabilă virtute a lui Anton. Ea face ca Brutele să devină umane spre zăpăceala Oamenilor, ea face ca Oamenii să nu mai fie fiare după lecţia Brutelor. Se plîngea David că iraţionalele vietăţi domestice nu cunosc decît staulul, unde îşi găsesc hrana, fără să ia seama la mîna Domnului, care le face binele, totuşi în această împrejurare, la porunca lui Anton, uitată a fost ingratitudinea naturii lor, căci vietatea recunoscătoare a dispreţuit hrana şi ieslea ca să-l adore pe adevăratul Stăpîn care i-a dat fiinţă şi hrană. Oh, animal ferice. Prin tine se adevereşte acum că sînt Brute înţelepte, pentru că

tu ai adus lumină în mintea brută a atîtor oameni. Odată în Betleem ai renunţat la paie ca să adăposteşti pe Dumnezeul nou-născut, acum în Toulouse renunţi la ovăz ca să-l adori pe Dumnezeul din sfîntul Sacrament. Ai uitat paiele în iesle ca să-l adori pe pruncul Isus, ai uitat de ovăz în Dispută ca să-l venerezi pe Cristos ascuns în azimă. Astfel te-ai arătat capabil de raţiune şi eşti demn de laude. Instinctul tău o fi fantezie, dar pare înţelept, judecata ta n-o fi raţionament, dar pare înţelegere. Fără să beneficiezi de memorie, pari că presimţi ce trebuie să venerezi, fără să ai voinţă, pari că pui afecţiune în ceea ce adori, fără să ai înţelegere, pari că descoperi judecată în ceea ce cunoşti. Două minuni a operat în tine Anton, într-un singur miracol însutind prodigios tainele. A făcut ca instinctul tău brut să se înfăţişeze ca o idee raţională pentru că ai adorat, a făcut ca grosolana ta voracitate să se înfăţişeze ca abstinenţă penitentă pentru că nu ai mîncat. Nu au fost minunile doar două, pentru că erau multe brute adunate laolaltă în locul acela. Guialdo era orbit în nevederea misterului, estropiat în Credinţa acelei prezenţe, dar Anton i-a redat vederea în faţa acelei minunăţii nemaiîntîlnite, i-a redat credinţa care l-a făcut pe Guialdo să se schimbe în faţa unei asemenea grozăvii, niciodată văzută înainte. Iată cum, dintr-o singură acţiune a suveranului Anton, au rezultat trei miracole uluitoare, pentru ca de trei ori să fie confirmată în el unica triplicitate, pentru ca, de trei ori miraculos, să fie în operele lui admirabilul superlativ. Amin.

Raimundo Silva închise formidabila carte cu o solemnitate burlescă şi repetă, Amin, Este în discursul autorului acest amin, sau l-ai adăugat tu, întrebă Maria Sara, O tumefacţie oratorică de acest fel nu se putea sfîrşi altfel, Ce lume mai e şi asta, în care asemenea lucruri se cred şi se scriu, Eu aş spune mai degrabă, în care asemenea lucruri nu se scriu, dar se mai cred încă şi astăzi, E clar, sîntem nebuni, Noi doi, Mă refeream la oameni în general, Fac parte dintre aceia pentru care, de cînd e lumea lume, fiinţa omenească e bolnavă mintal, Ca loc comun nu e rău, Poate îţi va suna ca loc mai puţin comun ipoteza mea că nebunia a rezultat din zguduirea produsă în om de propria-i inteligenţă, nu ne-am revenit din şoc nici după trei mii de ani, Şi, după părerea ta, lucrurile merg din ce în ce mai rău, Nu sînt ghicitor, dar mă tem că da. Puse cartea înapoi pe masă exact în momentul cînd Maria Sara se ridica, amîndoi stau faţă în faţă, nici unul nu poate să fugă, şi nici nu vrea. El o luă de umeri, era prima dată cînd făcea acest gest, ea îşi ridică fruntea, îi străluceau ochii în care se reflecta lumina lămpii joase, şi murmură, Nu spune nimic, nici un cuvînt, nu spune că eşti îndrăgostit de mine, că mă

iubești, dă-mi doar un sărut. El o trase ușor spre sine, dar nu atît de aproape încît trupurile să li se atingă, și se înclină încet pînă cînd buzele se apropiară, mai întîi o atingere foarte ușoară, apoi, după o ezitare, buzele se întredeschiseră, și deodată sărutul total, intens, nerăbdător. Maria Sara, Maria Sara, murmură, nu îndrăznea să șoptească alte cuvinte, ea nu răspundea, poate nu știa încă să rostească Raimundo, tare se mai înșală cel care crede că e ușor să pronunți un nume, în dragoste, pentru prima oară. Maria Sara se retrăgea, el vru s-o urmeze, dar ea clătină din cap, se îndepărtă, fără bruschețe i se desprinse din brațe, Trebuie să plec, spuse, dă-mi jacheta, e în birou, și geanta, te rog. Cînd Raimundo Silva se întoarse, ea ținea în mînă foaia de hîrtie și zîmbea, Lumea e plină de nebuni, rosti, iar Raimundo Silva răspunse, Mogueime, îl văd în fața Porții de Fier, așteptînd ordinul de atac, Ouroana, fiind noapte, va fi chemată în cortul cavalerului pentru ca el să-și facă plăcerea cu ea, cît despre noi, noi sîntem maurii care își închipuie că pot supraveghea mersul destinului din vîrful unui turn. Maria Sara își luă jacheta, pe care n-o îmbrăcă, geanta, și se îndreptă spre ușa camerei. El o însoți, schiță un gest ca pentru a o reține, Nu, într-o clipă, ea deschise ușa de la scară, iar de acolo anunță, Mă întorc mîine, nu trebuie să te duci la editură ca să-mi aduci fotocopiile, și nu-mi da telefon, te rog.

Raimundo Silva a mîncat foarte puțin la cină, a scris pînă tîrziu, iar, cînd s-a făcut ora să meargă la culcare, și-a dat seama că nu va fi în stare să desfacă patul, să se culce pe cearșafurile curate sau să strice armonia pernei rezemate de pilotă. A scos din dulap două cuverturi de rezervă și le-a dus în sufragerie, a încropit un așternut pe divanul îngust, și acolo a dormit.

CÎND CONDAMNATUL la moarte dă el însuşi ordinul de a trage plutonului care-l va împuşca, se consideră, în general, că a făcut o demonstraţie de inegalabilă bravură, şi pînă şi cei mai laşi sau mai paşnici dintre noi, în vreo împrejurare prielnică, vom fi avut prilejul să ne visăm un asemenea sfîrşit glorios, mai ales dacă a prisosit careva pentru a ne relata isprava, fiindcă, rămasă în umbră, gloria nu e ţinută la prea mare preţ. De fapt, ar trebui să fi venit pe lume cu nervii croiţi din cel mai straşnic aliaj, ori, fiind ei vibratili şi casanţi, să fi fost animaţi de o pasiune mai presus de cele obişnuite, patriotică ori similară, pentru ca glasul nostru răguşit şi pe loc amuţit pe vecie, să urle, Foc, eliberînd întrucîtva de remuşcare conştiinţele ucigaşilor şi ridicînd-o pe a noastră, într-o ultimă străfulgerare, pe culmile sublime ale sacrificiului şi abnegaţiei totale. Decorul obişnuit al acestor întîmplări, mai ales în versiunea lor cinematografică, contribuie probabil la naşterea unei exaltări în stare să-l transforme într-un erou pe orice ins banal, absent numai din întîmplare din peisajul dramatic, şi care, tocmai astăzi, s-a nimerit să vină la cinema ca să vadă, ficţiune ori adevăr, cum a simulat că moare celebrul actor, sau cum, într-un documentar, a murit de-adevăratelea un condamnat fără nume. Nu există nici o insinuare răutăcioasă în această rezervă, presupunem numai că ar fi nefiresc ca un condamnat la scaunul electric, sau la spînzurătoare, sau la ghilotină, sau la strangulare, sau la rug, să comande el însuşi să se dea drumul la curent, să se deschidă trapa, să cadă cuţitul, să se strîngă laţul, să se aprindă chibritul, poate fiindcă aceste morţi sînt lipsite de demnitate, chiar cele de îndelungată tradiţie în arta de a ucide, poate fiindcă le lipseşte specificul militar, instituţia armelor, unde eroismul îşi face îndeobşte cuib, chiar atunci cînd condamnatul n-a fost decît un biet civil, gloanţele care i-au găurit pieptul l-au izbăvit de mediocritate, servindu-i drept merinde pentru drum şi salvconduct ce-i va permite, cînd ceasul va sosi, să intre în paradisul eroilor, fără niscaiva cercetare a sensului şi a cauzelor, căci acolo nu se ţine seama de asemenea diferenţe pămînteşti.

Un ocol atît de lung, departe de subiect, n-a vrut decît să arate cum, din inocenţă, se poate întîmpla ca un om să-şi comande propria moarte, chiar nesosind ea imediat, şi cum, într-un astfel de caz, cuvinte spuse cu o intenţie sacră se preschimbă în şerpi furioşi, care pentru nimic în lume nu se vor transforma la loc. Era amiază, şi muezinii se urcaseră pe balconul moscheilor ca să-i cheme pe credincioşi la rugăciune, că doar nu se va renunţa la îndeplinirea riturilor credinţei numai pentru că oraşul este încercuit şi încolţit de spaima războiului, şi, deşi muezinul din moscheea principală se ştia luat la ochi din toate părţile de soldaţii creştini, mai ales de către cei care asediau Poarta de Fier, la o aruncătură de băţ, nu se simţea îngrijorat, în primul rînd, pentru că apropierea nu era atît de mare încît să poată fi atins de vreo săgeată rătăcită, iar, în al doilea rînd, pentru că vorbele pe care urma să le rostească îl vor apăra de pericole, La ilaha illa lla, va striga, Allah este singurul Dumnezeu, dar ce s-ar întîmpla dacă n-ar fi adevărat. Or, postată în faţa celor cinci porţi, armata portugheză nu aşteaptă decît acest strigăt ca să pornească un atac general şi simultan, primul dintre cele trei puncte în care, ne amintim, a ajuns să se articuleze planul definitiv de luptă, aşa cum a fost stabilit de bunul nostru rege, după ce a ascultat părerile statului major. Să nu cedăm ispitei ca, mînaţi de obişnuinţă, să dăm numele de machiavelic ironicului rafinament de a pune în gura maurilor nepreveniţi ordinul de asalt, căci, pe vremea aceea, Machiavelli încă nu se născuse şi nici unul dintre strămoşii lui, contemporani sau anteriori cuceririi Lisabonei, nu se distinsese încă pe plan internaţional în arta de a înşela. Trebuie să avem mare grijă cum folosim cuvintele, neîntrebuinţîndu-le niciodată înainte de epoca în care au intrat în circulaţia generală a ideilor, căci ne paşte pericolul de a ne atrage imediat acuzaţia de anacronism, ceea ce, între actele condamnabile din lumea scrisului, vine îndată după plagiat. De fapt, dacă pe vremea aceea am fi fost o naţiune importantă, aşa cum sîntem azi, n-ar fi trebuit să-l aşteptăm trei secole pe Machiavelli pentru a ne îmbogăţi practica şi vocabularul vicleniei politice, fără să şovăim am fi numit alfonsină această lovitură genială, Allah e singurul Dumnezeu, strigă muezinul, şi, ca un singur om, portughezii înaintează în pas de şarjă, vociferînd ca să îşi dea curaj în faţa porţilor oraşului, deşi unui observator suficient de experimentat, dar imparţial, i-ar fi fost cu neputinţă să nu observe o anume lipsă de convingere la oştile alergătoare, de parcă n-ar crede că vor ajunge prea departe cu atît de puţin. Fără îndoială, arcurile şi arbaletele aruncă înspre metereze o adevărată ploaie de săgeţi, sulițe

şi darde, pentru a-i pune pe fugă pe străjerii mauri, lăsînd cîmp de acţiune atacatorilor din prima linie care, cu topoare şi cu baroase, încearcă să spargă porţile, în vreme ce alţii, împingînd greii berbeci, se opintesc ritmic în canaturi, însă maurii nu se dau duşi, mai întîi protejaţi de adăposturile pe care şi le-au înjghebat din scînduri, iar apoi, cînd acestea au luat foc, incendiate de torţele legate de suliţele lungi, le-au aruncat de pe ziduri în capul portughezilor, care au fost astfel nevoiţi să dea înapoi, pîrliţi ca porcii după tăiere. După ce cîţiva soldaţi ai lui Mem Ramires s-au aruncat în fluviu ca să stingă flăcările de care fuseseră cuprinşi, ieşind apoi din apă scrîşnind din dinţi şi cerşind unguente, portughezii au făcut un nou baraj de artilerie, de astă dată mai prudent, folosind de preferinţă pietre şi bulgări de lut tare, pentru că maurii, dintr-o răutate diabolică, ne trimiteau înapoi propriile noastre muniţii, întîmplîndu-se chiar să moară un portughez, căci nimeni nu scapă de ce îi e scris, lovit de o săgeată du-te-vino pe care el însuşi o lansase primul. Sînt lucruri care, deşi rare, se întîmplă în război, mai ales pe timp de asediu, căci atunci profiţi de orice, săgeata vine, săgeata pleacă, şi, dacă n-ar fi deprecierea rezultînd din uzul neîntrerupt, o bătălie ca cea de faţă ar putea să dureze la nesfîrşit, chiar dacă nu se poate compara cu fabricile din Braço de Prata, care lucrează fără oprire, ajungîndu-se, în final, la situaţia extremă de a rămîne cu un singur supravieţuitor pentru un arsenal complet, atîtea arme şi nimeni de omorît.

De pe terasa moscheii, muezinul auzea tumultul fatal, atît de diferit de zvonul de glasuri vesele care îi ajunsese la urechi tot în acest loc, atunci cînd cruciaţii plecaseră. Acum nu trebuia să coboare în fugă ca să afle ce se petrece, ştia prea bine că se reluase bătalia după pauza care urmase pierderii cartierului de dincolo de ziduri, dar nu se simţea neliniştit, strigătele pe care le auzea, ale fraţilor săi, nu erau pline de disperare şi de spaima înfrîngerii, ci de curaj, aşa i se părea, şi era cu siguranţă adevărat, căci, deşi orb, avea în schimb un auz neînchipuit de fin, în ciuda vîrstei. În celelalte moschei din oraş, muezinul fiecăreia asculta probabil acelaşi vuiet, şase, opt, zece orbi din tot atîtea moschei, suspendaţi între cer şi pămînt, în bezna adîncă. Toţi erau responsabili de acest atac, ei erau cei care dăduseră ordinul, totuşi, inocenţi, nu legau cuvintele rostite de efectul lor evident, fiecare îşi spunea, Ce coincidenţă, şi preferau să creadă că, plutind încă în aer ecoul sfîntului apel la rugăciune, deşi contopit cu vaierele şi cu blestemele luptătorilor, prezenţa palpabilă a lui Allah ocrotea oraşul, uriaşă cupolă alcătuită din miriade de alte mici cupole vibrante care, de la cetate, coborau pe

coastă, pînă la rîu, în timp ce, de jur împrejur, Dumnezeul creştinilor ducea lipsă de scuturi pentru a-şi apăra scepticii soldaţi de proiectilele prăvălindu-se de sus. Înspăimîntaţi de tărăboi, cîinii latră pe coastă, îşi caută ascunzători şi se grăbesc să îngroape oase, la ceva trebuie să le fie de folos instinctul, cînd pînă şi oamenii înzestraţi cu judecată presimt apropierea zilelor negre.

Această aluzie la cîinii mauri, adică, la cîinii care, încă de pe atunci, conviețuiau cu maurii, bineînțeles, cu statut de animale extrem de impure, dar care, în curînd, vor ajunge să hrănească cu carnea lor trupul slăbit al creaturilor lui Allah, această aluzie, spuneam, i-a adus în minte lui Raimundo Silva cîinele de pe Escadinhas de S. Crispim, dacă nu cumva, dimpotrivă, o reminiscenţă inconştientă a imaginii acestuia n-o fi prilejuit introducerea tabloului alegoric, împreună cu acel scurt comentariu despre instinct şi judecată. Pentru a lua tramvaiul, Raimundo Silva se duce aproape întodeauna la Porţile Soarelui, deşi distanţa de parcurs este mai mare, şi tot pe acolo se întoarce. Dacă l-am întreba de ce o ia pe acest drum, ar răspunde că, avînd o profesiune atît de sedentară, îi face bine să meargă mult pe jos, dar nu acesta este adevăratul motiv, e drept că nu-l supără deloc să coboare cele o sută treizeci şi patru de trepte ale scărilor, cîştigînd timp şi beneficiind de cele şaizeci şi şapte de flexiuni ale fiecărui genunchi, însă, din vanitate masculină, se simte obligat să le şi urce, cu previzibila oboseală, care pe toţi îi răzbeşte, dacă o iau pe aici, aşa cum lasă să se înţeleagă raritatea alpiniştilor. O soluţie de compromis ar fi să coboare pe această cale pînă la Poarta de Fier, alegînd însă pentru a urca drumul mai lung şi mai lesnicios, dar asta ar însemna să recunoască, în mod explicit, că plămînii şi picioarele nu mai sînt ce erau odinioară, evaluare pe care doar o presupunem, pentru că timpul de viaţă robustă a lui Raimundo Silva nu face parte din această istorie a asediului Lisabonei. În ultimele săptămîni, Raimundo Silva a coborît de două sau trei ori pe aici, dar nu a întîlnit cîinele, şi s-a gîndit că, sătul să-şi aştepte de la vecinii avari minima raţie vitală, acesta o fi emigrat spre locuri mai îmbelşugate în resturi, sau i s-a sfîrşit pur şi simplu viaţa de atîta aşteptare. Îşi aduse aminte de gestul său de caritate şi îşi spuse că ar fi putut să-l repete, dar problema cîinilor se ştie care e, trăiesc cu ideea fixă de a-şi găsi un stăpîn, le dăm un strop de simpatie şi ceva de mîncare şi pentru totdeauna se lipesc de noi ca scaiul de oaie, ni se uită în ochi cu anxietatea lor neurotică şi nu ne rămîne altceva de făcut decît să le punem zgardă la gît, să plătim permisul şi să-i băgăm în casă. Alternativa ar fi să-i lăsăm să moară de foame, atît

de lent încît să nu rămînă loc pentru remuşcare, şi, dacă e posibil, pe Escadinhas de S. Crispim, pe unde nu trece nimeni.

Sosi vestea că fusese ales un alt loc sfînt pe un şes din faţa cetăţii, la poalele povîrnişului din stînga taberei regale, din pricina bătăii de cap de a transporta morţii, peste stînci şi mlaştini, pînă la colina São Francisco, unde ajungeau făcuţi zob, şi, pe vremea asta de mare căldură, mirosind mai rău ca cei vii. Ca şi celălalt, cimitirul São Vicente e împărţit în două, portughezii de o parte, străinii de cealaltă, lucru care, părînd o risipă de spaţiu, reflectă de fapt dorinţa de ocupaţie, inerentă condiţiei umane, acestui scop servindu-i la fel de bine viii ca şi morţii. Aici va ajunge, cînd îi va suna ceasul, cavalerul Henric, care deocamdată simte că stă să bată celălalt ceas, cînd va putea dovedi excelenţa tactică a turnurilor de asalt, acum că s-a confirmat eşecul atacurilor directe asupra porţilor şi zidurilor, primul punct din planul strategic. Ceea ce nu ştie, şi nimeni nu i-o poate spune, e că momentul cînd, cu excepţia invidioşilor care existau şi pe vremea aceea, oştirea va sta cu ochii plini de speranţă atinţiţi asupra lui, acest moment, pe pragul gloriei, va fi şi cel al nefastei sale morţi, nefastă din punct de vedere militar, căci altei glorii, mai înalte, fusese pînă la urmă destinat cel care venise de atît de departe. Totuşi, să nu anticipăm. Acum trebuie înmormîntaţi cei treizeci de morţi naţionali, pierduţi în încercarea de atac de la Poarta de Fier, aceştia vor fi purtaţi în bărci de cealaltă parte a mlaştinii, apoi vor fi urcaţi pe coastă, duşi pe braţe, pe tărgi improvizate din crengi tăiate grosolan. La marginea gropii comune vor fi dezbrăcaţi de hainele care le mai pot folosi celor vii, dacă nu sînt prea îmbibate de sînge, şi chiar şi atunci le va lua careva, lipsit de scrupule şi de delicateţe, de unde s-a născut vorba că morţii, de obicei, coboară în morminte la fel de goi precum pămîntul care îi primeşte.

Aliniaţi, cu tălpile desculţe atingînd prima dungă de lut, pe care fluxul şi valurile îl ţin umed şi moale, sub ochii şi zeflemelele aruncate de maurii învingători, de pe muchea zidurilor, morţii aşteaptă clipa îmbarcării. S-a întîrziat pentru că, la transport, s-au oferit mai mulţi voluntari decît ar fi fost de trebuinţă, lucru care ar putea surprinde fiind vorba de o treabă aşa de anevoioasă şi lugubră, chiar luînd în consideraţie tentanta compensaţie vestimentară, dar adevărul e că toată lumea ţine morţiş să plece pe post de barcagiu ori de cioclu, pentru că, lîngă cimitir, s-a instalat de curînd, chiar zilele trecute, cartierul general al tîrfelor, pînă acum oploşite pe după stînci şi prin desişurile cele mai retrase, aşteptînd să vadă unde va ajunge acest război, dacă se va rezuma la a veni, a vedea şi a

învinge, iar, în acest caz, se puteau mulţumi cu orice aranjament precar, ori se va preschimba într-un asediu prelungit, cum totul pare s-o indice, fiind, în acest caz, mai mare nevoia de ceva confort, şi atunci se alege un spaţiu la umbră, pentru că vremea este călduroasă şi stoarce trupurile de vlagă, făcîndu-le să-şi piardă antrenamentul, apoi se încropesc cîteva colibe din pari şi rămurişuri în chip de acoperiş, un snop de fîn ajunge pentru pat, deasupra cu un braţ de rustice ierburi strivite care cu timpul vor deveni humă contopită cu pulberea morţilor. Nu e nevoie de prea multă erudiţie ca să ne dăm seama că, în acele timpuri medievale, în ciuda rezistenţei bisericii la analogiile clasice, deja umblau în cîrdăşie Eros şi Thanatos, folosindu-se, în acest caz, de Hermes ca intermediar, căci, deseori, aceleaşi haine ale morţilor plăteau serviciile femeilor care, aflîndu-li-se încă arta la vîrsta copilăriei, şi ţara doar la început, mai trăiau cu adevăr şi bucurie extazurile clienţilor. Ştiind toate aceste lucruri, nu va surprinde dezbaterea, Merg şi eu, Merg şi eu, care nu e un semn de compasiune faţă de tovarăşii pierduţi, nici un pretext de a scăpa cîteva ore de primejdiile frontului, ci altceva, foamea insuportabilă a cărnii, depinzînd, cine ar crede, de favoritismul capricios sau de îndărătnicia sergentului adjunct.

Iar acum să facem o plimbare de-a lungul acestui şir de trupuri murdare şi însîngerate, culcate umăr lîngă umăr în aşteptarea îmbarcării, unii cu ochii încă deschişi, holbaţi către cer, alţii, cu pleoapele întredeschise, parcă încearcă să-şi înăbuşe dorinţa enormă de a rîde, este o expoziţie de plăgi, de răni căscate pe care le devorează muştele, nu se ştie cine au fost sau cine ar fi putut să fie aceşti oameni, doar prietenii mai apropiaţi le vor fi cunoscînd numele, fie pentru că au venit de pe aceleaşi meleaguri, fie pentru că au trecut împreună prin aceleaşi pericole, Au murit pentru patrie, ar spune regele dacă ar veni să le aducă eroilor un ultim omagiu, dar Dom Afonso Henriques are în tabără propriii săi morţi, nu e cazul să parcurgă atîta distanţă, discursul, dacă îl va ţine, va trebui să fie înţeles ca adresîndu-se în mod egal tuturor celor care, cam la aceeaşi oră, îşi aşteaptă expedierea, în vreme ce se discută chestiuni importante precum cea de a şti cine merge ca vîslaş al bărcilor sau va face corvoadă la cimitir, la săpatul mormintelor. Armata nu va trebui să trimită familiilor telegrame, În timp ce îşi îndeplinea misiunea a căzut pe cîmpul de onoare, manieră fără îndoială mai elegantă decît o foarte clară explicaţie, A murit cu capul zdrobit de un bolovan pe care un nenorocit de maur l-a aruncat de sus, aceste oştiri încă n-au catastife, cel mult generalii ştiu că, la început, aveau aproximativ

douăsprezece mii de oameni şi că, de acum înainte, vor trebui să mai scadă în fiecare zi cîţiva, soldatul de pe frontul de bătaie n-are nevoie de nume, Bă, vită, dacă dai un pas înapoi capeţi una în ţeastă, iar el n-a dat înapoi, piatra a căzut şi omul a murit. Se numea Galindo, şi arată în asemenea hal că nici mama care l-a făcut nu l-ar recunoaşte, cu capul terciuit, faţa plină de sînge uscat, la dreapta lui stă Remígio, ciuruit de săgeţi, două l-au străpuns dintr-o parte într-alta, căci cei doi mauri, care l-au luat în aceeaşi clipă la ochi, aveau vedere de şoim şi braţ de samson, dar n-are a face, peste cîteva zile le va veni rîndul şi lor, sfîrşind, ca şi cei de aici, întinşi la soare, aşteptîndu-şi îngropăciunea, dar înăuntrul zidurilor, căci, oraşul fiind acum împresurat, nu se mai poate ajunge la cimitir, unde galicienii au comis cele mai mîrşave profanări. Ca avantaj, dacă se poate spune aşa, maurii sînt însoţiţi pe ultimul drum de vorbele de bun rămas ale familiilor, de bocetele femeilor, dar toate astea, cine ştie, fac poate mai mult rău decît bine moralului trupelor, silite să asiste la un spectacol de lacrimi de durere şi de suferinţă, de doliu fără mîngîiere, Fiul meu, fiul meu, în vreme ce, în tabăra creştină, totul se petrece între bărbaţi, căci femeile, cîte sînt, se află acolo din alte motive şi pentru alte scopuri, să-şi ofere trupul oricui vrea, soldat mort, soldat uitat, diferenţele de lungime şi de grosime, cu învăţul, nici nu se mai bagă de seamă, decît în cazuri ieşite din comun. Galindo şi Remígio vor traversa pentru ultima dată mlaştina, dacă înainte vor fi trecut-o în acest sens, asediul fiind la început, mai sînt bărbaţi care n-au ajuns să se uşureze de umorile secrete, au pătruns în moarte plini de o viaţă care n-a fost nimănui de folos. Împreună cu ei, întinşi pe fundul bărcilor, unii peste alţii, înghesuiţi în spaţiul strîmt, vor mai călători şi Diogo, Gonçalo, Fernão, Martinho, Mendo, Garcia, Lourenço, Pêro, Sancho, Álvaro, Moço, Godinho, Fuas, Arnaldo, Soeiro, şi alţii, pe care nu i-am pus la socoteală, unii cu acelaşi nume, aici trecuţi cu vederea ca să nu dăm prilej la proteste, Despre ăsta s-a mai vorbit, deşi nu e adevărat, am fi putut scrie, În barcă e unul Bernardo, şi treizeci de morţi să poarte acelaşi nume, nu ne vom obosi niciodată să repetăm, Un nume nu e nimic, dovada este Allah care, în ciuda celor nouăzeci şi nouă de nume pe care le are, n-a reuşit să fie decît un Dumnezeu.

Mogueime merge şi el în barcă, dar viu. A scăpat nevătămat din atac, nici o zgîrietură, şi nu pentru că s-ar fi ferit de încleştare, putem jura dimpotrivă că s-a aflat tot timpul în prima linie de foc, de serviciu la berbeci, ca şi Galindo, doar că acesta n-a avut noroc. A fi trimis la funeralii preţuieşte va să zică la fel de mult ca un

elogiu în fața trupelor înșirate la paradă, sau cît o zi de permisie, căci sergentul știe prea bine ce vor face oamenii săi, în răgazul dintre sosire și înapoiere, și tare mai regretă că n-are cum să intre în cortegiu, își urmează căpitanul Mem Ramires în tabăra principelui, unde șefii au fost chemați la bilanțul asaltului, neîndoielnic negativ, de aici se poate deduce că viața gradelor superioare nu e întotdeauna presărată cu roze, ca să nu menționăm ipoteza că regele le-ar putea imputa căpitanilor răspunderea înfrîngerii, iar aceștia ar arunca, la rîndul lor, vina în spinarea sergenților, care, bieții de ei, nu se vor putea scuza invocînd lașitatea soldaților, de vreme ce, așa cum bine se știe, soldatul face cît face și sergentul său. Dacă așa ceva se va întîmpla, este de prevăzut că se vor tăia viitoarele învoiri pentru înmormîntări, morții vor naviga singuri, în fond, plutesc în sens unic, a venit vremea să înceapă istoria navelor fantomă. De pe malul din față, femeile, din pragul ușilor, se uită la bărcile ce se apropie cu povara lor de morți și de dorințe, cîte una, care înăuntru face dragoste cu un bărbat, se va mișca perfid sub el ca să scape mai repede, căci acești soldați din gondolele funerare, poate dintr-o inconștientă nevoie de a echilibra fatalitatea morții cu drepturile vieții, sînt mult mai înfocați decît orice militar sau civil care face amor din rutină, iar generozitatea, se știe, crește întotdeauna direct proporțional cu împlinirea poftei. Oricît de puțin ar însemna un nume, aceste femei au și ele cîte unul, pe lîngă cel general de tîrfe sub care le cunoaștem, se cheamă Tareja[1], ca mama regelui, sau Mafalda[2], ca regina care a venit din Savoia anul trecut, sau Sancha, sau Maior, sau Elvira, sau Dórdia, sau Enderquina, sau Urraca, sau Doroteia, sau Leonor, iar două dintre ele au nume rare, una se numește Chamoa, alta e Moninha, îți vine să le smulgi din viața asta și să le duci acasă, nu din milă, cum ar fi vrut să facă Raimundo Silva cu cîinele de pe Escadinhas de S. Crispim, ci pentru a încerca să afli ce secret leagă o persoană de numele pe care-l poartă, chiar atunci cînd ea pare și mai neînsemnată decît el.

Mogueime trece fluviul cu două intenții publice și cu una secretă. Despre cele publice s-a vorbit de ajuns, iată gropile pregătite ca să-i primească pe cei morți, iată femeile pregătite pentru a-i primi pe cei vii. Cu mîinile încă murdare de lutul negru și umed, Mogueime se va descheia la pantaloni și, fără să se dezbrace sau să-și scoată

---

[1] Toreja, variantă pentru Teresa.

[2] Dona Mafalda (m. 1158), fiica contelui de Savoia, prima regină a Portugaliei, soție a lui Dom Afonso Henriques, probabil din 1146.

cămaşa de sub zale, se va apropia de femeia pe care a ales-o, ea aşteptîndu-l cu poalele ridicate şi cu pîntecele dezgolit, arta amatorie are nevoie de multe îmbunătăţiri pe pămînturi cucerite de atît de puţine zile, maurii au luat cu ei nenumăratele lucruri pe care se spune că le ştiu despre ea, iar dacă vreuna dintre aceste muieri este maură de origine, împinsă de întîmplare şi de ghinioanele vieţii în comerţul internaţional, va ţine deocamdată în secret artele rasei sale, pînă cînd îşi va putea vinde talentul pe un preţ mai pipărat. Desigur că portughezii nu sînt cu totul ageamii în acest domeniu, posibilităţile depind în fond de mijloace, mai mult sau mai puţin comune tuturora, dar le lipseşte, în mod evident, rafinamentul şi imaginaţia, darul mişcării subtile, ştiinţa aşteptării experte, în fine cultura şi civilizaţia. Fiind eroul acestei istorii, să nu se creadă că Mogueime este mai competent şi mai artist decît ceilalţi tovarăşi ai săi. Dacă alături a oftat de plăcere Lourenço şi a ţipat Elvira, cu egală vigoare au răspuns de aici aceştia doi, ba Doroteia chiar se străduieşte să nu rămînă niciodată în urma celeilalte în prodigalităţi expansive, iar Mogueime, cum tot i-a priit, n-are de ce să-şi pună lacăt la gură. Pînă va ajunge rege poetul Dom Dinis[1], să ne mulţumim cu ce avem.

Cînd bărcile se vor întoarce la mal, acum mult mai uşoare, Mogueime nu va fi la bord. Nu pentru că s-ar fi hotărît să dezerteze, o astfel de idee nu i-ar trece niciodată prin minte, mai ales unui om cu reputaţia lui şi cu un loc garantat în Istoria Mare a Portugaliei, asemenea lucruri nu se pun prosteşte la bătaie, el e Mogueime care a luptat în bătălia de la Santarém şi cu asta basta. Intenţia lui secretă, pe care nici lui Galindo nu i-ar încredinţa-o, este să ajungă, pe cărările descrise atunci cînd oştirea s-a mutat de pe colina São Francisco pe Monte da Graça, în tabăra regelui, unde ştie că, deoparte, se află corturile cruciaţilor, şi să vadă dacă nu cumva, printr-o întîmplare fericită, după un colţ, o va întîlni pe ţiitoarea neamţului, Ouroana pe nume, la care se gîndeşte fără încetare, deşi nu-şi face iluzii că ea ar fi o bucăţică pentru gura lui, căci un soldat fără grad nu poate aspira decît la tîrfele tuturora, ţiitoarele particulare sînt plăcerea şi dreptul exclusiv al seniorilor, date cel mult cu împrumut, dar între egali. În realitate, nu prea speră să o vadă, dar tare mult şi-ar dori să simtă iarăşi acea izbitură în coşul pieptului, de două ori încercată înainte, cu toate acestea, n-are de ce să se plîngă, căci, în mijlocul atîtor masculi exasperaţi de poftă, femelele sînt de obicei

---

[1] Dom Dinis, *O Lavrador* (1261-1325), rege al Portugaliei între 1279-1325, unul dintre cei mai celebri trubaduri peninsulari.

păzite bine, îndeosebi cînd ies să ia aer pe afară, ca dovadă Ouroana era însoţită de un slujitor al cavalerului Henric, înarmat ca de luptă, cu toate că aparţinea serviciului intern.

Sînt mari diferenţele între pace şi război. Cînd trupele s-au aşezat aici, în timp ce cruciaţii se gîndeau dacă să rămînă sau nu, şi n-avuseseră loc decît nişte încleştări rapide, schimburi aeriene de săgeţi şi tiruri de insulte, Lisabona semăna cu o bijuterie aşezată pe munte, în voia razelor voluptuoase ale soarelui, împodobită de scîntei, în vîrf cu moscheea cetăţii, strălucind de mozaicuri verzi şi albastre, iar, pe versantul de dincoace, suburbia de unde populaţia încă nu fugise, doar cu anticamerele paradisului s-ar fi putut asemui. Acum, în afara zidurilor, se văd case arse şi pereţi dărîmaţi, pînă şi de la această distanţă se presimte marşul distrugerii, de parcă armata portugheză ar fi un muşuroi de furnici albe în stare să roadă lemnul ca şi piatra, chiar dacă li se sparg dinţii şi li se rupe firul vieţii în nemiloasa caznă, cum am văzut şi o să mai vedem. Mogueime nu ştie dacă-i e frică de moarte. I se pare firesc să moară alţii, în războaie asta se întîmplă întotdeauna, sau, pentru a se întîmpla aşa ceva au fost făcute războaiele, dar, dacă ar fi în stare să-şi pună întrebarea de ce se teme cu adevărat, ar răspunde poate că nu-i e teamă atît de posibilitatea morţii, cine ştie, chiar în viitorul atac, ci de un alt lucru, pe care l-am numi simplu pierdere, nu a vieţii ca atare, dar a ceea ce, în viaţă, se întîmplă, de exemplu, dacă, existînd şansa ca Ouroana să-i devină iubită poimîine, soarta ori voinţa Domnului ar hotărî să nu-l lase să apuce ziua de poimîine pentru că va trebui să moară mîine. Asemenea gînduri ştim că Mogueime nu poate avea, el o ia mai de-a dreptul, să vină moartea tîrziu, să vină curînd Ouroana, între clipa cînd ea va sosi şi cea cînd va pleca el se va simţi viu, dar şi acest gînd este mult prea complex, să ne resemnăm deci să nu ştim ce gîndeşte cu adevărat Mogueime, să ne lăsăm pe seama aparentei transparenţe a faptelor, care sînt gînduri traduse, cu toate că, în trecerea de la unele la altele, ceva dispare întotdeauna şi altceva se adaugă, ceea ce înseamnă de fapt că la fel de puţine ştim despre ce facem ca şi despre ce gîndim. Soarele e sus, curînd va fi amiază, cu siguranţă, maurii urmăresc mişcările din tabără, să vadă dacă nu cumva galicienii vor porni ca şi ieri la atac, atunci cînd muezinii vor chema la rugăciune, de aici se vede lipsa de respect pe care o au netrebnicii faţă de credinţa celorlalţi. Ca să scurteze drumul, Mogueime traversează prin vad braţul fluviului cam pe unde se află acum Piaţa Restauradores, profitînd de reflux. Încercînd să-şi uite spaimele şi să prindă niscaiva plevuşcă, umblă pe mal soldaţi dintre

cei care se luptă la Poarta Alfofa, s-au îndepărtat destul de mult, fără îndoială, şi pe atunci se spunea, Ochii care nu văd uită, în acest caz nu e vorba de fluctuaţiile pasiunii, ci de a căuta consolare departe de teatrul de război, a cărui priveliştе cei mai simţitori n-o pot îndura. Şi, pentru ca nu cumva aceştia să fugă, patrulează pe aici şi cîţiva caporali, păstori ori dulăi de pază la oi, altfel nu se poate, trupele şi-au primit solda pînă în august, şi, pînă la împlinirea termenului, îşi vor pune pielea la bătaie în fiecare zi, doar dacă pînă atunci nu se va fi împlinit, înainte de vreme, alt termen, cel al vieţii. Mogueime nu poate traversa prin vad şi al doilea braţ al afluentului, e mai adînc, chiar cînd apele se retrag, aşa că urcă de-a lungul malului pînă ajunge la pîraiele cu apă dulce, unde într-o zi, curînd, o va vedea pe Ouroana şi o va întreba, Cum te numeşti, e doar un truc ca să înceapă conversaţia, dacă ceva în această femeie nu are secrete pentru Mogueime e numele ei, aşa de des l-a pomenit, zilele nu doar se repetă ci se şi aseamănă, Cum te numeşti, a întrebat-o Raimundo Silva pe Ouroana, iar ea a răspuns, Maria Sara.

Era aproape şase după-amiaza, cînd a sosit Maria Sara. Raimundo Silva scrisese pînă la cinci, tot timpul cu mintea aiurea, anevoie încropea două sau trei rînduri şi imediat îşi arunca privirea pe fereastră, nori, cîte un porumbel, care, brusc, se lăsa din zbor pe terasă şi îl privea prin geam cu un ochi roşu şi rece, clătinîndu-şi capul cu mişcări, în acelaşi timp, rapide şi fluide, coşul de hîrtii pe care îl luase din birou era plin de foi rupte, mare risipă, dacă, de azi înainte, toate zilele vor semăna cu asta, istoria lui e în mare primejdie să nu se mai termine niciodată, rămînînd portughezii, pînă la sfîrşitul veacurilor, pironiţi în faţa cetăţii Lisabona, invincibilă, lipsiţi de tragere de inimă ca s-o cucerească şi de puterea de a renunţa la ea. În timpul zilei trebuise să se împotrivească de mii de ori tentaţiei de a telefona, lucru care, şi mai mult, i-ar fi abătut atenţia de la ceea ce vroia să scrie, aşa că, pînă la urmă, punînd cap la cap tot ce scrisese, s-a vădit că nu avansase decît cu o pagină, şi asta datorită îngăduinţei care ne face să tolerăm uneori lucruri care n-au decît meritul de a nu fi complet insuportabile. Ultima jumătate de oră şi-o petrecu aproape în întregime pe balcon, arătîndu-se o dată sau de două ori fără să se ascundă, ca cel care, aşteptînd, nu se sinchiseşte că se ştie şi se bîrfeşte, dar aproape întotdeauna rezemat de rama interioară a ferestrei, pe jumătate ascuns, şi privind pe furiş spre Largo dos Lóios, unde Maria Sara îşi va lăsa maşina. O văzu apărînd la colţul clădirii cu polipticul Sfîntului Anton, cu pas liniştit, nici grăbit, nici lent, era îmbrăcată cu jacheta şi fusta pe care deja le

ştia, cu geanta pe umăr, părul desfăcut dansînd, şi dorinţa i se strînse ca un nod în coşul pieptului, spre deosebire de Mogueime care primise un ghiont. Pricepu că aşa arată dorinţa adevărată, cea de ieri fusese mai degrabă o vibraţie convulsivă şi continuă a întregii sale fiinţe, rezolvabilă poate printr-un contact fizic rapid, care, probabil, dacă s-ar fi consumat, ar fi lăsat urme de frustare sau, şi mai rău, de dezamăgire. Deschise uşa şi ieşi pe palier, Maria Sara urca şi se uita în sus zîmbind, zîmbi şi el, Aşa de tîrziu, rosti, Ştii, traficul, ieri a fost o zi specială, am plecat mai devreme de la editură, răspunse ea, şi, apropiindu-se, îl sărută rapid pe obraz şi intră. Uşa cea mai apropiată, aşa cum ştim, dă în dormitor, n-ar avea nici un sens, în faza în care au ajuns, să deschidă alta, mai ales că această cameră nu este numai dormitor, ci şi un loc de lucru, chiar dacă provizoriu, de aceea, repetăm, întrucîtva neutralizat. Raimundo Silva îi luă geanta de pe umăr, domol, de parcă o dezbrăca, un gest făcut fără premeditare, aşa cum se întîmplă în anumite împrejurări cînd intuiţia completează ceea ce ştiinţa a uitat, Ieri, mi-ai zis tu, spuse, Încă nu m-am obişnuit, răspunse Maria Sara, Vrei să mergem în birou, Nu, e bine aici, dar tu n-ai pe ce să stai, Mă duc după un scaun. Cînd s-a întors, Maria Sara citea ultima pagină din manuscris, Ai scris foarte puţin, spuse, De ce oare, întrebă Raimundo Silva, Da, oare de ce, repetă ea, de astă dată fără să zîmbească, şi privindu-l de parcă ar fi aşteptat un răspuns, Uită-te la pat, Ce are patul, Raimundo, şi cu alt ton, Numai eu îţi spun pe nume, Poate că eu am mai multe dificultăţi să mă obişnuiesc, dar repet Uită-te la pat, Iar eu răspund Ce are patul, Observi vreo schimbare faţă de cum era ieri, E acelaşi pat, Sigur că e acelaşi pat, ce vreau eu să-mi spui e dacă ţi se pare că a fost desfăcut şi folosit, ca femeie vei observa cu uşurinţă că toate cutele şi dungile cearşafului sînt neatinse, că perna şi pilota nu au nici un pliu, că pătura e bine întinsă, cu toate franjurile aliniate, Da, e adevărat, Aşa a lăsat-o ieri femeia de serviciu, Atunci n-ai dormit aici, Nu, De ce, unde, Răspund mai întîi la a doua parte a întrebării, am dormit dincolo, pe un divan, De ce, Pentru că sînt un copil, un adolescent cu părul încărunţit înainte de vreme, pentru că n-am fost în stare să mă culc aici singur, iată de ce. Maria Sara puse foaia de hîrtie pe birou, se apropie de el şi îl îmbrăţişă, Nu va fi niciodată nevoie să-mi spui că eşti îndrăgostit de mine, O să spun, Dar nu aşa, Voi găsi cuvinte, Şi eu vreau să le aud, ştiu că pe multe le voi uita, momentul, locul, ora, dar ce nu voi uita e clipa cînd ai atins trandafirul. Se îmbrăţişau, dar nu se sărutau încă, se priveau şi-şi zîmbeau cu chipul radios, apoi surîsul dispăru

încet, ca o apă sorbită şi savurată de pămînt, pînă cînd amîndoi redevenirăserioşi, privindu-se, o rapidă umbră subtilă adie prin cameră, apărînd şi risipindu-se într-o clipă, iar atunci nişte aripi imense şi puternice îi învăluiră pe Maria Sara şi pe Raimundo Silva, contopindu-i într-un singur trup, şi începu un nou sărut, atît de diferit de cel pe care şi-l dăduseră ieri, erau aceiaşi oameni, erau alţii, deşi această frază nu înseamnă nimic, pentru că nimeni nu ştie ceea ce este sărutul cu adevărat, poate o imposibilă devorare, poate o comuniune demoniacă, poate intrarea în moarte. Nu a fost Raimundo Silva cel care a călăuzit-o pe Maria Sara spre pat, nici ea nu l-a împins în direcţia lui, ca din nebăgare de seamă, s-au pomenit acolo, aşezaţi la început pe margine, mototolind cuvertura albă, apoi el o întinse pe spate continuînd să o sărute, ea îşi încolăcise braţele în jurul gîtului lui, capul ei se sprijinea pe mîna lui dreaptă, dar cea stîngă părea că ezită, fără a şti ce să facă, sau ştiind şi neîndrăznind, ca şi cum un final şi invizibil zid s-ar fi înălţat în ultima secundă între ei, o mînă ştiutoare i-o conduse în sfîrşit pe a sa, atinse mijlocul Mariei Sara, coborî pe şold şi poposi, aproape fără să apese pe rotunjimea coapsei ca să urce înapoi pe trup, încet, pînă la piept, acum memoria degetelor recunoştea ţesătura moale a bluzei pe care o atingeau pentru întîia oară, senzaţia a fost foarte rapidă şi, în aceeaşi clipă, diluată de conştiinţa tumultuoasă că sub banala mînă a bărbatului se cuibărea miracolul unui sîn. Ameţit de atingere, Raimundo Silva şi-a ridicat capul, vroia să privească, să vadă, să aibă siguranţa că mîna lui se afla acolo, acum da, zidul invizibil se prăbuşea, dincolo de el se întindea cetatea trupului, străzi şi pieţe, umbre şi lumini, un cîntec care vine nu se ştie de unde, nenumărate ferestre, nesfîrşita peregrinare. Maria Sara îşi puse mîna pe mîna lui Raimundo Silva, iar el i-o sărută de multe ori, pînă cînd ea şi-o retrase trăgînd-o pe a lui, şi, cu sînii umflaţi, încă acoperiţi, se lăsă pradă sărutărilor. Ea a fost aceea care, fără grabă, bucurîndu-se de propriile gesturi, s-a descheiat la bluză, dezgolindu-şi pieptul, sub dantela albă a sutienului pielea părea o dantelă mată, şi era roz mamelonul, sfîrcul ţîţei, Doamne Dumnezeule, iar mîna lui Raimundo Silva reveni, blîndă, violentă, şi, cu o singură mişcare hotărîtă, îi scoase sînul afară, elastic şi dens. Maria Sara gemu cînd gura lui nerăbdătoare păru că vrea s-o soarbă, întregul ei trup se cutremură, acum mai din adîncuri, pentru că mîna lui Raimundo Silva se aşezase subit pe pîntece, coborînd, acum aşteptată, pînă la pubis unde se crispă, invadatoare. Erau încă îmbrăcaţi, ea doar cu jacheta descheiată şi cu bluza desfăcută, şi Raimundo Silva îi acoperi sînul

dezgolit, cu atîta delicateţe încît ochii surprinşi ai Mariei Sara se umeziră de lacrimi. Camera se ilumină subit, desigur pe fluviu se risipiseră norii înserării, şi ultimele raze de soare intrară oblic pe fereastră, împrăştiind pe zid o vibraţie luminoasă de culoarea cireşii, care la rîndul ei răspîndea în încăpere o invizibilă palpitaţie, tremurul emoţionat al atomilor treziţi de lumina care se ofilea, de parcă lumea ar fi fost abia născută, cu forţe încă slabe, sau dimpotrivă trăise atît de mult, încît de bătrîneţe îşi pierduse puterea. Maria Sara şi Raimundo Silva, din pudoare sau intuiţie, nu s-au dezbrăcat complet, îşi păstrau ultima piesă intimă, iar ea nu şi-a scos încă sutienul. Erau întinşi sub cuvertură şi tremurau. El îi luă mîinile şi i le sărută, ea repetă gestul, trupurile se lipiră cu o mişcare unduitoare, atît de strîns, încît răsuflarea li se amesteca, apoi gurile se atinseră, sărutul devora buzele şi limbile, în timp ce mîinile unuia căutau trupul celuilalt, strîngeau, îmbrăţişau, mîngîiau, au început atunci să se audă cuvinte izolate, întretăiate, gîfîitoare, iubirea mea, te vreau, cum e cu putinţă, nu ştiu, aşa a fost să fie, îmbrăţişează-mă, te doresc, murmurul străvechi care, prin aceste cuvinte sau prin altele, încă şi mai dulci, sau rudimentare, sau grosolane, sau brutale, caută încă din noaptea timpurilor, să ne mai fie o dată permisă expresia, inefabilul. Inabilă, mîna lui Raimundo Silva lupta cu închizătoarea sutienului, dar, cu o simplă atingere şi cu o mişcare a umerilor, Maria Sara se eliberă şi, eliberîndu-şi sînii din închisoare, îi oferi ochilor, mîinilor şi gurii lui. Apoi, în sfîrşit, s-au dezbrăcat complet, fiecare ajutîndu-l pe celălalt şi dăruindu-i-se, Dezbracă-mă, au spus, dar erau deja goi, acum se puteau însă atinge, pipăi, sonda, dintr-o dată Raimundo Silva dădu totul la o parte, o privea întreagă pe Maria Sara, sînii, pîntecele, pubisul înalt, coapsele lungi, iar el, fără ruşine, uitîndu-şi frica, arătîndu-se în lumină, deşi aşa puţină, numai cearşaful alb strălucea de parcă l-ar fi scăldat un clar de lună, noaptea cobora foarte încet peste oraş, părea că lumea exterioară era în aşteptarea unui miracol nou, nimeni nu l-a remarcat totuşi atunci cînd s-a întîmplat, aici, cînd sexele celor doi s-au simţit pentru prima dată, cînd, pentru prima dată, au gemut împreună, cînd au strigat înăbuşit, cînd toate ecluzele potopului s-au deschis peste pămînt şi peste apele lui, iar apoi liniştea, largul estuar al Tejului, două trupuri unul lîngă celălat plutind, mînă în mînă, un glas spune, Oh, iubirea mea, celălalt, Fie ca viitorul să nu ne aducă mai puţin decît ce-a fost acum, şi brusc amîndoi s-au temut de vorbele rostite şi s-au îmbrăţişat, camera era cufundată în întuneric, Aprinde lumina, spuse ea, vreau să ştiu dacă e adevărat.

MARIA SARA şi-a petrecut noaptea în casa lui Raimundo Silva. După ce îi ceruse să aprindă lumina ca să se convingă, cu toate simţurile treze, de adevărul că se afla acolo, goală, şi cu acest bărbat gol alături, privindu-l şi atingîndu-l, dăruindu-se fără sfială ochilor şi mîinilor lui, spuse, între două săruturi, Mă duc să dau un telefon cumnatei mele. Se înfăşură în pătura albă şi alergă desculţă în birou, din dormitor, Raimundo Silva o auzi formînd numărul, iar apoi, Eu sînt, se lăsă o tăcere, probabil cumnata se mira de întîrziere, întrebînd de exemplu, Ce mai e nou, iar Maria Sara, care atît de mari şi numeroase noutăţi ar fi putut anunţa, răspunse, Nimic, vroiam doar să te previn că nu vin acasă, ceea ce, la drept vorbind, era o noutate absolută, avînd în vedere că se întîmpla pentru prima dată de cînd se mutase în casa fratelui ei, după divorţ. Altă tăcere, surpriza discretă a cumnatei, pe dată complice, la replica ei, Maria Sara rîde, Îţi povestesc după aceea, şi spune-i fratelui meu că n-are rost să facă pe ocrotitorul de văduve şi de fecioare, nu e cazul meu. La celălalt capăt, cumnata dădea glas probabil unei preocupări familiale rezonabile, Sper că ştii ce faci, e minimul care se poate spune în situaţii de acest gen, iar Maria Sara îi răspunse, În această clipă îmi ajunge că simt că e adevărat, iar, după o nouă pauză, rosti un simplu, Da, a fost suficient pentru ca Raimundo Silva să înţeleagă ce întrebase cumnata, E vorba de corector, iar Maria Sara răspunsese, Da. După ce puse receptorul în furcă, mai zăbovi cîteva clipe, totul căpătase deodată un aer de irealitate, mobilele, cărţile, iar dincolo, în dormitor, un bărbat întins în pat, între coapse simţi alunecînd o mîngîiere rece, A lui, se înfioră şi strînse pătura în jurul trupului, dar gestul o făcu să devină conştientă de nuditatea lui completă, în ea lupta acum amintirea recentelor senzaţii cu un gînd sîcîitor care nu-i dădea pace, Dacă stă dezvelit, gîndul se întrerupea aici, ori ea refuza să-l ducă pînă la căpăt, dar era clar vorba de o ameninţare, de o hotărîre pe care o luase, chiar dacă destinatarul părea explicit. Se miră că el n-o striga, soneria telefonului zbîrnîise la sfîrşitul convorbirii, tăcerea părea că se înstăpîneşte în casă ca un duşman furtiv şi neliniştitor, iar apoi crezu că a descoperit motivul,

el nu ştia cum trebuie s-o strige, firește, îi va spune Maria Sara, dar dificultatea nu stătea în cuvinte, ci în tonul cu care trebuiau rostite, cum să aleagă între tonul imperativ al celui care deja se crede proprietar al unui trup și expresia unei duioșii sentimentale care n-ar fi întru totul prefăcută, dar unde negreșit există un sîmbure de deliberare, prea conștientă pentru a fi naturală. Se întoarse în dormitor, spunîndu-și, în timp ce străbătea coridorul, E învelit, e învelit, cu o angoasă atît de intensă, de parcă de asta depindea tot viitorul cuvintelor și gesturilor care fuseseră rostite și făcute aici. Raimundo Silva se acoperise pînă la umeri.

Au cinat într-un restaurant din Baixa, ea se interesă cum merge istoria asediului, Destul de bine, cred, pentru cît e de absurdă, Mai ai mult, Aș putea s-o termin în trei rînduri, de genul după aceea s-au căsătorit și au trăit fericiți pînă la adînci bătrîneți, în cazul nostru, cu un suprem efort, portughezii au cucerit orașul, ori mă pot apuca să înșir și cățel și purcel, să unesc oameni și personaje, și niciodată să nu-i mai dau de capăt, o alternativă ar fi s-o las așa cum e, de vreme ce noi doi ne-am întîlnit, Aș prefera s-o termini, trebuie să rezolvi viețile acestui Mogueime și acestei Ouroana, restul e mai puțin important, în fond știm cum va trebui să se termine istoria, dovada e că luăm cina în Lisabona, nefiind nici mauri nici turiști într-o țară maură, Probabil pe aici au trecut bărcile care i-au dus la cimitir pe cei morți în atacul de la porțile orașului, Cînd ne întoarcem o să citesc de la început, Dacă nu vom fi ocupați cu chestiuni mai interesante, Avem timp destul, dragă domnule, Istoria e, de altfel, scurtă, în jumătate de oră o s-o citești pe toată, m-am limitat, cum vei vedea, îndeosebi la consecințele plecării cruciaților fără a-i fi ajutat pe portughezi, Și din care ar putea ieși un roman, E posibil, dar, cînd m-ai vîrît în asemenea belea, știai că nu sînt decît un corector normal și modest, fără alte calități, Destule însă ca să accepți pariul, Mai bine zis provocarea, Fie și provocare, Ce era în mintea ta cînd m-ai stîrnit, ce voiai, În clipa aceea nu știam foarte precis, oricîte explicații aș fi putut să-mi dau mie sau ție, cînd mi le-ai cerut, acum e evident că te vroiam pe tine, Individul ăsta slab și mohorît, cu părul prost vopsit, trăind închis în casă, amărît ca un cîine fără stăpîn, Un bărbat care mi-a plăcut de cînd l-am văzut prima oară, un bărbat care a făcut dinadins o greșeală acolo unde era obligația lui să le corecteze, un bărbat care a priceput că distincția între un nu și un da este rezultatul unei operații mintale al cărei singur scop e supraviețuirea, E un motiv bun, E un motiv egoist, Și socialmente util, Fără îndoială, deși totul depinde de cine sînt stăpînii lui da și ai lui nu, Ne ghidăm după norme alcătuite în funcție de consensuri și

domenii, sare în ochi că, schimbîndu-se domeniul, se schimbă şi consensul, Nu laşi nici o ieşire, Pentru că nu există ieşire, trăim într-o odaie închisă şi zugrăvim lumea şi universul pe pereţi, Adu-ţi aminte că oamenii au ajuns totuşi pe lună, Odaia lor închisă i-a însoţit, Eşti pesimistă, Nu merg aşa de departe, mă limitez să fiu o sceptică din specia radicală, Scepticul nu iubeşte, Dimpotrivă, iubirea e probabil singurul lucru în care un sceptic încă mai poate crede, Poate, Să spunem mai bine că are nevoie. Au terminat de băut cafeaua, Raimundo Silva a cerut nota, dar, cu un gest rapid, Maria Sara şi-a scos din portofel cartea de credit şi a pus-o pe farfurioară, Sînt directoarea ta, nu-ţi pot permite să plăteşti, s-ar sfîrşi cu respectul pentru ierarhie dacă subordonaţii ar începe să-şi dea aere faţă de superiorii lor, Accept de astă dată, dă-mi voie însă să-ţi aduc aminte că sînt pe cale să devin autor, şi atunci o să vezi, Atunci n-o să mai plăteşti deloc, unde s-a mai văzut necuviinţa să-i plătească autorul masa editorului, nu ştii chiar nimic despre relaţiile publice, Întotdeauna mi s-a spus că amărîţii de autori sînt cei care plătesc editorilor masa de prînz şi de seară, Calomnii neobrăzate, manifestări inferioare ale urii de clasă, Eu sînt doar un biet corector, nu mă priveşte acest război, Dacă ţii aşa de mult, Nu, nu, plăteşte tu, dar motivele mele pentru a-ţi da voie să plăteşti sînt altele, Care, Fiindcă din pricina acestei interminabile istorii a asediului aproape n-am lucrat la corectură, şi deci, fiind tu răspunzătoare de ameninţarea care apasă asupra economiilor mele, este corect să plăteşti, în compensaţie, mîine îţi prăjesc pîine la micul dejun, Voi rămîne cu o datorie cît toate zilele.

Maria Sara îşi lăsase maşina în Largo dos Lóios, amîndoi doriseră să se plimbe pe jos în noaptea caldă, puţin umedă. Înainte să coboare prin Limoeiro au stat în mirador privind Tejul, larga şi misterioasa mare interioară. Raimundo Silva cuprinsese cu braţul umerii Mariei Sara, cunoştea acest trup, îl ştia, şi această cunoaştere îi dădea o senzaţie de nesfîrşită putere, şi alta, contrară, de vid nesfîrşit, de epuizare trîndavă, precum o pasăre mare care ar fi plutit peste lume amînînd momentul cînd va ateriza. Acum se întorceau acasă, agale, noaptea li se părea infinită, nu trebuiau să se grăbească pentru a prinde din zbor orele, sau să le mistuie repede, pentru că timpul nu stă pe loc. Maria Sara rosti, Sînt curioasă să citesc ce-ai scris, ai poate dreptate să spui că eşti pe cale să devii autor, Credeam că ai fost destul de înţeleaptă ca să nu mă iei în serios, Nu se ştie niciodată, nu se ştie niciodată, cele mai bune stofe nu sînt făcute numai pentru ca să cadă petele pe ele, Dacă, fiind doar corector, sînt condamnat la chinurile infernului, închipuieşte-ţi ce soartă m-ar aştepta ca autor, Mai groaznic ca infernul presupun că nu e decît

limbul, Şi eu cred la fel, dar am depăşit vîrsta să fiu primit în limb, şi, cum sînt botezat, dacă voi reuşi să scap de pedeapsă, de răsplată nu voi scăpa, se spune că nu există alternativă, aici era Poarta de Fier, au dărîmat-o acum două sute de ani, ce mai rămăsese din ea, bineînţeles, poarta maurilor nu ştie nimeni cum arăta, Nu schimba subiectul, ideea era bună, Care idee, Să publici istoria, La editura noastră, Ar fi o posibilitate, Ai fi o foarte proastă directoare literară, uşor de mituit prin sentimente, Plec de la premisa că va fi o carte îndeajuns de bună, Dar crezi că patronii, după ce s-au văzut luaţi în rîs, Dacă ar avea simţul umorului, N-am remarcat aşa ceva pînă acum, ceea ce, de altfel, poate e vina mea, din lipsă de calităţi receptive, Termină cartea şi vom vedea, încercarea moarte n-are, Ce am acasă nu e o carte, sînt numai cîteva zeci de pagini cu episoade disparate, E un punct de plecare, Foarte bine, dar atunci pun o condiţie, Care, Voi fi corectorul propriei mele cărţi, De ce, cînd autorul este întotdeauna un rău corector al propriilor lucrări, Ca să nu se întîmple să mi se pună un da în loc de nu. Maria Sara rîse şi spuse, Îmi placi cu adevărat. Iar Raimundo Silva, Fac tot posibilul ca aşa să fie şi de acum înainte. Urcau pe Uliţa do Correio Velho, strada pe care de obicei o evita, azi însă se simţea uşor şi înaripat, iar oboseala, pe care fără îndoială o simţea, era diferită, nu cerea odihnă, cerea un nou efort. La această oră, strada era pustie, locul şi ocazia, favorabile, şi Raimundo Silva o sărută pe Maria Sara, nimic nu e mai obişnuit în zilele noastre ca un sărut la drumul mare, dar trebuie să luăm în consideraţie faptul că Raimundo Silva aparţine unei generaţii discrete, care nu face demonstraţii de sentimente, şi cu atît mai puţin de dorinţe. N-a împins totuşi prea departe îndrăzneala, o stradă solitară şi slab luminată, dar era un început. Au continuat să urce, s-au oprit la poalele scărilor, S. Crispim are o sută treizeci şi patru de trepte, spuse Raimundo Silva, abrupte ca cele ale templelor aztece, dar, cînd ajungem sus, sîntem imediat acasă, Nu mă plîng, să mergem, Acolo, sub ferestrele acelea mari, mai există încă porţiuni din zidul construit de goţi, cel puţin aşa afirmă cei care se pricep, Printre care acum te numeri şi tu, Nici gînd, am citit doar cîteva lucruri, m-am amuzat, m-am instruit, încetul cu încetul, descoperind diferenţa între a privi şi a vedea, între a vedea şi a observa, E interesant, E elementar, presupun că adevărata cunoaştere constă în conştiinţa, pe care o dobîndim, a saltului percepţiei pe o altă treaptă, Om barbar, cel mai got dintre toţi, eu sînt cea care saltă treptele de cînd am început să ne căţărăm pe acest munte, să ne oprim puţin aici, trebuie să răsuflu, barem un minut, să ne aşezăm. Aceste cuvinte şi gestul, care le-a urmat, îi aduseră brusc aminte lui Raimundo Silva

de ziua cînd, fugind de teama de a fi interpelat de un Costa indignat şi ameninţător, coborîse în goană scările şi se aşezase, chiar aici, pe una din trepte, ascunzîndu-şi, de imaginare priviri acuzatoare, nu numai laşitatea, ci şi ruşinea de a o simţi. Într-o zi, cînd va fi destul de sigur de dragostea care începe să se nască, îi va povesti Mariei Sara şi aceste, mărunte totuşi, mizerii ale spiritului, deşi la fel de bine s-ar putea hotărî să păstreze tăcerea pentru a nu aduce nici o atingere imaginii pozitive, pe care spera să şi-o creeze pe viitor, şi să şi-o păstreze. Totuşi, chiar în această clipă, cînd încă n-a luat nici o hotărîre asupra a ceea ce va face pînă la urmă, simte împunsătura unui scrupul neaşteptat, o remuşcare care precede greşeala, un spin mintal. Îşi promite că nu va uita acest aviz premonitoriu al conştiinţei, şi deodată remarcă tăcerea care s-a aşternut între ei, poate o reticenţă, dar nu, chipul Mariei Sara e liniştit, senin, scăldat de palida lumină a lunii care diluează întrucîtva umbrele în locul unde stau şi unde nu ajunge iluminatul public, reticenţa e în el, numai pentru că ştie că ascunde ceva, nu ruşinea de teamă, ci teama de ruşine, ca să spunem aşa. Dacă Maria Sara nu vorbeşte este numai pentru că i se pare că nu e cazul să vorbească, dacă Raimundo Silva va vorbi este pentru că nu vrea să explice adevărata cauză a tăcerii sale, Demult trăia aici un cîine vagabond care a dispărut, şi, pornind de la această declaraţie, compuse povestea întîlnirii sale cu animalul, adăugîndu-i destulă fantezie cît să o facă mai reală şi mai autentică, Nu vroia să plece de aici, de două sau de trei ori i-am dat de mîncare, cred că îl mai hrănea şi vreun vecin, dar prea puţin, pentru că lăsa impresia că crapă de foame, nu ştiu ce s-a întîmplat cu el, dacă a prins curaj să plece în lume în căutarea vieţii, sau dacă a murit chiar aici, încetul cu încetul, azi mă gîndesc că ar fi trebuit să mă ocup de el mai mult, în fond n-ar fi fost mare lucru să-i aduc în fiecare zi cîteva resturi sau chiar să-i cumpăr conservele pentru cîini, care există acum, cheltuiala nu m-ar fi ruinat. În următoarele minute, Raimundo Silva îşi reiteră responsabilităţile şi culpele, conştient, cu toate acestea, că învelea într-o falsă remuşcare alta adevărată, îndoielnică, cea actuală, incertă, cea care va veni, apoi, brusc, tăcu, se simţea ridicol, pueril, atîtea griji din pricina unui cîine vagabond, nu mai lipsea decît ca Maria Sara să facă vreun comentariu oarecare, nepăsător, de exemplu, Bietul animal, şi chiar asta a spus, Bietul animal, şi imediat, ridicîndu-se, Hai, să mergem.

Aşezat la măsuţa unde scrisese Istoria asediului Lisabonei, uitîndu-se la ultima pagină, în aşteptarea cuvîntului providenţial care, prin şoc sau atracţie, va reactiva fluxul întrerupt, Raimundo Silva ar trebui să-şi spună, precum Maria Sara, aseară, pe Escadinhas de S.

Crispim, Hai, dar acum cu alt ton, de ordin imperativ, Hai, scrie, mergi înainte, dezvoltă, scurtează, comentează, încheie, fără nici o asemănare cu modulația suavă a primului Hai, care, fără să dăinuie în spațiu, a continuat să răsune înăuntrul lui ca un ecou succesiv amplificat, încetul cu încetul, preschimbîndu-se într-un cînt glorios cînd patul s-a deschis din nou pentru a-i primi. Amintirea magnificei nopți îl distrage pe Raimundo Silva, uimirea de a se deștepta dimineața, de a vedea și simți un trup gol lîngă el, plăcerea indescriptibilă de a-l atinge cu blîndețe, ca și cum ar fi fost un trandafir, spunîndu-și, Încetișor, n-o trezi, las-o să te cunoască, roză, trup, floare, apoi înfrigurarea mîinilor, mîngîierea prelungită și insistentă, pînă cînd Maria Sara deschide ochii și zîmbește, amîndoi au rostit în același timp, Dragostea mea, și s-au îmbrățișat. Raimundo Silva caută cuvinte, în altă împrejurare chiar astea ar putea servi, Dragostea mea, dar e îndoielnic că Mogueime și Ouroana vor ști vreodată să le pronunțe, ca să nu mai vorbim de faptul că, în punctul unde ne aflăm, cei doi nici măcar nu s-au întîlnit, darmite să ajungă să declare atît de abrupt sentimente a căror expresie le e atît de străină.

Deocamdată, instrument fără vrere al destinului, cavalerul Henric dezbate, în forul său intim, dacă s-o ia pe Ouroana în tabăra lui Mem Ramires, sau s-o lase în tabăra regală, în grija vigilentului său servitor favorit. E totuși atît de deprins cu acest servitor încît nu-i vine să se lipsească de el, drept care, după ce cîntări totul, îl chemă ca să-i spună să pregătească armele și calabalîcul pentru că, mîine dimineață, devreme, vor coborî de pe aceste înălțimi protejate pentru a se alătura trupelor care se confruntă cu Poarta de Fier, unde, sub îndrumarea și comanda sa, vor construi un turn de asalt, Să vedem cine-l va termina mai repede, noi, sau francezii, sau normanzii, la Poarta Soarelui și la Poarta Alfama, Dar Ouroana, țiitoarea voastră, ce faceți cu ea, întrebă servitorul, Vine cu mine, Sînt mari primejdiile, acolo stau față în față maurii și creștinii, Voi vedea mai tîrziu cum e mai bine, cu toate astea, pînă acum, necredincioșii n-au îndrăznit să iasă să lupte în afara zidurilor. Astfel înțelești, se duse servitorul să-i dea de știre Ouroanei și să organizeze mutatul, împreună cu cavalerul Henric vor merge și scutierii săi, cinci la număr, căci acest neamț nu era un senior atît de mare încît pe spezele lui să fi putut ridica o armată, specialitatea lui era mai degrabă ingineria, care, dacă aproape oricînd depinde de lume multă care să aibă grijă de mașini, întotdeauna va depinde de ce are în cap inginerul, știință, pricepere și meșteșug. În dimineața următoare, devreme, cum s-a spus, după ce au asistat la slujbă, cavalerul Henric s-a dus să-i sărute mîna regelui, La revedere, sire, plec să mă apuc de treabă.

Puțin mai încolo, fără drept la saluturi regale, așteptau servitorul și scutierii, iar Ouroana fusese suită într-o litieră, mai mult pentru a satisface nevoia de ostentație a stăpînului ei, decît din grijă față de constituția ei plăpîndă, căci, pe cîmpiile Galiciei, de unde fusese răpită, era fiică de țărani și alături de ei se spetea muncind pe ogor. Dom Afonso Henriques îl îmbrățișă pe cavaler, Sfînta Maria să te îndrume și să te ocrotească, rosti, și să te ajute să înalți acel turn, pînă acum nemaivăzut pe aceste meleaguri, vei lucra cu dulgherii de corăbii, care sînt specialitatea cea mai apropiată pe care am găsit-o, iar dacă ei vor fi elevi la fel de buni pe cît de bun profesor se aude că ești tu, turnurile de asalt, în viitoarele mele asedii, vor fi făcute numai cu mînă de lucru națională, fără amestec străin, Sire, hăt departe, pînă în țara mea, a ajuns faima despre modestia, umilința, frugalitatea și spiritul de abnegație al portughezilor, gata în orice clipă să-și slujească familia și patria, or, dacă, la atîtea neprețuite calități, ei vor adăuga și ceva inteligență, și multă forță de caracter și voință, atunci, sire, vă asigur că nu va exista nici un turn pe care să nu fiți în stare să-l construiți, atît în apropiata zi de mîine, cît și în toate celelalte care vor mai veni. Adînc au pătruns în sufletul regelui aceste urări, dătătoare de speranțe, mai ales venind de la cine veneau, și atît de mult i-au fost pe plac, încît l-a luat deoparte pe cavalerul Henric și, în taină, i-a împărtășit una dintre preocupările sale, și anume, V-ați dat cu siguranță seama că o parte din statul meu major nu prea se dă în vînt după ideea cu turnurile, sînt inși conservatori, care se agață cu încăpățînare de artizanat, de aceea, dacă veți vedea pe careva că vine cu șiretlicuri și pretexte pentru a tărăgăna sau întrerupe munca, fără întîrziere să vă înfățișați să mi-o spuneți, căci eu țin foarte mult, ca rege modern cum presupun că sînt, să duc pînă la capăt această acțiune, fără amînări inutile, cu atît mai mult cu cît finanțele mele, mistuite de acest război, au suferit o pagubă cît toate zilele, vedeți deci că nu mi-ar conveni deloc, dar chiar deloc, să trebuiască să plătesc la sfîrșitul lui august o altă soldă, că atunci se împlinește scadența de trei luni, căci, deși trupele noastre cîștigă puțin, toți laolaltă fac o cheltuială foarte piperată, ce bine ne-ar prinde să apucăm să cucerim orașul pînă atunci, vă dați așadar seama cîte speranțe îmi pun în turnul vostru și în celelalte două ale celorlalți, și de aceea vă conjur, vă impulsionez și vă încurajez să duceți la bun sfîrșit voința noastră, pentru remunerația căreia n-aveți a vă îngriji, căci la o aruncătură de băț vă așteaptă averile maurilor și, cu propriile voastre mîini, vă veți lua înzecita răsplată. Cavalerul Henric îi răspunse regelui să doarmă liniștit, el va face totul cum nu se poate mai bine, cu voia Domnului, cît despre dificultățile vistieriei, le va fi

discretul confident, şi că niciodată, dar chiar niciodată, nu-şi făcuse griji în privinţa plăţii serviciilor sale, Cea mai bună răsplată, sire, ne aşteaptă în cer, iar acolo, pentru a dobîndi cetatea paradisului, de alte turnuri ai nevoie, zidite din fapte bune, ca, de exemplu, făgăduiala de a nu lăsa nici un maur în viaţă dacă se vor încăpăţîna să nu capituleze. Regele îşi luă rămas bun de la cavaler, promiţîndu-şi să nu-l piardă din ochi, căci pare la fel de bun pentru a fi general ca şi episcop, dacă va ieşi bine povestea cu turnurile îi va propune să se naturalizeze, şi-i va dărui titlu şi moşii ca să aibă cu ce porni în viaţă.

Cavalerul Henric n-avea de gînd să-şi piardă timpul şi asta s-a văzut pe loc, abia sosit în tabăra de la Poarta de Fier, a şi făcut şedinţă cu Mem Ramires ca să-i fie repartizaţi oamenii necesari impozantei lucrări, începîndu-se imediat să fie tăiaţi copacii din împrejurimi, unii răsăriţi din voia naturii, alţii plantaţi de mîini de mauri care, în ceasul săditului, nu şi-au închipuit că, în sens literal, strîngeau lemne pentru propriul rug, acestea sînt, s-o spunem din nou, ironiile destinului. Totuşi, să întrerupem descrierea ca să vorbim mai întîi de agitaţia provocată de venirea cavalerului şi a însoţitorilor săi, căci nu era de colo sosirea unui tehnician străin, şi pe deasupra neamţ, ceea ce înseamnă să fii un tehnician la puterea a doua, unii, sceptici din fire sau prin împrumut, se îndoiau de merite şi de rezultate, alţii considerau că nu poţi vorbi de rău ceea ce bun încă n-a avut timp să se arate, în sfîrşit, cei obiectivi şi practici se grăbeau să recunoască evidenţa că mai bine te lupţi cu maurul faţă în faţă şi la acelaşi nivel, decît cu el, sus pe zid, şi zvîrlind cu pietre în capul nostru, profitînd de avantajul gravităţii, în timp ce noi, dedesubt, suferim efectele uneia şi celorlalte. Străin de asemenea polemice chestiuni, inerente complexului militar-industrial în formare, cu ochii aţintiţi la femeia din litieră, lui Mogueime nu-i venea să creadă cît e de norocos. Niciodată nu va mai fi nevoit să dea tîrcoale taberei de pe Graça, riscînd tot timpul să-i iasă în cale o patrulă de poliţie militară interesată să afle, Ce faci aici, departe de tabăra ta, într-adevăr, acum a venit muntele la Moise, nu pentru că Moise n-ar fi vrut să se ducă la munte, cu toţii putem depune mărturie cît de mult s-a străduit, dar pentru că mai presus de Moise e sergentul adjunct, e sergentul, e căpitanul şi, cum e vreme de război, permisiile sînt mai puţine decît ocaziile, chiar dacă fantezia le înmulţeşte. Această Ouroana care sosește, dacă nu-şi va petrece tot timpul închisă în cort, aşteptînd să-şi întrerupă cavalerul Henric munca de la planşetă şi de pe şantier ca să vină să-şi uite în preajma ei nelinişti, care, atît de uşor, tranzitează de la un spirit, care se vrea mistic întru Dumnezeu, la carnea, care mistică doar în carne

jinduiește să fie, această Ouroana, avînd în vedere restrînsul teatru de operații, va putea fi zărită mult mai des și mai ușor, în plimbări și reverii prin tabără și pe malul fluviului, cînd se va duce să vadă peștii săltînd prin valuri, în ceasurile liniștite de la căderea serii, cînd soldații mișună de colo colo, încercînd să-și recupereze forțele, după violenta căldură a zilei și după ardorile mai cumplite ale bătăliei. E de așteptat totuși că eforturile tuturora se vor concentra acum asupra construcției turnurilor, căci, fiind efectivele atît de puține, curată sinucidere ar fi să le dispersezi în acțiuni fără șanse de reușită, cu excepția diversiunilor, menite să dea bătaie de cap dușmanului, asigurîndu-le dulgherilor liniștea de care au nevoie pentru a duce la bun sfîrșit primejdioasa ispravă. În însemnările pentru scrisoarea către Osbern, Frei Rogeiro a notat, deși n-a rămas nici o urmă în redactarea definitivă, o minuțioasă descriere a sosirii cavalerului Henric în tabăra de la Poarta de Fier, incluzînd o anumită aluzie, pe care, se pare, nu și-a putut-o stăpîni, la femeia care îl însoțea, Ouroana pe nume, frumoasă ca zorii de zi, misterioasă ca răsăritul lunii, acestea au fost expresiile călugărului, pe care prudența disciplinară, pe de o parte, și pudoarea, cam susceptibilă, se pare, a destinatarului, pe de alta, le-au eliminat. Or, este foarte posibil ca aceasta și alte refulate mișcări ale sufletului să fi fost, prin mijlocirea sublimării, cauza atenției cu care Frei Rogeiro a început să urmărească spusele și faptele cavalerului neamț, înainte, dar mai ales după nefericita sa moarte, nefericită, însă nu nefastă, așa cum se va arăta la timpul potrivit. Mai pe șleau, vom spune că, neputînd Frei Rogeiro să-și facă poftele cu Ouroana, n-a găsit o altă compensație, cu excepția vreuneia secrete, decît să exalte peste măsură omul care se desfăta cu trupul ei. La orice ne putem aștepta din partea întortocheatului suflet omenesc.

Maria sosi la ora obișnuită, după prînz, și, de cum intră, începu să adulmece, într-un mod pe cît de discret, pe atît de ostentativ, ispravă extrem de greu de realizat, avînd ea dublul scop de a arăta că dorești să ascunzi că vrei să știi ceva, indicînd însă, în același timp, că nu ești dispus să-i permiți celuilalt să facă pe niznaiul. Era, prin excelență, o artă diplomatică, condusă de intuiție, dacă nu de instinct, și care, în general, își atingea obiectivul principal, acela de a crea în corector un vag sentiment de panică, de parcă ar fi văzut cum secretele sale cele mai intime sînt pe punctul de a fi dezvăluite public. Maria e sadică și n-o știe. Spuse bună ziua de la ușa camerei, adulmecă de două ori, pentru ca Raimundo Silva să priceapă că, nefiind ea decît o biată femeie de menaj, era totuși înzestrată cu un miros destul de fin pentru a capta în atmosferă urma unui parfum.

Raimundo Silva răspunse la salut şi continuă să scrie, mărginindu-se să-i arunce o privire rapidă, hotărît să nu înţeleagă ce se petrece, în timp ce Maria, la început mirată, iar apoi, cu acea expresie specială care înseamnă, Aşa va să zică, se uita fix la patul care, sumar aranjat de obicei de Raimundo Silva, doar atît cît să nu semene cu un culcuş de vagabond, se prezenta acum ireproşabil, cum numai o mînă de femeie ar şti s-o facă. Tuşi ca să-i atragă atenţia, dar Raimundo Silva se prefăcea distrat, deşi inima îi bătea accelerat, pradă unei stupide tulburări, Nu trebuie să dau nimănui socoteală de viaţa mea, îşi spunea, şi se înfurie pe sine însuşi, pentru că îşi căuta justificări laşe, el care tocmai începuse o iubire atît de perfectă, îşi ridică atunci capul, întrebînd, Doriţi ceva, cu un ton sec, sacadat, care dezarmă impertinenţa femeii, Nu, domnule, nu vreau nimic, doar mă uitam. Raimundo Silva ar fi putut să se mulţumească cu stînjeneala din tonul răspunsului, dar preferă s-o provoace, Vă uitaţi, la ce anume, La nimic, patul, Ce are patul, Nimic, e făcut, Da, şi ce dacă, Nimic, nimic, Maria îi întoarse spatele, îşi pierduse curajul şi n-a pus întrebarea care îi stătea pe limbă, Cine l-a făcut, şi astfel n-a aflat ce răspuns i-ar fi dat Raimundo Silva, care nici el nu-l cunoştea. Tot restul zilei, Maria nu se mai întoarse în dormitor, ca şi cum ar fi vrut să-i arate lui Raimundo Silva că acea parte din casă se situa de-acum înainte în afara jurisdicţiei ei, totuşi nu vru, sau nu putu să-şi înăbuşe proasta dispoziţie, neîncercînd nici să înăbuşe zgomotele tipice activităţii sale, ba, dimpotrivă, chiar exagerîndu-le. Raimundo Silva se hotărî să ia totul în glumă, dar abuzul deveni notoriu, aşa că ieşi pe coridor, Mai puţin zgomot, vă rog, lucrez, Maria i-ar fi putut răspunde că şi ea lucra, şi că nu avea bafta anumitor persoane care-şi pot cîştiga viaţa şezînd, calme şi tăcute, dar nevoia, chiar conflictuală ca aceasta, poate mai mult decît voinţa, o făcu să-şi ţină gura. Ce o irită mai presus de orice pe Maria este că schimbări atît de importante se petrec fără ştirea ei, ce s-ar face dacă n-ar fi atît de perspicace, şi, într-una dintre zilele viitoare, pe nepusă masă, putea da nas în nas cu altă femeie, fără să-i poată pune mult dorita întrebare, Cine sînteţi, ce căutaţi aici, bărbăţii sînt nişte nesimţiţi şi nişte incompetenţi, ce-l costa pe Raimundo Silva să strecoare o confidenţă surîzătoare, oricît ar fi de dureros, tot ar aduce puţină alinare unei gelozii atît de amare, căci acesta e răul de care suferă Maria şi nu ştie. O mai preocupă şi alte considerente, de astă dată practice şi prozaice, principala fiind riscul de a-şi pierde slujba, dacă femeia cu pricina, presupunînd că nu e vorba de o aventură ocazională, va începe să se bage în treburile ei, Şterge aici din nou, ridicîndu-şi în aer un deget plin de praful cules de pe canatul uşii, acest gest odios,

căruia nici o femeie de menaj nu a avut, pînă în ziua de azi, prezența de spirit să-i răspundă cu o frază ce ar intra în istorie, Dacă ți-l bagi în fund, îl scoți de acolo și mai murdar. Amărît e cel care a venit pe lume ca să asculte de poruncă, își spune Maria, în timp ce, fără să-și dea seama, lacrimile inimii îi urcă în ochi, a vrut soarta să se afle în fața oglinzii din baie în această clipă, Maria nu-și mai admiră părul frumos, care de atîtea ori i-a adus consolare. Pe la jumătatea după-amiezii, sună telefonul, Raimundo Silva ridică receptorul, sunau de la editură, au fost zădărnicite expectativele femeii de menaj, probleme profesionale, Da, sînt liber, spunea el, Trimiteți-mi manuscrisul cînd doriți, doamnă; sau dacă preferați, vin eu să-l iau, iar restul conversației a decurs în același fel, corectură, termen, monologuri de acest gen, Maria auzise de multe ori, singura diferență era interlocutorul inaudibil, înainte era un Costa, acum o doamnă oarecare, poate de aceea era languros tonul vocii lui Raimundo Silva, languros era termenul folosit de Maria, of, bărbații ăștia, dar, cu toată agerimea minții ei, nu i-a trecut prin cap că Raimundo Silva s-ar fi putut să stea de vorbă tocmai cu femeia cu care dormise noaptea trecută, gustînd inefabila plăcere de a întrebuința cuvinte neutre pe care numai ei doi le puteau traduce în alt limbaj, al emoției, evocînd sentimente, pronunțînd carte și auzind sărut, spunînd da și înțelegînd veșnic, auzind bună ziua și pricepînd te iubesc. Să fi avut Maria cîteva noțiuni de artă criptofonică, ar fi plecat acasă știind secretul întreg, rîzîndu-și de cel care își închipuise că poate rîde pe seama ei, un gînd fireşte exagerat, pe care doar ciuda îl explică, fiindcă nici Raimundo Silva, nici Maria Sara nu-și imaginează că o fac să sufere pe Maria, iar dacă ar ști, nu și-ar bate joc de ea, ori atunci n-ar merita fericirea pe care o trăiesc. Cu toate astea, nu e deloc exclus ca Maria să ajungă s-o placă pe Maria Sara, de la inimă te poți aștepta la orice, chiar la armonia contradicțiilor ei.

Raimundo Silva e din nou singur, cîteva secunde s-a întrebat ce o fi vrut să însemne tonul îndatoritor cu care Maria a zis la revedere, femeie deconcertantă, care ba e îmbufnată, ba pare că vrea să-ți fie pe plac, dar Istoria asediului Lisabonei îl chemă la altă realitate, unde se construia un turn, menit să lichideze odată pentru totdeauna rezistența maurilor, și, știind noi că de asta depinde existența unei patrii, nu ne putem întrerupe strădania, deși lui Raimundo Silva i-ar face mai multă plăcere să se ocupe de Maria Sara decît să relateze operații despre care nu știe nimic, fasonarea grinzilor, tăierea scîndurilor, ascuțitul scoabelor, împletitul funiilor, toate aceste materiale care, reunite, se ridică treptat într-un turn, care nu e al lui Babel, cel de acum nu visează să depășească crenelurile zidului, iar, în ceea

ce privește limbile, intenția lui Dom Afonso Henriques este să nu le repete multiplicitatea, ci s-o taie de la rădăcină, atît în sens figurat, alegoric, cît și în sens propriu și sîngeros. Cînd, mîine seară, Maria Sara se va întoarce, așa cum a promis la plecare, ca să rămînă mîine noapte și noaptea următoare, ca și duminica dintre ele, cartea va trebui să fi înaintat, căci noi evenimente își așteaptă rîndul, iar timpul și-a schimbat numele, acum se cheamă urgență, Calmează-te, va spune Maria Sara, nu încap mai multe lucruri într-un an decît într-un minut, numai pentru că unul e an și altul minut, nu mărimea vasului contează, ci ceea ce fiecare dintre noi poate să pună în el, chiar dacă o să dea pe dinafară și se va pierde. Așa cum se va pierde acest turn.

Construcția a luat mai mult de o săptămînă. De la ivirea zorilor și pînă se lăsa întunericul, cavalerul Henric nu trăia decît pentru ideea sa, chiar cînd se odihnea în cort îi sărea somnul numai gîndindu-se că poate o grindă era prost fixată, și i se întîmpla să se scoale înainte de ivirea zorilor doar ca să verifice soliditatea unor încastrări, sau cît de bine erau întinse niște frînghii. Era un senior atît de cumsecade și de milostiv încît, în toiul muncii, nu se dădea înapoi să pună umărul dacă, într-un moment de slăbiciune, vreun soldat extenuat se lăsa în genunchi, cu șalele frînte. Într-o zi, Mogueime, care și el dădea o mînă de ajutor la construirea turnului, s-a nimerit să fie în spatele cavalerului, tocmai cînd venise Ouroana să vadă cum mergea treaba, uitîndu-se, firește, și la cel care ar fi trebuit să-i fie precum soarele de pe cer, ceea ce n-a împiedicat-o să observe fixitatea cu care se uita la ea soldatul înalt, care se afla în spate, îl observase din prima zi, privind-o întotdeauna oriunde o întîlnea, la început în tabăra de pe colina São Francisco, apoi în cea a regelui, acum pe această limbă îngustă de pămînt, atît de îngustă, încît părea un adevărat miracol faptul că aici încăpeau cu toții, fără să se împiedice unii în picioarele celorlalți, de exemplu, acest bărbat și această femeie, care n-au făcut altceva decît să se privească. La o palmă în fața ochilor, Mogueime vedea ceafa lată a neamțului, pe care coborau șuvițe lungi de păr roșcat, încleiate în sudoare și praf, n-ar fi poate greu să-l omoare în mijlocul îmbulzelii, Ouroana ar rămîne liberă, dar la fel de departe ca acum. Ispita de a făptui o moarte violentă, rozîndu-l remușcarea doar pentru c-o simțea, ar trebui mărturisită confesorului, dar să-i dezvăluie părintelui că jinduia la femeia victimei, chiar concubină, era peste puterile lui. De furie și mînie, făcu un gest brusc și îl înghionti în spinare pe neamț, acesta, calm, se uită în spate, fără să pară surprins, se întîmpla frecvent în adunările unde efortul era nemăsurat, iar furia lui Mogueime se risipi sub acea privire directă,

nu putea să urască un om care nu-i făcuse rău niciodată, numai pentru că îşi dorea atît de mult femeia care îi aparţinea.

În sfîrşit, turnul a fost terminat. Era o piesă uluitoare de inginerie militară, care se deplasa pe roţi masive şi se compunea dintr-un sistem complex de şarpante interioare şi exterioare, unind între ele cele patru platforme, care defineau structura verticală, una inferioară, care era aşezată direct pe axele fixe ale roţii, alta superioară, prelungindu-se ameninţătoare în direcţia oraşului, şi încă două intermediare, care slujeau la întărirea ansamblului, servind şi ca protecţie temporară soldaţilor ce se vor pregăti să urce. Un scripete, mînuit de jos, le va permite să ridice repede coşurile cu arme, ca nici în toiul luptei să nu le ducă lipsa. Cînd lucrarea a fost gata, trupa a izbucnit în urale şi aclamaţii, nerăbdătoare să se arunce în luptă, aşa de simplă i se părea acum cucerirea. Maurii, în schimb, erau înspăimîntaţi, o tăcere stupefiată luase loc insultelor care, tot timpul, plouau de sus. Entuziasmul crescu şi mai mult, în tabăra de la Poarta de Fier, cînd se află că turnurile francezilor şi normanzilor erau în întîrziere, gloria era aşadar la îndemînă, nu trebuia decît să împingă carul de asalt pînă se va propti de ziduri, sosise momentul să vină Mem Ramires, căpitanul, şi să strige, Împingeţi, băieţi, pe ei, şi toţi au împins cît au putut de tare. Din nefericire, nu se observase că terenul din faţă era în pantă, şi deci, pe măsură ce înaintau, deja sub focul inamic, turnul se lăsa pe spate, în timp ce postamentul se înălţa, curînd a devenit evident că, şi dacă ar fi reuşit să ajungă la zid, platforma superioară se va afla prea departe de meterez ca să mai aibă vreo utilitate. Atunci, cavalerul Henric, umilit de lipsa sa de prevedere, dădu ordin să se oprească şi s-o ia de la capăt, acum dulgherii trebuiau să facă loc săpătorilor, trebuia croit un drum drept, şi de-a dreptul, treabă cu adevărat primejdioasă, căci săpătorii vor trebui să lucreze pe teren descoperit, sub avalanşa de proiectile de tot soiul care veneau de sus, tot mai aprigă, pe măsură ce se apropiau. Cu toate acestea, şi în ciuda pierderilor suferite, au săpat un şanţ pe o lungime de vreo douăzeci de metri, pe unde turnul putea avansa, servind ca scut protector pentru porţiunea următoare. În acest moment, cînd fiecare se străduia cum putea, maurii sus, creştinii jos, terenul a cedat într-o parte şi trei roţi s-au înfundat pînă la butuc, făcînd turnul să se aplece înspăimîntător. Se auzi un urlet general, de necaz şi de spaimă, în tabăra portughezilor, de diabolică bucurie pe crenelurile, de unde neagra gloată maură asista din lojă. Turnul, în echilibru precar, scîrţîia din toate încheieturile, lemnăria fiind supusă unor tensiuni ce nu fuseseră prevăzute, iar unele îmbinări au cedat pe loc. Cu mintea rătăcită, văzînd cum se surpă ceea ce trebuia să fie o

magnifică demonstrație a priceperii sale, cavalerul Henric își smulgea părul din cap, și, în limba lui germanică, scotea blesteme care, cu siguranță, nu se potriveau de fel cu buna reputație, totuși meritată, de care se bucura, dar pe care grosolănia inerentă acelor primitive timpuri le justifica pe deplin. Calmîndu-se, în sfîrșit, se duse să examineze îndeaproape situația, stricăciunile, ajungînd la concluzia că singurul remediu, dacă va funcționa, va fi să prindă de grinzile superioare, pe latura opusă sensului în care turnul se înclinase, niște funii foarte lungi și să poruncească tuturora să tragă cît se poate, în așa fel încît să elibereze roțile îngropate, introducînd apoi pietre dedesubt, succesiv, pînă cînd turnul va reveni la verticală. Planul era perfect, totuși, ca să-și atingă ținta, era mai întîi necesar să se procedeze la o operație extrem de riscantă, care consta în degajarea roților, scoțînd din jurul lor pămîntul care încă mai susținea greaua construcție, căci pe el se proptea, înclinată, platforma inferioară. Aici era buba, un nod inextricabil, un x, o ecuație cu o enormă și înspăimîntătoare necunoscută, dar altă soluție nu se întrevedea, deși, riguros vorbind, ar trebui s-o considerăm numai o infimă probabilitate. Acesta a fost momentul pe care l-au ales maurii ca să trimită de sus o ploaie de săgeți, cu meșe aprinse, care zbîrnîiau în văzduh ca roiurile de albine, împrăștiindu-se în cădere, vîntul care bătea, din fericire, le îndepărta de țintă, dar ulciorul care merge de multe ori la apă, pînă la urmă, tot își lasă toarta în drum, a fost de ajuns ca o săgeată să-și atingă ținta, ca toate celelalte să învețe ruta, vrînd, în cele din urmă, ghinionul ca turnul să se prăvălească, nu atît ca efect al înclinației, agravate de gropile săpate în pămînt, ci din pricina agitației provocate de eforturile de a stinge focul, care izbucnise în mai multe locuri. Brutala prăbușire a omorît sau a rănit grav soldații care, cocoțați pe turn, legau funiile, pe cîțiva dintre cei care săpau în jurul roților, și, în sfîrșit, pierdere ireparabilă, chiar pe cavalerul Henric, surprins de o săgeată aprinsă, pe care sîngele lui, șiroind, a reușit s-o stingă. În același timp, dar pentru că fusese lovit în plin în piept de o grindă care se desprinsese în cădere, a murit și credinciosul lui servitor, astfel rămînînd Ouroana singură pe lume, ceea ce, dacă am amintit-o cu altă ocazie, spunem aici în mod explicit, avînd în vedere importanța faptului pentru continuarea acestei istorii. Nu e cazul să descriem bucuria disproporționată a maurilor, asigurați acum, dacă ar fi avut vreo îndoială, că Allah e mai puternic decît Dumnezeu, lucru dovedit de răsunătoarea prăbușire a blestematului turn. De asemenea, e cu neputință să descriem supărarea, furia și umilința stirpei lusitane, chiar dacă unii nu se puteau abține să nu murmure că orice persoană, cu scaun la cap și ceva experiență de

război, ar fi trebuit să știe că bătăliile se cîștigă cu spada, și nu cu mașinării străine, care ne pot fi favorabile sau nu. Nimicit, turnul ardea ca un rug de giganți, și, printre resturile lui, se transformau în jumări și cenușă nu s-a putut afla cîți oameni, care rămăseseră prinși în amestecul de grinzi și de bîrne sfărîmate. Un dezastru.

Trupul cavalerului Henric a fost dus în cort, unde Ouroana, care aflase despre nenorocire, își plîngea lacrimile de concubină, fără exagerări. Cavalerul zăcea pe laviță, cu mîinile împreunate pe piept, ca pentru rugăciune, și, cum moartea fusese foarte rapidă, avea chipul senin, atît de senin încît părea că doarme, ba chiar, privindu-l mai de aproape, am spune că surîde, de parcă ar sta în fața porților paradisului, fără alte turnuri, sau arme, decît vrednicia isprăvilor lui pe pămînt, dar la fel de sigur că îl așteaptă o veșnică fericire, ca și de moartea sa. Căldura fiind mare, după cîteva ore i se vor desfigura trăsăturile, îi va dispărea surîsul fericit, între acest cadavru ilustru și oricare altul, lipsit de merite particulare, nu se va mai observa nici o deosebire, mai devreme sau mai tîrziu ajungem cu toții să fim egali în fața morții. Ouroana își despletise părul, de un auriu galician, plîngînd, vag enervată că nu simte durere, ci doar o milă discretă față de un bărbat căruia nu avea să-i reproșeze decît că a răpit-o prin violență, căci, în rest, se purtase bine cu ea, în măsura în care azi ne putem imagina ce se petrecea, acum opt secole, între o țiitoare și nobilul ei stăpîn. Ouroana a vrut să afle ce se întîmplase cu servitorul cel credincios, căci trebuia să fie ori mort ori rănit grav ca să nu vină să se lamenteze la căpătîiul stăpînului, și i-au răspuns că l-au dus imediat în cimitirul de pe celălalt țărm, profitînd de faptul că se curăța terenul de grinzile și de trunchiurile calcinate, pentru ca nimic să nu rămînă să stînjenească manevra, într-o singură operație de curățire au fost ridicate și duse cadavrele complete, căci fragmentele mai mici, care au fost găsite, au fost grabnic îngropate într-o văioagă, de pe povîrnișul de dincoace, de unde va fi greu să se adune și să reînvie, cînd vor suna trîmbițele Judecății de Apoi. Astfel se văzu Ouroana scăpată de stăpîni direcți sau indirecți, și ținu să o dovedească cu prima ocazie, cînd unul dintre scutierii cavalerului Henric, fără respect pentru defunct, de față cu acesta, se repezi la ea, profitînd că erau singuri. Ca fulgerul se ivi în mîna Ouroanei un pumnal pe care ea, cu prevăzătoare grijă, îl scosese de la brîul cavalerului, cînd fusese adus, delict, din fericire, nedescoperit, căci un cavaler trebuie să se ducă în mormînt, dacă nu cu toate armele lui, cel puțin cu cele mai mărunte. Or, un pumnal, în mîini fragile de femeie, chiar fiind ele deprinse cu muncile cîmpului și cu îngrijirea vitelor, nu era o amenințare ce-ar fi putut speria pe un războinic teu-

ton, conştient desigur de superioritatea rasei sale ariene, dar anumiţi ochi fac cît toate armele din lume, iar dacă aceştia nu puteau pătrunde în măruntaiele nemerniculuí[1], puteau în schimb să-l intimideze, adăugînd că mesajul era cum nu se poate mai clar, Dacă pui mîna pe mine, ori te omor, ori mă omor, spuse Ouroana, iar el se dădu înapoi, mai puţin de teama de a muri, cît de a se face vinovat de moartea ei, deşi oricînd ar fi putut susţine că sărmana, zdrobită de durere, îşi luase viaţa sub ochii lui. Soldatul preferă deci să se retragă, cerîndu-i lui Dumnezeu ca, dacă, din aceste aventuri pe pămînturi străine, îi va fi dat să scape cu viaţă, să-i scoată în cale, aici, dacă va rămîne, sau în Germania îndepărtată, o femeie ca această Ouroana, pe care, chiar nefiind ariană, o va primi cu mare bucurie.

Raimundo Silva puse jos pixul, îşi frecă ochii obosiţi, apoi citi ultimele rînduri. Nu era rău. Se ridică, îşi puse mîna pe şale şi îşi îndreptă spinarea, suspinînd de uşurare. Lucrase cîteva ore fără întrerupere, uitase şi de cină, atît de absorbit de subiect şi de cuvintele care uneori îi scăpau încît nici nu se mai gîndise la Maria Sara, uitare pentru care ar merita să fie dojenit dacă prezenţa ei înăuntrul lui, scuze pentru metafora exagerată, n-ar fi fost precum cea a sîngelui în vine, la care de asemenea nu ne gîndim, dar care, acolo fiind şi circulînd, este condiţia absolută a vieţii. Scuze pentru metafora exagerată, mai spunem o dată. Cei doi trandafiri din vază stau cu tulpinile în apă, îşi sug hrana din ea, e adevărat că nu dăinuie mult, dar noi, prin comparaţie, nu dăinuim nici atît. Deschise fereastra şi privi oraşul. Maurii sărbătoresc distrugerea turnului. Amoreiras, zîmbi Raimundo Silva. Acolo, departe, se află cortul cavalerului Henric, care mîine va fi înmormîntat în cimitirul S. Vicente. Ouroana, fără nici o lacrimă, veghează cadavrul care a început să miroasă. Dintre cei cinci scutieri lipseşte unul care a fost rănit. Cel care a încercat să o siluiască o priveşte din cînd în cînd şi se gîndeşte. Afară, în umbră, Mogueime dă tîrcoale cortului ca un fluture fascinat de strălucirea torţelor care se întrevăd prin deschizătură. Raimundo Silva se uită la ceas, dacă în jumătate de oră Maria Sara nu telefonează, va telefona el, Ce mai faci, iubirea mea, ea va răspunde, Bine, iar el va spune, E un miracol.

---

[1] Aluzie la Blimunda, principalul personaj feminin al romanului *Memorial do Convento,* care avea capacitatea de a vedea în interiorul trupurilor omeneşti.

SPUNE FREI ROGEIRO că în această vreme au apărut primele semnale că foametea se făcea simțită printre maurii din oraș. Și nu era de mirare, dacă ne vom gîndi că, închise între ziduri, ca într-o carceră, se aflau peste șaizeci de mii de familii, număr care la prima vedere uimește și care la a doua privire pare și mai uluitor, avînd în vedere că în timpurile acelea de demult, familiile formate dintr-un tată, o mamă și un copil trebuiau să fie ciudățenii suspecte, și chiar făcînd socoteala pe baza unui număr atît de redus, tot am ajunge la o populație de două sute de mii de suflete, calcul la rîndul lui pus în cauză de o altă sursă de informație, după care numai bărbații erau, în Lisabona, o sută cincizeci și patru de mii. Or, cum Coranul permite fiecărui bărbat să aibă pînă la patru neveste, de la fiecare avînd copii, și dacă nu vom uita de sclavii care, nefiind pe de-a-ntregul oameni, mănîncă totuși la fel, de unde se deduce că ei trebuie să fi fost primii care au resimțit lipsurile, concluzia ne indică numere în care prudența ne îndeamnă să nu avem încredere, ceva în jur de patru sute sau cinci sute de mii de oameni, de neînchipuit. În orice caz, chiar dacă nu erau atîția, știm oricum că erau foarte mulți, iar din punctul de vedere al celor care trăiau în oraș cu mult prea mulți.

Dacă n-ar fi fost continua sete de glorie care din timpuri imemoriale nu dă pace regilor, președinților și capilor militari, cucerirea Lisabonei s-ar fi putut realiza fără nici o bătaie de cap, căci tare prost e cel care intră în cușca leului ca să se bată cu el, în loc să-i taie rația și să aștepte să-l vadă murind. E evident că de-a lungul veacurilor ceva totuși am reușit să învățăm, iar azi e o practică destul de răspîndită folosirea privării de hrană și de alte bunuri ca mijloc de persuasiune a celor care, din încăpățînare sau lipsă de înțelegere, n-au cedat în fața unor argumente mai clasice. Totuși, aceste cinci sute de mii sînt altfel și alta va trebui să fie istoria lor. În cazul de față se cuvine să observăm concomitența a două împrejurări distincte, cum au fost distrugerea și incendierea Porții de Fier și primele alerte de foamete din oraș, care, reunite și confruntate în mințile statului major regal, au dovedit limpede că, fiind nevoie să

continue lupta, în sensul propriu al termenului, pentru onoarea armelor portugheze, o tactică înțeleaptă ar impune o încercuire mai strînsă, căci, după un timp, maurii nu numai că vor mînca totul pînă la ultima firimitură și ultimul șobolan, dar vor ajunge să se devore unii pe ceilalți. Să-și continue deci francezii și normanzii construcția turnurilor, să aplice dincoace lusitanii cunoștințele învățate în lecțiile cavalerului Henric ca să-și monteze propria mașină, să-și facă artileria bombardamentele regulate, să lanseze arcașii săgeți și suliți ca să găsească debușeu pentru producția zilnică de la Braço de Prata, toate astea nu vor fi altceva decît gesturi simbolice bune de înscris în epopei, față de soluția finală, ultimă și completă, foamea. Porunci riguroase au dus așadar diverșii căpitani la trupele lor ca să supravegheze zi și noapte centura de ziduri, nu numai porțile, ci mai ales cotloanele dosnice, anumite unghiuri ferite care puteau servi ca ascunzișuri, și de asemenea frontul mării, nu pentru că pe acolo s-ar fi putut introduce provizii în cetate, care pentru nevoi vor fi întotdeauna prea puține, ci pentru a-i împiedica să treacă dincolo pe mesagerii ducînd rugăminți de ajutor către orașele din Alentejo, cerîndu-le atît hrană cît și să-i atace din spate pe asediatori, căci la fel de binevenite ar fi una ca și cealaltă. Se dovedi în scurt timp că precauția fusese înțeleaptă, cînd, într-o noapte fără lună, a fost surprinsă o luntre care încerca să se strecoare printre galeotele flotei, transportînd un mesager care, dus în fața amiralului, a fost silit să arate scrisorile pe care le avea asupra lui, adresate alcaizilor Almadei și Palmelei, și unde foarte deslușit se arăta în ce stare de plîns ajunsese nefericitul popor al Lisabonei. În ciuda vigilenței, un alt mesager trebuie totuși să fi traversat liniile, căci cîteva săptămîni mai tîrziu a fost găsit, plutind lîngă zidul care dădea înspre fluviu, un alt maur care, ridicat la bordul corăbiei celei mai apropiate, se descoperi că era purtătorul unei scrisori din partea regelui Évorei, care mai bine că n-a ajuns la destinație, atît de crud, atît de inuman îi era conținutul, și pe deasupra ipocrit, avînd în vedere că era vorba de frați de rasă și de sînge, spunea așa, Regele Évorei le dorește locuitorilor Lisabonei libertatea trupurilor, însă de o bună bucată de vreme am semnat un armistițiu cu regele portughezilor și nu pot să-mi încalc jurămîntul ca să-l incomodez pe el sau pe ai lui cu războiul, răscumpărați-vă viața cu banii voștri, ca să nu slujească nenorocirii voastre ceea ce ar trebui să vă aducă salvarea, adio. Și acesta se mai putea numi rege, și pentru a nu rupe pacea încheiată cu Afonso Henriques al nostru, uitînd că același Afonso o rupsese ca să atace și să ocupe cetatea Santarém, îi lăsa să moară de o

moarte cumplită pe năpăstuiții locuitori ai Lisabonei, în timp ce mesagerul care ieșise din Lisabona cu cererea de ajutor nu profitase de ocazie ca să fugă spre ținuturi sigure, ci se întorsese cu vestea cea rea, murind înainte de a putea înmîna mesajul care anunța abandonul și trădarea. E foarte adevărat că nu întotdeauna se întîmplă ca oamenii să ocupe locul potrivit, Lisabona ar fi sărit în ajutorul acestui maur dacă ar fi fost ea regele Évorei, pe cînd regele Évorei ar fi fugit în mod evident din prima călătorie, doar dacă n-ar fi fost adus sub escortă pînă la Cacilhas cu răspunsul, iar acolo i s-ar fi spus, Du-te, aruncă-te în apă, și o să-ți treacă cheful să te mai întorci.

Transportarea trupului cavalerului Henric pînă în cimitirul S. Vicente, pe drumurile întortocheate de la poalele povîrnișului abrupt, pe malul apei pentru a se feri de pietre sau de altele și mai rele, a dat, așa cum probabil de atunci a început să se spună, multă bătaie de cap. Însă noblețea răposatului și măreția ultimei sale fapte justificau costisitorul efort, care oricum nu poate fi comparat cu caznele prin care au trecut trupele care se află acum în fața Porții de Fier și care tot pe acest drum au venit, episod descris cam pe fugă la timpul potrivit. Cei patru scutieri purtau sicriul, însoțiți de o gardă de soldați portughezi trimisă de Mem Ramires, iar Ouroana venea în urmă, pe jos, așa cum se cuvine să umble cine nu mai are cui folosi ca semn de ostentație și de fală. Adevărul este că, nefiind ea decît o țiitoare ocazională, nimic n-o obliga să însoțească cortegiul funerar, dar se gîndise, în conștiința ei, că n-ar fi o purtare creștinească să-i refuze defunctului o ultimă prezență, moartea nu-i separase mai mult decît în realitate îi separase viața, pe senior și femeia de cîteva zile. Altă viață totuși stăruitoare și exigentă se ține după ea, un soldat care urmărește de departe nu cortegiul ci pe această femeie care, observîndu-l, se întreabă, Ce vrei de la mine, omule, ce vrei de la mine, și nu-și dă un răspuns, prea bine știe că el rîvnește locul cavalerului Henric, nu cel spre care acesta se îndreaptă, legănîndu-se greoi în coșciug, sub un lințoliu murdar, ci altul, oriunde trupurile s-ar putea simți vii, un pat adevărat, o pajiște plină de iarbă, un braț de fîn, un culcuș în nisip. Mogueime știa că mai mult ca probabil Ouroana avea să fie luată de vreun senior căruia îi va cădea cu tronc, totuși asta nu-l tulbura peste măsură, poate pentru că, în sufletul său, credea că niciodată, chiar dacă destinul l-ar ajuta, nu va putea s-o atingă măcar cu un deget, iar dacă ea, nedorind-o nimeni, n-ar avea altă scăpare decît să se alăture femeilor de pe celălalt mal, el nu va fi nici atunci în stare să-i deschidă ușa cocioabei ca să-și facă pofta de bărbat cu un trup care, trebuind să fie al tuturora, n-ar

mai putea să fie al lui. Acest soldat Mogueime, care nu ştie nici să scrie nici să citească, care nu-şi aminteşte de locul unde s-a născut, nici pentru ce i s-a dat un nume care pare mai degrabă de maur decît de creştin, acest soldat Mogueime, simplă treaptă a scării pe care s-a intrat în Santarém, venit acum la asediul Lisabonei cu neputincioasele sale arme de pedestraş, acest soldat Mogueime se ţine după Ouroana de parcă n-ar şti cum altfel să fugă de moarte, fiind totuşi conştient că se va înfrunta cu ea o dată şi de multe ori şi refuzînd să creadă că viaţa trebuie să fie numai o serie finită de amînări. Soldatul Mogueime nu gîndeşte nimic din toate astea, soldatul Mogueime o vrea pe această femeie, poezia portugheză încă nu s-a născut.

Am scris, ceva mai înainte, graţie uneia dintre acele străfulgerări clarvăzătoare în miezul viitorului, imposibil de explicat prin raţiune, că Mogueime şi-a spălat într-o zi în apele fluviului mîinile pline de sînge, şi că doi soldaţi din tabăra regală care o luaseră cu sila pe Ouroana au fost găsiţi omorîţi de pumnal. Ştiind cu cîtă iscusinţă a mînuit Ouroana hangerul cavalerului Henric împotriva scutierului care primul a vrut s-o siluiască, cu uşurinţă ne-am putea lăsă ispitiţi de imaginaţie şi să presupunem că, pentru a-şi răzbuna onoarea pîngărită, numita Ouroana, ferindu-se de martori, într-un moment favorabil, în zori sau la căderea serii, trecîndu-i prin preajmă violatorii, le-a înfipt adînc în pîntece hangerul, în părţile moi unde cămaşa de zale nu ajunge. Fără îndoială aşa au murit soldaţii, însă n-au fost ucişi de Ouroana. Totuşi, cum fertila imaginaţie nu stă locului şi bănuind că înfocata iubire a lui Mogueime l-ar fi putut face să comită din gelozie aceste crime, scena mai sus anticipată, cu Mogueime spălîndu-se pe mîinile însîngerate, şi-ar căpăta sensul deplin dacă, într-adevăr, al ticăloşilor asasinaţi ar fi fost sîngele pe care următorul val l-a diluat şi l-a purtat departe, aşa cum timpul ia cu sine viaţa. Ar fi putut să fie aşa, dar n-a fost, moartea soldaţilor a fost o simplă coincidenţă, şi pe atunci existau coincidenţe, dar nu prea erau luate în seamă. Într-o zi, cînd vor fi ajuns la vorbe şi la alte intimităţi, Ouroana îl va întreba pe Mogueime dacă el a fost ucigaşul prevaricatorilor, Nu, îi răspunse el, spunîndu-şi că poate ar fi trebuit s-o facă, pentru a fi şi mai vrednic de dragostea acelei femei.

Tot răul spre bine, iată o frumoasă zicală, anterioară tuturor relativismelor filosofice care au mai fost inventate, şi care cu înţelepciune ne învaţă că e zadarnic să judecăm întîmplările vieţii ca şi cum s-ar putea despărţi grîul de neghină. Se temuse Mogueime al nostru că-şi va pierde orice speranţă de a o cuceri pe Ouroana dacă

vreun senior, mînat de capriciu sau de vanitate, ori poate cine ştie, de vreun sentiment mai serios, chiar dacă trecător, ar fi luat-o pentru sine, scăpînd-o de pierzanie cel puţin pe durata războiului. Aşa ceva nu s-a întîmplat şi a fost un bine, însă motivul a fost un rău, căci devenise public şi notoriu că acea femeie solitară, fără să fie o tîrfă confirmată, avusese relaţii carnale cu soldaţi fără grad, dintre care doi muriseră în condiţii misterioase, ceea ce, neprezentînd un interes deosebit pentru istorie, aşa cum ştim, a sporit indiferenţa seniorilor care nu umblă după resturi, fiind destul de superstiţioşi ca să nu-l ducă în ispită pe diavol, chiar întrupat într-o femeie atît de uluitor de frumoasă. Astfel că, lăsată în pace de toată lumea din motive atît de contradictorii, Ouroana spăla rufe într-un pîrîu care se vărsa în mlaştină, o muncă curată la care trebuise să recurgă ca să-şi cîştige hrana, cînd îl văzu cu coada ochiului pe acel soldat care se ţinea scai după ea oriunde s-ar fi dus. Chiar semănînd atît de mult la chip bărbaţii cu barba lor nerasă, acesta nu e uşor de confundat, îi depăşeşte ca statură pe toţi cu cel puţin o jumătate de cap, falnic la înfăţişare şi chipeş. El se aşază pe o piatră, în apropiere, şi aşteaptă în tăcere, observînd, acum ea şi-a îndreptat trupul, înalţă şi coboară braţul ca să bată rufele, zgomotul se împrăştie pe deasupra apei, e un sunet care nu se aseamănă cu altul, o dată, încă o dată, apoi urmează o tăcere, femeia îşi odihneşte mîinile pe piatra albă, o veche stelă funerară romană, Mogueime priveşte, fără să se mişte, iar atunci vîntul aduce strigătul strident al muezinului. Femeia îşi răsuceşte uşor capul spre stînga ca pentru a asculta mai bine chemarea, şi, cum Mogueime stătea în spatele ei, s-a întîmplat ce nu putea să nu se întîmple, ochii lui s-au întîlnit cu ochii ei. Desculţ pe nisipul zgrunţuros şi umed, Mogueime îşi simte greutatea întregului trup, de parcă ar fi devenit una cu piatra pe care e aşezat, zadarnic s-ar porni acum trîmbiţele regale să sune atacul, mai mult ca sigur el nu le-ar auzi, în schimb în capul lui răsună strigătul muezinului, continuă să-l audă în timp ce se uită la femeie, iar cînd ea, în sfîrşit, îşi întoarce privirea, tăcerea devine absolută, este adevărat că de jur împrejur se aud zgomote, dar aparţin altei lumi, catîrii gîfîie şi se adapă în pîrîu, şi pentru că, probabil, altă cale mai bună nu s-ar putea găsi de a începe ce trebuie început, Mogueime o întreabă pe femeie, Cum te numeşti, de cîte ori ne vom fi întrebat unii pe alţii de la începutul lumii, Cum te numeşti, adăugînd uneori imediat propriul nostru nume, Eu sînt Mogueime, ca să deschidem un drum, ca să dăm înainte de a primi, iar apoi rămînem în aşteptare, pînă auzim răspunsul, dacă vine, dacă nu ni se răspunde prin tăcere, dar

nu aşa s-a întîmplat de astă dată, Numele meu este Ouroana, îi răspunse ea, el ştia deja, dar pentru prima dată o auzea din gura ei.

Mogueime se ridică şi se îndreptă spre ea, şase paşi, omul umblă leghe după leghe în timpul vieţii şi nu se alege decît cu oboseală şi cu răni la picioare, iar uneori în suflet, şi vine o zi în care face doar şase paşi şi găseşte ce căuta, aici, în timpul acestui asediu al Lisabonei, această femeie care stătea în genunchi iar acum s-a ridicat ca să mă întîmpine, are mîinile ude, udă îi e fusta, şi nu ştiu cum am ajuns amîndoi în apa scăzută, simt mîngîierea blîndă a curentului în jurul gleznelor, scîrţîitul pietrişului pe fund, unul dintre pajii care dau de băut catîrilor strigă în bătaie de joc, Ei, bărbatule, de parcă ar fi strigat, Ei, taurule, şi pe dată se face nevăzut, Mogueime nu aude, vede doar chipul Ouroanei, îl vede în sfîrşit, atît de aproape încît l-ar putea atinge cu o floare deschisă, în tăcere atingînd-o cu numai două degete care trec încet peste obraji şi buze, peste sprîncene, una, apoi alta, desenîndu-le conturul, iar apoi fruntea şi părul, întrebînd-o apoi, cu mîna aşezată pe umărul ei, Vrei, de acum înainte, să rămîi cu mine, iar ea răspunde, Da, vreau, atunci i s-au destupat urechile lui Mogueime, toate trîmbiţele regelui au intonat un cîntec de glorie, atît de răsunător încît e imposibil să nu li se fi alăturat tot atîtea goarne din cer. Ouroana termină de spălat rufele, căci, chiar sosind ziua mult aşteptată, treaba nu era terminată, în timp ce Mogueime îi povestea cîte ceva despre trecutul său, nimic despre părinţi pentru că nu-i cunoştea, iar ea, dimpotrivă, n-a vorbit despre ce-a trăit după ce a fost răpită, în rest dusese viaţa obişnuită a oamenilor de la ţară, la fel pretutindeni încă de pe atunci, şi nu dintr-o simplă coincidenţă. Ouroana a dus rufele în tabăra de pe Monte da Graça, unde trăise în ultimele zile, îi spuseră să treacă altă dată ca să-i plătească, în produse, bineînţeles, dar ei nu-i păsa, nu trebuie să-i pese de întîrzieri celui care slujeşte la seniori, căci de acum înainte începea o altă viaţă, alături de acest bărbat, cine are nevoie de mine să mă caute unde e lupta mai aprigă, în faţa Porţii de Fier, dar nu la noapte, pentru că e prima cînd vom fi împreună, femeie şi bărbat, cît de departe o să putem de tabără ca să n-aibă martori înlănţuirea noastră, sub cerul înstelat, ascultînd murmurul valurilor, iar cînd va răsări luna, ochii noştri vor fi deschişi, Mogueime va spune, Nu există alt paradis, iar eu îi voi răspunde, N-au stat astfel Adam şi Eva pentru că Dumnezeu le-a spus că au păcătuit.

Maria Sara a sosit la ora promisă. Aducea ceva de mîncare, cu mai multă proprietate vocabulară am putea vorbi de muniţii pentru gură, căci a venit la un război, şi pe deplin conştientă de respon-

sabilitățile ei, Da, un sărut, două, trei, dar trebuie să te oprești, lucrai, vei continua să lucrezi, timpul ne ajunge pentru toate, chiar cînd e puțin, iar noi avem la dispoziție două nopți întregi și o zi completă, eternitatea, mai dă-mi un singur sărut, iar acum stai jos, spune-mi cum merge istoria, Mogueime și Ouroana s-au întîlnit în sfîrșit, Mai puțin eufemistic, vrei să spui că au ajuns deja în pat, Într-un anumit sens, da, Cum adică, într-un anumit sens, N-aveau pat, s-au culcat la lumina stelelor, Ce noroc, Era o noapte caldă, erau împreună și mareea urca, Sper că ai scris aceste cuvinte, Nu, n-am scris, dar mai am timp. Maria Sara duse pachetele înăuntru, în timp ce Raimundo Silva, în picioare, se uita la foile de hîrtie cu expresia unuia care se gîndește la altceva, Nu mai poți scrie, întrebă ea revenind, sosirea mea te-a tulburat, Nu e același lucru că ești sau nu aici, nu sîntem bătrîna pereche care și-a pierdut toate emoțiile și chiar memoria că le-a avut vreodată, dimpotrivă, sîntem Ouroana și Mogueime la început, Deci te tulbur, Slavă Domnului, dar mă gîndeam acum să nu mai scriu aici, De ce, Nu știu prea bine, m-am mutat din birou ca să mă eliberez de rutină, încălcîndu-mi obiceiurile pentru a putea intra în alt timp, dar acum, cînd sînt pe punctul să revin, am chef să mă întorc la scaunul și la biroul de corector, ceea ce eu, în fond, sînt, De ce această insistență asupra corectorului, Pentru ca totul să fie clar între Mogueime și Ouroana, Explică-te, Așa cum el nu va ajunge niciodată căpitan, nici eu nu voi fi niciodată scriitor, Și te temi că Ouroana îi va întoarce spatele lui Mogueime cînd va descoperi că nu va fi niciodată nevastă de căpitan, S-a mai întîmplat, Cu toate astea, această Ouroana a avut o viață mai bună cînd era cu cavalerul, și totuși l-a vrut pe Mogueime, presupun că n-a luat-o cu sila, Nu vorbesc despre Ouroana, Vorbești despre mine, știu foarte bine, dar nu-mi place ce-mi spui, Îmi închipui, Oricît va dura această relație, vreau s-o trăiesc curat, m-am îndrăgostit de tine pentru ceea ce ești, presupun că ceea ce sînt nu te împiedică să ții la mine, și cu asta basta, Scuză-mă, N-are rost să-ți ceri scuze, nenorocirea cu voi, bărbații, e că sînteți cu toții obsedați, cînd nu e profesia, e vîrsta, cînd nu e vîrsta, e clasa socială, cînd nu e clasa socială, sînt banii, vă veți hotărî vreodată să fiți în viață naturali, Nici o ființă omenească nu e naturală, Nu e nevoie să fii corector ca să știi asta, o simplă licențiată n-o ignoră, Se pare că sîntem în plin război, Sigur că sîntem în război, și e un război de asediu, fiecare dintre noi îl asediază pe celălalt și e asediat de el, vrem să dărîmăm zidurile celuilalt păstrîndu-le pe ale noastre, iubirea înseamnă să nu mai existe bariere, iubirea e sfîrșitul asediu-

lui. Raimundo Silva zîmbi, Tu ar fi trebuit să scrii această istorie, Niciodată nu mi-ar fi trecut prin cap ideea care ţi-a venit ţie, să neg un fapt istoric absolut incontestabil, Eu însumi n-aş mai fi în stare azi să spun de ce-am făcut-o, În realitate, cred că marea diviziune a oamenilor trece între cei care spun da şi cei care spun nu, ştiu foarte bine, înainte să-mi atragi tu atenţia, că există bogaţi şi săraci, puternici şi slabi, dar nu asta contează pentru mine, binecuvîntaţi fie cei care spun nu, căci a lor ar trebui să fie împărăţia lumii, Ar trebui, ai spus, Condiţionalul a fost deliberat, împărăţia lumii le aparţine celor care au talentul de a-l pune pe nu în slujba lui da, sau care, după ce au fost autorii unui nu, l-au lichidat rapid ca să instaureze un da, Bine zis, draga mea Ouroana, Mulţumesc, dragul meu Mogueime, dar eu nu sînt decît o simplă femeie, chiar dacă-s licenţiată, Iar eu un simplu bărbat, deşi corector. Rîseră amîndoi, iar apoi, ajutîndu-se unul pe celălalt, au mutat în birou hîrtiile, un dicţionar, alte cărţi de referinţă, Raimundo Silva ţinu să ducă el glastra cu cei doi trandafiri, Asta e treaba mea, eu sînt inventatorul. Aranjă totul pe birou, se aşeză, se uită cu un aer foarte serios la Maria Sara de parcă ar fi măsurat, prin prezenţa ei în acest spaţiu, efectul schimbării de loc, Acum voi scrie despre miraculoasele isprăvi al căror autor a fost, mort şi îngropat, neamţul Henric, deja pomenit din alte admirabile pricini, cavaler din oraşul Bonn, după cum foarte amănunţit se povesteşte în scrisoarea adresată de Frei Rogeiro acelui Osbern care pe nedrept s-a ales cu faimă de cronicar, scrisoare care, în acest punct, fiind demnă de o încredere minimă, dezvăluie în schimb o maximă credinţă, e ceea ce contează, Iar eu, răspunse Maria Sara, pînă la ora cinei, care azi va fi pregătită şi mîncată în casă, mă voi aşeza pe această sofa şi voi citi edificanta operă despre miracolele Sfîntului Anton, pentru care mi-a deşteptat apetitul lectura uimitoarei întîmplări cu catîrul care a schimbat ovăzul pe sfînta cumineca-tură, fenomen care n-a cunoscut repetiţie, căci numitul catîr, fiind steril ca toţi ceilalţi, nu a lăsat descendenţă, Să începem, Să începem.

Într-o zi, la numai o săptămînă după ce cavalerul Henric fusese înmormîntat în cimitirul S. Vicente, în sectorul martirilor străini, Frei Rogeiro stătea în cort compilîndu-şi notiţele pe care le luase în timpul unui tur făcut prin toate taberele, călare pe credinciosul său catîr, care avea toate calităţile proprii speciei, suferind însă de o lăcomie incurabilă care nu lăsa nici un fir de iarbă şi nici un grăunte de nisip la adăpost de dinţii săi galbeni, stătea deci Frei Rogeiro, treaz la miezul nopţii, cînd, obosit de călătorie, după ce moţăise de cîteva ori, căzu într-un somn atît de adînc încît părea un lucru

supranatural. Se spune aici că lipsind din cor în noaptea de Crăciun, pentru că asista la infirmierie pe un călugăr muribund, Sfîntului Anton i s-au deschis în față pereții ca să poată adora de unde se afla ostia sfințită în timpul slujbei. Dormea va să zică Frei Rogeiro, cînd în cort a intrat un cavaler înarmat cu toate armele mărunte, cu excepția pumnalului, și, îndreptîndu-se spre el, l-a apucat de umăr și l-a zgîlțîit de trei ori, prima oară cu blîndețe, a doua cu mai multă energie, a treia cu forță. Se spune aici că predicînd Sfîntul Anton în aer liber a început să plouă, și atunci el a făcut să plouă numai împrejur, rămînînd ascultătorii uscați. Și-a deschis Frei Rogeiro ochii uimiți și a văzut că în fața lui stătea cavalerul Henric, care îi spuse, Scoală-te și du-te în locul unde portughezii mi-au înmormîntat scutierul, departe de mine, ia-i trupul și adu-l și îngroapă-l aici lîngă mine, alături de mormîntul meu. Se spune aici că Sfîntul Anton a făcut-o pe o credincioasă de-a lui să-i audă glasul de la o leghe depărtare și că alteia i-a unit părul tăiat cu cel aflat încă pe cap. Se uită împrejur Frei Rogeiro și, nemaivăzînd nici cavaler nici mormînt, crezu că dormea și visa, și, ca să nu se dezmintă, se lăsă din nou pradă somnului. Se spune aici că, întîlnind Sfîntul Anton un pocăit și considerînd că merita iertarea, i-a dat-o, făcînd în același timp să dispară toate literele de pe o hîrtie unde numitul își scrisese păcatele. Adormise din nou Frei Rogeiro, visînd că vreo mîncare stricată îi provocase neplăcutul vis, cînd intră iar cavalerul, îl zgîlțîi din nou și îl trezi, spunînd, Nu dormi, frate, că eu ți-am poruncit să-mi cauți scutierul în groapa unde zace departe de mine, și tu m-ai auzit foarte bine, dar nu ți-a păsat. Se spune aici că, vărsîndu-se vinul într-o cramă, Sfîntul Anton l-a făcut să se întoarcă la loc în butoi. Trebuie să fi fost foarte obosit Frei Rogeiro ca să adoarmă pe loc, neluînd în seamă mai întîi rugămintea, apoi porunca, dar acum se agita neliniștit în somn, de parcă ar fi ghicit că acuși va fi din nou întrerupt, și așa a fost, căci a intrat cavalerul cu mare mînie și cu un aer înspăimîntător și sălbatic, împroșcîndu-l cu cuvinte pline de amenințare, Că o să-ți arăt eu ție dacă nu te duci să împlinești imediat ceea ce am venit să-ți spun de atîtea ori. Se spune aici că, făcînd Sfîntul Anton semnul crucii, a preschimbat un broscoi într-un clapon, iar apoi cu același semn a făcut din clapon pește. Or, n-ar fi fost Frei Rogeiro demn de sacrul său sacerdoțiu dacă n-ar fi învățat ceva din lecția Sfîntului Petru, după care poți refuza sau respinge de două ori, dar că a treia, chiar fără să cînte cocoșul, riști să suferi grele represalii, mai ales în cazurile în care intervin spiritele, a căror forță materială o depășește întotdeauna pe cea a ființelor vii cu nu

ştiu cît la sută. Se spune aici că, făcînd semnul crucii, Sfîntul Anton a scos ochii unui eretic ca pedeapsă, şi că din compasiune i-a dat înapoi. Se sculă deci iute Frei Rogeiro din culcuş şi, luînd un opaiţ, coborî pînă la fluviu, speriind în trecere nu puţine santinele care credeau că văd un suflet din infern, luă o luntre şi, vîslind cu putere, traversă pe celălalt mal. Se spune aici că Sfîntul Anton a lipit în mod miraculos două pahare sparte şi a înapoiat vinul vărsat butoiului unei credincioase, demonstrînd astfel că miracolele se pot repeta fără ca să se împuţineze puterea făcătoare de minuni. Unde o fi găsit Frei Rogeiro forţele necesare herculeanului efort pentru care fusese desemnat, nu se ştie, presupunîndu-se totuşi că le-o fi găsit chiar în spaima care-l încerca, dar curînd ajunse să deschidă mormîntul şi-l scoase pe scutier, pe care îl transportă în spinare pînă la barcă şi, scăldat în sudori reci şi fierbinţi, se întoarse la punctul de plecare, cără cumplita povară pe coastă în sus, pînă la São Vicente, şi alături de cavoul cavalerului făcu o nouă groapă şi un nou mormînt. Se spune aici că, aflîndu-se Sfîntul Anton în Sicilia, a văzut-o pe o credincioasă de-a sa căzînd într-o baltă şi că incontinenti a scos-o de acolo curată şi în bună stare. Intră Frei Rogeiro în cort şi dormi restul nopţii ca un bolovan, şi cînd se trezi dimineaţa şi îşi aminti de ce se întîmplase, nu numai că nu se îndoi de cele petrecute, căci mîinile şi sutana îi erau pline de pămînt şi de vîscozităţi suspecte, ci chiar se scandalizâ de ingrata comportare a cavalerului care nu se mai obosise să vină să-i mulţumească, el care atît de prompt îl smulsese din preţiosul său somn. Se spune aici că Sfîntul Anton, aflîndu-se la Roma, a predicat într-o singură limbă şi că l-au înţeles perfect oameni de multe seminţii. Or, nu s-au încheiat cu această ispravă manifestările miraculoase ale cavalerului Henric, ci se întîmplă că la căpătîiul lespezii de pe mormîntul său a apărut o frunză de palmier similară celei pe care trei secole mai tîrziu o vor purta în mînă pelerinii de la Ierusalim. Se spune aici că, la Ferrara, Sfîntul Anton a scăpat o femeie nevinovată de nedreapta moarte pe care i-o urzea soţul ei, făcînd ca un copil nou-născut să vorbească şi să proclame inocenţa mamei sale. A crescut palmierul, a început să facă frunze şi a devenit înalt, şi a venit regele şi tot poporul de soldaţi şi de oameni de rînd care mişunau prin tabere, şi cu toţii i-au adus slavă lui Dumnezeu. Se spune aici că la Rimini, fiind lovit cu pietre de eretici, s-a dus Sfîntul Anton pe plajă şi, convocînd peştii, le-a ţinut o admirabilă predică. Au început să vină bolnavii şi luau frunze din palmierul cu pricina şi punîndu-le pe piept imediat erau tămăduiţi de boala pe care fiecare o avea. Se spune aici că, plecînd

din Rimini spre Padova, a convertit Sfîntul Anton douăzeci şi şapte de hoţi cu o singură predică. Ce minune, ce miracol frumos. Se spune aici că, mustrînd cu asprime Sfîntul Anton pe un băiat care îşi lovise cu piciorul propria mamă, s-a simţit agresorul atît de ruşinat şi îngrozit de răul pe care-l făcuse, că a luat un cuţit şi, fără să zică nici pîs, şi-a tăiat răutăciosul picior. Alţi bolnavi culegeau frunzele, le prăjeau şi le pisau şi, amestecînd pulberea cu apă sau cu vin, o înghiţeau, trecîndu-le pe dată orice durere pe care o simţeau în trup. Se spune aici că tînărul îşi pierdea sîngele gata să-şi piardă şi jalnica viaţă, şi atîtea ţipete scotea că s-a adunat lume în jurul lui vrînd să afle motivul, iar el explică, plîngînd cu lacrimi amare, că fratele Anton îi spusese că aceasta era pedeapsa pe care o merita, iar atunci veni mama văitîndu-se că fratele îi omorîse băiatul, atribuind imprudenţa acestuia zelului excesiv al sfîntului. Se duse vestea despre virtuţile curative ale plantei, şi în asemenea măsură încît tot rupîndu-i frunzele şi mugurii n-a mai rămas nimic deasupra pămîntului, şi pentru că n-au păzit-o bine au venit unii noaptea şi au smuls şi au luat tot ce mai rămăsese sub pămînt. Se spune aici că a dat fuga Sfîntul Anton la rănit şi, luînd laba piciorului care era separată de restul, cu propriile mîini a ajustat-o după urmele tăieturii, şi, făcînd deasupra semnul crucii, instantaneu s-a lipit cu aceeaşi soliditate şi aceeaşi siguranţă dinainte. Ar fi fără sfîrşit inventarul binecuvîntat al miraculoaselor isprăvi ale cavalerului Henric dacă pe larg şi în amănunt le-am descrie pe toate, demers care ne-ar duce însă pînă la urmă foarte departe de scopul acestei naraţiuni, care este, mai mult decît ce soartă a avut Lisabona, lucru care nu e un secret pentru nimeni, să explicăm cum am reuşit noi, fără ajutorul cruciaţilor, să ducem la bun sfîrşit intenţia patriotică a regelui nostru Afonso, primul cu acest nume şi în toate cele. Se spune aici că, în timp ce predica la Milano, Sfîntul Anton şi-a făcut apariţia şi la Lisabona şi a făcut să-i fie iertată tatălui său o datorie pe care n-o datora, şi de asemenea se spune că, predicînd la Padova, a apărut în acelaşi timp la Lisabona, unde a făcut să vorbească un defunct şi şi-a scăpat tatăl de la moarte. Acum, martori oculari a multe şi miraculoase întîmplări, doi surdo-muţi care veniseră cu flota, nu se ştie totuşi dacă englezi, acvitani, bretoni, flamanzi sau locuitori din Colonia, s-au dus într-o zi la monumentul cavalerului şi s-au întins lîngă el, cu mare devoţiune, rugîndu-l în sufletele lor să i se facă milă de ei şi să le arate mizericordie. Se spune aici că acestea au fost principalele miracole înfăptuite de Sfîntul Anton în timpul vieţii, dar că, după ce-a murit, s-au constatat altele nenumărate şi

atît de extraordinare, încît n-au fost cu nimic mai prejos pînă astăzi ca cele pe care le-a operat prin influxurile prezenței sale, în acest document menționîndu-se doar unul dintre ele ca dovadă grăitoare pentru cele spuse, și anume că Sfîntul Anton a făcut-o pe una dintre credincioasele sale să devină din sterilă fecundă, și că dînd ea naștere unei mase informe, a preschimbat-o într-o creatură elegantă, transformînd astfel jumătate de miracol într-un miracol integral. Acum, stînd cei doi surdo-muți întinși pe pămînt, au adormit amîndoi și imediat le-a apărut în somn cavalerul Henric, în haine de pelerin, cu un toiag în mînă, și le vorbi acelor tineri, spunîndu-le așa, Ridicați-vă și duceți-vă, bucurați-vă și desfătați-vă, aflați că pentru meritele martirilor care zac aici, v-ați învrednicit de mila Domnului Dumnezeu, care milă e asupra voastră, și spunînd acestea se făcu nevăzut, iar ei trezindu-se și-au dat seama că puteau auzi, și de asemenea vorbi, totuși vorbeau bîlbîit așa că nu se înțelegea pe ce limbă, cea a englezilor, sau a acvitanilor, sau a bretonilor, sau a flamanzilor, sau a locuitorilor din Colonia, sau, după cum afirmau destui, cea a portughezilor, Și după aceea, După aceea, cei doi bîlbîiți s-au întors la mormîntul cavalerului cu și mai multă devoțiune, dacă era posibil, dar irosite le-au fost rugăciunile căci bîlbîiți au rămas pe viață, ceea ce pînă la urmă nu trebuie să ne mire, de vreme ce în materie de miracole nu se poate compara un cavaler cu Sfîntul Anton.

Să mergem la masă, spuse Maria Sara, iar Raimundo Silva întrebă, Ce avem de mîncare, Va fi poate pește, va fi poate clapon, dar, dacă miracolele operează de asemenea de la coadă la cap, să nu te miri dacă ne iese din cratiță un broscoi.

AU TRECUT peste două luni de cînd a început asediul, trei luni de la plata ultimei solde. Sperase multe Dom Afonso Henriques, aşa cum am fost informaţi la timpul cuvenit, de la talentele de inginerie militară ale cavalerului Henric şi de asemenea de la acei francezi şi normanzi care n-au fost numiţi, dar nefericita moarte a sfîntului om, deşi izvoditoare de alte minuni, ca şi distrugerea turnului care ar fi trebuit să lovească zidul la sud de Poarta de Fier, făcuseră ca, în toată lumea, entuziasmul belic să treacă de la flacără vie la foc domol, cum se poate observa după cît de întîrziată e lucrarea celorlalţi străini şi după interminabilele discuţii cu care îşi pierd vremea meşterii dulgheri portughezi, care nu reuşesc să cadă de acord dacă trebuie să repete întocmai lucrarea neamţului, respectînd patentul, sau să-i introducă modificări structurale care i-ar da, ca să spunem aşa, un specific naţional viitorului turn. Renăscuse amintita speranţă a regelui din două motive, fiind unul efectul direct al celuilalt, şi primul era că, dacă asaltul va reuşi, oraşul era cucerit, de unde al doilea motiv, că ar putea să elibereze trupa, s-o trimită acasă, pînă la viitoarea campanie, scăpînd de plata generală a soldei. Dom Afonso avusese onestitatea de a nu ascunde impasul în care i se afla vistieria, fără lichidităţi, ceea ce, de altfel, e spre lauda lui, căci simplitatea şi francheţea nu sînt calităţi care împodobesc de obicei guvernanţii din lumea cea largă, fără că ai noştri să facă excepţie. Totuşi, acest mod de a face politică nu e nicicînd compensat aşa cum ar merita, ca mărturie avem aici un rege cu mult rîvnita cetate a Lisabonei sub nas şi fără a o putea atinge, şi pe deasupra obligat să zgrepţăne pe fundul cuferelor pentru a plăti lefurile unei armate care a şi început să bombăne împotriva întîrzierii. Bineînţeles că nu e prima dată că o coroană întîrzie la plată, mai ales în stare de război, să ţinem cont de vicisitudinile unui conflict, strînsul banilor, transportul, chestiunea schimburilor, toate astea la un loc fac ca apelul la casă să se facă în general tîrziu şi la ore proaste, nefiind rare cazurile în care ghinionul e atît de mare încît soldatul moare

înainte de primirea soldei, uneori cu numai cîteva minute mai devreme.

Dacă Dom Afonso Henriques ar fi reuşit să facă rost de bani mai curînd, istoria acestui asediu ar fi arătat altfel, nu în binecunoscuta-i concluzie, ci în cursul ei intermediar. Fapt e că, odată cu trecerea timpului, era jumătatea lui septembrie, şi fără să se ştie cum şi de unde apăruse nemaiauzita idee, au început soldaţii să-şi spună unul altuia că, fiind la fel sau tot atît de puţin bărbaţi precum cruciaţii, ar trebui să fie la fel de merituoşi, şi că, pîndiţi de aceeaşi moarte, s-ar cuveni să li se recunoască drepturi întru totul egale, atunci cînd va sosi ceasul răsplăţii. Mai clar spus, ce vroiau ei să ştie e în virtutea căror bule vor avea cruciaţii dreptul la jaf, trecînd peste faptul că majoritatea se arăta tot mai dezinteresată de misiune, în timp ce amărîtul de soldat portughez va trebui să se mulţumească cu o soldă amărîtă, asistînd, cu buzunarele zornăind numai de cîteva parale, la petrecerea, dezmăţul şi festinul străinilor. Au ajuns la urechile căpitanilor ecouri ale acestor mişcări şi întîlniri, dar pretenţia era atît de absurdă, atît de contrarie tuturor legilor şi datinilor, atît a celor scrise cît şi a celor consuetudinare, încît răspunsul a fost un ridicat din umeri şi un comentariu dispreţuitor, Sînteţi nişte prostovani, ceea ce vroia să însemne Sînteţi prostimea, oameni din popor, se mai ţinea pe atunci cont de etimologie, nu ca astăzi, cînd nu poţi face pe nimeni prostovan, fără ca imediat să nu ţi se intenteze proces de calomnie. De voie de nevoie i-au dat totuşi de ştire căpitanii lui Dom Afonso Henriques cum că ar face bine să grăbească lichidarea soldelor întîrziate, căci slăbea disciplina, iar trupele se puneau pe bombănit ori de cîte ori sergenţii dădeau ordinul de atac, De ce nu se duce el care e gradat, foarte nedrept, comentariul, căci niciodată nu s-a văzut vreun sergent rămînînd în tranşee ca să vadă care vor fi rezultatele asaltului, dacă trebuie să înainteze ca să culeagă laurii, ori să rămînă ca să-i certe şi să-i pedepsească pe soldaţii fugiţi. La sfîrşitul altei săptămîni, cînd opiniile subversive nu se mai exprimau în şoaptă, ci erau proclamate în gura mare, în adunări spontane sau convocate, se auzi că, în sfîrşit, solda va fi plătită. Au oftat de uşurare căpitanii, dar, pe dată, li s-a tăiat respiraţia cînd casierii au venit să spună că nimeni nu se înfăţişa ca să-şi ridice banii. Doar în tabăra regelui s-a constatat o oarecare afluenţă, dar foarte redusă, nefiind aceasta altceva decît o consecinţă a intimidării, căci aici, în orice clipă, ostaşul putea să dea nas în nas cu Dom Afonso Henriques, iar acesta să-l întrebe, Ai fost va să zică să-ţi iei banii, cum ar fi putut găsi soldatul de rînd curajul să răspundă, Să

afle alteța voastră că nu m-am dus, ori mă plătiți după tariful cruciaților, ori nu mai merg la război.

Cea mai mare teamă a căpitanilor era ca nu cumva maurii să-și dea seama de duhul trădării care se răspîndea prin tabăra creștină, și să profite de neînțelegerea care domnea pentru ca, într-un atac fulminant, să țîșnească în același timp pe toate cele cinci porți împingîndu-i pe unii în mare iar pe ceilalți îmbrîncindu-i de pe stînci. De aceea, înainte de-a fi prea tîrziu, au chemat, nu căpeteniile, căci nu existau, ci pe cîțiva soldați care, vorbind mai tare, cîștigaseră un anumit ascendent asupra celorlalți, și vru destinul ca Mogueime să fie cel chemat de la Poarta de Fier, dragostea pentru Ouroana nu-l făcuse să-și uite responsabilitățile civice și justele interese personale și colective. Trei delegați au venit așadar înaintea căpitanului, căruia, chestionați, i-au făcut cunoscute știutele pretenții. A recurs atunci Mem Ramires, și e de bănuit că în celelalte tabere discursul a sunat la fel, la înfăcărate admonestări patriotice care, deși erau o noutate, nu i-au clintit pe soldați din poziția lor fermă, trecînd apoi la țipete și la amenințări, care nici ele n-au avut efect, și, în sfîrșit, luîndu-l pe Mogueime ca interlocutor, Mem Ramires a exclamat, cu vocea gîtuită de emoție, Cum este cu putință ca tu, Mogueime, să te fi băgat în asemenea conspirație, tu care ai fost tovarășul meu de luptă la Santarém, cînd generos mi-ai împrumutat umerii și înalta ta statură pentru ca să pot agăța de metereze scara pe care ne-am urcat cu toții, iar acum, uitîndu-ți rolul de seamă pe care l-ai jucat în glorioasa faptă, nerecunoscător față de căpitan, ingrat față de rege, te-ai înhăitat cu niște vagabonzi ambițioși, cum este cu putință, iar Mogueime, făcînd pe niznaiul, nu spuse decît ce urmează, Căpitane, dacă va fi nevoie să mi te urci din nou călare pe spinare ca să atingi cu spada, cu mîinile sau cu scara crenelul cel mai înalt din Lisabona, bizuie-te pe mine, să mergem chiar acum, dacă vrei, dar chestiunea nu e asta, chestiunea e că vrem să fim plătiți la fel ca străinii, și bagă de seamă, căpitane, de cît bun simț facem dovadă, căci n-am venit să cerem ca străinii să fie plătiți așa cum sîntem noi. Ceilalți doi delegați încuviințară în tăcere, asemenea elocvență nu avea nevoie de repetiție, și conferința luă sfîrșit.

Mem Ramires își prezentă regelui raportul, care, în esență, coincidea cu cele ale celorlalți căpitani, sugerînd cu tot respectul să poruncească alteța sa să i se înfățișeze delegații mișcării forțelor armate, că poate, în fața maiestății regale, le va pieri obrăznicia, odată cu curajul. Șovăia Dom Afonso Henriques dacă să consimtă sau nu, dar situația presa, în orice clipă maurii își puteau da seama

de lipsa de inițiativă a dușmanilor, și, în disperare de cauză, dar fierbînd de furie, îi chemă pe delegați. Cînd cei cinci oameni au pătruns în cort, regele, cu chipul întunecat și cu brațele puternice încrucișate pe piept, se răsti sălbatic la ei, Nu știu dacă trebuie să poruncesc să vi se taie picioarele care v-au adus, sau capul de unde vor ieși, dacă veți avea curajul, nerușinatele voastre cuvinte, iar ochii lui arzînd de mînie erau pironiți pe cel mai înalt dintre delegați care era, cum s-a ghicit, Mogueime. Atunci s-a petrecut un lucru plăcut la vedere, posibil probabil doar în acele timpuri inocente, Mogueime și-a îndreptat semeț trupul și a grăit cu voce limpede, Dacă alteța voastră va porunci să ni se taie capul și picioarele, toată armata voastră va rămîne fără picioare și fără cap. Lui Dom Afonso Henriques nu-i venea să-și creadă urechilor, un soldat din infanteria populară se încumeta să revendice pentru josnica lui tagmă merite care doar nobilei cavalerii se cuvin a fi recunoscute, căci ea e adevărata armată, nefiind pedestrimea bună la altceva decît ca să îngroașe oastea pe cîmpul de bătălie sau să se îngrămădească la asediu, cum s-a întîmplat în cazul de față. Cu toate acestea, cum natura îl înzestrase cu un oarecare simț al umorului, adaptat bineînțeles la circumstanțele timpului, îi plăcu răspunsul delegatului, nu atît în privința fondului chestiunii, mai mult decît discutabil, dar din pricina reușitului joc de cuvinte. Întorcîndu-se către cei patru căpitani care fuseseră și ei chemați, rosti pe un ton de surîzătoare zeflemea, Această țară, după cît se pare, începe prost, iar apoi, schimbîndu-și expresia, și uitîndu-se mai bine la Mogueime, adăugă, Te cunosc, cine ești, Am participat la cucerirea orașului Santarém, răspunse Mogueime, și pe spinarea mea s-a suit căpitanul Mem Ramires care e martor, Și de asta crezi că ai dreptul să vii aici să protestezi și să pretinzi ceea ce nu poate fi al tău, Nu de asta, sire, ci pentru că mi-au cerut-o tovarășii mei, pentru care, ca și ceilalți de față, sînt aici glas și limbă, Și ce vreți, ei și cu tine, O știți deja, sire, să avem parte egală la împărțirea prăzii, ca oameni care au venit aici să-și verse sîngele, care, odată vărsat, are aceeași culoare ca cel al cruciaților străini, cum la fel ca ei put trupurile noastre dacă moartea ne ia și putrezim, Și dacă eu voi spune nu, că nu veți avea dreptul la pradă, Atunci, sire, veți cuceri orașul cu puținii cruciați care au prisosit dintre cei care au rămas, Ce faceți voi e o rebeliune, Sire, vă rog să n-o luați așa, și dacă e adevărat că există ceva lăcomie în inima noastră, gîndiți-vă de asemenea că e un act de justiție să plătești egalul cu egal, și că această țară la început de viață va începe prost doar dacă nu va începe just, amintiți-vă, sire, că deja strămoșii noștri spuneau că cine

se naşte strîmb tîrziu sau niciodată nu se va îndrepta, să nu vreţi să se nască strîmbă Portugalia, să n-o vreţi, sire, Unde ai învăţat să vorbeşti aşa, mai straşnic ca un cleric de rang înalt, Cuvintele, sire, sînt aici, în văzduh, oricine le poate învăţa. Dom Afonso Henriques îşi descreţise fruntea, cu mîna dreaptă în barbă gîndea, şi i se citea în privire o anume expresie de melancolie ca şi cum ar fi început să se îndoiască de cîte fapte făcuse, şi de celelalte, necunoscute, care îl aşteptau în viitor ca să îi ia măsura sufletului, rămase aşa preţ de cîteva minute, cufundat într-o tăcere pe care nimeni n-ar fi îndrăznit s-o curme, în cele din urmă spuse, Acum plecaţi, mai tîrziu căpitanii voştri vă vor aduce la cunoştinţă ce voi fi hotărît cu ei.

A fost mare sărbătoare în cele cinci tabere, pînă şi pe Monte da Graça trupele au uitat de timiditate, cînd, cu oştirea adunată în front, au venit heralzii să anunţe favoarea pe care regele le-o făcea tuturor oştenilor, cărora, fără deosebire de grad sau de vechime, li se recunoştea dreptul la jefuirea oraşului, după datină, şi după ce vor fi fost luate bunurile ce trebuie să revină coroanei ca şi cele promise cruciaţilor. Aclamaţiile au fost atît de multe şi atît de îndelungate încît maurii s-au înspăimîntat crezînd că sosise ceasul atacului final, deşi nici o pregătire anterioară nu-l anunţase. Asta, în realitate, nu s-a întîmplat, dar, din înaltul zidurilor, au putut vedea cum, din nou, taberele au început să clocotească de activitate, semănînd cu un muşuroi de furnici, însufleţite de neaşteptata descoperire a unor bucate gata pregătite, aşteptînd pe marginea potecii pe unde pînă acum neobosit căraseră numai spice uscate şi fărîme de carne. Într-un ceas, meşterii dulgheri s-au pus de acord, în două fierbeau de rîvnă şantierele unde, în tihnă, cariul începuse să trebăluiască la turnurile în construcţie, mod figurat de a vorbi, căci anobiile şi hilotrupii nu sînt înzestraţi cu instrumente de tăiat şi găurit în stare să lupte cu lemnul crud şi să-l învingă, iar, după trei, cineva s-a gîndit că, săpînd pe sub zid un tunel adînc, umplîndu-l apoi cu lemne şi dîndu-i foc, căldura de cuptor va dilata pietrele şi va sfărîma îmbinările, după care, Dumnezeu punînd şi el umărul, se va nărui totul la pămînt cît ai zice amin. Vor murmura aici scepticii şi cei care neîncetat vorbesc de rău natura umană că aceşti oameni, înainte insensibili la iubirea de patrie şi indiferenţi la soarta generaţiilor viitoare, din dragoste pentru satanicul cîştig îşi dădeau acum toată silinţa, trudind nu numai cu braţele, ci şi cu sufletul şi mintea, noi totuşi va trebui să spunem că se înşală amarnic, căci bucuria de a lucra se datora infinit mai mult mulţumirii care întotdeauna e adusă

în spirit de o justiție egală pentru toți, făcînd din fiecare destinatarul predilect al unui drept integral și incoruptibil.

Odată cu noua stare de spirit a creștinilor, ușor de ghicit chiar de la distanță, descurajarea a început să se strecoare în sufletul maurilor, și dacă, în majoritatea cazurilor, își căutau forțe noi în necesara luptă împotriva slăbiciunii care își făcuse apariția, unii s-au lăsat totuși pradă spaimelor reale și închipuite și au încercat să-și salveze trupul căutîndu-și într-un grăbit botez creștin condamnarea sufletului lor islamic. La miezul nopții, folosindu-se de corzi improvizate, au coborît pe ziduri și, ascunși în ruinele caselor mărginașe sau în tufișuri, au așteptat revărsatul zorilor ca să apară la lumină. Cu brațele ridicate, cu frînghia care îi ajutase să coboare de pe ziduri petrecută în jurul gîtului în semn de supunere și ascultare, s-au apropiat de tabără în timp ce strigau cît îi ținea gura, Botez, botez, încrezîndu-se în virtutea salvatoare a unui cuvînt pe care pînă atunci, neclintiți în credința lor, îl detestaseră. De departe, zărindu-i pe maurii care se predau, portughezii crezură că veneau să negocieze capitularea orașului, deși li se părea ciudat că porțile nu fuseseră deschise, nerespectîndu-se protocolul militar prescris pentru asemenea situații, însă, apropiindu-se mai mult presupușii emisari, deveni evident, după cît le erau de zdrențăroase și de murdare hainele, că nu era vorba de emisari de seamă. Cînd, în sfîrșit, au înțeles ce vroiau, nu poate fi descrisă furia, mînia dementă a soldaților, e de ajuns să spunem că a fost un adevărat abator de limbi, de nasuri și urechi tăiate, și, ca și cum n-ar fi fost de ajuns, cu lovituri, pumni și blesteme îi siliră să se înapoieze în preajma zidurilor, unii sperînd poate fără speranță o imposibilă iertare de la cei pe care îi trădaseră, dar n-a fost să fie, au fost cu toții omorîți, bătuți cu pietre și ciuruiți de săgeți de propriii lor frați. După tragica aventură, peste oraș se lăsă o liniște grea, de parcă trebuia ispășit un doliu mai adînc, poate cel al unei religii jignite, poate insuportabila remușcare pentru actele fratricide, și atunci, spărgînd ultimele bariere ale demnității și decenței, foamea izbucni în oraș în forma ei cea mai obscenă, căci mai puțin obscenă este exhibiția comportamentelor intime ale trupului decît privelișteа aceluiași trup stingîndu-se din lipsă de hrană, sub privirea indiferentă și ironică a zeilor care, renunțînd să se războiască între ei pentru că tot sînt nemuritori, își amăgesc eternul plictis aplaudîndu-i pe cei care cîștigă și pe cei care pierd, pe unii fiindcă au ucis, pe ceilalți fiindcă au murit. Viețile se stingeau în ordinea inversă a vîrstelor, ca niște opaițe consumate, mai întîi sugarii care nu mai găseau nici un strop de lapte în sînii veștezi ai mamelor, descom-

punîndu-se în putregaiuri interioare, pricinuite de alimentele improprii pe care, din lipsă de altceva, erau siliţi să le înghită, apoi copiii mai mărişori, cărora, pentru a supravieţui, nu le ajungea ceea ce adulţii îşi luau de la gură, iar, dintre aceştia din urmă, mai mult femeile decît bărbaţii, căci ele se privau de hrană pentru ca ei să-şi păstreze puterea de a apăra zidurile, cel mai bine rezistau totuşi bătrînii, poate datorită puţinelor exigenţe ale trupurilor care parcă doreau să-şi piardă greutatea înainte de a muri ca să nu împovăreze prea mult barca în care aveau să traverseze ultimul rîu. Pe atunci dispăruseră deja pisicile şi cîinii, şobolanii erau urmăriţi pînă în beznele fetide unde îşi căutau refugiul, iar acum, prin curţi şi grădini, se smulgeau din rădăcină ierburile, amintirea unei farfurii cu carne de pisică sau de cîine era ca visul unei epoci de belşug, cînd oamenii îşi mai puteau încă oferi luxul de a arunca oasele care nu fuseseră complet curăţate de carne. Acum se căutau în gunoaie resturile ce ar fi putut fi mîncate imediat sau transformate, prin orice mijloc, în hrană, iar înfrigurarea căutării era aşa de mare încît ultimii şobolani, răsărind din invizibil în bezna nopţii, nu mai găseau aproape nimic pentru a-şi satisface promiscua voracitate. Lisabona gemea de mizerie, şi, cumplită şi grotescă ironie, maurii trebuiau să ţină ramazanul cînd foamea făcuse postul imposibil.

Şi astfel s-a ajuns la Noaptea Destinului, de care se vorbeşte în sura nouăzeci şi şapte din Coran, comemorînd prima revelaţie a profetului, şi unde, după tradiţie, se dezvăluie evenimentele întregului an care va urma. Pentru aceşti mauri din Lisabona totuşi destinul nu va aştepta atîta timp, se va împlini zilele acestea, şi a sosit fără să fie aşteptat, căci nu-l destăinuise Noaptea de anul trecut, ori n-au ştiut să-i descifreze arcanele, păcăliţi de faptul că creştinii se aflau încă foarte departe la nord, Ibn Arrinque, cel din rea sămînţă, şi banda lui de galicieni. Nu s-a putut descoperi motivul pentru care, pe tot cuprinsul meterezelor, maurii au aprins atunci ruguri uriaşe care, precum o enormă coroană de flăcări înconjurînd oraşul, au ars întreaga noapte, umplînd de spaimă şi de o mistică teroare inima portughezilor, pe care înspăimîntătorul spectacol poate ar fi ajuns să-i facă să se îndoiască de speranţele de victorie, dacă n-ar fi ştiut că nenorociţii erau pe marginile disperării. În zori, cînd muezinii şi-au intonat chemarea la rugăciune, ultimele coloane de fum negru se înălţau spre cerul foarte curat şi, vopsite în roşu de soarele la răsărit, erau împinse de o adiere blîndă peste fluviu, către Almada, precum o ameninţare.

Se împlinise într-adevăr sorocul. Excavaţia tunelului se terminase, cele trei turnuri, normand, francez, dar şi portughez a cărui

construcție în scurt timp le ajunsese din urmă pe celelalte, se înălțau în apropierea zidurilor ca tot atîția giganți, gata să-și ridice îngrozitorul pumn dornic să transforme în ruine și dărîmături bariera pe care n-o mai susținea cimentul voinței și al curajului acelora care pînă acum au apărat-o. Somnambuli, maurii văd turnurile ce se apropie, și simt că brațele cu greu mai pot să ridice spada și să întindă coarda arcului, ochii tulburi confundă distanțele, înfrîngerea se apropie, mai rea ca moartea. Jos, focul mistuie zidul, din tunel ies pale de fum, ca un dragon în agonie. Și atunci, într-un efort final, maurii, încercînd să-și afle în propria disperare ultimele energii, irump prin Poarta de Fier pentru ca, din nou, să incendieze turnul amenințător, pe care, de sus, fiind protejat mai bine, n-ar mai fi reușit să-l distrugă. De o parte și de alta, se ucide și se moare. Turnul a luat foc, dar incendiul nu s-a întins, portughezii îl apără cu o furie la fel de aprigă ca cea a maurilor, însă a existat un moment cînd, cuprinși de teroare, unii răniți, alții prefăcîndu-se c-ar fi, lepădînd armele ori încinși cu ele, mulți au luat-o la fugă și s-au aruncat în apă, mai mare rușinea, bine că nu sînt de față cruciați care ar înregistra lașitatea și despre ea ar duce umilitoare vorbă în străinătate, acolo unde se fac ori se pierd faimele. În ce-l privește pe Frei Rogeiro, nu e nici o primejdie, umblă să bage de seamă prin alte locuri, dacă îi va dezvălui careva ce s-a petrecut pe aici, tot vom putea argumenta, Cum puteți fi sigur, dacă n-ați fost de față. A slăbit forța maurilor, în timp ce portughezii cei mai bravi înaintează, implorînd ajutor de la toți sfinții și de la Sfînta Fecioară Maria, și, fie din această pricină, fie pentru că orice material are o limită de rezistență, zidul se prăvălește cu un zgomot îngrozitor, s-a căscat o gaură enormă, pe unde, risipindu-se fumul și praful, se putea în sfîrșit vedea orașul, străzile înguste, casele unele deasupra celorlalte, oamenii în panică. Maurii, amărîți de dezastru, au dat înapoi, Poarta de Fier s-a închis, nu contează, căci alt gol s-a deschis aproape alături, pentru el nu există protecție, cu excepția celei, atît de precară, a piepturilor maurilor care au dat fuga să acopere spărtura, cu o mînie disperată care din nou i-a făcut pe portughezi să șovăie, noroc că, în înghesuială, turnul de aici a putut în sfîrșit să ajungă la zid, în aceeași clipă cînd un vaiet de spaimă și de agonie s-a auzit din cealaltă parte a orașului, erau celelalte turnuri care se propteau de ziduri, făcînd punți pe unde soldații, răcnind, Pe ei, pe ei, se năpusteau invadînd meterezele. Lisabona e cucerită, s-a pierdut Lisabona. După predarea cetății, s-a pus capăt vărsării de sînge. Totuși, cînd soarele, coborînd spre mare, a atins orizontul de valuri,

din moscheea principală s-a auzit pentru ultima dată glasul muezinului strigînd de acolo de sus, de unde se refugiase, Allahu akbar. S-au înfiorat trupurile maurilor la chemarea lui Allah, dar apelul n-a ajuns la capăt pentru că un soldat creştin, mai zelos în credinţă, ori părîndu-i-se că îi mai lipsea încă un mort pentru a socoti războiul încheiat, urcă în fugă în moschee şi, cu o singură lovitură de spadă, îl decapită pe bătrîn, în ochii orbi a străfulgerat o lumină în clipa cînd viaţa i s-a stins.

E trei dimineaţa. Raimundo lasă pixul din mînă, se ridică încet, sprijinindu-se de palmele lipite de masă, de parcă peste el s-ar fi prăvălit deodată toţi anii pe care încă îi mai are de trăit. Intră în camera slab luminată şi se dezbracă cu grijă, încercînd să nu facă zgomot, dar dorindu-şi în fond ca Maria Sara să se trezească, pentru nimic, doar ca să-i poată spune că istoria a ajuns la capăt, iar ea, care, de fapt, nu doarme, îl întreabă, Ai terminat, iar el răspunde, Da, am terminat, Vrei să-mi spui cum se sfîrşeşte, Cu moartea muezinului, Şi Mogueime, Ouroana, ce s-a întîmplat cu ei, După părerea mea, Ouroana o să se întoarcă în Galicia, Mogueime va merge cu ea, iar înainte de plecare vor găsi în Lisabona un cîine pitit, care îi va însoţi în călătorie, De ce crezi că ei trebuie să plece, Nu ştiu, după logică ar trebui să rămînă, Lasă, rămînem noi. Capul Mariei Sara se odihneşte pe umărul lui Raimundo, cu mîna stîngă el îi mîngîie părul şi chipul. N-au adormit imediat. Pe verandă respiră o umbră.

José Saramago (n. 1922) este recunoscut atît în întregul spațiu lusofon, cît și de comunitatea literară internațională drept cel mai mare romancier portughez contemporan. Este deținătorul a peste 15 premii naționale și internaționale, printre care: *Premiul PEN Clubului Portughez* (1984), *Premiul Asociației Portugheze a Criticilor Literari* (1986), *Premiul Grinzane-Cavour* (Italia, 1987), *Marele Premiu al Asociației Portugheze a Scriitorilor* (1991), *Premiul Brancati* (Italia, 1992), *Premiul ziarului „The Independent"* (Anglia, 1993), *Premiul Camões* (1995). După *Istoria asediului Lisabonei*, vor apărea în seria de autor „José Saramago", inițiată de Editura UNIVERS, romanele *Memorialul mînăstirii*, *Evanghelia după Isus Cristos* și *Anul morții lui Ricardo Reis.*

„Puține opere rezolvă, precum cea a lui Saramago, contradicția, la prima vedere insolubilă, între densitate și ușurință, reușind să leviteze cu grație, în ciuda profunzimii și gravității ei. Saramago este un mare scriitor și face parte din mica mea bibliotecă selectă a autorilor care mereu te cheamă să-i recitești."

JUAN GOYTISOLO